

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

OSMANLI DEVLETİ'NDE MENZİL OKÇULUĞU

Mustafa BORAN

Doktora Tezi

Ankara, 2024

OSMANLI DEVLETİ'NDE MENZİL OKÇULUĞU

Mustafa BORAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Mustafa BORAN tarafından hazırlanan "Osmanlı Devleti'nde Menzil Okçuluğu" başlıklı bu çalışma, 10.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mustafa ALKAN (Başkan)

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Danışman)

Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Üye)

Doç. Dr. Ömer GEZER (Üye)

Dr. Mehmet Fatih BAŞ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

08/02/2024

Mustafa BORAN

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mustafa Boran

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ'ye teşekkürlerimi sunarım. Tez yazım sürecindeki yönlendirmeleri ve tavsiyeleri için Prof. Dr. Mustafa ALKAN, Prof. Dr. Fatih YEŞİL, Doç. Dr. Ömer GEZER ve Dr. Mehmet Fatih BAŞ'a teşekkür ederim.

Tez çalışmasında kullandığım fotoğrafların temini noktasında Türkpusat Müzesi'ne teşekkürü borç bilirim.

Tez yazım sürecinde fedakarlık ve desteğini esirgemeyen eşim Ayla BORAN'a minnettarlığımı ifade etmek isterim. Eğitim hayatım boyunca her türlü fedakarlığı gösteren annem Fatma DÖNMEZ'e teşekkür ederim.

ÖZET

BORAN, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Menzil Okçuluğu*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Osmanlı Devleti'nde okçuluk ve teşkilatlanma yapısı kendinden önceki Türk-İslam devletlerinden intikal etmiştir. Bu teşkilatlanma yapılanmasının önemli bir kısmını da menzil okçuluğu oluşturur. Bu çalışma ile menzil atıcılığının Osmanlı sosyal düzenindeki yeri incelenecektir. Bu kapsamda yararlandığımız bazı kavşname, risale gibi eserlerin yanısıra arşiv kaynakları incelememizin kapsamını ve yönünü belirleyecektir.

Çalışmamızın ana eksenini okçuluk ve ok meydanlarındaki faaliyetler oluşturmaktadır. Ok meydanlarının tarihî sürecinin ele alınmasında kemankeşliğin önemli bir rolü vardır. Çalışmada bu hususa ve İstanbul'da kurulan Okçular Tekkesi'nin teşkilat yapısı ele alınacaktır.

Menzil okçuluğu özellikle Osmanlı klasik döneminde önemli bir spor olmasının yanısıra, muhtevası itibariyle zanaat, edebiyat gibi farklı sosyal alanlarda etkili olmuş dikkate değer bir konudur. Okçuluk, Türk tarihi boyunca hayatın birçok alanında etkili oldu. Birçok Türk devleti tarafından yay ve okun sembol olarak siyasi yazışmalarda kullanılması, kemanger ve tirger esnaf gruplarının varlığı, menzil atıcılığının özellikle 15. ve 16. yüzyıllardaki yaygınlığı bu etkiye örnek teşkil eder. Geniş kapsamda incelendiğinde okçuluk; edebiyattan sanata, spordan ekonomi ve siyasete hemen her alanda etkisini göstermiştir. Bizim çalışmamızın başlangıcını 15. yüzyılda İstanbul'da kurulmuş olan Okçular Tekkesi oluşturacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kemankeş, menzil okçuluğu, Türk okçuluğu, tirendaz, pişrev, ok, geleneksel okçuluk, yay, zihgir.

ABSTRACT

BORAN, Mustafa. *Distance Archery in the Ottoman Empire*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2024.

Archery was a very important aspect in Turkish history. Examined from a broad perspective archery influenced almost every field from literature to art and from sport to politics. The main axis of the paper is archery and activities in arrow fields. Albeit being an important sport especially in the Ottoman classical period, range archery in terms of composition it was a significant subject influential in different social areas such as crafts and literature. The paper in-depth examines the officers serving in range shooting, distance unit, range opening rules, shooting areas, shooting times, participation conditions, categories, competition rules and range competitions.

Keywords: Archer, range archery, Turkish archery, tirendaz, pişrev, arrow, traditional archery, bow, thumb ring.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
A. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM	1
B. KAYNAKLAR HAKKINDA	7
C. TÜRK OKÇULUĞU’NUN TARİHİ ZEMİNİ VE OSMANLILARDA GELİŞİMİ	11
BÖLÜM 1: MENZİL ATIŞLARINDA GENEL DÜZEN VE KURALLAR	17
1.1. ATICILAR TEKKEŞİ VE MENZİL ATIŞLARINDA HİZMET EDEN GÖREVLİLER	17
1.2. MESAFE BİRİMİ	19
1.3. MENZİL AÇMA KURALLARI, ATIŞ ALANLARI VE ATIŞ VAKİTLERİ	22
1.4. KATILIM ŞARTLARI	27
1.5. MENZİL KATEGORİLERİ VE MÜSABAKA KURALLARI	31
1.6. MENZİL KOŞULARI VE ATIŞLARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER	35
BÖLÜM 2: MENZİL ATIŞLARINDA KULLANILAN TEÇHİZATLAR, TALİM SÜREÇLERİ, ATIŞ USULLERİ VE TEKNİKLER	39

2.1. MENZİL ATIŞLARINDA KULLANILAN TEÇHİZATLAR.....	39
2.1.1. Menzil Yayısı.....	39
2.1.2. Menzil Oku.....	57
2.1.3. Zihgir.....	72
2.1.4. Siper.....	76
2.2. MENZİL ATIŞLARINDA TALİM SÜREÇLERİ.....	80
2.2.1. Kepaze Süreci.....	84
2.2.2. Torba Gezi Süreci.....	87
2.2.3. Hava Gezi Süreci.....	89
2.3. MENZİL ATIŞLARINDA ATIŞ USULLERİ VE TEKNİKLER.....	92
2.3.1. Kabza Aşaması.....	96
2.3.2. Gezleme Aşaması.....	100
2.3.3. Mandallama Aşaması.....	102
2.3.4. Çekiş Aşaması.....	105
2.3.5. Bırakış Aşaması.....	110
2.3.6. Ferke ve Hatra Aşaması.....	112
BÖLÜM 3: MENZİLLER, MENZİL TAŞLARI VE KEMANKEŞLER.....	117
3.1. MENZİLLER.....	117
3.2. MENZİL TAŞLARI.....	226
3.3. MENZİL SAHİBİ KEMANKEŞLER.....	235
3.4. KEMANKEŞLİĞİN MANEVİ YÖNÜ.....	246
SONUÇ.....	252
KAYNAKÇA.....	258
EKLER.....	274

GİRİŞ

A. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Tarihsel süreç içerisinde göçebe yaşam biçimi ok, yay gibi atıcı silahlara (Ešliha-i Râmîe) verilen önemin artmasına neden oldu. Göçebe toplumlarda avcılık, gündelik hayatın vazgeçilmezlerindendi ve bu itibarla Türklerin ana besin kaynakları arasında av hayvanları vardı.¹ Şüphesiz avcılıkta başarıyı getiren en önemli faktör hızdır. Bu nedenle insanlar silah veya hayvan gibi çeşitli vasıtalarla hızlarını arttırmaya gayret gösterdiler. Böylece göçebe toplumlar hızlarını arttırmak için özellikle binicilik ve okçuluk alanlarındaki becerilerini geliştirdiler. Bu durum okçuluğun Türk tarihi boyunca sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın birçok alanında etkili olan önemli bir spor olmasını sağladı. Birçok Türk devleti tarafından yay ve okun sembol olarak siyasi yazışmalarda kullanılması, kemanger (yay ustası) ve tirger (ok ustası) esnaf gruplarının varlığı, menzil atıcılığının özellikle 15. ve 16. yüzyıllardaki yaygınlığı çeşitli alanlarda bu etkiye örnek teşkil eder. Okçuluktaki gelişme, uzak mesafe atışları olarak bilinen menzil okçuluğunu icra etmek üzere ok meydanlarının kurulmasına zemin hazırladı. Zamanla ortaya çıkan teşkilatlanma ve bu doğrultuda meydana gelen hiyerarşik yapı, ok meydanlarının kurumsallaşmasını sağladı. Böylece kemankeşlik mefhumu ortaya çıktı. Sosyal, toplumsal, dinî ve kültürel alanda etkisini gösteren bu yapı, zamanın şartlarına göre değişerek Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar varlığını gösterdi. 15-17. yüzyıllarda okçuluk faaliyetlerinde menzil atışları oldukça ilgi gördü. 18. yüzyıldan sonra menzil atışları eski önemini yitirdi ve zamanla ok meydanlarının başka amaçlar için kullanılmasıyla tamamen terk edildi. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nde menzil okçuluğunun sosyal düzen içerisindeki gelişim sürecini, yerini ve etkilerini ele almaktadır. Böylece menzil okçuluğu çerçevesinde gelişen kemankeşlik olgusu tüm yönleriyle ortaya konacaktır.

¹ M. Said Polat, "Göçebe Türklere Avcılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, İstanbul, 2008, s. 56-58.

Farklı statülerden insanları bir araya getirmesi ve bu etkinlik için İstanbul'da Ok Meydanı denilen büyük bir alanın tahsis edilmesi, menzil okçuluğunu sosyal tarih açısından incelemeye değer kılan özelliklerindedir. Menzil atışlarına gösterilen ilgi, bu konuda üretim yapanları da tetikleyerek kemanger (yaycı), tirger (okçu) ve zihgirci esnafının gelişmesini sağladı. “Seng-i menzil” denilen menzil taşları sayesinde başarı gösteren kemankeşlerin isimleri yüz yıllarca yaşama imkanı buldu. Kemankeşlerin isimleri Fatih Dönemi'nden itibaren Okçular Sicil Defteri'ne kaydedildi. Üst düzey devlet adamları arasında menzil atan, menzil taşı diken ve menzil sahibi kemankeşlere destek olan birçok kabza almış (tescilli) kemankeş vardı. II. Mahmud, III. Selim, IV. Murad, II. Osman bizzat menzil müsabakalarına katılan, kabza alan ve menzil taşı diktiren padişahlardandı. Ünlü kemankeşlerden Mîralem Ahmed Ağa'nın menzildeki başarısı sayesinde ün yapıp Gelibolu kaptanlığına atandığı bilinmektedir.² Ayrıca okçuluk risalelerinde menzil atıcılığı, peygamber dönemine kadar dayandırılan ulvi bir ibadet olarak anlatılır. Bu örnekler menzil okçuluğuna verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

Menzil atışı için gerekli olan üç teçhizat; yay, ok ve zihgirdir. Menzil atışında kullanılan teçhizatlar, puta atıcılığı gibi diğer okçuluk alanlarındaki teçhizatlardan farklıdır. Kaynaklarda ideal bir menzil yayının boyu ve kirişinin özellikleri gibi detaylara dair bilgi mevcuttur. Yayın boyu ile vücudun yapısının uygun olması hemen her eserde vurgulanan gerekliliklerdendir. Menzil oklarının özelliklerine göre çeşitlenen birçok türü vardır. Genel anlamda menzil oklarında tercih edilen endam şekli şem endamdır. Bu endam okun gez ve uç kısımları oldukça inceltirilerek verilir. Bu da okların kolay kırılmasına neden olabilirdi. Ok yapımı için 16. yüzyıldan önce Hint kamışı kullanılırken, bu yüzyıldan sonra ağaç okun (özellikle çam)

² Mustafa Kani, *Okçuluk Kitabı Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul, 2010, s.233-234.

kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynaklarda okların boyları, ağırlıkları ve tüy (yelek) kısımlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi de vardır.

Belirli esaslar ve teşkilat etrafında yürütülen bu spora, kurallara uyan herkes katılıp eşit şartlarda yarışabilirdi. Farklı statülerden insanların aynı şartlarda yarışmaları, atışlar dahilinde sosyal statünün kırılmasını sağlardı. Atışlar, meydan şeyhi idaresindeki belirli bir heyet tarafından yönetilir ve belirli kaidelere göre gerçekleşirdi. Menzil atıcılığında, atış vaktini belirleyen en önemli faktörün rüzgar olduğu anlaşılmaktadır. Hangi mevsimde, hangi rüzgarda atış yapılacağı ve günün hangi vaktinin seçilmesi gerektiği kaynaklarda yazılıdır.

Menzil müsabakalarına katılan kemankeşlerin dokuz yüzcü, binyüzcü gibi gruplara ayrılıp kendi denkleriyle yarıştıkları anlaşılmaktadır.³ Menzillerin isimlendirilmelerinde, genelde tercih edilen rüzgar, ok çeşidi veya menzili açan kemankeşin ismi etkili olurdu. Bir menzil açılırken hangi rüzgar ve ok çeşidi tercih edildiyse daha sonraki atışlarda da aynı rüzgar ve ok çeşidinin tercih edilmesine dikkat edilirdi. Ancak verilen örnekler bunun istisnalarının yaşandığını göstermektedir. Bu durumlarda karar merciinin meydan şeyhi, üstatlar ve menzil sahibi kemankeşler olduğu anlaşılmaktadır.

Menzil okçuluğunun idman süreci, “çile” dönemi olarak adlandırılırdı. Çile dönemi farklı aşamalardan geçilerek tamamlanır; kol, omuz gibi vücudun gerekli uzuvları ile parmakların kuvvetlendirilmesi amaçlanırdı. İdmanın faydalı olabilmesi için öncelikle üstat edinmek ve sürekli çalışmak gerekliydi. Kepaze ve torba gezi talimleri okçuluk için gerekli idmanlardı. “Hava gezi” talimi ise doğrudan menzil atıcılığına hazırlık için yapılan talimdi. İdman sürecini başarıyla geçen kişiler, kemankeşliğe kabul edilip kabza almaya hak kazanırdı. Kabza almaya hak kazanan kişiler için kabza töreni yapılır ve ziyafetler düzenlenirdi. Bu törenler ve ziyafetlere zaman zaman devlet ricali de katılırdı. Kaynaklarda menzil sahibi

³ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 119.

kemankeşlerin isimleri, menzillerle beraber verilir. Bu kişilerden bazılarının hayat hikayelerine dair bilgilere de ulaşmak mümkündür.⁴

Menzil atanlar çeşitli ihsan ve hediyeler almalarının yanı sıra diktirdikleri menzil taşları sayesinde isimlerini ölümsüzleştirmişlerdi. Atıcılar başarılı olup kendi adlarını onurlandırmak ve kalıcı yapmak için taş diktirdiklerinde; bu taşlarda atış senesi, atıcıyla ilgili bilgi, atılan mesafe yazılıydı. Belirli ritüellerle dikilen bu taşların bazıları günümüze kadar geldi. Kaynaklarda geçen bazı örnekler, zaman zaman atıcılar başarılı olmasına rağmen menzil taşı diktirmediğini göstermektedir.

Ateşli silahların yaygınlaşması ok, yay, kılıç, teber gibi geleneksel silahların önemini yitirmesine neden oldu. Bunun sonucunda kemankeşlik eskisi gibi büyük bir maharet olarak görülmemeye başladı. Ayrıca yay, ok, zihgir gibi malzemelerin üretiminin yavaşlaması ve zamanla bitmesi de bu süreci hızlandırdı. Örneğin, 18. ve 19. yüzyıllarda menzil okçuluğunda siperin kullanılmaya başlanması bu gerilemenin bir sonucudur. Siper, yayı tutan elin bileğine takılan ve yumruğu oktan koruyup daha fazla çekiş yapılmasını sağlayan bir alettir. 15 ve 16. yüzyıllarda kırılan büyük menzil rekorları siper kullanılmadan kırılan rekorlardı. 17. yüzyılda siperin kullanılmaya başlanması dahi 15 ve 16. yüzyıllarda kırılan rekorlara kemankeşleri eriştiremedi.

Çalışma çerçevesinde menzil okçuluğunun toplum hayatındaki etkilerinin yanısıra; menzil okçuluğunu şekillendiren organizasyon ve teşkilatın tüm yönleriyle anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu spor dahilinde kullanılan yay, ok, zihgir gibi malzemelerin özellikleri araştırıldı; bu çerçevede oluşturulan esnaf yapısı ele alındı. Bu çalışma sonucunda menzil okçuluğunu yönetmek için kurulan teşkilat yapısı, kullanılan malzemelerin imalat ve kullanım

⁴ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 50-110.

yöntemleri daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca menzil okçuluğu için çalışan kemankeşlerin talim aşamaları, atıcılık teknikleri de incelendi; kemankeşler arasındaki maddi ve manevi düzen tüm yönleriyle ele alınmaktadır.

Ateşli silahların yaygınlaşması neticesinde geleneksel silahların önemini yitirdiği sürecin, ok meydanındaki ve buradaki vakıf düzenindeki etkileri bu çalışma ile daha iyi anlaşılacaktır. Silahlardaki bu değişim hareketinin sosyal alanda, özellikle yaycı (kemanger) ve okçu (tirger) esnafı üzerindeki etkileri ortaya çıkacaktır. Ayrıca menzil okçuluğunda kullanılan teçhizatların özelliklerinin belirlenmesi, özellikle günümüzdeki üretim faaliyetlerine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın en önemli faydalarından biri İstanbul Ok Meydanı'ndaki elli adet menzilin atış yönlerinin tespiti olacaktır. Menzil okçuluğuna dair bilgi veren kaynaklarda, her menzil için belirli bir rüzgar olduğu ve o menzildeki atışların belirlenen rüzgar yönünde gerçekleştirildiği açıkça belirtilmiştir. Bu bilgiden hareketle cumhuriyet döneminde yeri belirlenen birkaç menzil taşı ile kavsnamelerdeki bilgileri karşılaştırdık. Ayrıca, kavsnamelerde bazı menzillerdeki menzil taşlarının yerlerine dair iz sürebileceğimiz bilgi kırıntıları mevcuttur. Örneğin; *Telhis-i Resailat-ı Rumat* adlı eserde Memiş Efendi (Mercan Ağa) Menzili'nin atışlarının yapıldığı ayak taşının Büyük Yeksüvar Menzili ile Nakkaş Menzili arasında olduğu yazılıdır. Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavsname*'sinde de söz konusu menzilin poyraz havasıyla atıldığı belirtilir; yani güneybatı yönüne doğru atılmış olması gerekir. Menzilde atılan Sürre-Eminzade'nin taşının İmam Deresi yönünde atıldığı da anlaşıldığından bu menzilin rotasının Ok Meydanı'nın batısında kalan Yahudi Mezarlığı paralelinde olduğu anlaşılmaktadır. Böylece rotaları birbirine girmiş elli adet menzil üzerine titiz bir çalışma gerektiğini gördük. Bu bilgiler ile rüzgar yönlerinin karşılaştırılması sonucu Ok Meydanı'ndaki elli adet menzilin atış yönlerini belirleyip harita üzerinde menzil rotaları belirlendi. Bu çalışma

ile sadece Ok Meydanı menzillerinin rotaları belirlenmiş olmayıp ileriki dönemlerde yapılabilecek disiplinler arası çalışmalar ile üzerinde hala bir fikir birliği olmayan uzunluk birimi gezin, aslında kaç cm'ye tekabül ettiği gibi sorulara da cevap bulunabilir. Bir menzilin atışlarının yapıldığı ayak taşı ile menzildeki ilk taş olan ana taşı konumu arasındaki mesafe, kuş bakışı ölçülüp kaynaklardaki gez mesafesi ile karşılaştırıldığında dönemin gez mesafesinin ne kadar olduğu anlaşılabilir. Zira yaygın görüşe göre 1 gezin 66 cm olduğu düşünülse de kaynaklardaki ifadelerden her dönemin farklı bir gez mesafesi olduğu ve standart bir gez mesafesinin olmadığı anlaşılıyor. Ayrıca kayıp menzil taşlarının yaklaşık olarak konumları da belirlenecektir.

Çalışma kapsamında yararlandığımız bazı kavname, risale gibi eserler incelememizin ana eksenini, kapsamını ve yönünü belirleyecektir. Belirlediğimiz kaynaklar üzerinden Osmanlı Devleti'nde menzil okçuluğunu ve müsabakalarını farklı yönlerden incelenmiştir. Çalışmamızda kaynaklar üzerinden objektif çıkarımlar yapılacak; böylece farklı zaman dilimlerinden seçilen kaynaklar sayesinde bütüncül bir inceleme imkânı oluşacak.

Çalışmamıza, genel itibariyle Türk okçuluğunun tarihi süreci ve Osmanlı'daki gelişimini ele alarak başlayacağız. Ardından bu konuda birincil kaynak olarak değerlendirdiğimiz kavname ve risaleler üzerinden menzil atıcılığını tüm yönleriyle inceleyeceğiz. Araştırmamızda yararlandığımız birincil kaynakların farklı yüzyıllardan seçilmesi, menzil okçuluğunun Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren nasıl bir süreç izlediği ve nasıl değişimler gördüğünü anlamamızı sağlayacaktır. Böylece menzil okçuluğunu ortaya çıkaran temel düşünce de daha iyi anlaşılacaktır. Osmanlı Devleti'nde ve daha önceki Türk devletlerinde birçok şehirde oluşturulan ok meydanlarında şekillenen vakıf sisteminin düzeni bütün yönleriyle aktarılacaktır.

Menzil okçuluğu ve kemankeşlik mefhumlarını bir bütün ve tüm yönleriyle ele alabilmemiz için çalışmamızı üç ana bölüm halinde ele alacağız. Bu amaçla ilk bölümde genel itibariyle menzil atışları, atış yönleri ve vakitlerini inceleyeceğiz. İkinci bölümde menzil okçuluğunda kullanılan teçhizatlar, talim, atış usulleri ve teknikler ele alınacaktır. Bu bölümde yay, ok zihgir, siper gibi atıcılık teçhizatlarını tanıtırken kullandığımız görseller söz konusu teçhizatların daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.⁵ Daha sonra menziller, menzil taşları ve tescil konusu aktarılacak. Son bölümde menzil sahibi kemankeşleri konu edinirken kemankeşliğin dini yönü ve hukuki konumu daha iyi anlaşılacaktır. Böylece menzil okçuluğu ve kemankeşlik hakkında birincil kaynak olarak değerlendirdiğimiz kavşnameler ve arşiv kaynakları çerçevesinde, menzil okçuluğunun sosyal, ekonomik, dini, edebiyat ve sanat alanlarını kapsayan bütüncül bir çalışma ortaya çıkacaktır.

B. KAYNAKLAR HAKKINDA

Okçuluk alanında Osmanlı döneminde yazılan başlıca eserler kavşnameler ve okçuluk risaleleridir. Türk ve İran yazılı kültüründe; ok atmanın adabı, menziller, okçuluk ve okçulara dair bilgi içeren eserler "kavşname" olarak adlandırılır.⁶ Hüseyin b. Ahmed Erzurumi'nin *Hulasa fi ilmi Remy*, Mehmed Yunus ed-Dervazi'nin *Kitab-ı Kavşname*, Kemankeş Prizrenli Mustafa Efendi'nin *Kavşname*, Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavşname*, *Kavşname-i Menzilat* adlı eserleri kavşnamelere örnek teşkil eder.

Okçuluk risaleleri ise geleneksel okçuluk hakkında bilgi aktaran genel itibariyle mensur eserlerdendir.⁷ Risaleler genelde besmele ve hamd ile başlar; okçulukla ilgili ayet ve hadisler

⁵ Bahsi geçen görseller Türkpusat Müzesi'nin izniyle çalışmamıza eklenmiştir.

⁶ Hasan Aksoy, "Kavşname", *TDVİA*, Ankara, 1997, s. 70.

⁷ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *Umdetü'l Mütenasilin*, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2016, s. 1080.

ile devam eder. Ok atmanın faydaları, meşhur okçular, ok atmanın usulleri, yay ve ok yapımı da anlatılır. Ok meydanında atılan menziller ve menzil atışları da bu eserlerde işlenen konulardandır. Çeşitli zamanlarda bizzat kemankeşler veya okçulukla yakından ilgilenen kimseler tarafından yazılan risaleler, okçuluk hakkında bilgi veren önemli kaynaklardır. Örneğin; Hacı Hasan Çelebi'nin *Bahtiyarzade Risalesi* kemankeşlik ve menzil konusunda ayrıntılı bilgi veren dikkate değer kaynaklardır. Katip Abdullah Efendi'nin *Kavaidü'r-Remi* ve *Tezkiretü'r Rumat* adlı eserleri, Çuhadar Ahmet'in *İrşadü'r Rumat*, Seyyid Halil Hasib Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hasib*, Seyyid Mehmed Vahid'in *Minhacü'r Rumat*, Mustafa Kani Efendi'nin *Telhis-i Resailat-ı Rumat* adlı eserleri bu konuda yararlanabileceğimiz eserlerdendir.

Çalışmamız beş ana kaynak ve bunları destekleyen Osmanlı arşiv kaynakları üzerinde şekillendi. Ana kaynaklar şunlardır: Ebi Sâre Muhammed'in *Umdetü'l Mütenasilin* adlı eseri okçuluk alanında Osmanlı Dönemi'nde bilinen ilk müstakil eserdir. 15. yüzyılda yazılan bu eser Arapça'dan tercüme edildi. Tercüme sırasında yazarın kendi cümleleriyle yeniden yazılan bu risalede ok atmanın sevabı, tarihi, usulleri, ok ve yay yapımı, ünlü okçuların rekorları ve menzilleri anlatılır. İkinci olarak 16. yüzyılda kalem alınan Bahtiyarzade Hasan Çelebi'nin *Risalesi*'ni inceledik. Yazar aynı zamanda İstanbul Ok Meydanı'ndaki ilk menzil sahiplerinden Usta Bahtiyar'ın oğludur. Yazarın kendisi de ünlü bir ok ustası olarak kabul görmektedir. Ok Meydanı'nın 17. yüzyıl meydan şeyhlerinden Abdullah el-Kâtip'in *Kavaidü'r-Remy* adlı eseri okçuluk alanında yazılmış en önemli eserlerdendir. Bu eserde okçuluk teçhizat ve kaidelerine ek olarak atıcılık için gerekli bilgiler detaylı olarak yazılıdır. 18. yüzyılda yazılan Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavsname*'si menzil sahibi kemankeşler, menzil atmak için gerekli teçhizatların özellikleri, menzil atma zamanları gibi önemli bilgiler içermektedir. Son olarak II. Mahmud'un isteğiyle 1836'da Mustafa Kâni tarafından yazılan *Telhis-i Resailat-ı Rumat* adlı eseri inceledik. Kanaatimizce bu eser Osmanlı Dönemi'nde kemankeşlik alanında yazılan en kapsamlı eserdir. Derleme niteliğinde olan bu eserde okçuluğun dini yönüne, teçhizatlarına,

tekniklerine, menzillere, menzil sahibi kemankeşlere ayrıntılı olarak yer verilir. Ayrıca henüz çalışılmamış bir eser olan, arşivlerden ulaştığımız *Menzilname-i Kemankeşan* adlı eser üzerine yaptığımız çeviri çalışmaları ile mevcut kavşname ve risalelerdeki bilgileri ek bir eserle teyit etme imkanı bulduk. Bu kaynaklar haricinde, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si, Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbar* adlı eseri, Tayboğa'nın *Bugyetü'l Meram* adlı eseri, Matrakçı Nasuh'un *Tuhfetü'l-Guzat* adlı eseri Türk okçuluğu hakkında bilgi veren yararlandığımız dikkate değer kaynaklardandır.

Ok meydanı şeyhliğinin tevcihini içeren arşiv kayıtları, ok meydanındaki kemankeşlerin talim alanlarına yönelik tecavüzlere karşı çıkarılan fermanlar, Okçular Tekkesi'nin muhasebe defterleri ve evkaf defterleri gibi arşiv kaynakları çalışmamızda yararlanacağımız arşiv kaynakları olacaktır. Okmeydanı Dergahı olarak evkaf defterlerinde adı geçen yapı, Osmanlı Devleti'nde okçuluk hakkında resmi kayıtları izleyebileceğimiz önemli kaynakların meydana gelmesini sağladı. Vakıf müessesesi etrafında şekillenen bu yapının gelir-giderlerinin tutulduğu defterleri veya maaş tahsis kayıtlarının tutulduğu defterler gibi arşiv kayıtları, çalışma kapsamında ele aldığımız arşiv kaynaklarındandır. Örneğin, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden elde ettiğimiz muhasebe kayıtları, menzil okçuluğunu idare eden Okçular Tekkesi'nin genel mali yapısını ve işleyişini anlamamızı sağlamaktadır. İrade-Dahiliye defterleri içerisindeki, “Kani Bey'in Okmeydanı Dergahı Meşihati” (m.1878) , Hatt-ı Hümayun kayıtları içerisinde, “Varissiz ölen Kemankeşler Şeyhi Fethizade'nin muhallefatından vakfa aid olanlar, vakfa ve diğer eşyalarının yeni şeyhe teslimine dair belge” , Hatt-ı Hümayun kayıtları içerisinde, Mahlul olan Okmeydanı Tirendazan Reisliği ve Ramiyan Şeyhliği'nin Silahşöran-ı Şehriyari Mustafa Nazifi'ye tevcihi , evkaf defterleri içerisindeki “Okmeydanı Dergahı'na aid arazi hakkında”, “Ok Meydanı Tekkesi Meşihati Vekaleti'nin Kani Beyzade Ahmed Bey'e tevcihi”, “Okmeydanına dair yazılan emrin takdimi”, “Okçularbaşı'nda bulunan bir adet okçu dükkanının Okmeydanı Dergah-ı Şerifi'ne bağlanması”, “Okmeydanı tekyesi meşihati

vekaletine dair” gibi arşiv kayıtları ise kemankeşlerin meydana getirdiği idari teşkilat yapısını ve resmi kurumlarla olan ilişkilerini kavramak açısından yönlendirici olacaktır.

İkincil kaynak olarak yararlandığımız eserlerin başında Halim Baki Kunter, Ünsal Yücel, Erkan Göksu, İsmail F. Ayanoglu, Süleyman Kani İrtem’in eserleri gelmektedir. Halim Baki Kunter, Türk okçuluğu üzerine akademik çalışmaların başlayıp yaygınlaşmasında rol oynayan önemli yazarlardandır. Ünsal Yücel’in *Türk Okçuluğu* adlı eseri bu konuda yazılan en kapsayıcı eser olarak görülür. Ayrıca Fuat Köprülü, Halil İncik, İbrahim Kafesoğlu, Bahaeddin Yıldız, Bahaeddin Ögel, Osman Turan, Henry Balfour, Altan Çetin, Rhoads Murphey, W.F. Paterson, Hudayakov, Jim Bradbury, John Birkenmeier, Paul Chevedden, Carl Von Clausewitz, George Dennis, Jean Claude Garcin, Peter Golden, Lev Nikolayeviç, David Nicolle ve Adam Karpowicz’in eserleri çalışmamıza yön veren önemli kaynaklardır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda menzil okçuluğunun genel işleyişi, menzil atan kemankeşler ve teçhizatlar hakkında incelemeler yapılmışsa da; menzil okçuluğunun tarihi serüvenini tüm yönleriyle kapsayıcı bir şekilde ele alan bir çalışma ortaya konmadı. Ayrıca İstanbul Ok Meydanı’ndaki menzillerin atış yön ve mevkilerinin tespitine dair de herhangi bir araştırma mevcut değildir. İstanbul Ok Meydanı’ndaki elli adet menzilin atış yön ve güzergahlarını tespit etme çabamız, bu alandaki açığı doldurmaya yöneliktir. Bu çalışma ile rüzgar yönleri ile menzillerdeki ayak ve ana taşlarının yerleri karşılaştırıldı. Böylece rüzgar yönü ve taş yer tespiti gibi farklı unsurları bir araya getirerek ortaya koyduğumuz çalışma ile menzil taşlarının muhtemel mevkileri de tespit edildi.

C. TÜRK OKÇULUĞU'NUN TARİHİ ZEMİNİ VE OSMANLILARDA GELİŞİMİ

Okçuluk Türk tarihiyle özdeşleşmesi yanı sıra sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri alanda etkisini gösteren önemli bir unsurdur. Şüphesiz askerî alanda kompozit ve kısa yay Türklere büyük üstünlük sağladı. Çocuk yaştan itibaren okçulukla ilgilenmeye başlayan Türkler, yay şeklini hakimiyet sembolü olarak yazışma ve sikkelerde kullandılar. Bir çok kelimenin köküne yerleşmiş olan okçuluk terimleri şiirlerde, atasözlerinde ve deyimlerde yaygın olarak kullanılageldi. İskitler, Hunlar, Köktürkler, Selçuklular ve Osmanlılar okçulukta öne çıkan Türk devletleridir. İskitler okçuluk sayesinde hakimiyet kuran ilk bozkır kavmi olarak görülür.⁸ Herodot, İskitlerin atlı okçuluk hünerlerine vurgu yapmakta, onlardan "atlı okçular" diye bahsetmektedir.⁹ Kazılarda ortaya çıkan yayların başları dışa kıvrık, kabzanın içe çökük hali geleneksel Türk yaylarının özelliklerini yansıtmaktadır. Çin kaynaklarında kompozit yayı kullanan Hunların ıslık çalan sesli oklarından bahsedilir.¹⁰ Ötkün oku da denilen bu oklar haberleşme ve psikolojik üstünlük amacıyla kullanılırdı. Türklerde boy anlamına da gelen ok kelimesi Oğuzlar'ın destanlarında da kendini gösterdi.¹¹ "Ok" ve çoğul eki olan "uz" ekinin birleşiminden ismini alan Oğuzlarla bütünleşmiş *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan'ın doğuya gönderdiği oğulları (Kün, Ay, Yultuz) altın bir yay bulurlar; batıya gönderdiği oğulları (Kök, Tağ, Tengiz) ise üç gümüş ok bulurlar. Yay ve okları oğullarına paylaştıran Oğuz Kağan ülkesini de onlar arasında üleştirir. Oğuz boylarını oluşturan Bozoklar ve Üçoklar böylece türemiş olurlar.¹²

⁸Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, Konya, 2000, s. 57.

⁹Göksu, *a.g.e.*, s.58.

¹⁰Göksu, *a.g.e.*, s.79.

¹¹İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1997, s. 141.

¹²Göksu, *a.g.e.*, s. 163.

İslamiyet'ten önceki Türklerde ok ve yaya çeşitli anlamlar yüklendi. Ayrıca ok ve yaya dinî, ulvi bir karakter kazandırıldı. Bahaeddin Ögel Köktürklere ait Kuray mezarlarında çıkan yaylardan ve üç perli ok uçlarından bahseder.¹³ Ayrıca Kırgızlara ait Tuhutsyanko buluntularındaki kurganlardan çıkan ok uçları, ok ve tirkeş kalıntıları bu pusatlara verilen önemi göstermektedir.¹⁴ Türklerde yayın yere bırakılmasına hoş bakılmamış ve bu gelenek Osmanlı Devleti'ne kadar da devam etmişti. Tengri'den kut alarak yönetme hakkı kazanan hanedan mensupları yay kirişiyle boğularak idam ettirilirdi.¹⁵ Görüldüğü gibi ok ve yay Türklerde sadece maddi kültür ögesi olarak değil, manevi bir kültür ögesi olarak da öne çıktı.

İslamiyet'ten sonra da Türklerde ok ve yay her alanda önemini korumaya devam etti. Osman Turan, Selçuklu liderlerinden Arslan Yabgu'nun özel oklarını kendine bağlı boylara mesaj olarak gönderdiğinden bahseder.¹⁶ İbn-i Bibi erkeklerin ok ve yaylarından mahrum kalmalarının erkekliklerini de kaybetmelerine sebep olduğunu yazar.¹⁷ Benzer şekilde *Moğolların Gizli Tarihi*'nde ise şöyle bir ifade vardır: "*Hayatta iken okluğunu çaldıran kimsenin yaşamasında ne mana var.*"¹⁸ Halil İncılık Osmanlı'nın kuruluş devrinde alplar arasında okçuluğun önemini vurgular. Aşıkpaşazade'nin "*Katı yay çekmek ve uzatmak ere, K'ey hünerdür kim kime Tengri vire*" ifadesinde ok atmanın özel bir hüner olduğu ve bunun Tanrı vergisi bir özellik olduğu belirtilir.¹⁹ Bu anlayış Osmanlı Dönemi'ndeki Okçular Tekkesi'nin oluşumunu hazırlaması bakımından dikkate değerdir.

Türklerin İslam'ı kabullenmeleriyle beraber savaşçı özellikleri yeni bir karaktere büründü. Özellikle cihat ve gaza anlayışları bu yeni karakterin oluşumunda birincil etken oldu. Peygamberin "*Ok atmasını ve ata binmesini öğreniniz.*", "*Ok atmasını öğrenip sonra unutan*

¹³ Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1962, s.160.

¹⁴ Ögel, *a.g.e.*, s. 214.

¹⁵ Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, İzmir, 2011, s.111.

¹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, 1995, s. 505

¹⁷ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l Umuril-Alaiye*, Ankara, 1956, s. 216, 448.

¹⁸ Göksu, *a.g.e.*, s. 34

¹⁹ Halil İncılık, *Devlet-i Aliyye*, İstanbul, 2009, s. 30

bizden değildir.", *Bir ok sayesinde üç kişi cennete gider: Oku yapan, sunan ve atan."*, *"Sıkıntıya düştüğünüzde ok atın."*, *"Şu üç mecliste melekler sizinle beraber olurlar. Biri ok atışmak, biri pehlivanlık etmek, diğeri de helaliyle birlikte olmak."* hadisleri atıcılığın meşruiyet kazanmasında ve ilgi görmesinde önemli etken oldu.²⁰ Okçuların piri olarak kabul edilen Sa'd bin Ebu'l Vakkas, peygamberin yakın sahabelerindendir. Ona Uhud Gazası'nda *"At ya Sa'd anam babam sana feda olsun."* dediği söylenir. 14. yüzyıldan itibaren yazılan okçuluk risalelerinde yay ve okun ilk yapılışı Hz. Adem ve Cebrail'e dayandırılır. Rivayete göre Cebrail, Adem'in ekinlerini yiyen kuşları öldürmesi için cennetten ona yay getirir. Böylece yay ve oka ulvi bir karakter kazandırılır.²¹ Süleyman Kani kemankeşliğe rağbeti artırmak için yapılan dini telkinlere vurgu yapmaktadır. Eyüp Camii baş imamı Abdullah Efendi ok atmanın şeref ve sevabı hakkında kırk hadisi II. Mahmud'un emriyle tercüme ve şerh eyledi.²² Ayrıca peygamberlerin okçulukla alakalarını anlatan rivayetler, dönemin esnaf teşkilatlarında görülen tasavvuf kaynaklı manevi unsurlara benzer bir oluşumun atıcılıkta da etkili olmasını sağladı. Örneğin yay imal edenlerin ilk piri Hz. İbrahim sayıldı.²³ Kemankeşlerin abdestsiz ok atmalarına hoş bakılmazdı.²⁴ Okçular ok atarken *"Ya Hak"* diye nida edip Tanrı'nın adını anarlardı. Okçunun atış sırasında kalbini temizlemesi, aşk derecesinde kemankeşliğe bağlı olması gerekirdi. Okçunun yeterliliğini kanıtlayıp kabza töreni denilen ritüeli geçtiğinde kulağına söylenen sır, yani Enfal suresinin 17. ayeti *"Attığın zaman sen atmadın, Allah attı."* ayeti bu bağlılığı ifade eder. Ayrıca yay her kurulduğunda ve tekrar bozulduğunda kabza kısmını öpülmesi önemli ritüellerdendir. Yayın üst kolu ulviliği, alt kolu ise sufiliği temsil ederdi.²⁵ Okçular Tekkesi'nin ilk şeyhlerinden ünlü Şeyh Hamdullah, Sühreverdi Tarikatı'na bağlı Buhara'lı Şeyh Mustafa'nın oğludur.²⁶ Bu örnekler göstermektedir ki; Okçular Tekkesi

²⁰ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 50-72.

²¹ Göksu, *a.g.e.*, s. 110.

²² İrtem, *a.g.e.*, s. 8

²³ İrtem, *a.g.e.*, s. 9

²⁴ İrtem, *a.g.e.*, s. 16

²⁵ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s.37

²⁶ İsmail Fazıl Ayanoğlu, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, İstanbul, 1974, s. 92.

etrafında oluşan düzen, tasavvuf ve fütüvvet anlayışları çerçevesinde gelişti. Kanaatimizce Ok Meydanı'ndaki üstat-şagird ilişkisi, fütüvvet ve ahilik mefhumlarının Ok Meydanı'na bir yansıması olarak görülebilir.

Türklerin okçuluğa olan ilgisi zamanla ok meydanı denilen alanların oluşumuna sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da bu meydanlar kullanıldı. Orhan Gazi, Bursa'da bir ok talim alanı hazırladı. Ok meydanlarından bahsederken menzil okçuluğunu görmezden gelmemiz pek mümkün değildir. Zira ok meydanlarının kurulmasına sebep olan ana faktör menzil okçuluğudur.²⁷ Menzil okçuluğu en basit açıklaması ile uzağa ok atma yarışmasıdır. Bu hâliyle belirli esaslara göre tatbik edilir ve bu etkinlik için özel bir organizasyon alanı hazırlanırdı. Menzil okçuluğu, farklı Türk devletlerinde belirli kaidelere göre yapılan, önem verilen bir spordu.²⁸ Ancak bu spor için ayrı bir ok meydanı hazırlanıp bunun bir vakıf kurumu olarak çalışması Osmanlı Devleti'ne has bir durumdur.²⁹ Halim Baki Kunter, ilk ok meydanının Bursa'da kurulduğunu tespit etti.³⁰ Bursa'daki Ok Meydanı'na ek olarak, Gelibolu, Edirne ve İstanbul Ok Meydanı bilinen önemli ok meydanlarıdır. Mustafa Âlî, Gelibolu Ok Meydanı ve burada açılan menzillerle ilgili önemli bilgiler vermektedir.³¹ Menzil atıcılardan biri bir önceki atışı geçtiğinde, geçen kişi için “seng-i menzil” denilen menzil taşları dikilerek kişi onurlandırılırdı. Menzil sahibi olmak kemankeşler arasında üstün bir mertebe olarak kabul edilirdi.³²

İstanbul'daki ok meydanı İstanbul'un fethinin ardından Fatih Sultan Mehmet'in emriyle kurulmuş ilk vakıf olması ve çalışmamızın merkezinde bulunması açısından önemlidir.³³ Meydanın kuruluşunu resmileştiren fermanda “*gazilerin ve halkın ok atması ve toplu halde dua*

²⁷ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s. 67.

²⁸ Tayboga, *Bugyetü'l-Merâm*, v.54a vd.

²⁹ Yücel, *a.g.e.*, s. 68.

³⁰ Halim Baki Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi”, *Tarih Vesikaları*, C.II, Sayı:10, 1942, s.253-274.

³¹ Mustafa Âlî, *Kühü'l-Ahbâr*, v.160b-161a.

³² Halim Baki Kunter, *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 1938, s. 16.

³³ Yücel, *a.g.e.*, s. 81.

etmesi için...” ibaresi vakfın kuruluş amacını yansıtmaktadır.³⁴ Daha önce kurulan ok meydanlarından farklı olarak İstanbul Ok Meydanı bir vakıf tesisine bağlı olarak kuruldu.

İstanbul Ok Meydanı'nın kuruluş hikâyesi İstanbul'un fethiyle yakından ilişkilidir. Zira kuşatma sırasında padişahın otağı bir vakit bu alanda kuruldu. Fetihden sonra bu alanın fethin bir hatırası olarak ok meydanı olmasına karar verildi.³⁵ Mustafa Âli'nin belirttiğine göre alan sınır taşları ile çevrilerek vakıf kayıtlarına alındı.³⁶ Ayrıca “atıcı taifesi”ne, meydanın güvenliğinin sağlanması, hiçbir şekilde tecavüz edilmemesi konusunda ferman verildi. Bu durum, alanın okçular için bir vakıf hâline getirildiğini göstermektedir. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, fetihden sonra bazı putlar meydana getirildi ve gaziler tarafından hedef olarak kullanıldı.³⁷ Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerindeki bazı fermanlara bakılırsa; zaman zaman meydana tecavüzler oldu ve bunlar çıkarılan fermanlarla engellenmeye çalışıldı.³⁸ Bu durum III. Murad Dönemi'nde meydanın sınırlarının yeniden belirlenmesine neden oldu. Daha sonra çeşitli vakitlerde ok meydanına yapılan tecavüzlere karşı okçu taifesinin verdiği arzuhaller sayesinde fermanlar çıkarıldı ve bu girişimler engellendi.³⁹

İstanbul Ok Meydanı'nın güvenliğinden yeniçeri ağası sorumluydu.⁴⁰ Alan Fatih Dönemi'nde vakıf hâline gelmesine rağmen yapılaşma daha çok II. Bayezid Dönemi'nde başladı. Bu döneme kadar Sorkun (Sivrikoz) Çardağı denilen çardak, okçular için bilinen tek barnaktı.⁴¹ Kaynaklara göre Vezir İskender Paşa bu çardağı, şahsi köşkünün haremine bakıyor diye yıktırdı. Kemankeşler buna itiraz etmediler. Sultan II. Bayezid, bir vakit İran'dan gelen misafirleri, kemankeşlerin Ok Meydanı'nda ağırlamasını istedi. Ziyafet sırasında kemankeşler

³⁴ Halim Baki Kunter, “Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri”, *Ülkü*, C. III, Sayı 25, 1942.

³⁵ Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi” ..., s. 3.

³⁶ Mustafa Âli, *Kühü'l Ahbar*, v. 157.

³⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.I, s. 111-112.

³⁸ Yücel, *a.g.e.*, s. 82-83.

³⁹ Yücel, *a.g.e.*, s. 84-90.

⁴⁰ Süleyman Kani İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul, 1939, s. 12.

⁴¹ İrtem, *a.g.e.*, s. 14.

İskender Paşa'ya saygı gereği iki sofraya yemek götürdüler. Bu durum paşayı çok etkiledi ve yaptığına pişman oldu.⁴² Bunun üzerine 1505 yılında tekke ve mescit yaptırarak vakfa bağlattı.⁴³

Okçular Tekkesi etrafı şeyh odası, meşk odaları, hünkar köşkü, mescit, mutfak, ambar, namazgahla çevrili bir alanda bulunuyordu. 1624'te Gürcü Mehmed Paşa mescid için bir minber yaptırttı. 1770'te Kazasker Muhzırı Hacı Ebubekir Ağa yapılaşmaya minare ekletti.⁴⁴ Sultan III. Ahmed ve II. Mahmud dönemlerinde bu yapılaşma tekrar onarım gördü. Asıl tekke, meydan odası ve kahve ocağından oluşuyordu. Büyük meydan odası minderlerle döşendi ve burada yay, ok bulunan dolaplar vardı.⁴⁵ Kemankeşler burada malzemelerini bulundururlar, abdest alıp talim ederlerdi. Hünkar köşkü ve paşa odası devlet büyüklerine mahsustu. Tekke'nin sol tarafında Kovacı Ali Dede'nin mezarı bulunur. Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinde de bu yapılaşma gösterilir.⁴⁶

Tekke'deki teşkilatın başında meydan şeyhi vardı. Bu kişi için "şeyhü'l-meydan, şeyhü'r-ramiyan, şeyhü'l-kemankeşan, reisü'l-tirendazan" gibi ifadeler kullanılırdı. Şeyhi kemankeşler kendi aralarından seçerlerdi. Şeyhten sonra "pîr" denilen görevliler gelirdi. Bu kişiler menzil sahibi yaşlı kemankeşlerden seçilirdi ve şeyhe yardımcı olurlardı. Ayrıca genel işlerle ilgilenen hademeler de vardı. Bayezid Okçular Çarşısı'ndaki 97 nolu dükkanın icarını meydan şeyhi alırdı; hademelere ise 59 kuruş aylık bağlanırdı.⁴⁷

⁴² İrtem, *a.g.e.*, s. 15.

⁴³ Yücel, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁵ İrtem, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁶ Matrakçı Nasuh, *Menâzil-i Sefer-i Irekeyn*, Üniv.Ktb. T.Y. 5964.

⁴⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 104.

BÖLÜM 1: MENZİL ATIŞLARINDA GENEL DÜZEN VE KURALLAR

Bu bölümde menzil atışlarında hizmet eden görevlileri, mesafe birimi, menzil açma kuralları, atış alanları, atış vakitleri, katılım şartları, kategorileri, müsabaka kuralları ve menzil koşularını inceleyeceğiz.

1.1. ATICILAR TEKKESİ VE MENZİL ATIŞLARINDA HİZMET EDEN GÖREVLİLER

Menzil atışları Atıcılar Tekkesi tarafından yönetilirdi. Arşivlerde *Okmeydanı Tekkesi*, *Tekye-i Tirendazan* veya *Kemankeşler Tekkesi* olarak da yazılmaktadır.⁴⁸ Tekke’de yönetimin başındaki şeyhin yanında görevli üç *ihtiyar* görev yapardı ve bu ihtiyarlardan biri menzil atışlarından sorumluydu.⁴⁹ Şeyh, kabza almış (lisanslı) ve genelde menzil sahibi olan tecrübeli kemankeşlerden seçilip merkezi idare tarafından atanırdı.⁵⁰ İstanbul’da Atıcılar Tekkesi inşası ardından görevlendirilen ilk şeyh Mahmud Dede idi.⁵¹ Onun ardından Hamza Dede ve Şeyh Hamdullah tayin edildi. Arşivlerdeki şeyh tevcihi (tayini) kayıtları incelendiğinde görevlendirilen şeyhlerin, genelde atıcılar tarafından merkezi yönetime sunulan şahıslar olduğu anlaşılıyor. Örneğin Mustafa Nafizi’nin Okmeydanı Şeyhliği’ne görevlendirilmesi miladi 1789 kayıtlı bir arzuhal ardından gerçekleşti.⁵² Ayrıca miladi 1757 kayıtlı “*Okmeydanı’nda tirendazan taifesinin üzerine şeyh olan Yayıbaşızade Hafız İsmail meşihat beratı cülus-ı hümayun için tecdid eylemiştir.*” kaydı padişah değişikliklerinde de şeyhlerin beratının yenilendiğine delildir.⁵³

⁴⁸ A.DVNS.MHM.d, 103/139.

⁴⁹ İrtem, a.g.e, s. 19.

⁵⁰ TSMA.e, 255/49.

⁵¹ Mustafa Âli, a.g.e., v. 424b.

⁵² HAT 1471/48.

⁵³ AE.SMST.III, 42/2968.

Arşiv kayıtları araştırıldığında Okmeydanı şeyhlerinin gelirleriyle alakalı verilere ulaşılabılır. Miladi 1782 kayıtlı belge, İstanbul Duhan Gümrüğü'nden elde edilen yirmi akçe yevmiyenin Okmeydanı şeyhlerine tahsis edildiğini göstermektedir.⁵⁴ Miladi 1855 tarihli bir dahiliye kaydı ise, miktarı Şeyhülislamlık kurumunda kayıtlı Ahi Çelebi kazasından bir miktar gelir ve şeyhlere mahsus beş yüz elli guruş vakıf geliri maaşın Okmeydanı şeyhine tahsis edildiğini belirtir.⁵⁵ Kani Bey'in şeyhliğe tayin edildiği miladi 1878 tarihli belgede şeyhe ödenen miktar aylık beş yüz kuruş olarak kayıtlıdır.⁵⁶

Zaman zaman Ok Meydanı'nda atıcılara vakıf statüsünde tahsis edilen alana yönelik bağ-bahçe genişletilmesi, imara açılması gibi fiziki müdahaleler de gerçekleşti. Miladi 1704 kayıtlı bir ferman, Okmeydanı ile Atıcılar Tekkesi'ne dışarıdan müdahaleyi engellemeye yöneliktir.⁵⁷ Fermanda Okmeydanı'nın muhafazasıyla ilgili hükmün Galata kadısı ve yeniçeri ağasını muhatap alması, söz konusu görevlilerin meydan ile tekkenin güvenliğinden sorumlu olduklarını göstermektedir.

Menzil atışlarının düzenlenmesinde öne çıkan görevliler arasında, ayak ve hava şahitleri (havacılar) önemli bir yere sahipti. Belirtilen görevliler atışlar esnasında atıcıları kontrol eden şahitlerdi.⁵⁸ Şahitler atıcı veya yaycı taifesi arasından seçilirdi. Ayak şahidi olarak belirlenen iki görevli, atışın yapılması için atıcının konumlandığı yerde konumlanırdı. Burası *ayak yeri (cay-ı kadem)* olarak adlandırılırdı. İki veya üç görevliden oluşan hava şahitleri atışın yapıldığı güzergahta, okun düştüğü yeri ifade eden *hava yerinde* konumlanırdı.⁵⁹ Ancak ihtiyaca göre bu sayı artabilirdi. Örneğin Mısır'da bir tarafı sık kullanılan bir yol ve diğer tarafı Nil Nehri olan dar bir yerde yapılan menzil atışlarında en az beş altı havacı görevliydi.

⁵⁴ TSMA.e, 765/40.

⁵⁵ İ..DH.. / 352 – 23251.

⁵⁶ İ..DH../773-62946.

⁵⁷ A.DVNSMHH.d, 108/545.

⁵⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *Kavsname*, Tokat, 2010, s. 75.

⁵⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 91.

Havacılardan ikisi menzildeki son kırılan rekoru temsilen dikilen *baş taşın* iki yanında beklerdi. Diğeri ise daha ileride beklerdi. Havacılar atılan okların izlenmesinden ve okların düştüğü yerlerin tespit edilmesinden sorumlulardı. Böylece hem atılan menzile şahitlik ederler, hem de okların düştüğü mevkiileri atıcılara belirli işaretler veya hareketlerle haber verip onları yönlendirirlerdi. Bu hareketlere göre atıcılar atışlarını kontrol edip kabza tutma, *medd* (çekiş), *itlak* (bırakış) gibi hareketlerini düzeltirlerdi.⁶⁰ Havacıların bu kritik rollerinden olsa gerek, Kemankeş Mustafa Efendi havacılardan birinin atıcının dostu olmasını tavsiye etmiştir.⁶¹ Havacıların atış güzergahında görevlendirilmelerinden ötürü bu iş oldukça tehlikelidir. Zira *Kavsname*'de geçen şu ifadelerle de bu durum sabittir: “*Ve dahi atıcı pehlivanlar havacılara ihsan eylemek lazımdır, her atandan bir cüzi şey ile hatırların hoş eylemek lazımdır, zira ki anların nicesine ok urub helak eylemiştir.*”⁶² Vakıf sistemi ile idare edilen Okmeydanı'nda, havacılara aldıkları hediyelerin yanısıra düzenli maaş da verilmekteydi. 1854 tarihli bir arşiv belgesi, Okmeydanı havacılarından Sağır'ın vefatı ile Laleli Vakfı'ndan ödenen aylık elli kuruş maaşın yine Okmeydanı havacısı Havacı Ali'ye tahsisiyle alakalıdır.⁶³ Lisans almış (kabza ehli) kemankeşlerin isimlerinin kaydedildiği *Okçular Sicil Defteri*'nde, Ser-Yaycı Selim Ağa'nın *havacıbaşı* olarak kaydedilmesi, havacılar arasında da hiyerarşinin var olduğunu gösterir.⁶⁴

1.2. MESAFE BİRİMİ

Menzil atıcılığında kabul gören mesafe birimi “gez”dir. Tüm dönemleri kapsayan standart-sabit bir gez hesaplamasının olmadığı, gez hesabının döneme göre değiştiği aşıkardır.

17. yüzyılda yazılan *Kavaidü'r Remy*'de, 15-16. yüzyılda menzil atan Tozkoparan'ın menzili

⁶⁰ Abdullah el Katip, *Kavaidü'r-Remy*, Ankara, 2013, s. 83.

⁶¹ Kemankeş Mustafa Efendi, , *a.g.e.* s. 81.

⁶² Kemankeş Mustafa Efendi, , *a.g.e.* s. 91.

⁶³ İ.DH, 321/20854.

⁶⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 131.

anlatılırken belirtilen “*Tozkoparan bin iki yüz elli kendü gezleriyle, asrımız geziyle bin üç yüz olur.*” ifadesi bu değişikliğe örnek teşkil eder.⁶⁵ Miladi 1704 tarihli Ok Meydanı ve Atıcılar Tekkesi’ne dışarıdan müdahale edilmemesine dair fermanı içeren arşiv belgesinden, gez ölçümü ve hesaplaması meselesinin atıcı taifesine bırakıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁶ Abdullah el Katip’in yazdığı bir diğer eser olan *Tezkire-i Rumat*’da bahsi geçen *pişrev gezi* ifadesi gez hesaplamaları açısından dikkate değerdir.⁶⁷ *Pişrev* menzil atıcılığında kullanılan bir ok çeşididir. Bu durum gez ölçümündeki ana unsurun ok olduğunu akla getirir. Ancak bu durum diğer kaynaklarla desteklenmemektedir. Ayrıca Abdullah el Katip *pişrev gezi* ifadesini, unutulmuş Ok Meydanı sınırlarını tekrar belirlerken kullanır. Ok Meydanı’nı çevreleyen sınır taşları arasındaki mesafeyi ölçerken *pişrev okunu* kullanmış ve böylece kullandığı gez mesafe birimini *pişrev gezi* olarak adlandırmış olması akla yatkındır. Kaynaklar incelendiğinde gez ölçümünde kullanılan temel unsurun adım ölçümü olduğu görülür. Mustafa Âli’nin 16. yüzyılda yazdığı *Kühü’l Ahbar* adlı eserinde beş ayağın iki adımını oluşturduğu, beş adımın da üç geze tekabül ettiği anlatılır.⁶⁸ 15. yüzyıl eseri *Umdetü’l Mütenasilin*’de ise orta boylu bir kişinin beş ayağının üç adımını oluşturduğu yazılıdır.⁶⁹

Bir gezin günümüz hesabıyla kaç cm’ye tekabül ettiğini anlamak için en uygun yol; kaynaklarda kaç gez olduğu yazılan bir menzilde, ayak taşı ile menzildeki ilk taş olan ana taşı arasındaki mesafeyi ölçmektir. M. Şinasi Acar’ın, 19. yüzyıla ait Sultan II. Mahmud Menzili’nde 1215,5 gezlik mesafede olduğu bilinen ana taşı ile ayak taşı arasında yaptığı ölçümler 1 gezin 60,74 cm’ye tekabül ettiğini gösterir.⁷⁰ Tabii bu 19. yüzyıl için geçerlidir. Önceki dönemler için gez hesabının belirlenmesi yine o dönemlerden kalan menzil taşlarının

⁶⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 99.

⁶⁶ A.DVNSMHM.d, 108/545.

⁶⁷ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, İstanbul, 2020, s. 254.

⁶⁸ Mustafa Âli, *a.g.e.*, v. 157b.

⁶⁹ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, 1101.

⁷⁰ Şinasi Acar, Z. Metin Ateş, “Gez Uzunluğu Ne Kadardı?”, *Yapı 330*, 2009, s. 64.

yerlerinin tespit edilmesi ile mümkün olacaktır. Tozkoparan İskender'in Delikli Kaya Menzili'nde (Tozkoparan Menzili) attığı menzil mesafesi 19. yüzyıl eseri *Telhis-i Resailat-ı Rumat*'da 1279,5 gez olarak yazılıdır.⁷¹ *Tezkire-i Rumat*'da ise aynı menzil mesafesi, atıldığı dönemin (15-16. yüzyıl) hesabıyla 1236 gez olduğu kayıtlıdır.⁷² Ayrıca 17. yüzyıl eseri *Kavaidü'r Remy*'de kendi döneminde (15-16. yüzyıl) 1250 gez olan Tozkoparan menziline eserin yazıldığı dönemde (17. yüzyıl) 1300 geze tekabül ettiğini belirtmiştik. 19. yüzyıl eseri *Telhis-i Resailat-ı Rumat*'da, Tozkoparan İskender'in başka bir menzildeki (Arkurı Menzili) atış mesafesi 1281,5 gez verilirken,⁷³ Abdullah el Katip menzilin atıldığı dönemde (15-16. yüzyıl) aynı mesafenin 1242 gez olduğunu aktarır.⁷⁴ 19. yüzyıl yazarı Mustafa Kâni, *Miri Alem Ahmed Ağa'nın* menzil taşının 1271 gez mesafede bulunduğunu yazar.⁷⁵ Abdullah el Katip ise aynı taşın atıldığı dönemde (16. yüzyıl) 1222 gez mesafede bulunduğunu aktarır.⁷⁶ Bu örnekler giderek gez biriminin küçüldüğünün ispatıdır. Aynı mesafe, 15-16. yüzyılda 1236 gez kabul edilirken, 19. yüzyılda 1279, 5 gezdır. 15-16. yüzyılda 1250 gez olan bir mesafe 17. yüzyılda 1300 gez olarak kabul edilir. Benzer şekilde 15-16. yüzyılda 1242 gez olan başka bir mesafe 19. yüzyılda 1281,5 geze tekabül eder. Bu durumda gez ölçümünde, aynı mesafe için 15-16. yüzyıldan sonra yaklaşık % 3-3,5 oranında bir büyüme gerçekleşti. Her ne kadar Ünsal Yücel bu değişimin %5 oranında gerçekleştiğini ve güncel gezin 66 cm'ye tekabül ettiğini yazsa da, çalışmalarımız mesafe birimindeki değişimin ve gez hesabının farklı olduğunu gösterir.⁷⁷ Mevcut veriler ışığında ve 19. yüzyılda 1 gezin 60,74 cm olduğunu göz önünde tutarsak; 15-16. yüzyılda 1 gez ortalama 62,77 cm, 17. yüzyılda ise 60,35 cm'ye tekabül eder. 15-16. yüzyıldan sonra gez ölçüm biriminde ortalama 2-3 cm aralığında bir azalma oldu. Söz konusu

⁷¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 179.

⁷² Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 310.

⁷³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 156.

⁷⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 286.

⁷⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 168.

⁷⁶ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 272.

⁷⁷ Yücel, *a.g.e.* s. 146.

değişimin 17. yüzyıl ve sonrasında okçulukta yaşanan gerilemeyle bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz. Bununla ilgili diğer verileri de açıkladıktan sonra bu konuya ayrıca değineceğiz.

1.3. MENZİL AÇMA KURALLARI, ATIŞ ALANLARI VE ATIŞ VAKİTLERİ

Ok meydanlarında uzun mesafe atışlarının gerçekleştirilmesi için atışın yapılacağı yöne göre, yan taraflardan belirli ölçülerle sınırlandırılan atış alanlarına *menzil* denir. Menziller, Ok Meydanı idaresi tarafından onaylanan kemankeşlerce, belirli kaideler çerçevesinde açılırdı ve böylece açılan menzillerde müsabakalar yapılabilirdi. Menzil açmak isteyen atıcı bu talebini şeyh ve ihtiyarların idaresindeki Ok Meydanı idaresine iletirdi. Eğer talep uygun görülürse, belirlenen rüzgarda ve kabul edilen ok çeşidiyle atıcının atış denemeleri başlardı.⁷⁸ Menzilin açılabilmesi için kemankeşin hâkî oku⁷⁹ ile en az sekiz otuz yüz gez, yeksüvar⁸⁰ okuyla sekiz yüz elli gez veya pişrev⁸¹ oku ile en az dokuz yüz gez uzaklığa ok atabilmeliydi.⁸² 19. yüzyılda hâkî okuyla 800 gez mesafeye ok atılması da menzil açmak için yeterli görülmüştür.⁸³ Menzil açma konusunda, atıcılığa rağbeti arttırmak amacıyla daha düşük mesafelere istisnai izinler verildiği oldu. Ancak bu tür menziller *aşağı koşu* olarak adlandırılır ve söz konusu menziller için özel kaideler belirlenirdi. Örneğin Hacı Ebubekir Ağa'nın 700 gezle açmasına izin verilen Azmayış Menzili'nde, atıcıların üç dirhem ağırlığında ok ve gevşek bir yay kullanması şart

⁷⁸ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi* (Haz:Abdullah Ergin, Altan Çetin), Ankara, 2015, s. 149.

⁷⁹ Meşk ve koşuda kullanılan yeleği ensiz ve uzun bir ok çeşidi.(bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s.452.)

⁸⁰ Soyalı ve bakkam ayaklı menzil oku.(bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s.481.)

⁸¹ Menzil atışlarında ve koşularda kullanılan ok. (bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s.470.)

⁸² Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 448.

⁸³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 152.

koşuldu.⁸⁴ Ayrıca bu menzilde taş sahibi olan atıcı ziyafetlerde hediye alamayacak, şeyh olamayacak ve diğer menzil sahipleriyle eşit kabul edilmeyecekti. Sultan II. Mahmud'un izniyle dört yüz gez mesafede seksen yaşındaki Mehmed Arif Bey'in açtığı menzil de böyle menzillerdendir.⁸⁵

Menzildeki atışların yapılmasına yönelik, atıcının konumlandığı yeri belirlemek adına *ayak taşı* dikilirdi. Eğer atıcı başarılı olursa okun düştüğü yere menzilin atış güzergahını belirleyecek olan *ana taşı* dikilirdi. Böylece menzil açılmış olur, o menzilde başka atıcılar atış yaparak menzilin atış ufkunun uzamasını sağlayabilirlerdi. Açılan menziller rüzgar, ok çeşidi veya atıcı ismine göre farklı şekillerde adlandırılırdı. Atılan rüzgara göre adlandırılan bazı menzil çeşitleri şunlardır: Lodos Menzili, Poyraz Menzili, Günbatısı Menzili... Menzilde tercih edilen pişrev, azmayış, heki gibi ok çeşitlerine göre adlandırılan menziller de vardı. Ayrıca menzilleri açan atıcıların isimleri de menzillerin adlandırılmasında etkili oldu. Tozkoparan Menzili, Şüca Menzili, Miri Alem Menzili buna örnektir. Menziller genelde rüzgar, ok çeşidi veya atıcının ismiyle anılsa da bazı istisnai örnekler de vardır. Örneğin, karayel rüzgarıyla atış yapılan "Helva Yeri Menzili", menzilin açıldığı dönemde kemankeşler arasında meşhur olan bir Arap helvacıya atfen 'Helva Yeri' adını aldı.⁸⁶

Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi'de menzil alanlarının özel olarak seçildiğini, her yerde menzil atılamayacağını ve bu yerlerin belirli icazetlerle belirlendiğini gösteren ifadeler vardır.⁸⁷ Menzil atılacak yer, okların kırılıp kaybolmaması için çalısız, taşsız ve geniş bir alan olmalıdır.⁸⁸ Menzil atışları, atıcılık için tahsis edilen büyük ve açık alanlarda, yani ok meydanlarında icra edilirdi. 17. yüzyılda Okmeydanı'nı ölçen Abdullah el Katip alanın kabaca

⁸⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 157.

⁸⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 191.

⁸⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 158.

⁸⁷ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 155.

⁸⁸ İbn Ruşen, *Feza'il-i Remy*, İstanbul, 2020, s. 124.

8150 gez olduğunu belirtir.⁸⁹ Miladi 1819 kayıtlı bir arşiv belgesi de bu ölçümü destekler.⁹⁰ Bu da bizim hesaplarımıza göre ortalama 4,9 km²'lik bir alandır. Atış alanı ise, her menzile için ayak yeri ile hava yeri arasında uzanan hayali bir koridordur. Bu koridorun üç tarafını çevreleyen sınırları belirleyen ana unsurlar ayak taşı ve ana taşıydı. Dördüncü taraf, yani atışların yapıldığı güzergah için bir sınırlama yoktu. Ancak Abdullah el Katip kompozit yay ve geleneksel teçhizatlarla mümkün olabilecek en uzun menzilin 1300 gez olduğunu aktarır.⁹¹ Hava yeri istikametine doğru durulduğunda sağ tarafa *şast*, sol tarafa *kabza* denirdi. Atıcı, ayak taşında konumlanıp ana taşın dikileceği konumu belirleyen oku attığında, menzilin *nişan* alanını da belirlerdi. Bu durum *nişan etmek* şeklinde kaynaklara geçti.⁹² Ana taşı merkeze alınarak *şast* ve *kabza* tarafında belirli mesafeler ile atış alanı sınırlandırılırdı. Bu sınırlamanın ölçüsü döneme göre değişirdi. Örneğin 17. yüzyılda kaleme alınan *Kavaidü'r Remy'e* göre menzile koridorunun eni, ana taşının sağ (*şast*) ve sol (*kabza*) tarafından 40'ar gez olmak üzere 80 gezlik bir mesafe ile sınırlıdır.⁹³ 16. yüzyılda ise bu ölçü sağ ve sol taraftan 30'ar gez olmak üzere 60 gezlik bir mesafeydi.⁹⁴ Menzile atışlarında, *kabza* veya *şast* tarafında belirlenen mesafenin dışına düşen oklar sayılmaz ve bu durum *salkı düştü* şeklinde ifade edilirdi.⁹⁵ Makbul olan atış, olabildiğince ana taşı doğrultusunda yapılan atıştı ve böyle atışlar “Urasıya attı!” tabiriyle takdir edilirdi.⁹⁶

Menzile atma vakitleri de özenle seçilir, okların olabildiğince uzağa atılabilmesi için en uygun rüzgarın esmesi özellikle beklenirdi. Nemli havalar menzile için elverişli değildi.⁹⁷ Bu nedenle yağmurdan sonraki açık havalar “ok yürüten / menzile bozan” havalar olarak kabul

⁸⁹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 256.

⁹⁰ HAT 628/31038.

⁹¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 99.

⁹² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 154.

⁹³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 99.

⁹⁴ Mustafa Âli, *a.g.e.*, v. 157b.

⁹⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 81.

⁹⁶ Mustafa Âli, *a.g.e.*, v. 424 b.

⁹⁷ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *Kavsname*, İstanbul, 2020, s. 252.

edilirdi. Atıcının güneşe karşı konumlanması atıcının dikkatini bozabileceğinden, güneşin ayak yerine karşı gelmediği vakitler tercih edilirdi. Menzil atışı için rüzgarın atıcıya karşı esmemesi, şiddetli ve kapalı olmaması gerekliydi.⁹⁸ Gündoğusundan esen saba rüzgarı gibi sakın rüzgarlar makbuldü. Kemankeş Mustafa Efendi, uygun bir rüzgarla atılan menzilin 150-200 gez mesafe fark yaratabileceğini aktarır. Rüzgar, menzil okçuluğunda atış vaktinin ve atış yönünün belirlenmesindeki ana unsurdu. Her menzil için belirlenen bir rüzgar vardı ve o menzildeki atışlar belirlenen rüzgar ile gerçekleşirdi. Böylece hem rüzgar arkaya alınıp atıcının rüzgardan faydalanması sağlanır hem de aynı rüzgarda atış yapılarak müsabıkların eşit koşullarda ok atması amaçlanırdı. Ancak yıldız veya karayel gibi meydana nadir esen rüzgarlar için istisnalar yapılabilirdi. Örneğin yıldız rüzgarıyla menzil atılan Yıldız Menzili'nde, poyrazın daha fazla esmesi ve iki rüzgarın da kuzeyden esmesi nedeniyle poyraz rüzgarıyla da atış yapılmasına izin verildi.⁹⁹ Yaz mevsiminde poyraz, yıldız, gündoğusu; diğer mevsimlerde ise lodos, batı lodosu ve kible rüzgarları menzil için uygun rüzgarlar olarak görülürdü.¹⁰⁰ Mustafa Kani, Kasım zamanı ile kışa yakın esen lodos etkisinin, yazın esen yıldız rüzgarının etkisiyle eşdeğer olduğunu aktarır. Abdullah el Katip'e göre, diğer vakitlerde esen poyrazlarla kıyaslandığında ikinci vaktinden sonra esen poyraz rüzgarı, menzil için daha uygundur.¹⁰¹ Uygun rüzgar ve havayla soğuk havalarda dahi önemli rekorlar kırılabilirdi. Dolayısıyla atıcıların rüzgarlarla ilgili bilgi ve tecrübe edinmeleri elzemdi. Bunun için atıcıların farklı yönlerde ok atarak bu konuda tecrübe kazanmaları önerilirdi.¹⁰² Soğuk mevsimlerde atış yapılan yere çadır kurulup çadır altından atış gerçekleştirilirdi.

Havanın üst ve alt tabakasındaki rüzgar esintilerinin paralel olmasına da dikkat edilirdi. Bunun için mendil kullanılması sık kullanılan yöntemlerdendi. Mendil hava yerine doğru

⁹⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, , *a.g.e.* s. 75.

⁹⁹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.136.

¹⁰⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 94.

¹⁰¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 84.

¹⁰² Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1100-1101.

tutulduğunda zemine paralel şekilde düz olursa ve bulutların gidiş yönü de mendil ile uyumluysa, bu durum rüzgarın menzil için elverişli olduğunu gösterir. Mendilin ortası dalgalanır, burulursa veya bulutların gidiş yönü ile uyumsuzsa, bu durum rüzgarın menzil için elverişli olmadığını gösterir. Bulutsuz havalarda dumandan faydalanılırdı. Rüzgarın yönünü anlamak için *dügül*¹⁰³ de kullanılırdı. Dügül havaya serpildiğinde, dağılmadan düz olarak gelirse rüzgar menzil için elverişliydi.¹⁰⁴

Ok Meydanı'nda atışların başladığı ve bittiği dönemi kavrama açısından vakıf defterleri dikkate değer kaynaklardır. Vakıf muhasebe defterleri incelendiğinde masrafların Hıdırellez (ruz-ı hızır) gününden itibaren tutulduğu anlaşılır. 1831 tarihli vakıf kaydında muhasebe süresiyle ilgili bilgi şu şekildedir: “...bin iki yüz kırk altı senesi zilkadenin yirmi ikinci günü rûz-ı hızırın ibtidasından bin iki yüz kırk yedi senesi duhûl iden cemaziyel ahirenin ikinci gününe gelinceye deyin meydan tabir olunur...”¹⁰⁵ Bahsi geçen dönem Zi'l-ka'de ile Cemaziye'l-ahire ayları arasındaki altı aylık süreçtir. Ok Meydanı atışları ruz-ı hızırda başlayıp soğuk havaların başlamasına kadar devam etmektedir. Bu dönemin *meydan* olarak adlandırıldığı görülmektedir. Ayrıca atışların başlayacağı günleri tayin etmek için astrolojiden de faydalanılırdı. Müneccimlerin hazırladığı zayıçeler¹⁰⁶ bu konuda yol gösterirdi. Bu amaçla hazırlanan bir zayıçede, Safer ayının son Perşembe gününün sekizinci saatinin altıncı dakikası uygun görüldü.¹⁰⁷ Başka bir belgeye göre, aynı ayın aynı gününün beşinci saatinin elli beşinci dakikası Ok Meydanı'nın açılışı için uygun görüldü.¹⁰⁸

¹⁰³ Dügül: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur, kepek. (Bkz: Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 84.)

¹⁰⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 84.

¹⁰⁵ EV.HMH.d 09348.

¹⁰⁶ Yıldızların belli zamanlardaki konumlarını gösteren çizelgeler. (bkz: İlyas Çelebi, “Zayırçe”, *TDVİA*, 44. Cilt, 2013, s. 160.)

¹⁰⁷ TSMA.e, 1298/9_1,2.

¹⁰⁸ TSMA.e, 1289/9.

1.4. KATILIM ŞARTLARI

Menzil atışlarına katılmak bazı şartlara bağlıydı. Öncelikle atıcıların kemankeşliğe kabul edilmesi ve menzil atışlarına katılabilmeleri için kabza almış olmalıydı. *Kabza almak* bir nevi tescil işlemiydi. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Türkçe'ye çevrilen *Umdetü'l-Mütenasilin*'de dahi kabza almadan bahsedilmesi, bu geleneğin oldukça eski olduğunun kanıtıdır. Erkan, edep bilmeyen şahıslara kabza verilmemesi telkin edilirdi. Kemankeş olmaya talip olan kişinin öncelikle atıcıların adabını öğrenip buna göre hareket etmesi gerekirdi. Zira atıcılık ilmi verilecek kişilerin dikkatlice seçilmesi hemen her kavsnamede vurgulanır. Menzil atıcıları genelde kemankeş bir üstat tarafından yetiştirilir; hazır olduğunda kendisini ispatlaması için menzil atması beklenirdi. Farklı dönemlere ait kavsname ve risaleler araştırıldığında, tarihsel süreç içerisinde kabza alma ritüelleri ve şartlarının değişime uğradığı görülür.

Osmanlı Dönemi'nde kabza almadan bahseden ilk kaynak olarak ele aldığımız *Umdetü'l-Mütenasilin*'e göre, öncelikle *çile* süreci denilen talim sürecinin tamamlanması gerekirdi.¹⁰⁹ Eserde kabza talibi olan kişinin bir üstat edinmesi gerektiği aktarılır. Maharetli bir üstat gözetiminde, belirli usul ve edep kuralları çerçevesinde tamamlanan *çile* sürecinden sonra kişi atıcıları toplardı. Abdestli bir şekilde tumanını¹¹⁰ mühürler; sağ ayağının topuğu girecek kadar yeri kazıp ayağı çukurda kalacak şekilde on bin ok atardı. Ok atarken okunması gereken duaları okur, tekbir ve salavat ile ok atmaya devam ederdi. Sonra yirmi batman¹¹¹ yayla kayın ağacından yapılmış, temreni sipsü,¹¹² filküsünün¹¹³ uzunluğu yir sır olan, her yeğin¹¹⁴ ağırlığı on yedi miskal¹¹⁵ dört yelekli kartal tüyünden bir oku saban demirinden geçirmeliydi. Böylece

¹⁰⁹ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1102.

¹¹⁰ Şalvar

¹¹¹ Yerine veya ölçülen mala göre birimi değişen eski bir ağırlık ölçüsü (ortalama 2 ile 8 okka arasında).(bkz: Cengiz Kallek, "Batman", *TDVİA*, 5.Cilt, 2013, s. 199-200.)

¹¹² Sivri uçlu

¹¹³ Yay

¹¹⁴ Oka takılan tüy (bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s. 321.)

¹¹⁵ Yaklaşık 1,3 veya 1,5 dirhem, 20 veya 24 kirat, 4,009 veya 4,80 gr karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimi (bkz: Cengiz Kallek, "Miskal", *TDVİA*, 30.Cilt, 2005, s. 182.)

atıcı kendisini ispatlamış olurdu. Kemankeşliğe kabul edilen kişi olan şakirdin, üstattan yayı alırken hangi usulle yayı tutacağı ve yayı hangi usulle alacağı da aktarılır. Buna göre üstat yayın baş (tonc) kısımlarından birini sol eliyle tutup şakirde verir; şakird önce sağ elini üstadın eline sunar, sonra yayı alırdı.

Kaynaklarda, kabza alabilmek için ayak şahitleri ve hava şahitleri kontrolünde belirli mesafelere, belirli ok çeşitleriyle ok atma zaruretinden bahsedilir. *Umdetü'l Mütenasilin* gibi kuruluş dönemi kaynaklarında söz konusu kuraldan bahsedilmemesi, bu zaruretin menzil atanları sınırlamak gayesiyle sonradan çıkarıldığını akla getirmektedir. Bu koşulun tam olarak ne zaman getirildiğini bilemiyoruz. Kabza alıp menzil atışlarına katılabilmek için pişrev oku ile 900 gez ve azmayış¹¹⁶ okuyla 800 gez uzaklığa ok atmış olmak gerekliydi.¹¹⁷ Pişrev, azmayişe göre ağırlık, genel form ve yapı açısından menzil atıcılığına daha elverişli olmasından ötürü daha uzağa atılması beklenirdi. Azmayış okuyla 800 ve pişrev okuyla 900 gez uzaklığa ok atıp rüştünü ispatlayan atıcılara üstatlar ve kemankeşler huzurunda kabza töreni yapılıp kabza verilir; isimleri *Okçular Sicil Defteri*'ne kaydedilirdi. Bu defterin 1682 ila 1904 yılları arasındaki dönemi kapsayan nüshası elimizde olup önceki devre ait defter mevcut değildir. Mevcut defterde 3375 kemankeşin kaydı yazılıdır.

Kavsnamelerde kabza alma töreninin ne şekilde yapıldığı kayıtlıdır: Öncelikle talip üstadın önünde diz çöküp oturur; üstat sol eliyle kabza altından yayı tutup belirli dua ve iyi dileklerle yayı talibin sol eline teslim eder.¹¹⁸ Belirtilen dua ve iyi dilekleri içeren metin arşiv belgelerinde şu şekilde geçer: “*Bismillâh ve alâ bereket-i resûlullâh. Bu kabzayı Cebrâil aleyhi's-selâm Hakk subhânehu ve Te'âlâ hazretlerinin emr-i şerifle cennetten çıkarıp ibtidâ ber-vech-i teberrük Peygamberimiz sallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerine getirdi.*

¹¹⁶ Zeytuni demir temrenli atış oku.(bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s.452. 444.)

¹¹⁷ Bakırcan, *a.g.e.*, s.49.

¹¹⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 75-76.

Ba'dehû sultân-ı enbiyâ aleyhi ezkâ't-tehâyâ efendimiz izz-i şerîfleriyle Sa'd bin Ebî Vakkas radiyallahü anh hazretleri pîrimiz olup bu kabza-yı şerîfî ashâb-ı güzîn rıdvânallahî te'âla aleyhim ecma'în hazretlerine teslim edip emânet birbirinden gelerek üstadım bana verdi, ben dahi sana teslim eyledim. Fî sebîlillâh niyet edip ok at gazâ eyle ve tâlib olan kabza âşıkına dahi bu minvâl üzere hayır-du'â ile teslim eyle."¹¹⁹ Yayın alan talip belirli kaideler çerçevesinde çekiş yapar ve kabza alıp kemankeşliğe kabul edilmiş olurdu. Kemankeş Mustafa Efendi bu usul ve adap ile kabza almayanların kemankeş kabul edilmeyeceğini belirtir.¹²⁰ Bu durum "kemankeş" olarak kabul görmek için önce kabza alma gerekliliğini gösterir. Ayrıca kabza alan kemankeşlere bir nevi sertifika kabul edilebilecek *dest-i hatt* denilen icazetname verilirdi.¹²¹ 16. yüzyıl öncesi kaynaklarda icazetnameden bahsedilmemesi, bahsi geçen geleneğin de sonradan çıkarıldığını gösterir. Bu tören üstat-şakird arasında geçen bir kabul işlemidir.

Bir de kaynaklara *kabza-i kebir* (büyük kabza) olarak yazılan daha kalabalık ortamda ve genelde birden fazla kabza talibiyle yapılan törenler vardı. Bu törene Ok Meydanı şeyhi yanısıra şahitler ve devlet erkanı da iştirak ederdi. Bu tören meydan veya kabza günleri olarak adlandırılan pazartesi ve perşembe günleri Ok Meydanı'nda icra edilirdi.¹²² Gerekli uzaklığa ok atıp kendini ispatlayan talibe şeyh "Sen kabzaya talip misin?" diye sorunca talip olumlu cevap verir. Şeyh "Ayak şahitlerin var mı?" diye sorar ve talip bu soruyu da olumlu yanıtlardı. Sonra şeyh ayak şahitlerini davet eder ve onlara "Bu talip ayağımı ayak yerine düz bastı mı?" diye sorardı. Olumlu cevap alınca ayak şahitlerine "Havacıların destar bozduğunu gördünüz mü?" diye sorar ve olumlu yanıt aldıktan sonra hava şahitlerini çağırırdı. Hava şahitlerinin şahitliklerinden de emin olduktan sonra talip, giriş kısmı aşağıya bakan yayın kabzasını diz çöktükten sonra öperdi. Abdullah el Katip, kabza almadaki başka bir geleneğe de değinir.¹²³

¹¹⁹ TS.MA.e.698/53.

¹²⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 76-77.

¹²¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 103.

¹²² Bakırcan, *a.g.e.* s. 124-125.

¹²³ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 55.

Buna göre kabza alma sırasında okun, yayın tonç dibine koyulmasının ardından makluben (ters döndürülmüş) meydana durulurdu. Üstatlar izniyle talip, yayın kabzasını kavradıktan sonra kabzayı tutan eli öperdi. Sonra sağ elle okun yeleşinin aşağısından tutarak ok gezlenir ve yay yerine bırakılırdı. Meydandaki pehlivanların selamlanmasıyla ritüel sona ererdi. Bu şekilde yay ve oku makluben devr eylemek, kabza ehli olanlarda olması gereken bir maharet olarak kabul görürdü. Kabza alma işlemi bittikten sonra şeyhin eli öpülürdü. Şeyh de “*Götürün üstadına kabza versin.*” diyerek kabza talibini, yukarıda ilk bahsettiğimiz törenin gerçekleştirilmesi için üstadına yönlendirirdi. Ayrıca Kemankeş Mustafa Efendi çoğu üstat tarafından bilinmeyen ve Hz. Hüseyin’den kalmış başka bir usulden bahseder. Bu da kabza alan kişiye ayrıca *enrebi* giydirilmesidir.¹²⁴ Kanaatimizce enrebi kola giydirilen kolçak türü bir eşyadır. Zira enrebinin kabza töreninde belirli dualar ile talibin koluna giydirildiği aktarılır. Kabza alma törenindeki şedd¹²⁵ ve kolçak giydirme işleminden Abdullah el Katip de bahseder.¹²⁶ Bu durum fütüvvet teşkilatlarındaki *hırka giydirme* usulüyle müridin tarikata kabul edilmesi işlemini hatırlatmaktadır. Ayrıca usuller, ritüeller ve kemankeşlerle ilgili veriler gösteriyor ki, menzil atmak o dönemde Müslümanlara özgü bir spordu. *Kavaidü’r-Remy*’deki şu ifadeler bu durumu desteklemektedir: “*Bu fasl üstad için vacib olanı ve şakird için vacib olanı beyan eder, evvela üstad olan bu sanatı mübareke Müselmana öğretip kafire ve mecusiye ve münaşika öğretmeyeler.*”¹²⁷ Yay ve ok, ilk peygambere melek Cebrail tarafından cennetten getirilen ulvi hediyeler olarak görülürdü.¹²⁸

¹²⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 76-77.

¹²⁵ Fütüvvet ehli tarafından düzenlenen törenlerde giyilen kuşak.

¹²⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 55.

¹²⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 102.

¹²⁸ TSMA.e.513/9.

1.5. MENZİL KATEGORİLERİ VE MÜSABAKA KURALLARI

Menzil atan atıcılar, atabildikleri ortalama menzil mesafesi kararınca kendi aralarında kategorilere ayrılırlardı. Kemankeşlerin potansiyel kuvvetleri, kullandıkları yayların çekiş gücü ve atabildikleri ortalama menzil mesafeleri kategorilerinin belirlenmesinde ana kriterler olurdu. Böylece menzil atıcılığındaki maharetleri birbirine yakın olan kemankeşlerin aynı kulvarda eşit şartlarda yarışmaları amaçlanırdı. Bahsi geçen kategoriler; *ihtiyarlar*, *dokuz yüzcüler*, *binciler* ve *bin yüzcülerdi*. Ancak *Telhis-i Resailat-ı Rumat*'da *yeniçeriler* de söz konusu gruplar arasına eklenir.¹²⁹ Önceki kaynaklarda yeniçerilerin ayrı bir grup olarak değerlendirilmemesi, yeniçerilerin 19. yüzyılda bu kategorilere katıldığını düşündürmektedir.

Belirtilen grupların isimlendirmeleri, gruplara mensup olanların atabildikleri ortalama menzil mesafesiyle alakalıdır. Yani dokuzyüzcüler dokuz yüz ila bin gez arasında, binciler bin gez ila bin yüz gez arasında, binyüzcüler de bin yüz gez üstüne ok atabilenlerden meydana gelirdi. Her müsabıkın kendi grubuna uygun menzilde ok atması gerekirdi. Örneğin dokuz yüzde ok atarken bin veya bin gezden ileri atan birinin taş dikmesine müsaade edilmezdi.¹³⁰ Bu yolla daha üst kategoride yarışacak imkana sahip kişilerin alt kategorilerde kolayca menzil almalarının önü kesilirdi. Kurallara göre ihtiyarlar beşer, dokuz yüzcüler yedişer, yeniçeriler veya binciler dokuzar ve binyüzcüler on birer ok atardı. Bahsi geçen sayıların her birinin ayrı bir ulvi anlamı olduğu kabul edilirdi. Örneğin, ihtiyarların attığı beş ok beş ulu peygambere ve dokuzyüzcülerin attığı yedi ok, okçuların piri Sa'd bin Ebî Vakkas'ın attığı yedi oka dayanırdı. Kemankeşler için kategoriler arası geçiş de mümkündü. Örneğin, binyüzcülerden Halil Ağa ihtiyarlayınca bin yüzcülerden ayrılıp bincilere ve dokuz yüzcülere katıldı.¹³¹ Daha sonra sürekli talimle kendini geliştirip tekrar binyüzcülere dahil oldu. Atıcıların kullandığı yayların

¹²⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 36.

¹³⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 153.

¹³¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 96.

çekiş kuvveti atış yapacakları menzilin belirlenmesinde etkili olurdu. Örneğin yüz dirhem çekiş kuvvetine sahip bir yayı kullanan atıcının daha önce doksan dirhemlik yayla atılmış az mesafeli menzilde ok atmasına müsaade edilmez, daha uzun mesafeli menzillere yönlendirilirdi.¹³² Kemankeşler kuvvetleri oranınca menzillere yönlendirilerek, menzil alması daha kolay olan ve düşük mesafeli menzillerde kolayca taş dikmelerine engel olunurdu.

Menzil atışlarında okların birbirine karışmaması adına okların üzerine isim yazılırdı.¹³³ Atışlar, atıcılardan birinin “*Hava eyle!*” nidası ve buna karşılık hava yerinin iki tarafında konumlanmış havacıların, taş bağlanmış tülbentlerini havaya atması ile başlardı.¹³⁴ Böylece atıcı, atış yapacağı güzergahı belirleyen koridoru görürdü. Atışlardan önce hazırlık amacıyla atıcıların birkaç adet alıştıırma atışı yapmalarına izin verilirdi.¹³⁵ Bu amaçla atılan ilk oka *kılavuz oku* denilirdi. Kılavuz oku menzili aşır rekor kırsa bile alıştıırma amaçlı olduğu için sayılmazdı. Havandelen Solak Bali, Yıldız Menzili’nde Dede Kemal’in taşından aşırı atmasına rağmen attığı ok kılavuz oku olduğu için menzil bozulmadı.¹³⁶ Ana taşının en az 900 gez uzaklıkta olduğunu göz önüne alırsak atıcılar ile havacılar arasında en az 540-590 metre arası mesafe vardı. Havacılar atılan oku izleyebilmeleri ve düştüğü konumu tespit edebilmeleri için okun atış anını bilmeliydiler. Atıcıların atış anında “Ya Hak!”, “Ya Allah!” veya “Vardı!” nidalarıyla seslenmelerinin bununla ilgili olduğu kanaatindeyiz. Havacılar atıcının nidasını duyduklarında rüku haline benzer bir vaziyette sağ ellerini sağ dizlerine dayayarak kulaklarını da yere doğru tutarlardı. Okun sesini ve düşmesini böylece takip edip konumlandığı yeri tespit ederlerdi. Tespitlerini ayak yerinde bekleyen atıcılara bazı işaretlerle bildirirlerdi. Ok menzil taşlarının gerisinde kaldıysa “Okun yürümedi!” manasında ferace atılırdı.¹³⁷ Dokuz yüz geze kadar önce

¹³² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 74.

¹³³ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 70.

¹³⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 151.

¹³⁵ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 116.

¹³⁶ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 296.

¹³⁷ Mustafa Âli, *a.g.e.*, v. 425 a.

gelen ok geçilmişse havacılar bir kere tülbent atarlar. Eğer aynı mesafeye düşmüşse tülbendin iki ucundan tutup gererek tülbendi yukarıda tutarlardı. Yakın mesafede olursa mendil baştan yukarı tutulup sallayıp çevirilirdi. Arkada olursa bel hizasından mendil karşıya sallanırdı. Eğer ok salkı düşerse okun konduğu taraftan düşmesi gereken tarafa gelerek mendili dolap çevirir gibi yerden ve havadan döndürerek çevirirlerdi. Eğer atılan ok sağ tarafa salkı düşerse “Şasta bak!”, sol tarafa salkı düşerse “Kabzaya bak!” nidaları ile okun ne tarafa salkı düştüğü aktarılırdı.¹³⁸ Ok suya atılmış ise eğilip mendili iki tarafa ve yere yakın sallanırdı. Çok dik atılmışsa, havacılar üç dört defa sıçrarlardı. Havacılar yere yuvarlanırsa bu, okun diz kapağı mesafesinden daha az mesafede olduğuna delaletti.¹³⁹ Eğer ok dokuz yüz gez mesafeye ulaşmışsa tülbent üç kere havaya atılırdı. Ok bin gez mesafeye ulaşmışsa, havacılar mendili yere uzatıp başındaki serpuşu bir kere havaya attıktan sonra başına giyerlerdi. Bin yüz gez mesafeye yakın atılmış ise, serpuş ele alınıp mendil ile yakın işaretine benzer şekilde omuza yakın tutulurdu. Ayrıca havacılar, menzilde kaç menzil taşı geçilmişse o kadar tülbendi havaya atarak atıcılara işaret verirlerdi.¹⁴⁰ Eğer ok, menzildeki dikilen son taş olan baş taşı geçtiyse havacılar başlıklarını çözüp havaya atarlardı. “*Destar bozmak*” denilen belirtilen işlemin ardından havacılar müjdeyi vermek için ayak yerine gelirdi. Bundan sonra atıcı ve görevliler başarıyı kazandıran okun etrafında toplanır; Fatiha, İhlas ve bazı dualardan sonra yüksek sesle tekbir getirilirdi. Sağ el ile alınan ok “Mübarek Ola!” temennisiyle atıcıya verilirdi. Bu şekilde, menzildeki baş taşını kaidelere uygun biçimde geçen bir ok atılması ve bu durumun görevliler tarafından tespiti *menzil bozma* olarak adlandırılırdı.

Menzil bozma işlemi gerçekleşikten sonra menzil taşı dikilene kadar, başka bir atıcının o menzil üzerine tekrar atış yapmasına izin verilmezdi. Örneğin, İstanbul Yıldız Menzili’nde, Bursalı Şüca menzilin baş taşı olan Ahmed Ağa’nın taşını geçen bir ok attı. Bunun üzerine

¹³⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 153.

¹³⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 115.

Tozkoparan İskender de burada ok atmayı talep ettiğinde üstatlar ona “*Pehlivan, menzil bozulduktan sonra artık o menzilin üzerine ok atmak üstatlar kavlinde yoktur.*” şeklinde yanıt verdiler.¹⁴¹ Ancak menzil bozan atıcı oku attığı mevkiye kendi menzil taşı diktikten sonra bu menzilde, menzil bozmaya yönelik atışlar devam edebilirdi. Okun düştüğü yere atıcı adına menzil taşı dikilene kadar, okun düştüğü yerin kaybedilmemesi için bir nesne ve çakıl taşlarından oluşan bir nişan bırakılırdı.¹⁴² Daha sonra ziyafet verilir menzil sahiplerine hediyeler verilirdi.¹⁴³ Menzili bozan kemankeş belirli bir süre içerisinde nişan bırakılan yere kendisi ve attığı menzille ilgili bilgi içeren menzil taşı diktirmeliydi. Böylece üzerine atış yapılacak yeni baş taşı yeri belirlenir ve atıcı ismini ölümsüzleştirirdi. Menzil taşı dikilirken menzilin ayak yeri ile hava yeri arasında uzanan umumi koridor çizgisinin ve yönünün korunmasına dikkat edilirdi. Örneğin; Topyeri Menzili’nde (Hasan Taşı Menzili) Lenduha Cafer’in taşından on sekiz gez aşırı ok atan Hasodalı Ali Ağa’nın oku, ana taşın şast (sağ) tarafına düştü. Ancak bu menzilin taşları ana taşın kabza (sol) tarafındaydı. Eğer Ali Ağa’nın menzil taşı okun düştüğü yere dikilse diğer taşlardan uzak kalacağından menzil rotasında dikkate değer bir sapma olacaktı. Bu nedenle gerekli ölçümler yapıldıktan sonra Ali Ağa’nın menzil taşı, Lenduha Cafer’in taşından on sekiz gez ileride kabza tarafına bırakıldı.

Her menzil için atışların yapılabileceği bir rüzgar türünün belirlendiğini belirtmiştik. Benzer şekilde, atıcılar arasında eşit koşulları oluşturma adına, her menzil için belirlenen bir ok çeşidi vardı. Bu durumda belirleyici olan ok çeşidi, menzildeki ilk taş olan ana taşın dikilmesini sağlayan ok çeşidi olmalıydı. Pişrev, azmayış, heki, yeksüvar, zergerdan menzil atışlarında kullanılan ok çeşitlerindendi.¹⁴⁴ Ancak rüzgar konusunda olduğu gibi bu konuda da, atıcılar arasında ittifak kurulması şartıyla değişiklikler gerçekleşebilirdi. Örneğin Heki Menzili’nde,

¹⁴¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁴² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 173.

¹⁴³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 152.

¹⁴⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 41.

adından da anlaşılacağı gibi başlangıçta *heki* oku kullanılırken zamanla kemankeşlerin tercihiyle *pişrev* oku kullanılmaya başlandı.¹⁴⁵

Kuralları çiğnemeye yönelik bazı hileler de kaynaklarda geçmektedir. Arapzade İbrahim adlı atıcı, heki okuyla atılan bir menzilde, pişrev okunu heki formuna benzeterек menzil atmak istedi.¹⁴⁶ Pişrev, menzilde hekiye göre daha iyi performansa sahip bir ok çeşidiydi. Atıcının hilesi fark edildiğinde kurallara uymadığı için taşı yerinden çıkarıldı. Ayrıca bazı havacıların, okları düştükleri yerden alıp daha ileri mesafelere dikerek hileye karıştıklarına dair veriler mevcuttur.

1.6. MENZİL KOŞULARI VE ATIŞLARDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Menzil bozup taş diktirmek amaçlı gerçekleşen atışlar haricinde kemankeşlerin kendi aralarında düzenlediği menzil koşuları vardı.¹⁴⁷ Menzil koşularında amaçlanan, önceden belirlenen ödülü kazanmak için belirli kaideler çerçevesinde en uzak mesafeye ok atabilmektir. Bu şekilde gerçekleşen yarışmalarda başarılı olanlar için menzil taşı dikilmez, kazanana belirlenen ödül verilirdi. Menzil koşuları; menzil taşı dikmek, menzil açmak veya menzil bozmak amacıyla yapılan atışlardan farklıydı. İki kişi veya iki grup karşılıklı yarışma düzenleyebilirdi. Yarışmalarda rüzgara göre ayak yeri belirlenir ve müsabıklardan atışlarda belirlenen ayak yerine riayet etmeleri beklenirdi. Ayak yerine, atış yapılacak konumu belirleyen bir ip çekilir veya çizgi çizilirdi.¹⁴⁸ Yarışmalarda olabildiğince eşit koşulların oluşmasına dikkat edilirdi. Koşularda yarışmacıların kullandığı yay, ok gibi teçhizatların aynı cinsten olması ve aynı özelliklere sahip olmaları gerekirdi.¹⁴⁹ Yayların çekiş kuvvetinin birbirine yakın olması,

¹⁴⁵ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 143-144.

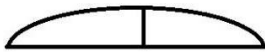
¹⁴⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁴⁷ Koşu: Yarışma. (bkz: Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 408.)

¹⁴⁸ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s.1094.

¹⁴⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 112-113.

oklar da birbirlerine yakın boyda ve yakın ağırlık ölçülerinde olmalıydı. Belirlenen hakem, önce yarışmacılara ayrı ayrı ok attırıp yay tutuşu, çekişi ve atış tekniği gibi özelliklerini kontrol ederdi. 15. yüzyıl koşularında, yarışmacıların yay tutuş ve bırakış gibi atış yöntemlerinin dahi aynı olmasına dikkat edilirdi.¹⁵⁰ *Sala koşusu* olarak adlandırılan ihtiyarların katıldığı yarışmalarda ise, önceden belirlenen tek bir yay ile müsabaka gerçekleşirdi.¹⁵¹ Koşuda, kişi başı atılacak ok sayısı belirlendikten sonra oklar demetlere ayrılır ve kura ile her yarışmacının kullanacağı ok demeti belirlenirdi.¹⁵² Bu kura, her yarışmacıya ait zihgin¹⁵³ yarışmaya katılmayan biri tarafından ok demetlerine bırakılması ile gerçekleşirdi.¹⁵⁴ Ayrıca haksızlık olmaması için yarışmacıların maharetlerinin birbirine yakın olması gerekli görülürdü. Örneğin biri üstat diğeri acemi olmamalıydı.¹⁵⁵ Bunun için aynı kategoride (dokuzyüzcü / binci / binyüzcü / ihtiyarlar) bulunanların birbirleriyle yarışmalarına dikkat edilirdi. Atış sıralamasında kabza almadaki kıdem belirleyici olurdu. Yarışma sırasında oklar kırılırsa, düşen ok parçaları arasında okun ayak tarafı (uç tarafı) esas alınırdı. Hava yerine, kazananı daha kolay belirlemek için yay ve oku andıran şu şekil çizilerek de koşular gerçekleştirilirdi:¹⁵⁶

Buna göre dairenin belirli kısımları esas alınarak okların düştükleri yerlere göre puanlama yapılırdı.

Ödül belirlerken müsabakanın kumar haline gelmemesi ve helal sayılabilmesi gerekirdi.¹⁵⁷ İki kişinin karşılıklı ödül koyup yarışmasına izin verilmezdi. Ancak *muhallil* denilen üçüncü bir şahıs yarışmaya dahil olursa iki taraf da ödül koyup yarışılabilirdi.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1095.

¹⁵¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 149.

¹⁵² Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 150.

¹⁵³ Okçu yüzüğü. (bkz: Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 348)

¹⁵⁴ Bu yöntemin, hala günümüzde Anadolu'nun bazı yörelerinde, "ok atmak" şeklinde adlandırılıp özellikle kurban bayramlarında nesnelere paylaştırmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

¹⁵⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 112.

¹⁵⁶ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s.268.

¹⁵⁷ Kunter, *Eski Türk Sporları...*, s.41.

¹⁵⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 113.

Muhallil diğerlerinden ileri ok atıp kazanırsa ödülleri kazanabilir, kaybederse ödül ortaya koymadığından ödül vermezdi. Eğer yarışmacılardan biri veya yarışan iki gruptan biri ödül koyup diğeri koymasa muhallil olmaksızın müsabaka yapılabilirdi. Eğer iki taraf da ödül koyarsa bu durumda muhallilin de dahil olması gerekirdi.¹⁵⁹

Tarihsel süreç içerisinde menzil atışlarının genel düzen ve kurallarında değişim yaşandığı anlaşılır. Özellikle 17. yüzyıl sonrasında yaşanan değişimler diğer dönemlere göre daha belirgindir. Söz konusu değişimlerin, daha çok 17. yüzyıl ve sonrasında ateşli silahların yaygınlaşp geleneksel silahlara verilen önemin azalmasıyla ilgili olduğu kanaatindeyiz. Zira Kemankeş Mustafa Efendi, *Kavsnamesi*'nde atıcılık adap ve düzenine eskisi kadar önem verilmediğinden şikayet eder.¹⁶⁰ Öyle ki, miladi 1787 kayıtlı bir arşiv belgesinden Edirne'de tirger (ok ustası) ve kemanger (yay ustası) kalmadığından dolayı İstanbul'dan yay ve ok ustası talep edildiği görülmektedir.¹⁶¹ Miladi 1854 kayıtlı bir belgede ise 19. yüzyılda İstanbul'da okçu dükkanlarının toplandığı Okçularbaşı'nda sadece bir ok ustası kaldığı aktarılır.¹⁶² Oysa ki 17. yüzyılda İstanbul'da 200 civarı okçu dükkanı ve 200 civarı yaycı dükkanı vardı.¹⁶³ 18 ve 19. yüzyıllarda, 15-16. yüzyılda olduğu kadar uzun mesafeli atışlar yapılamamakta, eskisi kadar hünnerli atıcılar yetişmemekteydi. Miladi 1821 kayıtlı Sultan II. Mahmud ve bazı enderun ağalarının atış mesafelerini gösteren bir belge, menzil kategorilerindeki mesafelerin de dikkate değer bir şekilde düştüğünü gösterir.¹⁶⁴ Buna göre binyüzcü kategorisindeki Sultan II. Mahmud ve meydan şeyhi, 947 ve 933 gez mesafelere ok atabildiler. Binci kategorisinde bulunan Behcet Bey ve Ali Ağa 830 ve 925 gez mesafeye ok atabildiler. Dokuzyüzcü kategorisindeki Baş Ağa ve Haydar Ağa ise 830 ve 885 gez mesafeye ok atabildiler. Ayrıca bu dönemde menzil atanların

¹⁵⁹ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1094.

¹⁶⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 90.

¹⁶¹ A.E. SABH.I, 100/6811.

¹⁶² İ.DH, 315/20268.

¹⁶³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.1, II. Kitap, s.584.

¹⁶⁴ TSMA.e 408/57.

genelde paşa, nazır gibi üst rütbeli görevlilerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Zira kırk kadar kemankeşin kabza töreninin padişahın onayına sunulduğu bir arşiv belgesi bu durumu desteklemektedir.¹⁶⁵ Belgedeki isimlerin büyük kısmı paşa ve nazırlardan meydana gelmektedir. 18 ve 19. yüzyıllarda yay ile ok ustalarının azalması ile yay ve ok fiyatlarının daha da artması, bu durumun temel nedenlerindedir. Menzil atıcılığındaki yeni düzenlemeler ele alındığında, yapılan değişikliklerin büyük oranda menzil atışlarını teşvik edip tekrar canlandırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. 15-16. yüzyıllarda menzil açmak için 900 gez mesafeye ok atmak gerekirken 18. yüzyıl ve sonrasında 800 gez mesafenin yeterli görülmesi bu dönemde, atıcıların menzil açmada dahi zorlandığını göstermektedir. Menzil atışlarında; ana taşın sağ ve sol tarafından sınırlandırılarak nişan alanını belirleyen salkı mesafesinin, 16. yüzyılda 30'ar gez iken 17. yüzyılda 40'ar geze çıkarılması, okların salkı düşmesinin önüne geçerek atışları kolaylaştırmaya yöneliktir. Ayrıca tarihi süreç içerisinde gez birim mesafesindeki küçülmeden bahsetmiştik. Gez birimindeki küçülme atışların daha uzun mesafeli gösterilmesini sağlamaktaydı. Böylece hem 800 ve 900 gez mesafeye ok atarak menzil açmak bir nebze kolaylaştırıldı; hem de atışlar daha uzun mesafeli gösterilerek kemankeşler menzil atıcılığı için teşvik edildi.

¹⁶⁵ TSMA.e, 511/7.

BÖLÜM 2: MENZİL ATIŞLARINDA KULLANILAN TEÇHİZATLAR, TALİM SÜREÇLERİ, ATIŞ USULLERİ VE TEKNİKLER

2.1. MENZİL ATIŞLARINDA KULLANILAN TEÇHİZATLAR

Menzil atışlarında kullanılan başlıca teçhizatlar yay, ok, zihgir ve siperdi. Osmanlı kaynaklarında bu teçhizatların çeşitleri, özellikleri, imalatlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. Menzil atışlarında kullanılan okçuluk teçhizatları; hedef atışı, darp atışı, kabak atışı gibi Türk okçuluğunun diğer alanlarında kullanılan teçhizatlara göre tabii olarak farklı özelliklere sahipti. Söz konusu teçhizatların imalatında kullanılan malzemeler, okun menzilde olabilecek en uzun mesafeye ulaşmasını sağlamaya yönelik seçilirlerdi. Keza bu pusatların imalat şekli ve yöntemi de bu amaca yönelikti. Osmanlı Dönemi'nde yapılan ok, yay gibi pusatların imalatında dikkat edilen önemli bir faktör de yapılan malzemenin kullanacak kimseye uygun özelliklere sahip olmasıydı. Zira menzil atarken tercih edilen malzemelerin birbirleriyle ve atıcının fiziksel özellikleriyle uyumu menzil atışlarında hayati öneme sahipti.

2.1.1. Menzil Yayı

Şüphesiz yay okçuluktaki en önemli teçhizattı. Kullanılan malzemelerin cinslerinin farklı olması, malzemenin kullanım oranının farklılığı, yay ustalarının yöntem ve becerilerindeki değişiklikler gibi etmenler çeşitli yay tiplerinin ortaya çıkmasını sağladı. Zira bu etmenler yayların ağırlıklarının yanı sıra boy, esneklik gibi özelliklerinde de farklılıklara yol açtı. *Tatar yayı, Özbek yayı, Arap yayı, Fer'a yayı, Mahdle, Kadva* Osmanlı kaynaklarında

bahsedilen yay çeşitlerindedir.¹⁶⁶ Bizim burada değineceğimiz yay tipi ise doğal olarak menzil yayları üzerinedir. Menzil atışlarında kullanılan yaylar *atış yayı* olarak da anılırdı.¹⁶⁷

Yayın uç kısmına *yay başı* denirdi ve kirişin takıldığı *tonç kertiği*¹⁶⁸ veya *gez* de bu kısımdaydı.¹⁶⁹ Yay başından sonra gelen ve balık sırtına benzeyen kısma *kasan* denirdi. Kiriş düğümünün geldiği bölüme *kasan ucu* denirdi. Yayın kavranıp tutulan orta kısmına *kabza* denirdi. Kasanın sona erdiği bölüm *kasan gözü*, kabza ile kasan gözü arasında kalan kısma *sal* denirdi. Sal ile kabzanın birleştiği nokta ise *tir geçimi* (ok geçimi) veya *kabza boğazı* olarak adlandırılırdı. Kabzanın sal kısımlarına geçirilmesi için “v” şeklinde hazırlanan yerlerine *zıvana* denirdi. Kabza, doğru bir kavrama için köşeli değil yuvarlak formlu olmalıydı. Ayrıca menzil yaylarının kabza kısmının ince ve uzun olması gerekirdi.¹⁷⁰

Yay yapmaya başlamadan önce yayın yapılacağı yerin özenle seçilmesi gerekirdi. Yay üretilecek ortamda yağ bulunmamalı, yağlı duman olmamalı, yağlı yiyecek bu ortamda tüketilmemeli ve üreticinin eline yağ bulaşmamalıydı. Zira sinir, boynuz gibi organik malzemelerin uygun şekilde yapıştırılması buna bağlıydı.¹⁷¹ Osmanlı Dönemi’nde yapılan yaylar, kompozit bir yapıya sahip olmaları itibarıyla dört nesnenin birleşiminden meydana gelirdi: Ağaç, boynuz, sinir ve tutkal. Ağaç, yayın bir nevi iskeleti gibiydi. Sinir ve boynuz yayın sıkışmaya ve gerilmeye karşı dayanıklı olmasını sağlardı. Yayın kurulu halinde atıcıya bakan kısmı olan iç tarafına boynuz, dış tarafına ise sinir kaplanırdı. Yapıştırma işlemi ise genelde balık tutkalı ve Çega tutkalı kullanılarak gerçekleştirirdi. Bu malzemelerin her biri yay yapımı için ince bir işçilikle hazırlanırdı. Boynuz için manda veya öküz boynuzu, sinir kısmı için öküzlerden alınan tendonlar, tutkal için ise mersin morinası balığının hava kesesinden elde

¹⁶⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 34-35.

¹⁶⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 64.

¹⁶⁸ Yayın her iki başında çile tonçlarının geçirildiği gez kertiği. (Bkz. Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 477.)

¹⁶⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 113.

¹⁷⁰ Yücel, *a.g.e.* s. 282.

¹⁷¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 116.

edilen damak derisi tercih edilirdi.¹⁷² Yay yapımında kullanılan hayvan sinirlerinin uçlarının kaynatılması ile elde edilen Çega tutkalının iyisi, ismini bu sinirlerin elde edildiği Gelibolu'ndaki Çega köyünden aldı.¹⁷³ Yay yapımında kullanılacak ağaçların, suyunun çekildiği zamanda kesilmesi gerekirdi.¹⁷⁴ Ağaç kısmı için tercih edilen türün genellikle akçaağaç olduğu anlaşılmaktadır. İyi bir menzil yayı yapılırken 43 dirhem¹⁷⁵ sinir, 43 dirhem ağaç, 43 dirhem boynuz ve 43 dirhem tutkal kullanılmalıydı. Böylece yaklaşık 130 dirhemlik bir menzil yayı elde edilirdi.¹⁷⁶

Öncelikle, yayın sal bölümlerini meydana getirecek iki akçaağaç parçası iki taslak şeklinde hazırlanıp taslakların sığacağı tencere veya kazana konurdu. İçerisine soğuk su konulup üç gün bekletildikten sonra içerisindeki su ile birlikte ateşe konurdu. Ağaçlar yumuşayınca kadar kaynatılıp sudan çıkarılırdı. Boynuz eklenecek iç tarafı talaş alevine tutulup ısıtılır ve *yay tezgahı* denilen kertikli tahtaya takılırdı. Başlarını açıkta görünen yay başları şekline, aşağı kısımları gevşek yay durumuna getirilmek suretiyle soğuyuncaya kadar kınnap¹⁷⁷ ile gerilirdi. Soğuduktan sonra çözülüp rutubetsiz veya sıcak bir yerde en az bir sene bekletilirdi. Bu aşamada özellikle menzil yayları ne kadar bekletilirse o kadar iyi sonuç verirdi. Ardından ağaç malzemeye bilinen yay formunun verilmesi gerekirdi. Keser ile törpü kullanılarak ahşap ısıtılıp eğrilir ve yay başları da taşlanarak olması gereken yay şekli verilirdi. Abdullah el Katip menzil yaylarının baş kısımlarının üç parmak boyunda ve olabildiğince kuru olması gerektiğini belirtir.¹⁷⁸

Sal ve tonç kısımları bu şekilde ayarlandıktan sonra kabza ile salları birleştirecek kısmın hazırlanması gerekirdi. Bunun için, zıvana denilen “v” şeklindeki geçim yerleri

¹⁷² Göksu, *a.g.e.*, s. 57-58.

¹⁷³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 109.

¹⁷⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 110.

¹⁷⁵ Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık bir ağırlık ölçüsü.

¹⁷⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 32.

¹⁷⁷ Kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın iplik.

¹⁷⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 32.

hazırlanmalıydı. Sal uçlarında *kağıt mikrası* denilen aletle dörder parmak uzunluğunda ve bir parmak genişliğinde yarık açılırdı. Bir tarafı bol, bir tarafı geniş olan bu yarığın kabzaya geçecek kısımları açıldı. Sonra kabza ile sallarin geçişinde uyumu sağlamak üzere kabza üzerinde gerekli düzeltmeler yapıldı. Zira kabza ve salın birbirine tam olarak uyuşması gerekirdi. Kabza üstünden kabza uçlarına kadar iki tarafa ve kabza ile salları birleştirecek yarıkların içine *taşın* denilen demir tarakla yivler açılırdı. Ardından sallarin ve kabzanın geçiş yerleri tutkallanıp kurutulurdu. Kuruduktan sonra tekrar tutkallanıp kabza uçları sallara dört beş parmak kadar geçirilirdi. Buradaki tutkallama işleminde Çega tutkalından ziyade balık tutkalı kullanılmalıydı. Birleşmeyi desteklemek için kınnap denilen ip ile sarılırdı. Söz konusu birleşme işlemi *çatki* olarak adlandırılırdı ve çarpık olmayıp düzgün olması yayın genel performansı açısından oldukça önemliydi.¹⁷⁹

Abdullah el Katip menzil yaylarında kullanılan sinirin beyaz olması gerektiğini belirtir.¹⁸⁰ Menzil yaylarında inek siniri, diğer yaylarda ise öküz siniri kullanılırdı.¹⁸¹ Hayvanın bilekle diz kapağı arasından alınan tendonların boyu bir karıştan fazla olmalıydı. Tendonlar kurutulduktan sonra yayın kurulduğunda karşıya bakan kısmına bir baştan diğerine erişecek şekilde hazırlanıp fazlalıkları kesilirdi. Ardından sinirler açıkta güneş görececek şekilde veya yay tımarı için kullanılan sandıkta kurutulurdu. Sinirlerin oldukça diri hale gelene kadar kurutulması gerekirdi. Sonra mermer taş üzerinde *çemişir* adı verilen büyük bir tokmak ile dövülerek yumuşatılırdı. Tel tel olunca kirleri ve pürtükleri bıçak ile temizlenirdi. Daha sonra sinir tarağı denilen beş altı dişli demir taraklı kütükle uçlarından başlanarak sinirler taranıp ayrılırdı. İnce yumuşak keten bezi (üskülü) gibi olunca el ile didilerek boy boy ayrılıp yay için kullanılmak üzere saklanırdı.¹⁸² (*Bkz. Görsel 1*)

¹⁷⁹ Adam Karpowicz, *Osmanlı Türk Yayları*, İstanbul, 2018, s. 94

¹⁸⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 32.

¹⁸¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 111.

¹⁸² Karpowicz, *a.g.e.* s. 134.

Görsel 1. Sinir Parçaları (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

Yayda kullanılan boynuzlar *yay kemiği* olarak adlandırılırdı.¹⁸³ Temiz, düzgün olmalı; pul pul dökülmeyip soyulmayan boynuzlar kullanılırdı. Manda boynuzunun siyah ve dolgun olanları ile Aydın ve Menemen yörelerinin genç uzun öküzlerinin boynuzları özellikle tercih edilirdi. Bir hayvandan alınan boynuzun dış tarafından alınan parçaya *kapak*, iç tarafından alınan parçaya *karın* denirdi. Bu parçalar ayrı ayrı kesilip alınırdı. Orta kısım yayda kullanılmazdı. Kapak sert olması itibariyle berk (sert) yaylarda, karın kısmı ise yumuşak olması itibariyle gevşek yaylarda tercih edilirdi. Menzil yaylarında da karın tercih edilirdi. Bunun nedeni menzil yayları tımarlama işlemi sırasında kurutulduğu için kırılmaması adına yumuşak boynuz ihtiyacı duyulmasıydı. Boynuz parçaları kazanda yumuşayınca kadar kaynatıldıktan sonra sudan çıkarılıp rende talaşı veya çam tahtaları parçaları alevinde ısıtılıp düzeltilirdi. Ardından tahtadan yapılan dar kalıplarda sıkıştırılarak soğuyuncaya kadar bekletilirdi.

¹⁸³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 111.

Ardından kalıptan çıkarılıp bakılır, istenilen şekilde düzelmeyip eğri kalan yeri varsa yeniden aleve tutulup kalıba konurdu. Düzeltildikten sonra soğuk suya bırakılır ve karın boynuzlar karın boynuz ile kapak boynuzlar kapak boynuz ile eşleştirilip saklanırdı.¹⁸⁴

Özenle hazırlanan malzemelerin birleştirilmesi de oldukça zahmetliydi. Boynuzların yapıştırılması için taşın denilen demir tarak ile ağacın boynuz kaplanacak tarafının tonç kısımları arasında kalan bölümüne boydan boya yivler açılırdı. Aynı şekilde, hazırlanan boynuzların ağaca geçirilecek taraflarına da yivler açılıp tutkallanırdı. Tutkallanıp kurutulan ağacın tutkalı yeterince özümsemişliğine dikkat edilmeliydi. Sonra parçalar tekrar tutkallanıp kurutulurdu. Ardından boynuz ve ağaca fazlaca tutkal sürülüp ikisi de ateşte ısıtılırdı. Daha sonra ağaç ve boynuzun birleştirilmesi için ağaç ve boynuz üzerinde açılan yivler birbirine boydan boya geçirilirdi. Birleşmenin sağlam olması için boynuz ve ağaç üzerine seyrekçe kınnap sarılırdı. Kabza ve salları boynuz kaplanan tarafı ateşe tutulup bütün somun şeklinde boynuz üstünün kızarması beklenirdi. Ardından iki kişi karşılıklı oturur ve biri yayın kasanlarından tutardı. Diğer kabza ile kasan gözleri arasını parmak kalınlığında kuvvetli bir ip ile sarardı. Beş altı saat geçtikten sonra ipler çözülürdü. Sallar ısıtıldıktan sonra biri aynı şekilde kasanlardan tutarken diğer kişi salları iple sarardı. Önceki gibi sallar kurduktan sonra ipler çözülüp üç beş saat beklenirdi. Tamamen kuruması için mangal hizasında bir iki zira¹⁸⁵ yükseklikteki yay askısına yay konurdu. Sonrasında ağaç ve boynuz parçalarının yivlerinin daha iyi kaynaşması için *kemik sarmak* denilen işlem ile yayın salları etrafı sinirle sarılırdı. Yivlerin birbirine iyi geçmesi için bu işlemin düzgün yapılması önemliydi. Bunun için, *tencek* adı verilen parmaksız çolak bir ele benzeyen ve kızılılık ile şimşir ağacından yapılan bir alet tercih edilirdi. Tencekle sarma işlemi yapılırken hata ile yayda eğrilğe neden olunabilirdi. Bu durumda yaydaki sıcaklık henüz geçmeden yay tezgahı kullanılarak gerekli düzeltmeler yapılırdı. Sonra

¹⁸⁴ Paul E. Klopsteg, *Türk Okçuluğu*, İstanbul, 2019, s. 68.

¹⁸⁵ Zira: 1 zira 75,8 cm olacak şekilde uzunluk ölçütü. (Bkz. Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 283.)

yay tekrar asılır, kuruyunca dışarı taşmış tutkal parçaları temizlenip gerekli düzeltmeler yapılırdı. Tonç düğümü altındaki kasan başından itibaren bir karış boyda yerin her iki tarafı oyulup çukurlaştırılırdı. Daha sonra orta kısım yüksekte tutulacak şekilde baştan başa tekrar taşın çekilirdi. Ardından yay ısıtılarak yay başları birbirine iki karış mesafede kalacak şekilde yay başları kınnap ile bağlanıp tutkallanır ve yay kurutulurdu. Tutkal iyice özümseindikten sonra tekrar tutkallanıp kurutulurdu.¹⁸⁶

Belirtilen işlemlerden sonra sinirlerin yayın, boynuz kaplanmayan diğer tarafına döşenmesi işlemine geçilirdi. Yayda kaç dirhemlik sinir kullanılması planlanıyorsa o kadar sinir ayrılıp konurdu. Bir yayda kullanılacak sinirler daha önce belirttiğimiz şekilde hazırlandıktan sonra beşe ayrılırdı. Ağız geniş bir tencerede gerekli ağırlıkta Çega ve balık tutkalı az sulu halde kararına göre kaynatılırdı. Sıcak halde iken beşe ayrılan sinirin bir kısmı tutkala konurdu. Sinir tutkalın içindeyken iki elle ovuşturulurdu. Bu şekilde tek cisim halinde meşin şekline getirilirdi. Ovuşturma sırasında sinirin içinde ortaya çıkan kasarak uçlar temizlenirdi. İlk sinir parçası kabza içindi. Diğer dört parçanın ikisi yayın bir salı, diğer ikisi de diğer sal içindi. İlk sinir parçası yeterince yumuşadıktan sonra sinirin ortası kabzanın ortasına ve uçları da kabzanın uç taraflarına doğru gelecek şekilde uzatılırdı. Kabzanın üç tarafına sinir döşenirken sinirlerin ince ve düzgün sarılması için *mest-i kalem* denilen pirinçten yapılan önünde su dolu çanak ile duran alet kullanılırdı. Gerekirse bu aletteki su kullanılıp aletin dış ve kıvrım yerinin ucu ile arkaları kullanılarak kabza siniri yerleştirilirdi. Birisi bu yerleştirme işlemi gerçekleştirirken diğer kişi de kalan sinir parçalarından birini alıp diğerine yaptığı gibi tutkalla ovuşturup hazırlardı. Bu nedenle sinir döşenmesi sırasında iki kişinin çalışması gerekirdi. Ovuşturulup hazırlanan diğer sinir parçası, kabzaya yerleştirilen sinir parçasının kaldığı yerden sallarin üzerindeki kasan gözüne kadar yerleştirilirdi. El yordamı ve *mest-i kalem* denilen aletle sinir, yay üzerinde sinir döşenmesi için hazırlanan taşınların içine iyice yerleştirilirdi. Sonra ovuşturulup hazırlanan

¹⁸⁶ Klopsteg, *a.g.e.* s. 70.

üçüncü sinir parçasının bir ucunu ikinci sinir parçasının bittiği kasan gözlerine yerleştirip diğer uç, ön dişler ile çiğnendikten sonra uçları altına kıvrılarak iyice yumuşatılırdı. Böylece sinir, kasan ve tonç kısımlarının darlığına uygun hale getirilirdi. Ardından sinir, kasanın balık sırtı gibi görünen kısmı ile iki tarafındaki çukur kısımlara bahsi geçen alet ve el yordamı ile yerleştirilirdi. Daha sonra kalan iki sinir parçası da yayın diğer tarafındaki sal ve kasan bölümlerine aynı şekilde yerleştirilirdi. Diğer yay türlerinden farklı olarak menzil yaylarında sinir düz şekilde değil yuvarlakça döşenirdi.¹⁸⁷

Bu işlemlerden sonra yay, yerden bir zira-ı mimari (80-90 cm) yükseklikte duvara çakılmış büyük çiviye asılırdı. Mustafa Kani daha yükseğe asılması halinde sinirin çatlayıp bozulabileceğini belirtir. Kuruduktan sonra sulu tutkal, kahve cezvesi ile ısıtılıp yayın her iki tarafına birer fincan olacak şekilde az az dökülürdü. Yapışma işleminin tamamen gerçekleştiğine kanaat getirene kadar bu işlem devam ederdi. Kuruduktan sonra önceden ayrılan sinirin yarısı da aynı şekilde beşe bölünüp yukarıda anlatıldığı gibi döşenir ve sulu tutkallama işlemi yapılırdı. Kuruduktan sonra yay parlak, tek parça bir malzeme şeklinde ve cilalı görünmeliydi. Eğer bu şekilde görünmezse tekrar sulu tutkal verilirdi. Eğer tutkal kuvvetlice olup üstünde yarıklar görünürse sulu sünger sürülürdü. İkinci defa sinirlenecek olunca yay başları dört parmak kadar örselemeden toplanıp önceki gibi bağlanır ve törpü ile üstü tırmalanırdı. Sinirleme işlemi de sona erdikten sonra yayın iyice kurumaması beklenir ve ısıtarak toplanırdı. Ardından yay başları birbirine bağlanıp kabzaya bir karış kalana kadar çekildikten sonra kınnap ile kabzaya bağlanırdı. Bu şekilde bir sene bekletilirdi. Böyle yapılan yayların eskidikçe daha üstün, daha sağlam olduğu belirtilir.¹⁸⁸

Yay başları ile kabzanın birbirine bağlı kaldığı süreç sonunda ipler çözülerek yay halkası açılırdı. Söz konusu süreçte öncelikle yayın nem etkisinden tamamen azade edilmesi gerekirdi.

¹⁸⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 118.

¹⁸⁸ İrtem, *a.g.e.* s. 26.

Bunun için gündüzleri havanın durumuna göre güneşte bekleyecek şekilde asılırdı. Eğer nemli değilse güneşin harareti tesir edip ısınmaya kadar birkaç saat bekletilmesi yeterliydi. Örneğin çok sıcak günlerde iki gün, mutedil havalarda dört gün bekletilirdi. Nemden tamamen kurtulduğunu anlamak için iki uçtan tutulup yay gevşetilir, hareketinden nemlilik ve kuruluk derecesi anlaşılırdı. Eğer hava güneşli değil ise, ateşte ısıtarak kurutulurdu. Ardından boğazından sağlam kınnap takılıp *asa gezi*¹⁸⁹ denilen aletin ilk kertesine çekilirdi. Etrafının iç kısımlarından gerekli yerleri koruyarak keser ve törpü ile yayın kendisine bir zarar vermeden düzeltilirdi. Sonra tekrar ateşte ısıtılıp aletin ikinci kertesine çekilirdi. Yine gerekli görüldüğü takdirde törpü ile düzeltme yapılabilirdi. Ardından tekrar ısıtılıp üçüncü kerteye alınıp bekletilirdi. Daha sonra tekrar ısıtılıp aletin tepe kertesine çekilirdi. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra yay aletten çıkarılırdı.¹⁹⁰

Yay başları genel yay formuna uygun şekilde düzeltildikten sonra kiriş uçlarının takılacağı tonç kertiği veya *farz* denilen kısımlar açılırdı. Menzil yaylarının yay başlarının boğazı iyi bir şekilde ayıklanmalıydı. Bununla amaçlanan kiriş, yayın tonç kısmına vurduğunda problem yaşanmamasıydı.¹⁹¹ Ayrıca menzil yaylarının kertiklerinin kabza tarafına birer miktar sinir de sarılırdı. Ardından *tepelik* denilen iyi kurulmuş yay şeklindeki bir çift çemşirden yapılan direk kullanılarak yaya, bilinen yay şekli verilmesi gerekirdi. Tepeliğin bir parmak kadar kısa tarafını yayın kasan gözüne koyup bağlayarak yay tezgahında tepeliğin resmine getirilirdi. Yay, tamamen tepeliğe uyum sağlayıp üstüne yattıktan sonra tepeliğe sıkı bir şekilde bağlanırdı. Yaya tam şeklini vermek için, yayın diğer tarafı da aynı şekilde ısıtıp tepeliğe uydurulur ve

¹⁸⁹ Asa gezi meşe ve gürgen gibi dayanıklı ağaçtan bilek kalınlığında ve bir mimari zira (80-90 cm) boyda yapılırdı. Bir ucu kabza kemiğini koruyacak kadar madeni para gibi oyulur. Öteki ucuna da kirişi iyice taşıyacak kadar bir kertik açılır. Ayrıca kabza konulacak ucundan mimari zira ölçüsü ile on sekiz parmaklık yerine de bir kertik açılır. Yani kabza tarafından düz gelip zikredilen yere 25-30 cm kertik açılır. Kertiğin içinden diklemesine değnek boyunun düzüne ve yirmi bir buçuk parmak boyuna bir kertik daha açılır. Bunun gibi enden de dik çıkılıp yirmi üç parmak yerine yine kertik açılır. Zira ölçüsünün sonu olan yirmi dördüncü parmak tepesi de kertilir. Bu kertik tepe kertiğidir. (bkz: Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 118.)

¹⁹⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 118.

¹⁹¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 33.

bağlanırdı. İki taraf da tepeliğe oturunca yaya nem kaptırmadan kement¹⁹² ile tepelik endamına uygun şekilde basıp zincir kirişe takılır ve tamamen soğuyup tam şekli alıncaya kadar beklenirdi. Yay tepelikten çözüldükten sonra kurulu şekilde bakılırdı. Eğer çöken, bozulan yerleri varsa ısıtılır, basarak ve yasarak tekrar soğuyuncaya kadar kurulurdu. Bozulan yerleri düzeltmek için bu işlemler yeterli olmazsa törpü ile düzeltilip soğuyuncaya kadar bırakılırdı. Sonra tekrar ısıtılıp sinir üstünden okşar gibi basılıp halkaya tekrar bağlanırdı.¹⁹³

Menzil yaylarıyla ilgili vurgulanan bir diğer işlem de tıvardı. Yayın bakım görmesi ve neminin giderilmesi için bir süre bekletilmesi gerekirdi. Bunun için yayın boyutlarına uygun şekilde bir sandık yapıp içi teğelti keçesiyle kaplanır ve yay sandığın içine konurdu. Ekmek fırını üstünde açılan çukura sandık konulup yay tımar için bırakılırdı.¹⁹⁴ Yayın bu şekilde ne kadar süre bekletileceği coğrafya ve hava şartlarına göre değişirdi. Örneğin Mısır'da bir gün bir gece yeterli görülürken Anadolu'da bu sürenin üç gün üç gece olması gerektiği belirtilir.¹⁹⁵ Tımar işlemi ile yay üzerinde yoğun bir sıcaklık oluşacağından ısı oranının fazla olduğu yerlerde bekleme süresinin azaltılması gerekirdi. Isının artması ile genişleme gerçekleşir ve yay sıcaktan ardına kıvrılırdı. Böylece sandıktan çıkarıldığında yayın sertlik oranı da artmış olurdu. Belirtilen işlem sırasında yayın bozulan kısımları varsa tespit edilip düzeltilirdi. Tımar işlemi yayın güneşe karşı asılıp bırakılmasıyla da yapılabilirdi. Söz konusu işleme *güneş bakımı* veya *şems tımarı* denirdi. Menzil yaylarının zaman zaman şems tımarına bırakılmasında fayda görülürdü.¹⁹⁶ Menzil yayları kurulu iken bırakılırsa gevşeyebilirdi. Bu nedenle yay kurulmadan bırakılmalı, bozulan yerleri düzeltilip nemi giderilmeliydi. Tımar işleminden geçen yaya *sarsma* denirdi. Sarsma yay ile birkaç defa hava gezi ve yaşmak oku atıldıktan sonra tekrar

¹⁹² Yayı kurmaya yani çilesini takmaya yarayan bir çeşit kayış veya özgü kemerdur. (bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s. 347.)

¹⁹³ Göksu, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁹⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 96.

¹⁹⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 73.

¹⁹⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 118.

tımara konurdu. Tımarlama sürecinin ardından yay yaklaşık yüz dirhem kalır ve 1100 gez uzaklığa ok atmayı mümkün kılan bir yay elde edilirdi. Genel olarak okçuluğun öneminin azalarak okçuluk malzemelerinin pahalandığı 18. yüzyılda yayların kırılması korkusuyla tımar işleminin terk edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁷

Menzil yayları kayın ağacı kabuğundan elde edilen *toz* adındaki maddeyle kaplanır ve *sandalos* adı verilen yağla cilalanırdı.¹⁹⁸ Söz konusu kaplama kayın ağacı kabuğu veya atın sağrı derisiyle yapılırdı. Bununla amaçlanan öncelikle neme karşı yayı korumaktı. Eğer yay, kayın ağacı kabuğuyla kaplanırsa *tımarlı yay* olarak adlandırılır ve genelde menzil müsabakalarında kullanılırdı. Sağrı derisiyle kaplanırsa *sağrılı yay* olarak adlandırılır; tirkeş (savaş) yayı veya puta (hedef) yayı olarak kullanılırdı. Ancak Adam Karpowicz'e göre menzil yaylarının tımarlanması ve kayın ağacıyla kaplanması yayı nemden tamamen azade kılmak için değil, yayı bir miktar gevşetip ısıtma işlemi ile ortaya çıkan nemi içerde muhafaza edebilmek içindi. Osmanlı yaylarının fiziksel yapısı üzerine araştırma yapan Karpowicz, tutkallama sürecinden sonra sinir ile tutkalın büzüşme ve gerilmeye maruz kaldığını belirtir.¹⁹⁹ Bunun sonucunda yay boyunca ortaya çıkan sinir tabakası gevşemeyi bekleyen gergin damarlar halindedir. Belirtilen damarların gevşemesi yay kururken yaya daha fazla refleks kazandırmaya yarardı. Gergin damarların gevşemesi için yay ısıtılıp tımara konur ve keçe sandukanın içerisinde yayın nemliliği korunurdu. Ardından nemin kalıcı olarak muhafaza edilerek yayın refleksinin artmasını sağlamak için de kayın ağacının kabuğuyla kaplama işlemine geçilirdi.²⁰⁰

Özetle imalat süreci, yay malzemeleri çatki denilen birleştirme sürecinin ardından yivlerin açılıp parçaların bağlanması ile devam ederdi. Sinirleme ve tutkallama sonrası daraltılarak kurumaya bırakılırdı. Yaklaşık bir yıllık kuruma sürecinden sonra yayın halkaları

¹⁹⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, , *a.g.e.* s. 88.

¹⁹⁸ Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askeri Devrimi*, Ankara, 2023, s. 203.

¹⁹⁹ Karpowicz, *a.g.e.* s.160.

²⁰⁰ Hilmi Özden-Semih Öz, *Türk Okçuluk Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 148.

açılır ve yay başlarındaki tonç kertikleri de açılıp tımar, kaplama ve yağlama sürecinin ardından imalat tamamlanırdı. İdeal bir menzil yayı yapmak meşakkatli olduğu kadar oldukça dikkat isteyen bir işti. Yayın başlarının eğri olması, kasanların ardına bakması, kirişin yaya göre uzun veya kısa olması atışta okun yuvarlanmasına neden olurdu.²⁰¹ (Bkz. Görsel 2)

Görsel 2. Yay İmalat Aşamaları (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

Yay boyu atan kişinin boyuyla orantılı olmalıydı. Eğer bir yay, kullanan kişinin vücuduna göre uzunsa *bol yay* olarak adlandırılırdı.²⁰² Sert çekişli, kısa yaylara ise *dar yay* denirdi.²⁰³ Kemankeş Mustafa Efendi menzil yaylarının boylarının genelde on tutama yakın olduğunu belirtir.²⁰⁴ *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de savaş için tercih edilen tirkeş veya *pertev* yaylarının boylarının 10-11 tutam²⁰⁵ civarında olduğu yazılıdır.²⁰⁶ Menzil yaylarının

²⁰¹ Kemankeş Mustafa Efendi, , a.g.e. s. 87.

²⁰² Mustafa Kâni, a.g.e. s. 105.

²⁰³ Kemankeş Mustafa Efendi, , a.g.e. s. 71.

²⁰⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, , a.g.e. s. 78.

²⁰⁵ 1 tutamın 9,5 cm'ye tekabül ettiği uzunluk birimi. (bkz: Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 2015, s. 284.)

²⁰⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, a.g.e., s. 147-148.

boylarının 9-10 tutam civarı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁷ Menzil yaylarının boylarındaki farklılık ile kullanılan ok türü arasında da orantı olduğu görülmektedir. Örneğin; on tutam-bir parmak boyundaki menzil yayları *pişrev yayı* veya *birinci boy* olarak kabul edilip *pişrev* okları için kullanılırdı.²⁰⁸ Mustafa Kâni bu boy tımarlı yayların *haki* ve *karabatak* okları için de kullanabileceğini belirtir.²⁰⁹ Söz konusu yayların dokuz tutam boyunda olan örnekleri de vardı. On tutam-iki parmak boyundaki yaylar *ikinci* diye tabir edilip *haki* ve *gezlik yeksüvar* okları için kullanılırdı. Mustafa Kani menzil yaylarında 9-10,5 tutam arası yaylara da ikinci boy denildiğini ve genelde bu boy yayların kullanıldığını yazar.²¹⁰ On tutam-iki buçuk veya üç parmak boyundaki yaylar ise *azmayış* oku için kullanılırdı. Ayrıca menzil yaylarının kasan kısmının bir tutamdan bir parmak kadar uzun olması gerektiği belirtilir. Puta ve tirkeş yaylarının ortalama kasan boylarının bir tutam olduğu göz önüne alınırsa, diğer yay türlerine göre menzil yaylarının kasan boyu bir parmak kadar uzundu.²¹¹ Sal kısmının uzunluğu ise puta ve tirkeş yaylarına göre bir parmak kadar kısaydı.

Berk yayların sert olmaları itibariyle menzil atışlarında daha çok tercih edildikleri ve bir yayın sertliği arttığı oranda atış mesafesinin de arttığı düşünülebilir. Ancak incelediğimiz eserlerde tavsiye edilen durum bundan farklıdır. Kişinin kuvveti oranında yay kullanması şu ifadeler ile tavsiye edilir: “*Atıcının kemâli oldur ki çok çeküb azdan ata ve bu tarikde murada erenler dahi onlardır... berk yayla atmadığı yerleri kişi yumuşaktan atar...*”²¹² Çekiş kuvvet ağırlığı ortalamadan düşük yaylarla başarılı atışlar yapabilen kemankeşler, bu alanda ehil kimseler olarak görülürdü.²¹³ Ayrıca atıcının kendi gücünün ötesinde yay çekmesi elinin titremesine ve çeşitli kazalara sebep olabilirdi.²¹⁴ *Kavaidü'r Remy*'de yayın sertliğinin nasıl

²⁰⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 31.

²⁰⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 31.

²⁰⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 106.

²¹⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 71.

²¹¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 82.

²¹² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 145.

²¹³ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 47.

²¹⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 86.

anlaşılacağına ve yayın çekiş gücüne orantılı olarak menzilin de anlaşılabilceğine dair bilgi vardır. Yaylar baş aşağı duvara asıldıktan sonra ok gezlenip gez yerine ölçü aleti (terazi) konurdu. Buraya, kiriş çekiş mesafesine gelene kadar taş konulur ve bu taşların tartılmasıyla yayın sertliği bilinirdi.²¹⁵ Yüz dirhem olan bir yayın menzilin yaklaşık bin gez olduğu belirtilir. Bu hesaba göre bir dirhem on geze tekabül ederdi.

Menzil yayı yapıldıktan sonra kabzasının *muşamma*²¹⁶ ile mutlaka sarılması gerekirdi.²¹⁷ Elin tam olarak noksansız kabzayı kavrayabilmesi adına muşamma çapraz şekilde sarılmıyordu.²¹⁸ Muşamma hem yay kabzasına hem de ele uygun olmalıydı.²¹⁹ Parmakları uzun, avucu etsiz, el ayası geniş olanlar için enli ve boylu muşamma gerekirdi. Parmakları kısa, eli etli, el ayası küçük olanlar ise ensiz ve kısa muşamma kullanılmıyordu. Böylece kabza el ile rahat bir şekilde kavranmış olup elin yay sarsması ile zarar görmesi de engellenmiş olurdu. Muşammanın alt ucu önce yayın sol tarafından sarılmaya başlanır, altta kalan diğer ucu da yıkanıp yassılaştırılırdı. Enli muşammada serçe ve yüzük parmağı muşamma altından yayın kabzasını kavramalıydı. Eğer muşamma olması gerekenden küçük olursa kabza, elin ayasındaki baş parmak köküne tam oturmaz ve yumruk dikilmeye başlardı. Bu da *şahlanmak* denilen el sakatlığına neden olabilirdi. Muşamma kabzaya sol tarafı aşağı, sağ tarafı yüksek, alt katları birbirine eşit, üst katları birbirinden alçak ve her iki tarafı karşılıklı gelecek şekilde sarılmıyordu. Eğer sağ taraf belirtildiği şekilde yüksek değil aşağı meylederse yumruk ve bilek siperi sağa eğildiği için ok zihgir tarafına dönerdi. Bu da atışı bozardı. Eğer sol taraf alçak olmazsa, muşamma başparmak köküne yerleşemediğinden eli yükseltir; bu durum da siperin sapmasına neden olup okun kabzaya çarpmasına neden olurdu.²²⁰

²¹⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 39.

²¹⁶ Menzil yaylarında kabzanın daha iyi kavranabilmesi için kabzanın etrafına sarılarak kullanılan aparatdır. (bkz: Hasan Şahintürk-Barış Can-Şükrü Seçkin Anık, *Türk Okçuluğunun Tarihi Serüveni*, İstanbul, 2016, s. 44.)

²¹⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 31.

²¹⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 64.

²¹⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 41.

²²⁰ Hasan Şahintürk-Barış Can-Şükrü Seçkin Anık, *a.g.e.*, s. 38.

Yayların aldığı şekle göre üç tür cinsi vardı: *Tekne kuram*, *kabza kuram* ve *hilal kuram*. Abdullah el-Katip menzil yayları için kabza kuram ve hilal kuramın uygun olduğunu belirtir.²²¹ Kabza kuramda yayın sal kısmı kabza dibinden kıvrılmaya başlardı. Tekne kuramda, kıvrılma kabzadan beş altı parmak sonra başlar ve yayın şekli bir tekneyi anımsatırdı. Hilal kuram ise hilal şeklinde olup diğer iki cinsin ortasında bir haldeydi. Ayrıca ortalama çekiş mesafesi kısa olan yaylar *sonlu yay*, uzun olanlar ise *ağazlu yay* olarak adlandırılırdı.²²²

Kavaidü'r Remy'de *kiriş*²²³, diğer ismiyle *çileye* dair ayrıntılı bilgi mevcuttur. Deve derisi, yaban eşeği derisi, keçi derisi ve Çin ipeği kiriş yapımı için kullanılan malzemelerdendi.²²⁴ Kiriş için en uygun malzemenin *ebrişim* olduğu belirtilir. Menzil yayları için iki dirhem ipek ve bir dirhem ağırlığında *hitayi* kirişin kullanılması tavsiye edilir. Hitayi, Hıta denilen yerden getirilen Çin ipeğinin bal mumu ve sakız ile terbiye edilmiş haliyle üretilen kirişti. Kemankeş Mustafa Efendi menzil yayının kirişinin özel bir teknikle sarılması gerektiğini savunur ve her yaycının bu işlemi yapamayacağını belirtir.²²⁵ Buna göre yüz dirhem yay için iki dirhem ibrişim kiriş uygundu. Menzil yayının kirişi sarılırken olabildiğince dikkat edilerek düz bir şekilde sarılmalıydı. Kirişin yaya uygun sarılıp sarılmadığını anlamak için kiriş çekiş yapıp bırakıldıktan sonraki sese dikkat edilirdi. Tambura telinin verdiği sese benzer bir ses gelmesi olumlu karşılanırdı. Ayrıca kiriş tellerinin gerginliğinin aynı olmasına dikkat edilmeliydi.²²⁶ Yayın baş kısmına geçirilecek olan tonç kısmı uygun uzunlukta, saklı ve yuvarlak olmalıydı. Kirişin tonç yerleri ve gez yeri, sert ve sağlam olmalıydı. İyice düğümlemeyen ve yay başına münasip şekilde geçirilmeyen tonç yeri, menzile engel teşkil ederdi.²²⁷ Kirişin yayın tonç bölümlerine gelen kısımlarının ölçü olarak aynı olması önemliydi.

²²¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 32.

²²² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 112.

²²³ Yayın iki ucu arasındaki esnek bağ. (Bkz. Paul E. Klopsteg, *Türk Okçuluğu*, İstanbul, 2019, s. 88.)

²²⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 37.

²²⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 73.

²²⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 100.

²²⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 103.

Kirişin ok gezi geçirilen orta kısmını desteklemek için sarılan ip sargısına *meydanlık* denirdi. Meydanlığın doğru yere ve düzgün sarılmasına dikkat edilmeliydi. Meydanlığın boya görmemiş ham ibrişim olması tavsiye edilirdi.²²⁸ Kirişe oku kolay gezlemek için okun gezleneceği yere *gügül* denilen bir ip sarılırdı.²²⁹ Mustafa Kâni, kiriş ağırlığının, yayın ağırlığının binde birinin üçü ağırlığında olması gerektiğini yazar.²³⁰ Yayın çekiş ağırlık değerinin onda biri alınır, çıkan değer de onda birinin onda biri alınır ve çıkan değer üçte biri dirhem değerindeki ağırlık, kiriş için uygun ağırlık olarak görülürdü. Bu hesaba göre tartıda 18.000 dirhem çeken yayın kirişi 6 dirhem olmalıydı. Ayrıca pişrev ve heki gibi menzil yaylarının ideal kiriş ağırlığının iki buçuk dirhem olduğu belirtilir.²³¹ Menzil yayı için kullanılan kiriş, diğer yay kirişlerine göre ince üretilmeliydi. Kirişin yay için uygun kalınlıkta olduğunu anlamak için yay yarım çekip bırakılır ve kirişin tonç yerlerine vurduğunda ortaya çıkan sese dikkat edilirdi. Eğer tok bir ses gelirse bu, kirişin yaya göre kalın olduğuna, ince bir ses gelirse kirişin ince olduğuna delaletti. Eğer ikisinin arasında hoş bir ses gelirse, kirişin yay için uygun kalınlıkta olduğu anlaşılırdı. Kalın kiriş yakındaki hedefler için, ince kiriş ise uzağa atmak için uygun görülürdü.²³²

Kirişlerin ağırlığı ve kalınlığı yanı sıra boyları da atışı etkileyen önemli kriterlerdendi. Tirkeş ve puta yayları için dar (kısa), menzil yayları için ise uzun kirişlerin tercih edildiği aktarılır. Bu kirişlere *döşekli çile* denirdi. Kirişin olması gereken uzunluğu şu yöntemle tespit edilirdi: Yay kuruluyken kabza ortası ile kiriş ortası arası zira-i mimari ölçüsü ile yedi parmak olmalıydı. Kiriş bu hesaba göre iki bıçak arkası kadar bol olduğunda menzil atıcılığı için uygundu.²³³

²²⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 101.

²²⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 74.

²³⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 102.

²³¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 100.

²³² Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 38.

²³³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 99.

Türk yaylarının belirgin özelliklerinden biri, refleks yapıları sebebiyle kirişleri takılı değilken (kurulu değilken) kollarının terse kıvrık olmasıydı. Yayı kullanıma hazır hale getirmek için yay, baş kısımlarından ters çevrilip yayın tonç kertiklerine kirişin uçlarındaki tonç yerleri geçirilmeliydi. Abdullah el Katip, menzil yayları kurulurken kement kullanılmasının gerekli olduğunu belirtir.²³⁴ Aksi takdirde yayın sazının bozulacağını ifade eder. Yay kurmak için öncelikle yayın kulağına yakın yere kement geçirilirdi. Sonra başparmak, kement kulağının arkasına konurdu ve oturarak sal kısımlarının kabzaya yakın yerlerine taban dayayıp aynı anda ayakla itilirdi. Son olarak kiriş, boyundan çıkarılıp kertiklere takılırdı. Yay kurulduktan sonra kasanlar ve yayın baş kısımları kontrol edilirdi. Ardından birkaç atış yapıp menzil yayının gez yeri tespit edilirdi ve gügöl sarılırdı. Menzil yayları için gez yerini doğru tespit etmek ve gügölün yay için en uygun mahle sarılması en az yayı doğru kurmak kadar önemliydi. Gez yeri deneme-yanılma yöntemi ile tespit edilirdi. Doğru tespit yapmak için bir üstattan yardım alınmalıydı. Yayların üretiminden kaynaklı farklılıklar standart bir gez yerinin tespitini zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle aynı türden yaylarda dahi yayların saz mahiyetlerinin farklılığı, gez yerlerinin de farklı olmasına neden olurdu.²³⁵

Menzil yaylarının yapımıyla ilgili tabir edilen önemli kavramlardan biri de *saz ilmiydi*. Abdullah el Katip'in belirttiğine göre bu ilim yaycılar arasında sırdı. Kanaatimizce saz ilmi; yayın kasan, sal, kabza gibi tüm birimleri, ağırlığı, boyu ve diğer özellikleri ile kullanacak kemankeşin özelliklerine uygun şekilde yapılmasını ifade etmektedir. Örneğin bazı kişiler için yayın yukarısı, bazıları için aşağısı zayıf (zebun) olmalıydı; bazıları için kasan kısmı düz yapılmalıydı, bazıları için ise yayın iki başı da aynı ağırlıkta olmalıydı. Kabzanın tam olarak kavranabilmesi adına; kısa parmaklı atıcılar için uygun şekilde kabzanın daha küçük, uzun parmaklılar için ise ele uygun şekilde daha büyük yapılması gerekirdi.²³⁶ Büyük parmaklı

²³⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 52.

²³⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 74.

²³⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 96.

atıcılar, küçük kabzaları muşamma ile sarıp ele daha uygun hale getirme yolunu da tercih edebilirdi. Bu durum “*Aşçıyı aşçı eden yiyicidir.*” sözüyle desteklenirdi. Mustafa Kâni yayın çekiş mesafesi ile ok boyu arasındaki orantıya ve yay ile atıcının vücudu arasındaki orantıya vurgu yapmaktadır.²³⁷ Menzil yayları yapılırken yayın saz edildiği zaman, ağaç ve kemik beraber koyulmalıydı, aksi takdirde yay kırılabilirdi.²³⁸ Kemankeş Mustafa Efendi atıcının kuvvetine uygun sertlikte yay kullanmasını savunur ve yumuşak yayla düzenli çalışılması gerektiğini belirtir.²³⁹ Bu duruma örnek olarak Ok Meydanı’nda, yüz yirmi dirhem yay kullanan bir süvarinin seksen dirhem yay kullanan bir atıcıya müsabakada nasıl mağlup olduğunu ve menzilde doğru idmanın yayın atış kuvvetinden daha önemli olduğunu anlatır. Sultan Murad’ın okçuluk üstadı El-Hac Süleyman ve Usta Recep saz ilmini iyi bilen yaycılar arasında gösterilir.

Yay ustalarının yöntem ve işçiliklerindeki değişiklikler farklı yay çeşitlerinin ortaya çıkmasının başlıca nedenlerindendi. Bu durum söz konusu menzil yayı ustalarına burada değinmeyi gerekli kılar. Usta İbrahim, Hacı Sinan, Usta Sinan, Usta Ali 16. yüzyıl eseri *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*’de anılan yay ustalarındandı.²⁴⁰ Muhyiddin Usta, Bayezid Usta ve Üstad-ı Arap Muhammed 17. yüzyıl eseri *Kavaidü’r Remy*’de bahsedilen ünlü yay ustalarındandı.²⁴¹ Piyale Usta, Hüseyin Usta, Usta Kara Muhammed, Usta Ahmed, Usta Bekri Rıdvan ise 18. yüzyıl eseri Kemankeş Mustafa Efendi *Kavsnamesi*’nde bahsi geçen ustalardı.²⁴² Yaycı esnafının piri olarak peygamber İbrahim aleyhisselam kabul görürdü. Yay ustasının aynı zamanda atıcı olması da gerekli görülürdü. Usta İbrahim’in çırağı Kapuağasıkulu Kemanger Ahmed, Yaycı Ahmed, Arabzade İbrahim Kemanger hem yay ustası hem de menzil atan sayılı kemankeşlerdendi.²⁴³ Menzil atan kemankeşler atışlara yanlarında yaylarını yapan yay

²³⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 71.

²³⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 80.

²³⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 69.

²⁴⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 112.

²⁴¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 30-31.

²⁴² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 102-103.

²⁴³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 143-144.

ustalarını ve oklarını yapan ok ustalarını da getirirlerdi.²⁴⁴ Böylece ustalar da ürünlerini birebir atış alanlarında gösterme imkanı bulurdu. Kaynaklarda bazı kemangerlerin (yay ustası) yaptıkları menzil yaylarına dair özel bilgiler de mevcuttur. Örneğin Muhiddin ve Süleyman ustaların yaptıkları yayların başları üç parmaktan fazla değildi ve bu durum menzil yaylarında aranan bir özellikti.²⁴⁵ Ustaların aşikar etmedikleri yay üretmeye dair sırları da vardı. Örneğin yayda kullanılan sinirlerin kabzaya, sallara ve kasanlara döşenen bölümlerinin ağırlıkları birbirinden farklıydı. Bu ağırlıklar ustalara göre değişirdi. Söz konusu sırları anlamak için o ustanın yaptığı yay, yayın boyu genişliğinde leğen veya çamaşır teknesi gibi su dolu bir kaba konup suda yayın bölümlerinin gevşeyip açılması beklenirdi. Böylece ağaç, kabza, boynuz ve sinir ağırlıkları tespit edilip ustanın sırları ortaya çıkartılırdı. Buna *teşrih-i kavş* denirdi.²⁴⁶ 18. yüzyıl eseri Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavşname*'sinde Anadolu'da menzil yayı fiyatının üç kuruş iken Mısır'da 10 kuruş olduğu belirtilir.²⁴⁷ Bu bilgi dönemin menzil yayı fiyatlarını değerlendirme açısından dikkate değer bir veridir.

2.1.2. Menzil Oku

Menzil atışlarında kullanılan okların amacının hedefi vurmaktan ziyade menzilde olabildiğince uzak mesafeye erişmesi olduğu açıktır. Bu nedenle, menzil oklarının özelliklerinin doğal olarak diğer ok türlerinden farklı olması gerekirdi. Ok; okun ana kısmını oluşturan çubuk, uç kısmındaki ok ucu, okun arka kısmında aerodinamik dengesini sağlayan üç adet tüy ve arka kısımda okun yay kirişine sabitlenmesini sağlayan gezden meydana gelirdi.

²⁴⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 166-167.

²⁴⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 106-107.

²⁴⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 116.

²⁴⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 93.

Şuhut ağacı, kayın ağacı, çam ağacı, kamış (Hint kamışı) ok yapmak için kullanılırdı. Kaynaklar hem kamıştan hem de ağaçtan yapılan okların menzil atışlarında kullanıldığına işaret eder. Abdullah el-Katip yaşadığı sırada kamış okunun pek kullanılmadığını yazar.²⁴⁸ Buradan Hint kamışından yapılan kamış oklarının 17. yüzyılda sık kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde İstanbul'a bol miktarda Hint kamışı getirilmekteydi. Bu dönemde menzil oklarının çoğunluğu kamıştan yapılırdı.²⁴⁹ Kamışın zaman içerisinde pahalalanmasıyla çam, kayın gibi ağaç oklar kullanılmaya başlandı. Mustafa Kani, 19. yüzyılda yazdığı eserinde yüz elli seneden beri ok yapımı için sadece çamın kullanıldığını belirtir.²⁵⁰ Bu da kamışın 17. yüzyılda bırakıldığı söylemini desteklemektedir. Kanaatimizce, 16. yüzyıldan sonra Avrupa devletlerinin Hint Okyanusu'nda egemenlik kurarak Osmanlıların Hindistan'la olan ticaretine zarar vermesi, söz konusu pahalalanmanın önemli nedenlerindendi. Neticede kamış okla atılması şart koşulan menzillerin zaman içerisinde ağaç okla atılmasına da izin verildi.²⁵¹ Örneğin Arabacı Mahmud Bölükbaşı Menzili, başlangıçta kamış okla atılan bir menzilken Nakkaş Mehmed Çelebi'nin ağaç okla menzil atıp taş diktirmesinin ardından ağaç okla atılan bir menzil haline geldi.²⁵²

Hint kamışı hafif, pek, içi dolu olması ve boğumlar arası mesafenin ok yapımı için elverişli olması itibariyle ok yapımı için elverişli bitki olarak görülürdü.²⁵³ Kamışlar Hindistan'dan dört-beş karış boylarında gelirdi. Kamışların içi dolu olması, sıkı olması, sünüğün²⁵⁴ ve saf olması gerekirdi. Sırçası kalın, boğumları ok boyundan uzun olan kamışlardan okun gövdesine göre altı, on iki veya on sekizer parçalar halinde alındıktan sonra boydan boya ayrılıp kamış parçalar ok taslağına uygun hale getirilirdi.²⁵⁵ Ardından parçalar bir araya getirilip

²⁴⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 42.

²⁴⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 40.

²⁵⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 120.

²⁵¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 148.

²⁵² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 143.

²⁵³ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 40.

²⁵⁴ Sünüg: kamışın içindeki sıvı

²⁵⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 119.

istenilen ok boyuna göre hazırlanırdı. Sonra ince bir tel üstünde her bir eki boydan boya tutkallanıp toplanırdı. Üstü sarılır ve kuruyunca çözülürdü. *Sığama* denilen alet ile ek yerlerinin üstü tel cilası içinden çıkarıldıktan sonra temren ve gez kısımlarının takılması için ok çubuğu hazırlanmış olurdu. Kamıştan yapılan menzil oklarının içi boş, yuvarlak formu, sıralı yontulmuş ve yelekleri uzun olmalıydı.²⁵⁶

Umdetü'l Mütenasilin'de bahar aylarında kayın ağacından, yaz aylarında kamıştan, güzde çam ağacından yapılan okun tercih edilmesi tavsiye edilir.²⁵⁷ En iyi çam ağaçlarının Behramiç kazasının Çavuşlar köyünde yetiştiği belirtilir.²⁵⁸ Bu bölgedeki Kaz Dağları'nda mevcut çam ağaçlarının ok ustaları için uygun malzeme yatakları olduğu anlaşılmaktadır. *Saz telli, kaba telli, koğaz ve peleng* denilen çam çubukları ok şaftları için ideal gövdeler olarak görülürdü. Mustafa Kâni, ağaçların kesilen taraflarında esen rüzgarlar ile menzil atılan rüzgarlar arasında da ilişki olabileceğini belirtir. Bu nedenle lodosun estiği taraftan kesilen ağaçlar ile lodos havasında ok atılır, poyrazın estiği taraftan kesilen ağaçlar ile poyraz havasında ok atılırdı.²⁵⁹ Sarı ve beyaz renkli, odunu sağlam ve budaksız, lifleri kalın ve seyrek olan çam cinsleri iyi ok çubuklarını veren ağaçlar olarak kabul görürdü. Belirtilen ağaçlar özellikle pişrev oku yapmak için tercih edilirdi. On seneyi dolduran çam ağaçları, güz mevsiminin sonunda yerden 80-90 cm mesafe ölçülüp kesilirdi. Kesilen kısımdan ise 120-135 cm kadar budaksız bölümü alınırdı. Ayrılan kısım parçalanıp *küştere* denilen aletle düzeltilirdi. İki ay bekletildikten sonra fazla harareti olmayan, orta şiddette sıcaklıktaki bir fırına bırakılırdı. Her tarafı sararınca kadar birkaç saat fırında tutulup üzerindeki kabartılar ve pürüzlerin düzeltilip ok şaftının hafiflemesi sağlanırdı. Ardından sudan ve nemden azade bir yerde on gün bekletildikten sonra nemsiz, zemini kuru bir mahzen veya mağara gibi bir yerde üç beş sene

²⁵⁶ Şenarslan, a.g.m., s. 1098.

²⁵⁷ Şenarslan, a.g.m., s. 1095.

²⁵⁸ Mustafa Kâni, a.g.e., s. 120.

²⁵⁹ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 43.

birakılırdı. Ok çubuğunun bu şekilde ne kadar bekletilirse ve kurutulursa o kadar iyi sonuç alınacağı belirtilir. Daha sonra liflerine ve damarlarına bakılarak pişrev, hava gezi gibi hangi ok türü yapılacaksa ona göre düzenlenip hazırlanırdı. Ok çubuklarının düz ve yuvarlak olmasına dikkat edilirdi.²⁶⁰ Abdullah el Katip heki, pişrev ve yeksüvar oklarının çubuklarının aynı ayarda olduğunu, ancak azmayış ok çubuğunun diğerlerine göre daha düz olduğunu belirtir.²⁶¹

Ok çubukları uygun şekilde alındıktan sonra sıra ok çubuğuna endam verme işlemine gelirdi. Bu işlem okun atıldıktan sonra aerodinamik açıdan daha uzağa uymasını sağlardı. Genelde çubuğa endam verilmesi, okun gez kısmından ortaya doğru kalınlaşması ve uca doğru tekrar incilmesi şeklinde gerçekleşirdi. Bir ok, gez kısmından uca doğru gelen altı bölümden oluşurdu: Baş, boğaz, göbek, göğüs, baldır ve ayak. Söz konusu ayırım okun yirmi dört eşit parçaya ayrıldığı kabul edilerek belirlenirdi.²⁶² Gez dudaklarından itibaren ilk dört parçaya sahip kısma boğaz denir ve bu kısmın endamı ince verilirdi.²⁶³ Daha sonra kalınlaşan bölümün bittiği yere ise *gögüş* denirdi. Gezden on buçuk veya on bir parça sonraki kısma *göbek ortası* denirdi. Göğüşten sonraki kısım baldırdı. Gez dudaklarından on yedi buçuk ve göbek ortasından sonraki altı, altı buçuk parça yere *şalvar* ve sonraki uç kısma doğru uzanan yere de *sak (ayak)* denirdi. *Umdetü'l Mütenasilin*'de üç tür endam verilmiş ok türünden bahsedilir: *Şem'i endam*, *ipek ülüglü* ve *kiriş ülüglü*.²⁶⁴ *Kavaidü'r-Remy*'de ise oklarda uygulanan endam çeşidi olarak *şem endam*, *kiriş endam* ve *tarz-ı has* verilir.²⁶⁵ Kiriş endam ok; gezden itibaren okun boğaz, göbek ve baldır kısımlarının aynı kalınlıkta olup ayak kısmının inceliğiyle elde edilirdi. Tarz-ı has denilen endam türünde ise boğaz ve boğaz ile göğüs arasındaki boyun ince, gövde kalındı.²⁶⁶ Tarz-ı has endamda incelme, baldır kısmından sonra başlardı. Ancak bu incelme şem

²⁶⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 44.

²⁶¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 45.

²⁶² Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 127.

²⁶³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 43.

²⁶⁴ Şenarslan, *a.g.m.*, s. 1098.

²⁶⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 41.

²⁶⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 310.

endamda olduğu kadar ince değildi. Şem endamda ise boğaz kısmı ince iken kalınlık göbek kısmında artıp baldırdan itibaren ok oldukça incelerek devam ederdi. Bu tür endam menzil oklarında tercih edilirdi. Ayrıca farklı endamdaki ok türlerinin uç, arka ve orta bölümleri arasında kalınlık ve ağırlık farkı olurdu.²⁶⁷

Menzil okları için öncelikle boy ve en bakımından küçük olan; boynuz, ağaç veya kemikten yapılan gezler tercih edilirdi. Sonradan orta boylu ve içinden ağzı darca olan gezler de kullanılmaya başlandı.²⁶⁸ Gezin boyunun okun boyuyla orantılı olmasına dikkat edilirdi.²⁶⁹ Bakkam ağacından yapılan ve menzil oklarında tercih edilen gezlere *bakkam gez* denirdi.²⁷⁰ Okun takıldığı yerde oku tutan gez dudaklarının gevşememesi için bu ağacın sağlam, telli, ince, düzgün, sıkı, yontulmaya ve şekil vermeye uygun cinslerinin tercih edilmesi gerekirdi. Bakkam gez; sıkı, kırmızı, düz olmalı ve ok gezlendiğinde parmakların kavramasına uygun olmalıydı.²⁷¹

Okun ucuna takılan demir parçaya *temren* denilirdi, genelde menzil oklarında kullanılan kemik uca ise *soya* denilirdi. Ok ucu demirden olduğunda ok *temrenli*, kemikten olduğunda *soyalı* olarak adlandırılırdı. Menzil atışları için soyalı okun temrenliye göre daha iyi olduğu belirtilir. Ancak demir uçlu okun daha üstün ve faziletli olduğu da yazılıdır. *Kavaidü'r-Remy*'de, ok ucunun olması gereken ağırlığı da verilir. Buna göre yedi dirhem ok için bir dirhem ok ucu uygundu. Mustafa Kani bu oranın sekizde bir veya yedide bir olduğunu yazar.²⁷² Heki ve azmayiş oklarının temrenleri gezlik nohut boyutunda, sivrice, yuvarlak ve okun genel ağırlığına orantılı şekilde olmalıydı.²⁷³ (*Bkz. Görsel 3*)

²⁶⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 310.

²⁶⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 125.

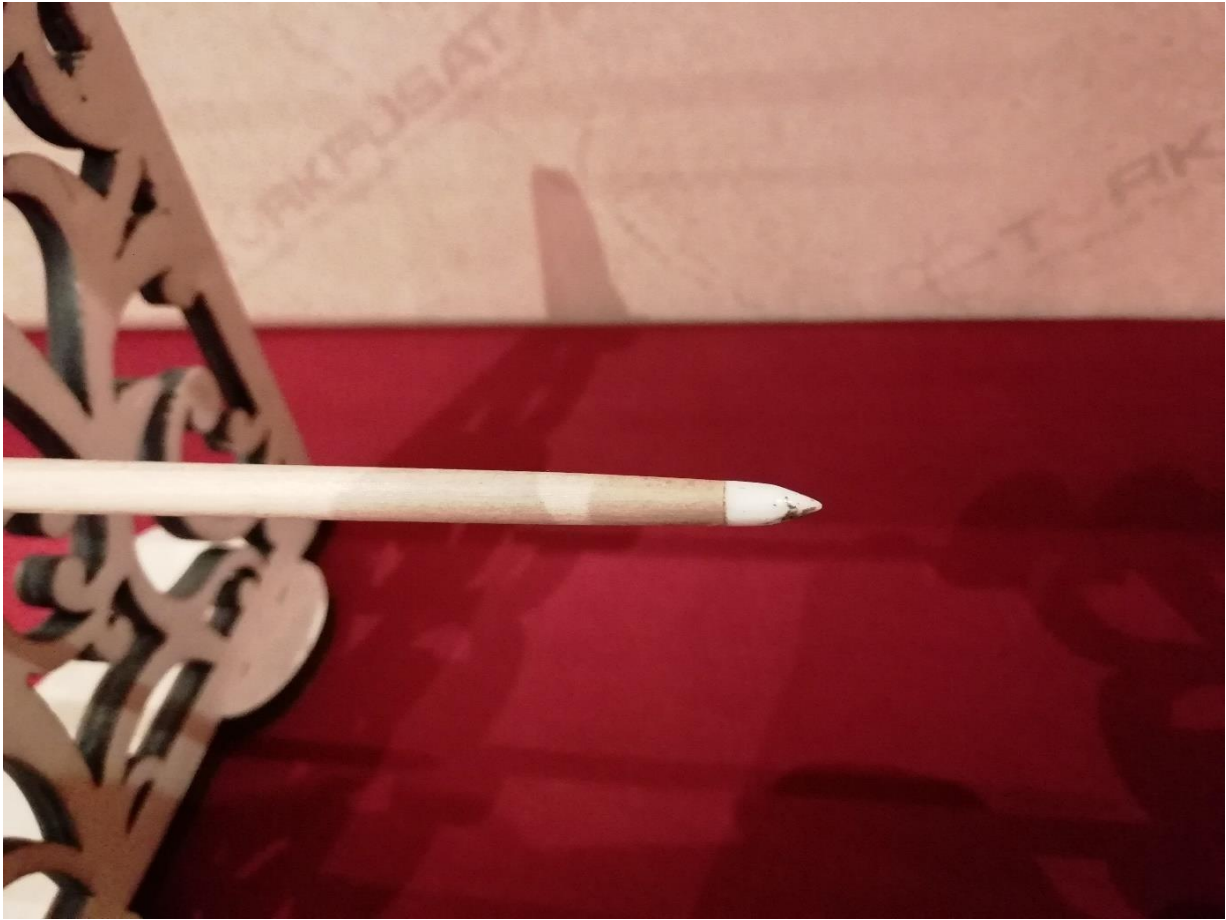
²⁶⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 42.

²⁷⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 121.

²⁷¹ Fred Isles, "Turkish Flight Arrows", *The Journal of the Society of Archer-Antiquaries*, Sayı 4, 1961, s. 37.

²⁷² Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 131.

²⁷³ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 45.

Görsel 3. Soya Örneği (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

Kavaidü'r-Remy'de okun tüy kısmı (*yelek*) için tercih edilen kuş çeşitleri de belirtilir: Kartal, beyaz güçken, alaca güçken, kuğu, sühür... Örneğin sühür, pişrev oku için tercih edilen bir tüydü. Menzil oklarında tercih edilen bu tüyün atışta yirmi otuz gez fark açacağı belirtilir. İran'dan gelen *seher* adlı kuşun kanatlarının, menzil okları için 17. yüzyıl öncesinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak zamanla bu kuşun neslinin tükenmesiyle kuğu kanadı özellikle pişrev okları için kullanılmaya başlandı.²⁷⁴ Kuğunun *sultani* denilen cinsinin kanatlarından alınan tüyün yapıştırıldığı okların, diğer oklara göre daha ileri menzile ulaşabileceği belirtilir. Pişrev oku için sultan denilen kuğu kuşunun dirseğinin doruk kısmı tavsiye edilirdi.²⁷⁵ Kuğunun kanat uçlarındaki *çeleng* denilen tüyler pişrev okları için özellikle tercih edilir; diğer tüy kısımları başka ok türleri için kullanılırdı. Sala koşullarında kullanılan azmayış okları ve karabatak okları

²⁷⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 130.

²⁷⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 48.

için karabatak denilen kuşun kuyruğundan elde edilen tüyler kullanılırdı. Karabatak kuşunun yaşlı olanlarının kuyrukları daha sağlam olduğundan yaşlı karabataklardan alınan tüyler daha makbuldü. Bu kuşun çeleng kısmı da pişrev okları için kullanılırdı. Alınan tüyün kanada saplanmış yeri iki ayağın başparmaklarının arasına kıştırılıp tüyün iki tarafı, kamış kısma birleştiği yerden kuvvetlice tutularak sıyrılırdı.²⁷⁶ Oka yapışacak kısım mimari zira ile bir parmak boyda kesilirdi. Oka yapışacak kamış kısmı, tüyler iki parmakla dikkatlice tutulup testere ile temizlenebilirdi. Yapıştırmak için balık tutkalı, ağız salyasıyla ıslatılarak kullanılırdı ve yapışma işlemi gez dudağından başlardı. Oka takılan üç tüyün de aynı oranda olması ve hiç birinin diğerinden gevşek olmaması gerekirdi. Tüy sayısının artması okun düz gitmesi için elverişliydi. Örneğin tirkeş okları için dört yelek kullanılabilirdi; ancak bu uzak mesafe atışlarına uygun değildi.²⁷⁷ Mustafa Kani kuyruktan alınan tüylerin kanattan alınanlara göre daha kıymetli olduğunu yazar. Çünkü kanattan alınan tüylerin formları kuyruktan alınan tüylere göre daha kolay bozulur. Ayrıca yelekleri kanat tüyünden olan bir okun üç tüyün tamamı, kuşun bir tarafındaki kanadından alınmış olmalıydı. Mustafa Kani menzil okları için sol kanattan alınan tüylerin daha faydalı olduğunu da yazar.²⁷⁸ Tüylerin sıkı ve diri olması tavsiye edilirdi.²⁷⁹ Tüylerin aynı ölçülerde ve her açıdan aynı özelliklerde olması önemliydi. Ancak kuyruk tüylerinde böyle bir zorunluluk yoktu.

Diğer alanlarda kullanılan okların tersine, menzil oklarının tüyleri en ve boyda kısaydı.²⁸⁰ Menzil oklarında yeleklerin uzunluk ve yükseklik değerleriyle ilgili farklı fikirler yürütülür. Bazı üstatlara göre yelekler uzun ve alçak boyda, diğerlerine göre ise kısa ve yüksek boyda olması gerekirdi. Yelek yüksekliği de uzunluğunun mimari zira ölçüsünün üçte birinden az olmalıydı. Yelek ağırlığı için okun uç ağırlığıyla orantılı şekilde yedide bir veya sekizde bir

²⁷⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 127.

²⁷⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 48.

²⁷⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 130.

²⁷⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 47.

²⁸⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 130.

dirhem ağırlık uygun görülürdü. On altı dirhemlik ok için bir deng²⁸¹ ağırlığında yelek uygundu.

(Bkz. Görsel 4)

Görsel 4. Yelek örneği (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

İncelediğimiz kaynaklar, menzil oklarının çeşitleri ve özellikleriyle ilgili farklı verilere ulaşmayı mümkün kılar. Menzil atışlarında kullanılan ok çeşitleri atış okları veya hava okları şeklinde adlandırılırdı.²⁸² *Heki, azmayış, hava gezi, pişrev, ibriş, yeksüvar, zergerdan, karabatak, minza* menzil atışlarında tercih edilen ok türlerindendi.²⁸³ *Kavsname*'de geçen şu ifadelerden ok çeşitleri arasında da önemli farklar olduğu anlaşılmaktadır: "On havai gez atmaktan bir azmayış oku atmak yeğdir. Ve on heki atmaktan bir peşrev atmak yeğdir."²⁸⁴

²⁸¹ 0,80175 gr olan ağırlık ölçü birimi.

²⁸² Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 47.

²⁸³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 126.

²⁸⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 88.

Kavsnameelerde pişrev, azmayiş, heki gibi menzil oklarının hicri 300-400 tarihlerinde ortaya çıktığı, İsfahan'dan Mısır'a, Mısır'dan Şam'a, Şam'dan da Anadolu'ya getirildiği aktarılır. Bir Arap Kavsnamesi'nde geçen bilgilere göre, Anadolu'ya pişrev oku gelmeden önce müsabakalarda azmayiş oku kullanılırdı. Daha sonra pişrev oku Anadolu ve Mısır ok meydanlarında daha fazla itibar görürken Suriye ve İran'da unutuldu.²⁸⁵

Çam ağacından yapılan *hava gezi* denilen ok, menzil okçuluğunda talim için kullanılan bir ok çeşidiydi.²⁸⁶ Menzil talimi için kullanılan okların ağırlık, boy, gez boyu gibi özellikleri; atıcının müsabakada kullandığı menzil oklarının özellikleriyle uyumlu olmalıydı. Bu okların gez yerlerine tek parça kemik geçirildiği için gezlerine *baş-pare* denirdi.²⁸⁷ Hava gezi oklarının boyu azmayiş oklarının boylarına denkti.²⁸⁸ Ağacın kalitesi bu ok türü için de en önemli faktördü. Otuz tanesine *bir deste* denilirdi. Talimde kullanıldığı için bu okların aynı boyda, aynı ağırlıkta ve aynı cins çubuktan yapılması gerekirdi. Zira ancak bu şekilde atıcının, atışındaki hataları fark etmesi sağlanabilirdi. Ayrıca endamı diğer okların tam tersi şeklinde verilirdi. Bu okların baş kısmından sonra boğazdan itibaren uca doğru incelen değil, kalınlaşan bir formu vardı. Hava gezi okunun baş kısımları ufak yapılırdı. Baş kısmının ufak yapılmasının nedeni, bu ok menzil atışlarında talim için kullanıldığından dolayı pişrev gibi menzil oklarını kullanırken atıcı için uyumsuzluk meydana gelmemesinin amaçlanmasıydı. Hava gezi oklarının ağırlık dengesi ölçülürken; baş paresi ile ölçülmeli ve ayak kısmı bir mimari zira kadar ağır basmalıydı.²⁸⁹

Heki ve *azmayiş* okları da menzil meşki (alıştırma, talim) için kullanılan oklardandı. Azmayiş, heki okundan baş parmak boğumu kadar uzundu ve ucu soyalı değil, temrenliydi.²⁹⁰

²⁸⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 86.

²⁸⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 119.

²⁸⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 125.

²⁸⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 128.

²⁸⁹ Isles, *a.g.m.*, s. 38.

²⁹⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 42.

Azmayış oku, menzil okçuluğunda talim oku olarak kullanılması itibariyle müsabakalarda pek tercih edilmezdi.²⁹¹ Ama nadir de olsa, azmayış okuyla atılan menziller mevcuttu. Azmayış okunun iki cinsi vardır. Biri 2,5-3 dirhem ağırlığında olup bakkam gezli ve demir uçlu yani temrenliydi. Azmayış okunun bu cinsi ihtiyarların katıldığı sala koşusunda kullanılırdı. Diğer cinsinin yeleşği karabatak veya kuğudan olup heki okundan daha ağırdı.²⁹² İki cinsin de boyları mimari zira ile yirmi bir parmaktı. Heki ve karabatak oklarının yeşek boyu mimari zira ile bir buçuk parmaktı. Belirtilen okların yeşek eni ise serçe parmak eninden dahi daha küçüktü. Ayrıca bu okların boğaz kısmı pişreve göre uzundu. Görüldüğü gibi talim için kullanılan ok çeşitlerinin boyları birbirinden farklıydı. Yayın uzunluğu hangi ok için münasipse, kemankeş o ok ile talim etmeliydi.²⁹³

Torba idmanında kullanılan okun gürgen ağacından yapıldığı ve ince, ufak başpare gezli olduğu belirtilir.²⁹⁴ *Başpare* gez, kemik veya fildişinden bir parça halinde kullanılan geze denirdi.²⁹⁵ Kerestecilerin *samanlı* dedikleri üç parmak eninde, bir kulaç boyundaki dörder köşeli ağaç parçaları söz konusu ok için kullanılırdı.²⁹⁶ Bu parçaların sık ve sağlam olanları ok taslağı haline getirilip en az iki üç sene kurumaya bırakılırdı. Ardından bahsi geçen kiriş endam denilen şekle uygun bir biçim verilirdi ve ucunda da zeytuni temren kullanılırdı.²⁹⁷

İbriş oku da menzil talimi için kullanılan oklardan olup diğer oklardan farklı olarak yeşek kısmı tek parça tüyden oluşurdu. Mustafa Kani tüyün, boyuna sıyrılmış kamış rişinden yapıldığını belirtir. Tüyün bir ucu, gez dibinden yapıştırıldıktan sonra çevrilerek ayak kısmına doğru dolandırılıp tüy, adi yeşek boyuna geldiğinde kesilip oka yapıştırılırdı. Her bir dolanım aralığı at parmağı açıklığında olmalıydı. Bu özelliğinden dolayı bu okların menzili oldukça

²⁹¹ Sedat Bayrakal, *İstanbul Ok Meydanı Menzil Taşları*, İstanbul, 2018. s. 11.

²⁹² Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 128.

²⁹³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 42.

²⁹⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 66.

²⁹⁵ Yücel, *a.g.e.*, s. 310.

²⁹⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 119.

²⁹⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 119-120.

kısaydı. Azmayış ve heki gibi talim okları ile, menzil alanının sınırlı olduğu küçük yerlerde veya kış aylarında talim etmek mümkün olamayabilirdi. İbriş okunun icadı bu ihtiyaçtan meydana geldi. Yelek yapısından dolayı menzilin kısa olması küçük yerlerde de talim etmeyi mümkün kılardı. İbriş okuyla yapılan talim, özellikle atış sırasında mandallama hareketiyle ilgili atıcıya ait hataların fark edilmesini sağlardı.²⁹⁸ İbriş okunun yeleşinden dolayı hantal ve yavaş gitmesi okun yaydan çıkış anında izlenmesini de mümkün kılardı. Böylece okun hareketi izlenerek atıcının hatasını fark etmesi sağlanırdı. Örneğin okun yaydan çıkışı ile ok gezi aşağıya meylediyorsa bu yumruğun gereğinden fazla kıvrıldığını gösterirdi. Atışın şasttan olup olmadığı da ibriş oku sayesinde anlaşılırdı. İbriş oku müsabaka oku olmadığından imalatında diğer oklar kadar ihtimam gösterilmezdi. Eskiye put ve heki oklarına, ibriş yeleş yapııştırılarak belirtilen oklar ibriş okuna dönüştürülürdü. Talim için kullanılan bu okların bir özelliği de kolay kırılmamalarıydı.²⁹⁹

Menzil okları arasında en çok tercih edileni *pişrevdi*. Pişrev okları kamış veya çamdan yapılabilirdi. Bu ok türü de başlangıçta kamıştan yapılırken daha sonra ağaçtan yapılmaya başlandı. Kamış pişrevlerin gövdesi kamış parçaların birleştirilmesiyle meydana gelirdi.³⁰⁰ Okun soyasından yukarı dört parmaklık kısım düz kesilirdi. Dört parmak kadar da ok boyu ortasından makas açıklığına benzer şekilde kesilirdi. Dört kol oka bedel ardıc ağacından parçalar yontulur ve ardıcın iki tarafına ok yarığı geçirilip balık tutkalı ile yapıştırılırdı. Ardından sağlamlaştırmak için de kınnap ile sarılırdı.³⁰¹ Parçalar sekiz, on, on iki, on dört, on altı veya yirmi adetten oluşabilirdi. Ok gövdesinin baş ve uç kısımları inceltilerek endam verilirdi.³⁰² Okun sağlamlaşması için ince ağaç lifine sarıldıktan sonra ince kıvam vurulurdu. Gez olarak üç parmak kırmızı bakkam ve uç olarak da soya kemiği kullanılırdı. Ucun boyu

²⁹⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 128.

²⁹⁹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 12.

³⁰⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 42.

³⁰¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 126.

³⁰² Bayrakal, *a.g.e.*, s. 14.

serçe parmağı boğumundan küçük olmalıydı. Gezin dış tarafı çubuğun genel formuna uygun şekilde düzgün bir formda olmalıydı. Kirişe geçirilen iç kısmının kirişin dolduracağı kadar derinlikte açılması yeterliydi, zira gereğinden fazla uzun gezler menzil okları için uygun görülmezdi. Gezin genel formu laleyi andırırdı. Gezin altına ince sinir sarılırdı. Geze bir arpa kadar yakın yere yelek yapıştırılırdı. İnce ağaç lifi çıkarıldıktan sonra macun kullanılırdı. Kamıştan yapılan pişrev okların kiriş endam olması tercih edilirdi. Kamış pişrevin ağaç pişreve göre daha dayanıklı olması itibariyle yayın atışta verdiği darbeye daha mukavemetli olduğu belirtilir. Bu nedenlerle kamış okun ağaç oka göre menzilde, yüz-yüz yirmi gez arası daha iyi performans gösterdiği yazılıdır. Kamış pişrevlerin ortalama ağırlığı 4-5 dirhemdi. Ağaç pişrevlerde ise Kaz Dağı'ndan alınan, lifleri sıkı olan sarı, kırmızı veya beyaz çam ağaçları tercih edilirdi. *Kogazını* denilen çamdan elde edilen oklar, kısa yaylar için uygun görülürdü. Yaylarda olduğu gibi ok çubuklarının da bekletilerek tımar işleminden geçmesi gerekirdi. Ne kadar bekletilirse o kadar iyi sonuç alınırdı. Ağaç pişrevlerin ortalama ağırlığı, kullanılan yayın çekiş kuvvetine göre 4,5 - 6 dirhem arasında değişirdi. Yüz dirhemlik yaylara 5,3 deng veya 6 dirhemlik pişrev oku uygun görülürdü. Mustafa Kani ortalama boylarının mimari zira ile yirmi parmak olduğunu belirtir.³⁰³ Bu da yaklaşık 63 cm'ye denk düşer.³⁰⁴

Tek parça ağaçtan yapılan, gezin ayrı bir parça olmadığı, yani ana çubuk üzerinde gezin açıldığı ve ucuna serçe parmağından küçük bir boyutta kemik uç geçirilen menzil oklarına ise *yeksüvar* denirdi.³⁰⁵ Eğer okun ucuna sivrice küçük nohut kadar demir temren geçilirse ona *zergerdan yeksüvar* denirdi.

Osmanlı Dönemi'nde okların ortalama ağırlığı dört ila yirmi dirhem arasında değişirdi.³⁰⁶ Menzil okları ortalama dört ila altı dirhem arasıydı. Kamış oklar genelde 3,5

³⁰³ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 127.

³⁰⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 326.

³⁰⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 41.

³⁰⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 46.

dirhem ile 5 dirhem arasıydı. *Kavsname*'de yay ve okun ağırlıklarının da birbirleriyle uyumlu olması gerektiği anlatılır. Örneğin yüz dirhem (360 gr) yay için uygun olan ok ağırlığının altı dirhem (21 gr) olduğu belirtilir.³⁰⁷ Ancak Kemankeş Mustafa Efendi yaşadığı dönemde (18. yüzyıl) beş dirhem okların tercih edildiğini ve bunun o dönemde yayların tımar işleminden geçmemesiyle ilgili olduğunu belirtir. Abdullah el Katip; 100 dirhem üzeri yay için 6 dirhem ok, 100 dirhemlik yay için 5,3-5,5 dirhem ok, 90-95 dirhem yay için 5-5,1 dirhem ok, 80 dirhem yay için 5 veya daha az dirhem, 75-80 dirhem yay için 4-4,5 dirhem oku uygun görürdü.³⁰⁸ 17. yüzyıl menzil oklarının ağırlıklarının dört ila altı buçuk dirhem arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Zira daha ağır oklar için okun esneklik değerine uygun şekilde çekiş kuvvet ağırlığı daha yüksek yaylar gerekliydi. Bu dönemde menzil atışlarında en fazla 100-110 dirhemlik yayların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Abdullah el Katip 15-16. yüzyılda yaşamış Tozkoparan İskender'in 135-140 dirhem, Bursalı Şüca'nın 107 dirhem, Miralem Ahmed Ağa'nın 117 dirhemlik yaylar kullandıklarını ifade eder. O dönemde 120-130 dirhemlik tımarlı yaylar için yedi dirheme varan menzil okları kullanılabilirdi. 17. yüzyılda böyle yayları çekebilen kemankeşlerin artık yetişemedikleri görülür. Sert ve sarsık atış yapanlar için ağır ok, iyi ve düzgün atış yapabilenler için hafif ok tavsiye edilirdi. Soğuk havalarda ve rüzgara karşı yapılacak atışlarda ağır oklar tercih edilirdi. Hafif ve durgun havalarda ise hafif oklar kullanılırdı. Ayrıca azmayış oku için ideal ağırlık beş buçuk-altı dirhem, pişrev oku için altı dirhem önerilirdi.³⁰⁹ Menzil okları yapıldıktan sonra ağırlık noktası okun ortası olarak kabul edilip ipe ölçülürdü. Bu ölçüm sonunda okun iki tarafının dengeli olması gerekirdi.

Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi'de ok uzunluğu olarak sekiz-dokuz tutamdan bahsedilmektedir.³¹⁰ Genelde ok uzunluğu belirlenirken atıcının kol boyu ve yay boyu esas

³⁰⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 88.

³⁰⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 44.

³⁰⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 46.

³¹⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 147.

alınırdı. Bunu tespit için bilek siperi kullanılırdı. Siper, kabzayı tutan elde takılıyken ok gezlenip başparmak, kulak yumuşağına gelinceye kadar çekiş yapıldığında ok ucu siperin ortasına gelmeliydi. Böylece kişi için ideal ok boyu tespit edilirdi.³¹¹ Ayrıca okun boyu kullanılacak yay ile de orantılı bir ölçüde olmalıydı. Bunu tespit için, çekiş yapılmadan ok olması gerektiği şekilde gezlenip okun kabza arkasına gelen yeri işaretlenirdi. Ardından ok kirişten çıkarılıp kabza üzerinde tir geçimi denen yer ile okun işaretlenen yeri birleştirilirdi. Okun uç tarafı yay içinden kiriş düğümüne doğru yatırılınca okun ucu kiriş düğümüne denk gelmeliydi. Böylece yay için olması gereken ok boyu da belirlenmiş olurdu. *Kavaidü'r-Remy*'de menzil okları (haki, pişrev, yeksüvar) için kullanılan ok boyu yedi kabza olarak yazılır.³¹² Bir yay kabzasının ortalama 9 cm olduğu düşünülürse bu ölçüm ortalama 63 cm'ye denktir. Abdullah el Katip kendi devrinden önce yapılan menzil oklarının bir baş parmak kadar daha uzun olduğunu belirtir. Kanaatimizce 15-16. yüzyıllarda çekiş kuvvet ağırlığı daha fazla olan yaylar kullanıldığı için ok boyları da daha uzundu. Ok gereğinden fazla uzun olduğunda yay fazla çekilir ve okun bırakış sonrası çıkış dengesi bozulurdu. Kısa olduğunda ise yeterli çekiş yapılamayıp menzil almazdı.

Usta Bahtiyar, Usta Sinan, Usta Satılmış, Usta Hasan 16. yüzyılda öne çıkan bazı menzil oku ustalarındandı.³¹³ Sufioğlu Usta, Kara Hacı Usta, Sarı Memi Usta, Behram Usta, Musa Usta, Çiroz Usta, Kadri Usta, Mahmud Usta, Osman Usta, Hacı Mustafa gibi ustalar ise 18. yüzyıl ve öncesinde ortaya çıkan ok ustalarındandı.³¹⁴ Yayda olduğu gibi okta da başarıyı getiren en önemli unsur ustanın işçiliğiydi. Okların kalitesini anlamaya dair çeşitli yollar vardı. Örneğin, ok çubuğunun düzgün hazırlanıp hazırlanmadığını anlamak için, sol elin baş ve orta parmak tırnakları ağız ağıza getirilip ok yeleşinin aşağısından tırnak üstüne dayanırdı.

³¹¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 104.

³¹² Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 40.

³¹³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 168-170.

³¹⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 103.

Ardından ok temreni sağ el ayasının ortasında tutulup sol elin baş ve orta parmaklarıyla okun yukarisından iplik iğini kıvrır gibi kıvrır bırakılırdı. Sağ el ayasının içinde ok; dik, hızlı, doğru ve uzun süre dönerse bu durum okun kaliteli yapıldığını gösterirdi. Bu şekilde iyi hazırlanmış oklar için de *çağ* tabiri kullanılırdı.³¹⁵ Ok ustalarının ok imalatına dair hususi sırlarının da olduğu vakıadır. Örneğin *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de atıştan önce bir parça ıslatılıp kurutulan okun daha iyi performans gösterdiğine dair bir rivayetten bahsedilir.³¹⁶ Ok ustalarını öne çıkaran başlıca kriterlerden biri onarım (*meremmet*) konusundaki becerileriydi. Bu durum *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de şu şekilde vurgulanır: “*Üstad oldur ki meremmeti yenisinden eyu ede ol meremmet ettiği evvelkinden artuk yürük ola...*”³¹⁷ Menzil atıcılığında kullanılan oklar onarım görerek kullanılmaya devam edilirdi. Öyle ki onarılan okların yeni bir oktan veya okun eski halinden daha iyi performansa sahip olması beklenirdi. Ok ustalarının özellikle gez yapımı, ok endamının doğru verilmesi ve onarım (*meremmet*) konularında dikkatli olmaları vurgulanır.³¹⁸ Ayrıca yay ustalarında olduğu gibi ok ustalarının da mesleklerinde başarılı olabilmeleri adına atıcılıkla ilgilenmeleri beklenirdi.

Kavsname'de geçen “*Ok atan altın atar*” sözü ok malzemelerinin masraflı olduğunu vurgular.³¹⁹ Ok fiyatlarına dair fikir edinmek adına, *Risale-i Bahtiyarzade*'de 16. yüzyılda üç okun bin akçeye alındığına dair bilgi dikkate değer bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.³²⁰ 17. yüzyılda pişrev okunun ortalama 60 akçe, heki okunun 25 akçe, azmayiş okunun da 20 akçeye satıldığı anlaşılmaktadır.³²¹ (*Bkz. Görsel 5*)

³¹⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 121.

³¹⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 172.

³¹⁷ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 136.

³¹⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 43.

³¹⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 43.

³²⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 169.

³²¹ Çuhadar Ahmed, *İrşadü'r-Rumat*, v.4a.

Görsel 5. Menzil Oku Örnekleri (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

2.1.3. Zihgir

Menzil atışında kullanılan bir diğer malzeme zihgirdi. Zihgir atış sırasında başparmağa takılır ve kirişi çekerken parmağı korurdu. Başparmak çekişi, başparmağın kirişin okun gezlendiği kısmın altından kirişi sarıp işaret parmağı ile başparmak tırnağının örtülmesi ile gerçekleşirdi. *Umdetü'l Mütenasilin*'de başparmak ile çekiş yapıp ok atmanın Cebrail aleyhisselam tarafından peygambere öğretilmesi anlatılır.³²² Böylece bu yöntemle ok atmanın ulvi bir temeli olduğu anlatılmak istenir. *Telhis-i Resailat-ı Rumat*'da zihginin mucidi olarak Hz. Ali gösterilse de bu durum gerçeği yansıtmamaktadır.³²³ Zira İslam öncesi devirde dahi Türklerin bu teçhizatı kullandığına dair buluntular mevcuttur. Anlaşılan o ki, yayın Hz Adem'e

³²² Şenarşlan, a.g.m., s. 1096.

³²³ Mustafa Kâni, a.g.e., s. 30.

cennetten gelen bir hediye olarak sunulmasına benzer şekilde, zihgir de benzer bir rivayetle ulvileştirildi. Eserde zihgirin Hz. İsmail'e feda edilerek Allah tarafından indirilen koçun boynuzundan yapıldığı aktarılır.³²⁴

Zihgir yapımında gümüş, altın, yeşim, sahtiyan, balık dişi, geyik mührəsi, fil dişi, boynuz kullanılırdı.³²⁵ Balık dişi bunların arasında zihgir için en uygun malzeme olarak görülürdü.³²⁶ Balık dişinin somsuz yerinden yapılan bu malzemeyi Abdullah el Katip *Şîr-i mahi*, Mustafa Kani ise *şemşir-i mahi* (balık kılıcı) olarak adlandırdı. Zihgir yapılırken öncelikle bilinen zihgir taslağı ortaya çıkacak şekilde malzeme kesilirdi. Arkası düz, önü çarpık şekilde kesilen taslağa keser ve törpü ile biçim verilip parmak ölçüsüne göre delinirdi. Delinen halka içine ince bir balık sırtı formu verilirdi. Sonra dış kısmı düz törpü ve parmak geçecek yeri yuvarlak törpü ile düzgün hale getirilirdi. Zihgirin parmak memesine gelecek olan yerine *damak* veya *kaş* denirdi. Zihgirin kaş kısmının boyu parmak için uygun olmalıydı. Kaş kısa olursa kiriş atış anında parmak memesine dokunabilir; bu durum okun menzile ulaşmasına engel olurdu. Eğer kaş uzun olursa zihgir orta parmağa engel olur; bu da zihgirin kiriş üzerindeki konumunu bozup atışa zarar verirdi. Zihgirde kirişin kuvvet uyguladığı kısma *eşik* denirdi. Eşik kiriş ortasında durup kulağa inmeyecek şekilde olmalıydı. Eğer inerse çekiş anında eşik kirişi tutamadığı için kuvvet direkt parmağa uygulanır, bu da nasırlaşmaya neden olurdu. Eşik ve kaş dışı olabildiğince cilalanmalıydı. *Kulak*, kaş kısmının kirişin yerleştirildiği eşiğine yapıştırılan deri parçasına denirdi. Kulağın bir ucu kaş içine ince bir şekilde balık tutkalı ile yapıştırılırdı. İlk yapıştırma işleminden sonra kuruyunca ateşe tutup ısınınca tekrar yapıştırılırsa daha iyi yapışmış olur ve gevşemezdi. Zihgirin dar olması ise başparmağa kan oturmasına ve tırnağın zorlanıp ağrmasına neden olurdu.³²⁷ Bu nedenle zihgir kenarları parmak etlerinin taşmayacağı

³²⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 30.

³²⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 53.

³²⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 88.

³²⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 95.

kadar geniş olmalıydı. Başparmak ve zihginin uyumuna ayrıca önem verilirdi. Bu konuda standart bir zihgir formu olmadığı, her parmak için uygun zihginin özenle seçilmesi gerektiği anlatılır. Söz konusu gereklilik “*Parmağın zihgirden hoşlanması atın gemden hoşlanmasına benzer.*” ifadesiyle belirtilir.³²⁸ Menzil atışlarında kullanılan zihginin daha kalın olması gerekliydi. Bunun nedeni menzil yaylarının diğer yaylara göre daha kuvvetli olmasıydı. Zira zihginin buna dayanması ve yayın çekilebilmesi için zihgir dayanıklı olmalıydı. Düzgün ve etkili bir atış yapmak için kullanılan zihginin olabildiğince kusursuz olması gerekirdi.

(Bkz. Görsel 6)

Görsel 6. Zihgir İmalat Parçaları (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

Atış sırasında zihgiri doğru konumlandırmak düzgün bir atış yapmak için önemliydi. Kaş kısmı, başparmağın yumuşak kısmını kavrayacak şekilde zihgir parmağa takılırdı. Atış

³²⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 53.

sırasında yay kirişi, zihgirin kulak ve kaş kısmı arasına konmalıydı.³²⁹ Menzil atışında kiriş zihgir kaşına binince zihgirin kulağına indirmemek gerekirdi.³³⁰ Ayrıca atış sırasında yay kirişi zihgirin kulağıyla kaş arasına öyle konmalıydı ki kiriş yaydan kayarak kulağa binmeden, zihgir kaşının ortasında tutulabilmeliydi. Atış esnasında, kiriş zihgir kaşının tam ortasında olmazsa bu durum başparmakta yaralanmalara sebep olabildiği gibi okun menzile ulaşmasına da engel olurdu.³³¹ Mustafa Kani, parmak zedelenmesini önlemek ve böyle hataları azaltmak için kaş kısmı enlice olan zihgirin tercih edilmesini önerir. Görüldüğü gibi, hem başparmağın zedelenmemesi hem de menzil atışında başarıya ulaşılabilmesi için zihgir formunun düzgün olması, parmağa uygun olması ve atış esnasında zihgirin kirişe doğru yerleştirilmesi gerekli görülürdü. Çekiş yapıldığında parmak derisini ileri toplamayan, ön tarafı parmağa basmayan ve parmağı her tarafıyla kavrayan zihgir, atıcı için uygun zihgirdi.³³² (Bkz. Görsel 7)

İncelediğimiz eserlerde zihgirci esnafına mensup olup menzil atan bazı şahısların isimleri de mevcuttur. Örneğin Iodos havasında ağaç okla açılan ve *Zihgirci Yeri* olarak adlandırılan menzil Zihgirci Kasım tarafından açıldı.³³³ Zihgirci Sinan da Edirne’de hem menzil atan hem de esnaflık yapan kemankeşlerdendi.³³⁴

³²⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 73.

³³⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 48.

³³¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 135.

³³² Atilla Bir-Mustafa Kaçar-Şinasi Acar, “Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları”, *Osmanlı İmparatorluğu ve Milli Devletlerde Bilim ve Teknolojinin Yayılması*, Sayı 55, 2006, s. 59.

³³³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 153.

³³⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 166.

Görsel 7. Zihgir Örnekleri (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

2.1.4. Siper

Siper yayı tutan elin bileğine takılan ve yumruğu oktan koruyup daha fazla çekiş yapılmasını sağlayan bir teçhizatı. *Tabla*, *tasma*, *eşik* ve *oluk* adı verilen dört parçadan oluşurdu. Siper, bağa ile balık dişi veya öküz ile manda boynuzlarından yapılabilirdi.³³⁵ Yaygın olarak manda boynuzunun dolgun ve yuvarlak olanı tercih edilirdi. Siper üretmek için gereken bazı aletler vardı. Öncelikle *keser* denilen düz ve yuvarlak formda kesici özelliğe sahip bir alet kullanılırdı. *İstanbul törpüsü* denilen iki karış boyda, bir tarafı düz, diğer tarafı siper içi gibi yuvarlak alet de kullanılırdı. Belirtilen aletin sap tarafı ile ucunun eni eşit olmalıydı. *Kalıp* denilen malzeme ise kızılıcık veya şimşir ağacından olup üç karış boyunda ve dört köşeli olarak düz yapılırdı. İçerisi siper taslağının sığacağı boyda ve siper sırtı gibi olmalıydı. Söz konusu

³³⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 89-90.

aletin boyundan oyulan yerin dibine kadar, bir baştan diğerine kesip alt ve köşelerinden alınan malzemeye yuvarlak sap yapılırdı. Diğer ucunun ortasından da her iki tarafa birer delik delinir, hazırlanan kalıp boyunda bir yuvarlak çubuk çevrilirdi. Bu çubuk oluğa yatırılınca siper taslağı sığabilecek kalınlıkta olmalıydı. Bunun da başlarından birine yakın yerden geniş bir delik delinip yuvarlak İstanbul çivisi o üç delikten geçirilirdi.³³⁶

Siperin oluk bölümünün hazırlanması için, boynuz en ve boyca gerekli miktarda alındıktan sonra keser ile dış tarafa ve keserin oluklu tarafı ile iç tarafa gerekli oluk formu verilmeye başlanırdı. Sonra törpü kullanılarak biçim verilmeye devam edilirdi. Burada meydana gelen törpü izleri balık sırtı cırep eyesiyle temizlenebilirdi. Daha sonra oluğun dışı bıçak ile kazınır, içi de oluğa uygun yuvarlak burunlu bıçak ile veya okçuların kullandığı *koğuş otu* denen otlarla cilalanırdı. Ardından derinin kazınmasıyla elde edilen *tebaşir* denilen madde, zeytinyağı ile karıştırılarak tekrar cilalama yapılırdı. Eğer siper oluğunu öküz ve manda boynuzlarının deriye yakın ve içi boş olan bölümünden yapılması istenirse, öncelikle diğer seçenekte olduğu gibi gerekli boyda malzeme kesilip kalınlığı ayarlanırdı. Sonra suda yumuşayınca kadar kaynatılır ve bir müddet cam tahtası alevine tutulurdu. Daha sonra kalıbın iki kenarı eşit olacak şekilde kalıba konup kalıbın deliklerinden geçirilen çubuk ile basarak indirilirdi. Ardından kalıp çubuğunun sapına ip ile sarılıp soğuyuncaya kadar bekletilirdi. İp çözüldükten sonra diğer seçenekte olduğu gibi önce keser, sonra törpü ve eye ile gerekli düzeltmeler yapılırdı. Manda boynuzu kullanıldığında cilalama; tebaşir ile değil, ince kömür tozu ve zeytin yağı ile gerçekleşirdi. Ayrıca eğer malzeme olarak balık veya fil dişi kullanılırsa yumuşaklık suda değil, sütte kaynatılarak sağlanırdı. Siper oluğu bittiğinde, içi boyuna yay şeklinde olmalı, iki başı aynı kalınlıkta olmalı ve bir demir mil sokulduğunda kavisli durumu ortaya çıkmalıydı. Yükseklik tam ortasında bulunmalı, kenarlar tam düz olmayıp dış tarafa

³³⁶ Bir, Kaçar, Acar, a.g.m., s. 60.

doğru meyilli açılmalıydı. Oluk fazla derin, fazla açık veya fazla dar olmamalı, mutedil bir formda yapılmalıydı. Eğer dar olursa atışta okun çarpmasına neden olurdu. Siper oluğunun iç ortasına tek parça halinde ve başparmak eni genişliğinde yapıştırılan deri parçasına da *meseka* denirdi. Bu parça atış anında okun sipere temasını azaltarak daha düzgün bir atış yapılmasını sağlardı. Söz konusu malzeme sahtiyan veya meşin içinin yontulmasıyla ortaya çıkan üst deriden ince bir formda elde edilirdi. Siper içine ıslatılıp balık tutkalı ile yapıştırılırdı.³³⁷

Siper oluğu ile siper tablasını bağlayan ağaç parçasına *eşik* denirdi. Genelde ihlamur veya akçaağaç tercih edilirdi. Eşik boyu siper oluğunun boyuyla orantılı olmalıydı. Siper oluğunun arkası eşiğin yerleşmesine uygun şekilde törpü ile oyulurdu. Siper oluğu ve eşigi birleştirmek için törpülenen oluk arkası ve eşik ayrı ayrı tutkallanırdı. Tutkal kuruduktan sonra tekrar tutkalanıp her iki malzeme de ateşte ısıtılırdı. Sonra eşik, siper oluğunun sol tarafına meyilli şekilde yapıştırılıp ip ile sarılırdı. Bu şekilde yirmi dört saat bekletildikten sonra üzerinde gerekli düzeltmeler yapılırdı. Eşiğin yay kavrandığında kabzaya gelen tarafa gelmemesine dikkat edilmeliydi. Zira bu durum siperin ele paralel yaklaşmasına engel olup atışı bozardı. Ayrıca tasmanın ele bağlanmasını sağlayan tokası etrafına ensiz ve ince bir şerit bağlanırdı. Belirtilen şerit eşiğin bilek tarafının alçalıp okun yukarıya dikilmesine engel olurdu. Bazı atıcılar daha sıkı kavrama adına şeridi uzun tutup bileklerine de bağlardı. Şerit bağlanırken siper başının kabza (sol) tarafına çekmemesine ve şast (sağ) tarafına da açılmamasına dikkat edilmeliydi. Siperin sol tarafı yay kabzasına bitişik gibi olmalıydı.³³⁸

Siper tablası ise siper oluğu ile tasma arasındaki eli oktan koruyan kısımdı. Kaplumbağa kabuğu, kertenkele derisi, keler veya boynuz gibi malzemelerden üretilirdi. Avrupa'dan getirilen keler³³⁹ derisi ile tabla yapılmak istendiğinde deriden gerekli miktarda kesildikten sonra eye ile deri düzeltilirdi. Sonra kibrit suyu, kükürt suyu veya zac ruhuyla ovuşturulup

³³⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 90.

³³⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 92.

³³⁹ Köpek balıkları takımının kelergiller familyasından, ılık ve tropik denizlerde yaşayan bir tür balık. (Bkz: TDK Sözlük)

temizlenirdi. Ardından kenarları siper oluğuna geçirilecek Şekilde hazırlanırdı. Daha sonra altına gümüş, bakır veya kalınca sarı teneke takılırdı. Sipere geçirilecek yarık açıldıktan sonra kelere gelecek taraf, kalın dişli ağaç törpüsü ile düzeltilirdi. İstenilen derecede kaynamıŐ balık tutkalı ile siper oluğu ve tabla yapıştırılırdı. Kuruyunca kenarları düzeltilip Őiraze örülebilmesi için iğne geçecek kadar sıyrılırdı. Son olarak da arka kısımdan siper oluğuna geçecek yarığa kadar delinip Őiraze örülürdü.³⁴⁰

Tasma iyi kalite sahtiyan ve temiz meŐinden yapılabilirdi. Siper tasmaŐı bağlandığında sanki elin doğal bir uzvuymuŐ gibi eli her tarafından kavramalıydı. Siper başının geleceği yer uzun ve Şerit konan kısmı da oyuk olmalıydı. Siper oluğunun tasmayla birleştirilmesi için her iki malzeme de tutkalanıp kurutulduktan sonra tekrar tutkallanarak yapıŐtırılmalıydı. Siper, atışta denenirken ok ucunun siper ortasında dikilmemesine ve okun siperi boylamadan yürüdüğüne dikkat edilmeliydi. (*Bkz. Görsel 8*)

³⁴⁰ Muhammet Mustafa Bakırcı, Türk İslam Medeniyetinde Okçuluk Mirası, İstanbul, 2015, s. 26.

Görsel 8. Bilek siperi örneği (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

2.2. MENZİL ATIŞLARINDA TALİM SÜREÇLERİ

Kemankeşlik eğitiminin, atıcılık ilminde uzman bir üstattan öğrenilmesi ve kemankeşlik için gerekli görülen tescil işleminin üstat tarafından onaylanması hemen her kavsnamede vurgulanan bir gerekliliktir.³⁴¹ Bu konuyu Kemankeş Mustafa Efendi şöyle açıklar: “Üstattan görmeyenin attığın ok sevap yazılmaz ve pir-perver olmayıp Hüda-perver olursan Hüda-perver olanı ise asla üstatlar aralarına karıştırmazlar ve adem yerine saymazlar.”³⁴² Atıcıların üstatlarından öğrendikleri bilgiler *tomruk* olarak adlandırılır ve üstatlar ile öğrencileri arasında sır olarak saklanırdı.³⁴³ Üstatların hem teoride hem de pratikte uzman kişiler olması

³⁴¹ Aksoy, a.g.m s. 71.

³⁴² Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e. s. 29.

³⁴³ Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e. s. 91.

beklenirdi.³⁴⁴ 18. yüzyılda eserini kaleme alan Kemankeş Mustafa Efendi kendi döneminde, *kendinden pehlivan* olarak adlandırdığı üstada tabi olmadan yetişen atıcıların çoğaldığını yazar. Bu kişilerin menzil atışlarında üstada tabi olanlar kadar başarılı olamayacaklarını belirtir. Kemankeşlik yoluna heves edenlerden beklenen ilk adım bir üstada tabi olmaktır. İyi bir kemankeş olabilmek için iyi bir üstadın şakirdi olmak gerekliydi. Nitekim bu durum şu beyitle desteklenir:³⁴⁵

“Kosan eger yile bir taze nihali

Büyüse togrılır mu anla misali”

Ancak üstada tabi olma zorunluluğu da yoktu. Üstada tabi olmadan da kabza almak mümkündü; ancak bunun pek onaylanmadığı ve yaygın olmadığı bellidir. Örneğin okçuluk üstadı bulmanın mümkün olmadığı uç vilayetlerde yaşayan birisi belirlenen talim süreçlerini geçerek de eğitimini tamamlayabilirdi. Ayrıca kemankeşlik ilminin, bu ilmin sanatına gerekli değeri verecek ve üstat kadri bilen kişilere öğretilmesi öğütlenir.

Kemankeşlikte idmana çok önem verilirdi, zira bu sporda devamlılık için vücudun zinde tutulması önemliydi. Kemankeş Mustafa Efendi'nin naklettiğine göre bu konuyla ilgili olarak şöyle bir söz vardır: *“Menzil atmak ya keramet ya idman demişlerdir.”*³⁴⁶ Kaynaklarda, iyi bir kemankeş olabilmek için hazırlık döneminde yapılacak talimlere önem verilmesi gerektiği sürekli vurgulanır. Talim süreci *çile* dönemi olarak adlandırılırdı. Menzil atacak kimsenin sabretmesi, acele etmemesi, yeterince idman yapması ve kesinlikle idmanı bırakmaması gerekirdi. Kavsnamelerde bu gereklilik çeşitli öğütler, sözler ve beyitlerle de desteklenir: *“Aceyle giden yolda kalur har-ı lenk anul anul menzil alur.”*, *“Segirdim ile giden at yolda kalur amma aksak eşek aheste aheste yürüme ile konağa varur.”* Kemankeş Mustafa Efendi at

³⁴⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 104.

³⁴⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 42.

³⁴⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 48.

üzerinde cirit oynayan, tüfenk kullanan ve mülayim yaylarla ok atanların menzil atamayacağını yazar. Bunun sebebi bu kişilerin tabiatları itibariyle aceleci olup üç günde menzil atmaya heveslenmeleri idi. Oysa menzil atmak uzun yıllar çalışmayı ve sabretmeyi gerektirirdi. Örneğin Tozkoparan namı kemankeş, Bursalı Şüca namı kemankeşin attığı bir oku sadece bir yay mesafe geçebilmek için on yıl çalıştı. İyi bir üstat edinmenin yanı sıra kabiliyet sahibi olmak da menzil atabilmek için gerekliydi. Bu durum şu beyitle anlatılır:³⁴⁷

“*Ne denlû cehdi dersin bir murada*

Nasib olmaz mukadderden ziyade”

Belirtilen beyitle atıcılığın aynı zamanda *dad-ı Hak* (Tanrı vergisi) bir yetenek olduğu da anlatılır. Bahtiyarzade de okçulukta idmanın önemine değinirken atıcılığın aynı zamanda Tanrı vergisi bir yönü olduğu da belirtilir. Bu da kişinin uzuvlarının okçuluğa yatkınlığıyla ilgiliydi. Özellikle el yapısının kabza tutmaya elverişli olması fiziksel bir avantaj olarak görülürdü. Yalnız bu avantaj sadece *tutuş* ve *kapış* ile ilgilidir; zira eserde talimin her şartta gerekli olduğu açıkça belirtilir.³⁴⁸ Kemankeşler arasında yaygın olan şu söz bu durumu yansıtır: “*İdmansuz bir gün terk idersen ol seni yigirmi gün bıragur.*”³⁴⁹ Menzil talim sisteminde tabii olarak zaman içerisinde değişiklikler yaşandı. Kabza alabilmek için dönemin talim şartlarına uygun şekilde idman sürecini geçmek gerekirdi.

15. yüzyılda, kabza almak için okçulukta üç aşamadan oluşan *çile* süreçlerini tamamlamak gerekli görülürdü.³⁵⁰ Bu dönemin kavsnamesi *Umdetü'l Mütenasilin*'de, çilenin üç aşaması anlatılır. Birinci çilede farklı kuvvetteki yaylarla idman edilirdi.³⁵¹ Öncelikle üç

³⁴⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 57.

³⁴⁸ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 105.

³⁴⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 57.

³⁵⁰ Şenarlan, *a.g.m.*, s. 1102.

³⁵¹ Şenarlan, *a.g.m.*, s. 1096-1097.

kile³⁵² pamuk çekirdeği ve bir kile kepek³⁵³ üç baş ıslatılıp sandığa konurdu.³⁵⁴ Bir duvardan ok adımı ile üç adım (üç gez) ötede durup duvara doğru durulur ve atıcı yayını başı hizasında tutardı. Hedef olarak kullanmak için sandık, kabza mesafesince duvara asılırdı. Sonra sertlik ölçüleri birbirinden farklı on yay getirilirdi. Yaylardan birinin kuvveti on batman olmalı; diğerleri de birbirinden birer batman fazla kuvvette olmalıydı. Daha sonra biri dokuz tutam bir parmak, biri dokuz parmak iki tutam, diğeri dokuz tutam üç parmak uzunluğunda üç ok getirilir ve talime başlanırdı. Öncelikle on batmanlık yay ve dokuz tutam bir parmaklık ok ile iç kabzaya çekiş yapılarak talim edilirdi. Sonrasında sertlik ölçüleri daha fazla olan dört yay ile çekiş talimine devam edilirdi. Bundan sonra on, on beş, yirmi batmanlık üç yay ve sekiz tutam iki parmak, sekiz tutam üç parmak ve dokuz tutam uzunluğunda üç ok ile talim edilirdi. Okların temreni üç miskal³⁵⁵ ağırlığında, düğme gibi yuvarlak, yassı ve perazvanesi demir olmalıydı. Bu sırada üç günde bir, parmağa kına yakılmalı ve haftada bir hamama gidilmeliydi. Bu şekilde kırk gün talim edildiğinde parmakların derileri birer kat kavlamış³⁵⁶ olmalıydı. Daha sonra on yay arasından kalan diğer beş yay ile de talim yapıp birinci çile süreci tamamlanırdı. Birinci çile böyle tamamlandıktan sonra her gün hamamda mastaki,³⁵⁷ zeytinyağı ve tuz karıştırılıp kaynatıldıktan sonra vücuda sürülürdü. İkinci çilede daha kuvvetli yaylar kullanılması, kolun gereksiz işlerle yorulmaması, kolların üzerine yatılmaması tavsiye edilir. İkinci çilede on beş batmanlık yay ve sekiz tutam üç parmaklık ok ile talime başlanırdı. İkinci çile tamamlandığında orta parmağın derisi dahi nasırlaşmış öküz boynuzu gibi sert olması gerektiği belirtilir.³⁵⁸ Kırk gün sürecek üçüncü çile döneminde ise yirmi batmanlık yay ve dokuz tutamlık ok ile talim

³⁵² Tahılın türüne, kullanıldığı yere ve zamana göre ağırlığı döşen ölçek. (Bkz. Walther Hinz, İslam'da Ölçü Sistemleri, İstanbul, 1990, s. 6.)

³⁵³ Öğütülüp elenen tahıl tanelerinden eleğin üstünde kalan kabuk kırıntıları.

³⁵⁴ Şenarşlan, a.g.m., s. 1098.

³⁵⁵ Metal, maden ve mücevherleri tartmakta kullanılan, kullanıldığı yere ve zamana göre değişen; yaklaşık 1,3 veya 1,5 dirhem yahut 20 veya 24 kirat ya da 4,0009 veya 4,80 gr karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimi. (bkz: TDK sözlük, Cengiz Kallek, "Miskal", *TDVİA*, 30. Cilt, Ankara, 2020, s. 182-183)

³⁵⁶ Deri, kabuk vb. şeylerin parça parça, pul pul kalkıp dökülmesi.

³⁵⁷ Sakız ağacı, fıstık ağacı vb. kabuğundan elde edilen sakız, bir nevi reçene.

³⁵⁸ Şenarşlan, a.g.m., s. 1100.

edilirdi. Üç çile de tamamlandıktan sonra atıcının menzil atabileceği belirtilir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde uygulanan bu idman sürecinin daha sonraki dönemlerde uygulanacak idman süreçlerine ilham vererek menzil atıcılığı idmanlarının temelini oluşturduğu kanaatindeyiz. Zira 15. yüzyıl sonlarında İstanbul Okçular Tekkesi kurulup kemankeşlik ve menzil atıcılığı belirli bir hiyerarşik yapı ile sistemleştikten sonra menzil talimleri düzenlenerek üç aşamadan oluşan bir idman süreci oluştu. Söz konusu aşamalar kepaze, torba ve hava idmanları olarak adlandırıldı.

2.2.1. Kepaze Süreci

Menzil atmak isteyen kemankeşler için gerekli olan ilk aşama kepaze talimiydi. Mustafa Kâni kepaze idmanı ile geçen süreyi *kepadekeşlik* olarak adlandırır.³⁵⁹ *Kepaze* başta omuz, sırt ve kollar olmak üzere yay çekmek için gerekli uzuvları güçlendirmek için çekilen idman yayına verilen addı. Kemankeş Mustafa Efendi eserinde kepazeyi kavrama ve çekiş şeklini anlattı. Kepazenin kabzası sol el ile tutulur, şehadet parmağı orta parmağın üzerine tutulup kabza ardına saklanırdı.³⁶⁰ Sonrasında kol uzatılıp çene, sol omzun boyuna yakın çukur yerine dayatılırdı. Sol dirsek yay tarafına meylettirilmeden dirsek ucu yere ve kol kalınlığı dışarı tarafa getirilirdi.³⁶¹ Kabza tutuşunda olduğu gibi yumruk çarpık ve yere dönük şekilde karşıya tutulup sabitlenirdi. Kirişin kavranacak yerine parmakları muhafaza için pamuk sarılıp çuha kaplanabilirdi. Sağ elle kirişin orta yerinden üç parmak (şehadet, orta ve yüzük parmağı) ile iç taraftan tutulup sağ elin parmakları sağ kulak yumuşağına gelinceye kadar çekilirdi. Çekiş esnasında çene sol omuzdan hareket etmemeli ve kabza tutan yumruk sabit kalmalıydı. Sol kaburgalar sıkı şekilde tutulurken sağ kaburgalar belden yukarı dönmeliydi. Bu şekilde çekiş

³⁵⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 67.

³⁶⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 52.

³⁶¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 60.

yapılıp alışkanlık kazanmaya *medar-ı külli* denirdi. Ayrıca sağ dirsek sağ omuz üstüyle beraber sağ kaş üstünden çekiş gerçekleşmeliydi. Bu esnada vücut mermer direk gibi olup hareket etmemeli, iki ayak beraber basılıp vücutta sağa-sola eğilmiş bir hale yer verilmemeliydi. Çekişten sonra sol kol düz halde kalmalı ve yine sağ el ile kiriş yavaşça bırakılmıyordu. Bırakışta kirişin toncu yayın başına dokunmalıydı. Aynı şekilde çekiş de tam olmalı, kiriş kaş üzerinden çekilip parmaklar kulak yumuşağına gelmeli ve yüze dokunmalıydı. Çekişler arasında bir soluk miktarı beklemek yeterliydi. Eksik çekiş yapanlar *nim-keş* olarak adlandırılırdı. Bu tavsiye edilmeyen bir haldi. Kol bileğin ardına gelmemeli ve kabza doğru tutulmalıydı. Sol elin yukarisinin kabzaya dokunup aşağısının boş kalması problem değildi. Yumruğun yukarisinin çene başı gibi aşağı bakması da problem değildi. Zira sert yaya geçildiğinde yumruk kendiliğinden yukarı kalkacaktı. Kepaze çekişi sırasında iki kürek kemiğinin (*ketfeyn*) birbirine kavuşmasına dikkat edilmeliydi. Dirsekler ve iki el daima birbirinin karşısında ve aynı hizada olmalı, kabza yumruğu nişana alınan yerden hiç oynamamalıydı. Bazen sol diz üzerine meyledip ileri bükülerek iki yandan dirseği kasıp silkerek bol miktarda çekiş yapılabileceği belirtilir.³⁶²

Kepaze çekişi sırasında ayakların konumu da önemliydi. Sağ ayak çekiş yapılan yöne doğru ileri, sol ayağın topuğu sağ ayağın ortasında doğru ve parmakları da sol tarafa doğru durmalıydı. Sol ayağın topuğu ile sağ ayak arasında dört parmak kadar mesafe olmalıydı. Belirtilen çekiş ve bırakış usulüne göre kepaze öncelikle her gün ve gece kırk defa çekilirdi. Sonra günlük altmışa çıkarılır ve zamanla bu sayı artırılırdı. Dinlenmeden bir defada beş yüz ve ardından bin defa çekebilinceye kadar devam edilmeliydi. Kepaze için yumuşak yay önerilir ve günlük çekiş miktarının bine kadar artırılması tavsiye edilirdi. Mustafa Kani öncelikle günlük altmış altışar defa kepaze çekilip vücudun alışmasına göre zamanla bu miktarın

³⁶² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 52.

arttırıldığını yazar.³⁶³ Sertlikleri birbirinden farklı olan beş-altı yay ile kepaze talimi yapılırdı. İdman sırasında yumuşak yay ile çok miktarda, sert yay ile az miktarda çekiş talimi yapılması önerilir.³⁶⁴

Kepaze çekişlerinin uyandıktan sonra yapılması tavsiye edilir. Kepaze idmanı gerektiği gibi yapılıp vücut ideal kıvama geldikten sonra daha sert yaylarla daha az miktarlarda çekişe devam edilebilirdi. Kepaze talimi sırasında, talim eden kişi, iyi bir üstat tarafından kontrol edilmeliydi. Ayrıca kepaze talimleri toplu şekilde de ifa edilebilirdi. Toplu talimlerde üstat dua ile en yumuşak yayı alıp yüz defa çekip sol yanında oturan kimseye verirdi. O kişi de yüz defa çekip yanındakine verirdi. Bu şekilde talim edilirken en sert olan yay önce on defa çekilirken sonra bu sayı yirmiye çıkarılırdı. Böylece kırk gün idman edilirdi. Kırk gün sonra menzil talimi için meydana gidip ok atılırdı. Bu sırada kepaze çekmekten de vazgeçilmezdi. Atış sırasında atıcının elinde olmadan kabza ve oklara titreme gelirse, sebebi bilekleri gevşek tutmak veya atıcının boynuna peklik gelmesiydi. Bu durumda bileklere sağlam kuvvet ve boyna gevşeklik gelinceye kadar kepaze çekilmeliydi. Soğuk havalarda yapılan idmanda soğuktan korunması ve kuvvet için çiğ bal ile zeytin yağı karıştırılıp yenmesi de tavsiye edilirdi. Eğer üstat bulunamaz ise idman için kullanılan bir kepaze tedarik edilip usullere göre kepaze çekerek de talim edilebilirdi. Menzil atmak zahmetli olduğu kadar masraflı da bir uğraştı. Zira malzemeler oldukça pahalıydı. Talim için kullanılan kepaze yaylarını tedarik etmek için belirli bir birikime ihtiyaç vardı. Kepaze alacak durumu olmayanların hurma dalından bir kepaze peyda etmeleri önerilirdi.³⁶⁵

³⁶³ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 60.

³⁶⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 58.

³⁶⁵ Kunter, *Eski Türk Sporları...*, s. 39.

2.2.2. Torba Gezi Süreci

Menzil atıcılığında ikinci idman aşaması *torba gezi* diye tabir edilen talim süreciydi. Torba gezi talimi pamuk çekirdeği doldurulmuş olan bir torbaya kırk gün ok atarak yapılırdı.³⁶⁶ Torba denilen malzemeyi üretmek için öncelikle dayanıklı bir sabun çuvalı, boyu bir zira iki parmak ve eni yarım mimari zira olacak şekilde dikilirdi. Ağızına keselerde olduğu gibi pamuk veya ipekten yapılmış sicim geçirilirdi. Semer altına konan teğelti keçesi, yuvarlak formda birbirine dikilerek torba içinde düz duracak şekilde on kat hazırlanırdı. Bahsi geçen çuval içerisine bir miktar pamuk konulup üzerine hazırlanan keçe malzeme konurdu. Sonra çuvalın ağızına kadar pamuk çekirdeği, törpülenmiş ok kırıntıları ve ok talaşı konularak sıkıca doldurulurdu. Çuvalın ağızı kaytan ile bir karış açıklık kalacak şekilde büzülürdü. Torba baş mesafesinden yukarı ve muhkem duracak şekilde asılırdı. Torba asıldığında, sağ el omuz boyundan yukarı çıkmayacak kadar kaldırılıp el ayası torbanın ağızına koyulduğu zaman, torba ağzının ortası el ayasının ortası ile eşit gelmeliydi. Böylece torba atıcının boyuna uygun şekilde yerleştirilmiş olurdu.³⁶⁷ Torba asıldığında, arkası ağzından altı mimari zira yüksekte olmalıydı. Böylece kabza, bir mimari uzaklıkta öne paralel kaldırılınca atılan ok, kırk dört dereceden atılabilirdi. Söz konusu mesafeden yakın durulursa yumruğun dikilmesi, uzak durulursa yumruğun indirilmesi gerekirdi. Torba idmanında, anlatılan kaidelere uygun şekilde sürekli talim edilmeliydi. Eğer daha uzak mesafeden talim yapılacaksa torba da mesafe uyarınca yukarıya kaldırılmalıydı. Bu idman sayesinde menzil atışı sırasında yumruğun olması gereken duruşu ve açısı ayarlanmış olurdu.

Kişinin çekiş kuvvetine uygun, yaklaşık yedi tutam bir parmak uzunlukta, kabzasında muşamma sarılı ve iki tarafı eşit boyda bir yay ile talime başlanmalıydı. Bu şekilde sürekli talim edilerek vücuda gerekli alışkanlık kazandırılırdı. On tutam bir parmak boyunda ve

³⁶⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 68.

³⁶⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 63.

yumuşak bir yayla talime devam edilirdi. Sol el ile muhkem şekilde yayın kabzası kavranırken yumruk aşağıya bakmalıydı. Sağ el ile çekiş yukarıdan yapıp kaş üzerinden kulak yumuşağına gelince atış yapılmalıydı. Dirsek ve yumruklar paralel olmalıydı. İdman sırasında daha etkili atış yapma yöntemi olan *hareke-i siperiyye* veya *iki çekme bir sürme* denilen yöntem denenebilirdi. Bunun için çekiş ardından ok ucu, siper içerisindeyken hızlıca tekrar çekiş yapıp bırakış gerçekleşirdi. Ancak bu esnada kabzayı tutan elin sabit olmasına dikkat edilmeliydi. Zira yumruğun yukarı hareket edip okun siper üzerinden yukarı gitmesine *şahlanma* denirdi ve bu durum atışı tamamen bozabilirdi. Atışlar arasında kabzayı tutan el ve kolun formu değiştirilmemeliydi. Sağ elin dirseği aşağıya doğru değil yukarıya doğru bakmalıydı. Ayaklar kepaze idmanında olduğu gibi konumlandırılabilirdi. Vücut sabit halde tutulmalı, sadece çekişi yapan sağ el hareket etmeliydi. Bu idman git gide daha sert yayları kullanmak suretiyle üç yay değiştirerek kırk gün devam ederdi. Ancak talimin sonlarına doğru tekrar yumuşak yaylara geçilmeliydi.³⁶⁸

Torba idmanında atılan okun torbaya saf, temiz ve sağlam geçmesi gerekirdi. Eğer ok torbaya geçişinde titreyerek gez kısmını sallıyorsa bu durum atıştaki kusura işaret ederdi. Belirtilen kusurun sebeplerinden biri sağ dirseğin gevşek tutulmasıydı. Böyle kusurlar idmanlarda benzer işaretler sayesinde tespit edilip düzeltilirdi. Eğer okun uç tarafı torbanın yukarisına ve gez tarafı aşağıya bakacak şekilde ok torbaya saplanmışsa, atışta yumruğun yukarı hareket ederek şahlanma olduğu, okun kiriş üzerinde olması gerekenden aşağıya gezlendiği veya yayın alt tarafının olması gerekenden aşağıda tutulduğu anlaşılırdı. Bunu engellemek için gerekli düzeltmeler yapılmalıydı. Ok, uç tarafı aşağıya ve gez tarafı yukarı meyilli şekilde torbaya saplanmışsa bu durum, okun kiriş üzerinde olması gerekenden yukarı gezlendiğini, yayın baş tarafının fazla indiğini veya kabzayı tutan elin olması gerekenden fazla aşağıya meylettğini gösterirdi. Eğer ok ucu sol tarafa, gez tarafı da sağa meyilli saplanırsa,

³⁶⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 135.

yeterince çekiş yapılmamış ve atış açıktan yapılmış demektir. Talim esnasında tek bir atış yöntemi benimsenmeyip zaman zaman farklı yöntemlerin de kullanılabileceği belirtilir. Örneğin talim esnasında bazen atışın çöküp kalkarak yapılması tavsiye edilirdi.³⁶⁹

2.2.3. Hava Gezi Süreci

Torba idmanı tamamlandıktan sonra hava idmanına geçilirdi. Genelde bahar ayları ile başlayan bu idman, kepaze ve torba idmanlarından sonra yapılırdı. Hava gezi idmanı için kullanılan yaylara *gez yayı*, oklara ise *hava gezi* denirdi. Menzil atıcılığı için önemli bir talim olarak nitelendirilen hava meşki, yeleksiz (tüysüz) ve soyasız oklarla yapılırdı. Hava idmanında azmayış oku gibi farklı ok türleri ve yaylar da kullanılabılırdi. Ancak son idmanın son kısımlarının yine gez yayı ve hava gezi okuyla tamamlanması gerekirdi. Hava idmanında yumruk, torba idmanı ve hedef atışından farklı olarak karşıya paralel kaldırılmayıp çeneye karşı paralel tutulurdu. Bunun için öncelikle bir azmayış yayı ve yayın boyuna münasip azmayış okları ile meydana gidilirdi. Yukarıda belirtilen torba gezi idmanında uygulanan atış yöntemi ile başı sol omuz başına muhkem dayayarak dört beş adet ok atılırdı. Ancak hava gezi idmanında yumruk açısı torba idmanına göre daha aşağıda tutulurdu. Bununla amaçlananın zihginin serbestliğini kazanmak olduğu belirtilir. Atıcının etrafında hayali bir daire çizildiği düşünülürse, kabza menzil istikametine doğru düz tutulduğunda çeyrek daire kadar kol kaldırılıp atış yapılırdı. Eğer kol olması gerekenden fazla kalkarsa yapılan atış *dik* tabir olunurdu. Eğer kol olması gerekenden az kalkarsa yapılan atış *soya* diye tabir olunurdu. İki durum da atıcının menzilde başarısız olmasına neden olurdu. Atışta menzil yolunun muhafaza edilebilmesi ve yumruğun doğru tutulmasının sağlanması için çeyrek daire ile yüksek bir yere

³⁶⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 64.

puta³⁷⁰ koyulup atış yapılırdı.³⁷¹ Bu şekilde yumruğun *soya* veya *dik* olması engellenip menzilde düzgün atış yapılması sağlanırdı. Ancak bazı atıcıların tarif edilen atış açısına göre aşağıdan veya yukarıdan atış yapmaları da tavsiye edilmektedir. Kanaatimizce bu atıcının el büyüklüğüyle alakalıdır. Atıcıların bu açığı tecrübeyle belirlemeleri gerekirdi.

Yumruğun doğru tutulup tutulmadığının (yüksekte, alçakta veya yerinde) anlaşılabilmesi için atılan oklar kontrol edilirdi. Bunu anlamak için okun gezi ile diz beraber tutulmalıydı. Eğer dizin gözü ile okun gezi beraber duruyorsa bu yumruğun doğru tutulduğunu gösterirdi. Eğer dizin gözü gezden alçakta ise bu durum atışın açıktan yapıldığına; yüksekte ise atışın yüksekte yapıldığına delaletti.³⁷² Gezin havalanması, okun bırakıştan sonraki genel dengesi ve atışla beraber duyulan hoş ses, talimin doğru yapılıp yapılmadığını bildiren diğer kriterlerdendi.³⁷³ Hava idmanında puta atışlarındaki gibi oturarak atış yapmanın da çeşitli faydaları olduğu belirtilir. Hava idmanının yapılamadığı soğuk veya yağmurlu havalarda torba idmanı ile idmana devam edilirdi. Böylece atışlar denetlenip çekişin doğru yapılması sağlandıktan sonra bir ay boyunca aralıksız atış yapmak gerekirdi. Söz konusu atışlar otuz gün boyunca üç yüz sabah ve üç yüz ikindiden sonra yapılmak üzere günde altı yüz defa yapılırdı. Bu aşamada kullanılan gez yaylarının sert (berk) yaylar olmaması öğütlenir. Bir ay boyunca günde altı yüz defa ok attıktan sonra yapılan idmanın amacına ulaşmış olduğu anlaşılmalıydı. Bunun için, başka bir atıcıyla iki farklı yöne, bir yaydan beş tane ok atılır ve okları değiştirip birkaç defa daha atılırdı. Eğer iki yönde de atıcı başarılı olursa idman amacına ulaşmış demektir. Eğer iki tarafta da başarısız olunursa veya sadece bir tarafta başarılı olunursa, iki taraf da başarılı olunana kadar idmana devam edilirdi. Böylece bir gün dahi talimi bırakmadan idmana devam edilirdi.³⁷⁴

³⁷⁰ İçi pamuk çekirdeği ve talaşla doldurulan hedef.

³⁷¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 83.

³⁷² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 69.

³⁷³ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 65.

³⁷⁴ Kunter, *Eski Türk Sporları...*, s. 38.

Hava idmanı da tamamlandıktan sonra puta, heki, azmayış, karabatak okları ve kola uygun bir yay ile günlük elli-yüz ok atılırdı. İnce oklara alıştıktan sonra ise pişrev oku ile ok atılmaya başlanırdı. Gözün farklı ok türlerine alıştırılması tavsiye edilen bir durumdu. Bu idmanlarda öncelikle yumuşak (*bol*) yaylar kullanılır, sonra sert (*berk*) yaylara kademeli olarak geçilirdi. Talimlerde ölçülü ve sınırlı atış yapılması gerekirdi. *Umdetü'l Mütenasilin*'de idmandan sonra harman vaktinde elma ağacından yapılmış yirmi beş batmanlık kompozit bir yay ile dört farklı yöne menzil atılması öğütlenir.³⁷⁵ Söz konusu yayın sınırı deve sinirinden olmalı, uzunluğu on iki tutam, sinir ağırlığı altmış dirhem, kiriş ağırlığı dört buçuk dirhem, endamı yassı, boğazları dik ve kabzası fildişi olmalıydı. Rüzgarsız ve bulutsuz bir pazartesi günü menzil atılmalıydı. Yaz mevsimlerinde vücudun zindeliği ile usullere uygun olarak bol yaylar ile talim edilirdi. Bol yayların çekiş usulünün kazanılması için daha uygun olduğu belirtilir.³⁷⁶ Talim sırasında özellikle sırt, omuz, el ve başparmak başta olmak üzere vücudun soğuktan sıkı giyinerek korunması da ayrıca vurgulanır. Aynı zamanda düzenli talim eden kimsenin vücudunu tülbent havlu koyarak soğuktan koruması tavsiye edilir. Kepaze taliminin ardından yaz mevsimlerinde hava gezi, kış mevsimlerinde ise kapalı alanlarda torba idmanı yapılırdı.³⁷⁷

Mustafa Kâni on iki bin kepaze, altı bin torba meşki ve üç bin hava meşki ile talim sürecinin tamam olduğunu belirtir.³⁷⁸ Ardından atıcılar kendi akranı veya atıcılıkta kendileriyle benzer tecrübeye sahip kişilerle çalışmaya devam ederlerdi. Pazar ve çarşamba dinlenilip özellikle pazartesi ve perşembe günleri talim edilirdi. Bu arada torba idmanı da ihmal edilmez yumruğun doğru tutulması için bu idmana da devam edilirdi. Her gün uyandıktan sonra 66 defa kepaze çekilirdi. Tımarlı ve bakımlı yaylar ile fırsat buldukça pişrev oku ile talim edildiği, bu

³⁷⁵ Şenarşlan, a.g.m., s. 1101.

³⁷⁶ Mustafa Kâni, a.g.e., s. 66.

³⁷⁷ Altan Çetin, "Memlük Devleti'nde Okçuluk", *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı 9, 2011, s. 79-80.

³⁷⁸ Mustafa Kâni, a.g.e., s. 67.

yaylar olmadığında heki ve karabatak okları ile hava idmanı çalışıldığı belirtilir. Ayrıca farklı ok türleri kullanılır, atıcılar kusurlarını gidermeye çalışırlardı. Örneğin *mandal* denilen oku kavrama şeklini düzeltmek için kullanılan ok türü *ibrişti*. İbriş oku diğer oklar gibi hızlı gitmeyip hantal hareketli olduğu için mandaldaki görünmeyen hatayı veya bozukluğu meydana çıkarırdı. Yayın sertliğine göre seçilen ibriş okunun havadaki gidişinden, hareketlerinden ve yürüyüşünden mandalın doğru yapılıp yapılmadığı anlaşılabilirdi. Mandalın fazla basılması parmakta nasır ve yara olmasına sebep olabildiği gibi atışta okun oynamasına da neden olurdu.³⁷⁹

İdmana çıkan atıcıların iyi beslenmeleri gerekirdi. Kemankeşler kahvaltıda çorba ve reçel gibi ürünlerden az miktarda yerlerdi. Yemekten sonra Sa'd bin Ebi Vakkas hazretleri için bir fatiha, üç ihlas suresi okuyup meşke başlarlardı.³⁸⁰ Bu arada, vücudun kuvvetli tutulması için en iyisinden gömeçli yani petekli bal yenip zeytin yağının vücuda sürünmesi ve yenmesi öğütlenirdi. Ayrıca kemankeşlerin yemesi için gerekli görülen bir diğer yemek de keşkekti.

2.3. MENZİL ATIŞLARINDA ATIŞ USULLERİ VE TEKNİKLER

Menzil atıcılığında, kabzanın kavranmasından okun bırakılması arasındaki süreçte yer alan her bir aşama okun menzile varmasında ayrı bir etkiye sahipti. Söz konusu aşamalar ve her bir aşamada dikkat edilmesi gerekenler, kavsnamelerde özellikle değinilen konulardandır. Şüphesiz menzil müsabakalarında başarılı olmak isteyen kemankeşler için bu bilgiler oldukça değerli olmasının yanı sıra asırlarca süren çalışmayla kazanılan bir birikimin sonucunda elde edildi.

³⁷⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 135.

³⁸⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 142.

Osmanlı kemankeşleri, ok atışında standart bir çekiş ve bırakış yöntemi belirlemediler; aksine kişiye göre değişen farklı yöntemler geliştirdiler. *Umdetü'l Mütenasilin*'de “*Yer yüzünün mahlukatının her birinin bir nişanı vardır ki onunla bulunur.*” ifadesi ile atış tekniklerinin kişiye göre değiştiği vurgulanır.³⁸¹ Kişiden kişiye değişen yöntemler zamanla farklı *mezhepler* olarak nitelendirilip atıcı önderleri olarak kabul edilen bazı kişilere atfedildi.³⁸² Kaynaklarda bahsi geçen ilk atıcılık imamı olarak İran şahı Behram bin Yezdicerd Şah bin Şapur Şah gösterilir. Behram Gur olarak da bilinen atıcı, ayrıca İbrahim peygamberden sonra kemanger (yaycı) esnafının ikinci piri olarak bilinir ve *mucid-i sâni* olarak da anılırdı. Ayrıca Sa'd bin Ebi Vakkas'tan önce, atıcıların piri olarak kabul edilmesi nedeniyle bu dönemde Behrami yoluyla kabza alınırdı. Kemankeş Mustafa Efendi, Sünniliğin dört mezhebinde olduğu gibi atıcılıkta da dört kadim mezhep önderi olduğunu savundu.³⁸³ Örneğin Kadı Muhlis, bıyık üzerinden atış yapan atıcılık mezhebinin önderi olarak kabul gördü. Tahir-i Belhi mezhebinde kaş üzerinden çekiş yapılıp kulak yumuşağından *güşad* (bırakış) verilirdi. Behram bin Babek'in mezhebinde ise bıyıktan çekip kulak yumuşağından atış yapılırdı. Bir diğer atıcılık önderi de Yunus bin Muhammed'ti. 17. yüzyılda eserini kaleme alan Abdullah el Katip'e göre de atıcılık mezhepleri yine dört adetti; ancak bunlar İshaki, Taberi, Haşimi ve Tahiri olarak adlandırılırdı.³⁸⁴ Belirtilen şahıslar atıcılıkta uzman olduğu düşünülen ve silsile olarak atıcıların piri Ebu Vakkas'la ilişkilendirilen atıcılık imamlarıydı. Örneğin Ebu Haşim bizzat Ebu Vakkas'tan atıcılık ilmini öğrenip kabza almış bir atıcılık imamı olarak gösterilir. Farklı atış tekniklerini işaret eden mezhep farklılıkları, esasında insan vücudunun fiziksel farklılıklarından vuku buldu. Boyu, boynu, parmakları uzun, yassı bağırılı ve zayıf kişilerin Ebu Haşim mezhebine tabi olması gerekirdi ki Ebu Haşim de kaynaklarda aynı özelliklere sahip biri olarak sunulur.³⁸⁵ Ebu Haşim'in, Buhara yakınında bir yerleşim

³⁸¹ Şenarslan, a.g.m., s. 1096-1097.

³⁸² Açıklama: Burada *mezhep* ifadesi “dini anlayış ve yollar” anlamında değil, “öğreti” anlamında karşımıza çıkmaktadır. Atıcılık ekollerinin karşılığı olarak kullanılan mezhep ifadesi, dönemin kaynaklarında bu şekilde yazıldığı için çalışmamızda da atıcılık yöntemlerini karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

³⁸³ Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e., s. 85.

³⁸⁴ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 90.

³⁸⁵ Mustafa Kâni, a.g.e., s. 41.

birimi olan Maverd'li olduğu ve yedinci yüzyılda bizzat atıcıların piri Ebu Vakkas'tan eğitim ve kabza aldığı belirtilir.³⁸⁶ Belirtilen uzuvlar atıcıda kısa olduğunda ise Tahir-i Belhi'nin atış yöntem ve teknikleri uygun bulunurdu. Muhtemelen yedinci yüzyılda Belh şehrinde doğmuş olan Belhi'nin, aslen Özbek olduğu belirtilir. Belhi atıcılık ilmini Ebu Vakkas'tan öğrenmek için Medine'ye gitti, ancak onu bulamayınca Ebu Vakkas'ın kızından bu ilmi öğrenip atıcı imamlarından kabul edildi. Belhi boyu, kolları, parmakları kısa; avuçları etli, kaba sakallı, geniş göğüslü biri olarak gösterilir. Orta boylu ve ortalama kiloda olanlar ise İshak mezhebine mensup olmalıydı. İshaki'nin de yedinci yüzyılda yaşadığı ve Buhara'lı olduğu belirtilir. İshaki mezhebinde, atış yöntemlerinde Haşimi ve Belhi yöntemlerinin arasında ortalama teknikler geliştirildi. Bazı kaynaklarda Taberi mezhebinin sayılması, bazılarında sayılmaması Taberi'nin atıcılık imamı olarak kabul edilmesi meselesini tartışılır hale getirmektedir. Kanaatimizce bunun nedeni İmam Taberi'nin silsile açısından direkt olarak atıcıların piri olarak kabul gören Sa'd bin Ebi Vakkas'a dayandırılmamasıydı. Kaynaklara göre, Taberi Ebu Haşim'in oğullarından atıcılık ilmini öğrenip kabza aldı.³⁸⁷ Ayrıca *Kitab-ı Vâzih* adlı bir kavşnamesi vardı. Kaynaklarda Taberi mezhebi için belirli bir fiziksel özellik gösterilmez; kişinin fiziksel özelliğine göre diğer üç mezhebe uygun bir atış yöntemi geliştirmesi telkin edilirdi.³⁸⁸ Özellikle boy kriteri, okçuluk mezheplerinin çeşitlenmesinde etkili olan birincil faktör oldu. Örneğin hedef ile kişi arasındaki hizayı doğru ayarlamak için uzun boylu kimsenin bıyıktan atış yapması daha uygun görülürdü. Fiziksel özelliklerin, atıcılık mezhepleri üzerinden meşrulaştırılması sonradan ortaya çıkan bir olgu olmalıdır. Zira Osmanlı Dönemi'nin ilk okçuluk risalesi *Umdetü'l Mütenasilin*'de mezheplerden bahsedilmemekte, atış teknikleri direkt olarak atıcıların fiziksel özelliklerine göre ayrılmaktadır. Bu bölümde, atış teknik ve yöntemlerini incelerken kabza tutuşundan bırakış hareketine kadar, menzil atış aşamalarında mezheplerin ne gibi farklılıklara yol açtığını yeri geldikçe açıklayacağız.

³⁸⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 57.

³⁸⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 58.

³⁸⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90.

Kavsnamelerde ok atış aşamalarının sıralanması hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Bu durum zaman içerisinde atış teknik ve yöntemlerinde de değişiklik yaşandığına delalettir. 15. yüzyıl eseri *Umdetü'l Mütenasilin*'de ok atışının yedi erkânı anlatılır.³⁸⁹ Birincisi kabzanın doğru tutulmasıydı. İkincisi yayın nakli bağlanmasıydı. Üçüncüsü okun gezinin kirişe doğru bir şekilde yerleştirilmesi idi. Dördüncüsü yayın çekilmesi, beşincisi temrenin iç kabzaya götürülmesi, altıncısı yayın ardından bakılması ve yedincisi de atış yapılmasıydı. 17. Yüzyıl eseri *Kavaidü'r-Remy*'de *yayı çilelemek* (yayı kurmak), *kabza* (kabza kavramak), *tevfik* (oku gezlemek), *akd* (başparmak kilitleme), *nazar* (bakış), *medd* (çekiş) ve *küşad* (bırakış) hareketlerinden oluşan yedi aşamadan bahsedilir.³⁹⁰ Kemankeş Mustafa Efendi'nin 18. yüzyılda kaleme aldığı *Kavsname*'de de atıcılığın yedi erkânı olduğu belirtilir. *Kavaidü'r-Remy*'de atış usulünün altı aşamadan oluştuğu belirtilir: Kabza (yayın kabzasını kavrama), gezlemek (okun gezinin çileye geçirilmesi), parmakları çileye kilitlemek, yayı çekmek, güşad (bırakış hareketi) ve nişanı görmek.³⁹¹ Kaynaklar arasındaki zaman farkı göz önüne alındığında, genel itibarıyla ok atış sürecinde umumi kaideler devam etse de zamanla farklılıkların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kabzanın doğru tutulması ve yayın nakli bağlanmasını içeren birinci ve ikinci hareketlerde farklılık görünmemektedir. *Kavsname*'de üçüncü hareket okun düz bir şekilde çekilmesi olarak ifade edilirken dördüncü aşamada yayın ardından bakıldığı yazılıdır.³⁹² Görüldüğü gibi okçulukta atış aşamaları konusunda da standart bir dizilim yoktu. Okçuluk mezhepleri arasındaki farklılıklar atış aşamalarındaki yöntem ve dizilimlerde de etkili oldu. Örneğin İmam Ebu Haşim Maverdi'nin görüşüne göre, bu dizilim dört aşamadan oluşurdu.

³⁸⁹ Şenarslan, a.g.m., s. 1101.

³⁹⁰ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 62.

³⁹¹ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 59.

³⁹² Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e., s. 87.

Bunlar: Kabza tutmak, iki parmağı çileye kilitlemek, sol eli uzatmak ve güşad. Tahir-i Belhi'de bunlara gezlemek de eklenerek dizilim beş aşamaya çıkartılırdı. Abdullah el Katip, Arap ve İranlı atıcıların bu usulü tatbik ettiklerini yazar. İshak er-Raki'de ise atış usulü on aşamadan oluşmaktaydı. Bu aşamaları sırasıyla incelerken, farklı fiziksel özellikler dolayısıyla meydana gelen okçuluk mezheplerinde, ne gibi farklılıkların ortaya çıktığını daha iyi anlayabiliriz.

2.3.1. Kabza Aşaması

Ok atışında ilk aşama olan kabzanın kavranmasında, elin yapısı ve parmakların uzunluğu önemli bir etkendi. Nitekim mezhep farklılıkları ile atıcıların fiziksel özellikleri arasındaki bağlantının atış teknikleri üzerindeki yansımından bahsettik. Atıcı, kabzanın tamamen el ayasına doğru bir şekilde kilitlenebilmesi için kendi fiziksel özelliklerine uygun kabza kavrama yöntemini tercih etmeliydi. Kabza kavrarken okun atışta kabzaya dokunmaması için özellikle bilek yumruk formunun doğru konumlandırılmasına dikkat edilmeliydi.³⁹³ Bazı kişilerin yumruğu kabzadan dışarı bakabilir, bazıları düz, bazıları ise kabzaya meyilli durabilirdi. Kabza aşamasında doğru bir tutuş yapılması adına bunlara dikkat edilmeliydi. Yay kabzasının arka kısmının ortasına *metin* denirdi.³⁹⁴ İnsan elinin içi ile parmakları arasına ise *cüz* denirdi.

Tahiri mezhebinde ok atanlar, elleri biraz daha etli olmaları itibariyle metin denen kısma, orta parmak ilk boğumunun aya tarafındaki bükülen yeri gelecek şekilde kabza kavrarlardı. Böylece yay metnini el avuçlarına yakın ek yerlerine koyarak kabzayı kavramış olurlardı. Ayrıca bu mezhepte ok atanlar, kabzayı işaret parmağının ikinci boğumuna koyarak kabzayı çaprazlama tutardı. Bu şekilde kabza kavrama yöntemi *kabza-yı münharif* olarak

³⁹³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 66.

³⁹⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 42.

adlandırılırdı.³⁹⁵ Söz konusu yöntemde kabza bileğe yatık bir şekilde tutulup orta parmağın en aşağı avuç tarafı boğumunun kesik ortasına, kabzanın arkası konulurdu. Yüzük parmağının orta boğumu kabzayı kavarken serçe parmağı ise avuç tarafına konmalıydı. Bu durumda el ayasının son kısmı kabzanın sonuna denk gelirdi. Böylece bütün el ayasıyla kabza kavranmış olurdu. Zira kısa parmaklılar için belirtilen kabza yönteminin uygun görülmesinin ana sebebi, bu yöntemde kabza yatık bir şekilde kavrandığı için kısa da olsa, parmak uçları kabzayı tamamen kavrayabilirdi. Orta parmak ucuna bitişik olan kesik oynar kısmın içi, kabzanın dışının ortasından bir parmak yukarıya konur; serçe parmağı avuç tarafına eğik bir şekilde dayanırdı. Orta, yüzük ve serçe parmağı kabzayı sıkı bir şekilde kavradı. Başparmak kıvrılmadan işaret parmağı başparmağı ucuna yakın şekilde tutulmalıydı. Ayrıca bu mezhepte ok atanlar menzil atarken başparmağı orta parmak üzerine muhkem şekilde bastırarak ve işaret parmağını kabza ardına saklayarak kabza kavrarlardı. Buna *doksan dokuz kabzası*, *kabza-i sâni* (ikinci kabza) veya *otuz düğüm* denirdi. Rüstem mezhebinde de Tahiri mezhebindeki kabza-yı münharif yöntemi uygulanırdı.³⁹⁶

İshaki mezhebinde ok atanlar, elleri orta boyutlarda olmaları itibariyle metin kısmına, orta parmağın birinci ve ikinci kıvrımlarının ortası gelecek şekilde kabza kavrarlardı. Böylece yay kabzasının arkası, üç parmağın el ayasına yakın olan boğumlarının ortasına ve işaret parmağının en son boğumuna gelecek şekilde kabza kavranmış olurdu. Söz konusu mezhepte kabzanın sonu serçe parmağının avuç tarafındaki keşiğe getirilirdi.³⁹⁷ Bu şekilde kabza kavrama yöntemi de *murabba-i İshaki* olarak adlandırılırdı. Kabza kavranırken başparmak ile işaret parmağı arasındaki kemiksiz yumuşak kısım, avuç tarafında toplanıp yayın metin kısmına kuvvetlice bastırılırdı. Orta parmak kabza ardından kabza ile başparmağın ikinci boğumu arasına sıkıştırılırdı. Başparmağın tırnağı ile uç tarafından ilk boğumunu kabza üzerine

³⁹⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 91.

³⁹⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 65.

³⁹⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 93.

kuvvetlice basılır, işaret parmağı orta parmak üzerine çevrilerek kabza kuvvetlice tutulurdu. Kaynaklarda söz konusu tutuşu tasvir için kabza üstünden su dökülse dahi el ayasının ıslanmaması gerektiği belirtilir.³⁹⁸

Geniş el ayası ve uzun parmaklara sahip olanlar, yani Haşimi mezhebinde ok atanlar, parmak uçlarının el ayasına ulaşabilmesi adına orta parmağın orta bükümünü, metne koyarak kabza kavrarlardı. Kabza, arka tarafının ortasının en fazla yarım veya bir parmak kadar üst tarafına doğru meyilli de kavranabilirdi. Böylece metne yüzük ve orta parmaklarının ikinci boğumu konularak ve işaret parmağını da kabzanın en sonuna koyarak parmakların el avucunu geçmeden el ayasına ulaşması sağlanırdı. Bu yöntem *kabza-i murabba*, *kabza-i evvel* veya *murabba-i Haşimi* denirdi. Kabza, başparmak ile işaret parmağı içerisinde bir buçuk parmak kadar yere bükülerek yayın atış esnasındaki şiddetinin bu kısımda toplanması sağlanırdı.³⁹⁹ Bu kısımdaki elin etleri kabza içine alınırdı. Ayrıca kabza tam ortadan değil, yayın yukarı tarafına doğru bir parmak kadar yukarıdan kavranırdı. Avucun dar, parmakların uzun olması halinde, kabza ortasından sonra parmaklar eğri tutularak kabza kavranırdı. Baş parmağın ortalama el ölçüsüne göre uzun olması halinde, kabzanın ortasına doğru büküldükten sonra işaret parmağı çok fazla sıkmadan el ayasına doğru baş parmak üzerine getirilirdi. Elin aya tarafında ilk boğum ortası kabza arkasına denk gelirdi. Kabza, belirtilen usullere uygun şekilde kavrandıktan sonra kabza yumruğu, sol bilek tarafına su akacak kadar meyledilip yumruk çeng⁴⁰⁰ başı gibi çarpık şekilde yere yönelmeliydi.⁴⁰¹ Yani yumruk sol tarafa, bilek sağa doğru meyilli olmalıydı. Menzil atışında tercih edilmesi gereken bu tür kabza tutuş şekli *cenk-baz* olarak tanımlanırdı.⁴⁰² Belirtilen tutuş şeklinden 13. yüzyıl kavsnamesi *Kitabü'n Fi İlmi'n-Nüşşab*'da dahi

³⁹⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁰⁰ Çeng: Dik tutularak parmakla çalınan üç köşeli ve telli çalgı, arp.

⁴⁰¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁰² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 87.

bahsedilmesi, oldukça eski tarihlere dayanan bir yöntem olduğunu göstermektedir.⁴⁰³ Ayrıca Haşimi mezhebinde, başparmak işaret parmağı üzerine bükülmeden uzunca konulup başparmak tırnağı üzerinden ok yürütülürdü. Buna *on üç akd* denirdi. Başparmak boğumu üzerinden atış yapılması parmağı zedeleyebileceğinden dolayı herkes için tavsiye edilmezdi.⁴⁰⁴

Taberi mezhebinde kabza konusunda, Haşimi veya İshaki mezheplerinin yöntemleri benimsenirdi.⁴⁰⁵ Ayrıca *otuz akd* denilen bir yöntem de kullanılırdı. Bu yöntemde başparmak, işaret parmağının üzerine konularak kabza kavranırdı. İşaret parmağı yumularak tutulduğu için ok, işaret parmağının orta boğumu üzerinden ve kabzaya dokunmadan çıkış yapardı.

Behrami mezhebinde, kabza kavrama konusunda Haşimi mezhebindeki yöntem uygulanırdı. Öncelikle serçe, yüzük ve orta parmak ile kabza kavranırdı ki bu *yetmiş akd* olarak adlandırılırdı. Ardından, işaret parmağı kabza ardına konmadan ve başparmak da işaret parmağı üzerinde olacak şekilde kabza tutulurdu. İşaret parmağını kabza ardına dolaştırıp başparmağı da işaret parmağı üzerine koyarak ve orta parmağı kabza üstünden kavrayarak yapılan kabza tutuş yöntemine de Behrami denirdi.⁴⁰⁶

Orta parmak mezheplere göre uygun şekilde konulduktan sonra orta, yüzük ve serçe parmakları bitişik şekilde kabza kavranıp işaret parmağı kabza ardına saklanırdı. Böylece okun bu parmağa dokunması engellenip atışın düzgün yapılması amaçlanırdı. İşaret parmağı, kuvvetli tutulması gereken üç parmaktaki kuvvetin noksan kalmaması için kuvvetli sıkılmamalı ve bükülerek kabza ardında tutulmalıydı. Ayrıca *yirmi üç akd* olarak kaynaklara geçen yöntemde ise başparmak orta parmak üzerine konulup işaret parmağı üzerinden ok atılırdı.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumi, *Kitabü'n Fi İlmî'n-Nüşşab*, v. 19.

⁴⁰⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁰⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁰⁶ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 267.

⁴⁰⁷ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 275.

Mezheplerin henüz sistematik olarak benimsenmediği dönemde kaleme alındığını düşündüğümüz *Umdetü'l Mütenasilin*'de ise menzil atıcılığında beş farklı kabza tutuşundan bahsedilir: *Ceng-baz*, *Behrami*, *Girift*, *Türki*, *Yalguzek*. Buna göre, uzun boylular ceng-baz, orta boylular Türki, kısa boyluların ise Behrami kabzayı tercih etmeleri önerilir.⁴⁰⁸ Muhtemelen Behrami ve girift aynı atış şeklinin farklı adları olduğu için giriftten ayrıca bahsedilmemektedir. Yalguzek ise gök ehline ait gizli bir atış şekli olduğundan eserde açıklanmamaktadır. Atıcıların kendi fiziksel özelliklerine uygun atış yöntemini benimsemeleri vurgulanmaktadır. Örneğin, ceng-baz tutuşunda temren iç kabzadan geçtiği için uzun kollar bu atış için daha uygundu. Orta boylu birisi ceng-baz tutuşu ile kabzayı kavarsa ok salınarak çıkar ve atış bozulurdu. Kısa boylu ise bu tutuşta yeteri kadar çekiş yapamaz ve oku erken düşerdi. Eserde uzun, orta ve kısa boylu üç kişinin aynı şartlarda aynı kabza tutuşu ile ok attıkları takdirde uzun boylu olanın her halükarda avantajlı olduğu belirtilir. Her atıcı kendine uygun tutuş şeklini benimsediğinde ise fiziksel yapısının dezavantajı giderilecektir.

2.3.2. Gezleme Aşaması

Okun kiriş üzerinde gezlendiği yer olan *gez yerini* doğru belirlemek iyi bir menzil atışı yapabilmek için önemliydi. Zira gezin olması gereken yerden yarım gez ölçüsü kadar yukarı veya aşağıda olması dahi menzilde oldukça etkiliydi. Gezleme işlemi kaynaklarda *tevfik* şeklinde geçer.⁴⁰⁹ Okun yeleklerinin aşağısından avuç içine alacak şekilde ok tutulur ve okun gezi dirseğe bakacak şekilde ok alınır. Sonra kabza tutan elin işaret parmağı ile başparmağı boğumu arasında okun ucu tırnak ile tutulurdu. Daha sonra oku tutan elin baş ve işaret parmağı ile okun gezi tutulup parmak açılmadan ok kirişe gezlenirdi. Bu şekilde gezleme yöntemi *Türk gezi* olarak adlandırılırdı. Bunun için öncelikle bir üstattan yardım alınması öğütlenir; ancak

⁴⁰⁸ Şenarşlan, a.g.m., s. 1096-1098.

⁴⁰⁹ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 67.

üstat bulunmazsa okun aşağı-yukarı gezlenmesi suretiyle gez yerinin tespit edilmesi gerekirdi.⁴¹⁰ Diğer atış aşamalarında olduğu gibi bu aşamada da kişinin fiziksel özelliklerine göre değişen okçuluk mezhepleri etkiliydi.

Haşimi mezhebinde bütün parmaklar yumularak ok alınır ve katibin kalemi tuttuğu gibi ok tutulurdu.⁴¹¹ Okun boğaz kısmına gelindiğinde, işaret parmağının orta boğumu üzerine başparmağın sıkı bir şekilde kapatılması suretiyle okun gezi yay kirişine takılırdı. İshaki mezhebinde temrene bir karış kalan yerden, kuşun burnu ile çöp aldığı gibi ok işaret ve orta parmak arasına alınarak tutulurdu. Ardından baş, işaret, orta parmaklar ile okun boğaz kısmından tutularak ok gezlenirdi. Tahiri mezhebinde gez, işaret ve başparmak ile tutulup orta parmakla da aşağıdan desteklenerek ok gezlenirdi. Haşimi ve İshaki mezheplerinde yayı tutan el kaldırılır, ardından bu elin baş, işaret ve orta parmağı bırakılıp sadece kalan iki parmakla kol içerisinden yay ters bir şekilde devr ettirilirdi. Sonra ok kabzayı tutan parmaklara değdirilerek gez yerine doğru sürülürdü. Böyle oku sürdürmek diğer mezheplerde de uygulanırdı. Bununla amaçlanan okun üzerinde atışı etkileyecek veya atıcıya zarar verecek bir unsurun kalmadığına emin olmaktı. Kabza aşamasında, kabza-i murabba yolunu tercih edenlerin atışta kabza üzerinde bir iki parmak aşağıdan oku gezleyebilecekleri belirtilir.⁴¹² Kabza-yı münharif yolunu tercih edenlerin ise bu durum tavsiye edilmez. Ayrıca *Umdetü'l Mütenasilin*'de okların endam çeşitlerine göre gez yerinin değiştiğinden bahsedilir.⁴¹³ Buna göre ipek ülüglü endama sahip oklarda, ok yukarı gezlenmeli ve atmaya yakın kabza, atıcının başından dört parmak yukarıda tutulmalıydı. Şem endam oklarda aşağıdan gezlenmeli; kiriş ülüglü oklarda ise üstten gezlenmeli ve kabzanın atıcının başı hizasında tutulması gerekirdi. Okun doğru gezlenip gezlenmediği, atışla beraber yaydan çıkışının gözlenmesiyle anlaşılırdı. Olması gereken gez

⁴¹⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 60.

⁴¹¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 69.

⁴¹² Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 91.

⁴¹³ Şenarşlan, *a.g.m.*, s. 1098.

yerini tespit için hava gezi idmanında kullanılan oklarla talim edilir ve atış anındaki sese dikkat edilirdi. Atıcıların tecrübeyle öğrendikleri sese uygun bir ses geldiğinde okun kiriş üzerinde ideal yere gezlendiği anlaşılırdı.⁴¹⁴ Ayrıca menzil atışlarında tespit edilen gez yerinden az aşağıya oku gezlemenin faydalı olduğu belirtilir.

2.3.3. Mandallama Aşaması

Atış sırasında okun gezini kavrayan elin şahadet parmağının, başparmağını kavraması ile gerçekleşen *mandallama* hareketinin doğru yapılması, düzgün bir atış yapabilmek için zaruriydi. Kemankeş Mustafa Efendi bu hareketin önemini şu şekilde vurguladı: “*Ne fesad zahir olursa ok atıldukda buradan hasil olur...*”.⁴¹⁵ Mandallama hareketinde baş parmağın tırnak doruğu değil, baş parmak doruğu kavranmalıydı. Mandallama yapan elin avucu muhkem bir şekilde sıkılıp başparmak orta parmak üzerine dayanmalıydı. Yay çekildiği zaman başparmağın tırnağı açılıp görünmemeliydi. Atış yapılacağı anda; serçe, yüzük, orta parmakların tırnakları ve başparmak da görünmemeliydi. Kemankeşler bu şekilde gösterilmemesi gereken uzuvları atış sırasında gösteren pehlivanlara “*dilcik gösterdiği*” için kinaye ederlerdi. Diğer aşamalarda olduğu gibi mandallamada aşamasında da atıcıların el ve parmak boyutlarına göre farklı yöntemler geliştirildi. Nitekim bu yöntemler, diğer atış aşamalarında olduğu gibi okçuluk mezheplerine atfedildi.

Uzun parmaklıların tercih ettiği Ebu Haşim mezhebinde mandallama; başparmağın tırnak tarafından önceki boğumu kirişe getirilip serçe, orta, yüzük parmakları yumulduktan sonra başparmak orta parmağın üstüne bastırılarak yapılırdı.⁴¹⁶ Başparmağa yeterince kuvvet

⁴¹⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 59.

⁴¹⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 54.

⁴¹⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 45.

verilmesi için yumulan üç parmağın tırnakları tamamen sıkı bir şekilde gömülmeliydi.⁴¹⁷ İşaret parmağı kirişe dolandırılıp başparmak tarafının ucu orta parmağın ortasına konulurdu. Kiriş başparmağın boğumuna sabitlenmeli ve çekiş yapıldığında da bu durum muhafaza edilmeliydi. İşaret parmağı orta boğumu, başparmak ucu çok az görünecek şekilde kapatılmalıydı. İşaret parmağının uç boğumun kesik tarafı, el ayasına bakacak şekilde başparmak tırnağının yarısı kavranırdı. Belirtilen tutuş şeklinde ok işaret parmağının kenarına dokunmuş olurdu. Ayrıca okun gezi işaret parmağının son boğumuna denk gelmeliydi.⁴¹⁸ Haşimi mezhebinde kabul gören bu mandallama şekli *altmış üç akd* veya *akd-i sahih* olarak adlandırılırdı.⁴¹⁹

Kısa parmaklılar için uygun olan Tahir-i Belhi mezhebinde ise, kiriş başparmağın enine koyulup baş parmak düz bir şekilde olabildiğince orta parmağa bastırılırdı. Şehadet parmağı da olabildiğince başparmağın üzerine kıvrılırdı. Atışın doğru yapılması için serçe, yüzük, orta parmağın sıkıca kavranması gerekirdi. İşaret parmağı kirişi çeken başparmağı kavramalı, diğer üç parmak da kapalı tutulmalıydı. Tahiri mezhebinde benimsenen bu mandallama yöntemi ise *altmış dokuz akd* olarak adlandırılırdı.⁴²⁰

İshaki mezhebinde, kiriş başparmağın dip boğumuna (baş parmağın aya tarafındaki son boğum) yakın şekilde kavranıp işaret parmağı ile başparmak kavranırdı. Bu mezhebe tabi olanların el ölçüleri orta düzeyde olduğu için başparmak ne Haşimi yöntemi kadar çok kıvrılır ne de Tahiri yöntemi kadar düz tutulur, orta parmağın ortasına kuvvetlice basardı. İşaret parmağı da başparmağın tırnağına hafifçe konurdu. Bu yöntem *yetmiş üç akd* olarak adlandırılırdı.⁴²¹

⁴¹⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 70.

⁴¹⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90.

⁴¹⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90.

⁴²⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 93.

⁴²¹ Özden, *a.g.e.*, s. 220.

Taberi mezhebinde de İshaki ve Tahiri yöntemlerine yakın bir mandallama yöntemi benimsenirdi. Başparmağın iki boğumunun arasındaki eklem, kirişe gelecek şekilde kiriş kavranırdı. Serçe, orta ve yüzük parmağı el ayasına kapatılırdı. Ardından başparmak ucu orta parmağa kuvvetsiz bir şekilde konurdu. İşaret parmağı ucu, ikinci boğumuna kadar başparmak tırnağı üzerine konup tırnak kapatılırdı. Bu durumda başparmak ucu işaret ve orta parmak arasından çok az görünmeliydi. Söz konusu tutuşa *sırr-ı akd* (Tutuşun sırrı) denirdi. *Akd-i redif* denilen mandallama yönteminde ise başparmak sadece işaret parmağı ile değil, orta parmak ile de kapatılarak üç parmak ile kavrama yapılırdı.⁴²² Böylece başparmak tırnağı parmakların ortasına kadar ulaşmış olurdu.

Özetle; eli uzun kimseler başparmaklarını diğerlerine göre daha fazla kıvrıp orta parmağın orta boğumuna, parmak kıvrıldığında ortaya çıkan tepe kısmı ile basarak kavrama yaparlar; eli kısa atıcılar başparmağı orta parmak üzerine düz şekilde koyarlar; eli orta ölçüde olanlar da başparmağı normal kıvrarak orta parmağın ortasına koyarlardı. Başparmak orta parmağın orta boğumuna kuvvetlice konur, işaret parmağının el tarafındaki ilk boğumu bükülmeden ikinci boğumu kıvrılıp başparmak tırnağı üzerine başparmağın ucunun birazı görünecek şekilde konurdu. İşaret parmağı ile gez kuvvetlice desteklenerek mandallama gerçekleşmeliydi. *Kavaidü'r Remy*'de atıştan önce başparmak tırnağının kesilirse dahi az kesilmesinin atış açısından faydalı olduğu ve kirişe parmağın dokunmaması için işaret parmağı ucunun çok kıvrılmaması gerektiğini belirtilir. Mandallama hareketi sırasında başparmağın fazla kıvrılması ise kirişin başparmağın ucuna dokunup atışı bozmasına neden olurdu. Ayrıca menzil atışlarının zihgirsiz yapılmaması özellikle vurgulanırdı.⁴²³ Zihgir başparmağın ikinci boğumuna takılırdı.⁴²⁴ Zihginin bol olması veya atışın kötü yapılması başparmağın kirişe

⁴²² Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 71.

⁴²³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 53.

⁴²⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 100.

vurmasına neden olabilirdi. Başparmağın gereğinden fazla kıvrılması ise kirişin şast parmağın ucuna dokunmasına ve atışın yanlış yapılmasına sebep olabilirdi. (Bkz. Görsel 9)

Görsel 9. Mandallama örnek çizimi (Türkpusat Türk Okçuluğu Müzesi'nden temin edildi.)

2.3.4. Çekiş Aşaması

Mandallamadan sonra sıra çekiş hareketine gelirdi. Atıcılar, yay çekişi (*medd*) esnasında atışı yaptıkları uzva göre farklı şekillerde nitelendirilirdi. Örneğin bıyığına çekip oradan atış yapanlara *guş-keş*, göğsüne çekenlere *sine-keş* denirdi.⁴²⁵ Kaş üzerine çekiş yapmak da menzil

⁴²⁵ Şenarlan, a.g.m., s. 1094.

atıcılığında tercih edilen yöntemlerdendi.⁴²⁶ Ayrıca kulak yumuşağından aşağı çekme veya dudağa çekme yöntemleri de uygulanırdı. Sinekeşlik tavsiye edilmeyen bir atış yöntemi idi.⁴²⁷ Kolda, dirsekte veya omuzda atış yapanlar da vardı. Ok uç kısmına kadar çekilip ardından atış yapılması gerekirdi. Zira bu şekilde atış yapmayanların atışları eksik görülür ve bu kişiler *nimkeş* (yarım çeken) olarak adlandırılırdı. Çekiş esnasında ok ucunu iç kabzaya götürenler de *nimkeş* olarak anılırdı.⁴²⁸ Acele atış yapanların atışları da benzer şekilde ayıplanır ve bu kişilere de *çödüt* denirdi. Kaynaklarda kulak yumuşağına kadar çekiş yapılıp sonra atış yapılması tavsiye edilir. Ayrıca çekiş esnasında dirseklerin konumu da önemliydi. Örneğin sağ dirseğin aşağı çok inmesi atışı bozabilirdi. Çekiş esnasında parmaklar güçlü bir şekilde sarılmalı, açılmamalı ve tırnaklar görünmemeliydi.⁴²⁹

Haşimi mezhebinde omuza doğru kaş üzerinden, kulak dibine kadar çekiş yapılırdı. Yumruk üzerinde kürsiye⁴³⁰ dek, ok ucu kürsiden iki parmak aşağıda kalacak şekilde çekiş yapılırdı.⁴³¹ Ayrıca çekiş yapılırken kabzayı tutan el ile yayın da ileri itildiği belirtilir.⁴³² Tahiri mezhebinde çekiş kaş veya bıyık hizasından yapılıp kulak memesine kadardı. Bu mezhepte kabza yatık bir şekilde kavrandığı için yumruğu okla vurmamak adına kürsiden aşağı çekiş yapılmaz, kürsi başından atış yapılırdı. Behrami mezhebinde çekiş kaş, bıyık veya çene hizasından yapılırdı ve dirseklerin aynı hizada olacağı şekilde vücudun imkan verdiği kadar tam bir çekiş sergilenirdi. İshaki mezhebinde çekiş ağız hizasından yapılıp sakalın kulak tarafında son bulurdu. İshaki mezhebinde de Haşimi mezhebinde olduğu gibi kürsiden bir iki parmak ayrılarak atış yapılırdı. Söz konusu çekiş yönteminde, başparmak tırnağının kulak memesine değdirilmesi, atışın gerçekleşeceği noktanın belirlenmesi için tavsiye edilen bir

⁴²⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 74.

⁴²⁷ Şenarlan, *a.g.m.*, s. 1101.

⁴²⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 87.

⁴²⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 96.

⁴³⁰ Kabzayı kavrayan sol yumruğun üst gerisindeki şişkince yer.

⁴³¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 75.

⁴³² Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90, 96.

durumdu. Taberi mezhebinde benimsenen çekiş ise kişinin fiziksel özelliklerine göre İshaki'de olduğu gibi ağız hizasından veya Tahiri'de olduğu gibi bıyık hizasından yapılırdı.⁴³³

Menzil atışları ile puta (hedef) atışları arasındaki farklılıklardan biri de vücudun hareketiydi. Puta atışlarında belirli bir şekilde eğri durmanın okun düz çıkması için faydalı olduğu belirtilirken, menzil atıcılığında özellikle daha çok çekiş yapabilmek için düz durulması gerekirdi.⁴³⁴ Puta atışlarında başarı, vücudun olabildiğince sabit durmasına bağlıyken menzil atışlarında durum farklıydı. Menzil atışında puta atışından farklı olarak sola değil, azıcık sağ omuz tarafına meyledilmesi gerekirdi.⁴³⁵ Bunun için sağ ayak sol ayağa göre daha pek basılırdı.⁴³⁶ Ancak başın gereğinden fazla meyledilmesi yüze veya göğse kiriş dokunmasına sebep olabilirdi. Dervazi çekiş sonrası kabzayı tutan elin başparmağı ile atıcının kaşının aynı hizada olması gerektiğini bildirir.⁴³⁷

Menzil atışlarında en fazla dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri, yumruğu doğru konumlandırıp oku doğru açıdan atma meselesiydi. Vücudu sağ omuza meyledip yumruğun kırk dört derece ile tutulup atış yapılması tavsiye edilirdi. Havanın alt tabakasının üst tabakasına göre menzil okları üzerindeki etkisi daha belirgin olduğu için kırk dört derecenin altında yapılan atışlarda başarı görülse de, kırk dört dereceden yüksek atışlarda, okların başarı şansı çok düşüktü. Güncel gözlem ve çalışmalar da azami menzil uzaklığına, kırk beş derecenin biraz altında gerçekleşen atışlarla ulaşılabileceğini göstermektedir.⁴³⁸ Elbette kırk derecelik oran düz bir yerde atış yapıldığında geçerliydi. Eğer menzil atılan yer düz değil; ayak yeri hava yerinden yüksekse, yükseklik farkı oranında yumruğu indirmek gerekirdi. Eğer hava yeri ayak yerinden yüksekse, yükseklik oranında yumruk kaldırılmalıydı. Okun doğru açıdan atılıp atılmadığı okun

⁴³³ Acar-Ateş, a.g.m, s. 62.

⁴³⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 72.

⁴³⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 71

⁴³⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 83.

⁴³⁷ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s. 252.

⁴³⁸ Klopsteg, *a.g.e.*, s. 254.

düşüp saplandığı yerdeki durumundan anlaşılırdı. Okun gezinin yer ile olan açıklığı atıcının diz kapağı ile karşılıklı paralel ise kırk dört derecelik ideal atış yapılmış demektir. Eğer diz kapağından yüksekse yüksekten atılmış, alçaksa alçaktan atış yapılmış olduğu anlaşılırdı.⁴³⁹

Menzil atışlarında ayakların konumu ve yere düzgün basılması da atışı etkileyen önemli unsurlardan idi. Sol ayak dizi ve parmakları, vücudun duruşuna uygun düz bir şekilde tutulup sağ ayak biraz önde tutulabilirdi.⁴⁴⁰ Kabza tutan taraftaki ayak hava yerine doğru tutulur, iki ayağın topuğu karşılıklı olacak şekilde konumlanırdı. İki ayak arasındaki mesafe bilek kemiği kadar olmalı ve sol ayağın topuk arkası sağ ayağın iç yanına doğru tutulmalıydı. Ayrıca sol ayak serçe parmağı atış yönüne bakacak şekilde ve sol ayak öne doğru aykırı bir şekilde de tutulabilirdi. İki ayak da atış yönüne aykırı ve ayaklar arası bir karış olacak şekilde ayaklar konumlandırılabilirdi. Ayaklar muhkem duracak şekilde açık durmalıydı.⁴⁴¹ İki ayak arası ortalama bir iki adım kadardı. İki ayak topuğu bitişik şekilde atış yönüne doğru eğri bir şekilde durulabilirdi. Atışa yakın sol diz bükülerek sol ayak üstüne meyledilerek atış yapılmalıydı.⁴⁴² Kollardan hangisi daha güçsüz ise o taraftaki ayak yere daha kuvvetli basılmalıydı. Sol ayağın bulunduğu yerin sağ ayağın bulunduğu yere göre yüksek olmasının daha faydalı olacağı ifade edilir. Bu tespitlerin sağ elini kullanan atıcılar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Solaklar için sağ ve sol uzuvların kullanımı yazılanların aksi şekilde yapılması gerekirdi. Şüphesiz ayak yerinin yüksek olması menzilde kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca çöküp kalkarken yapılan atış güzel ve beğenilen atış olarak görülürdü. Bunun için çökerken çekiş gerçekleşir, çekiş yapan kolun dirseği kısılır ve atış anında siper içinde oku oynatmadan kalkış uygulanıp süratle birkaç adım

⁴³⁹Şinasi Acar, "Okmeydanı ve Nişan Taşları", *Yapı*, Sayı 279, 2005, s. 84-85.

⁴⁴⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 101.

⁴⁴¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 82.

⁴⁴² Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 70.

ileri gidilerek atış yapılırdı. Diğer aşamalarda olduğu gibi duruşta da mezhepler arası farklar olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴³

Kısa boylu ve geniş göğüslü kişiler için uygun görülen Tahiri mezhebinde, kişinin nişan istikametine doğru yan değil, düz durması gerekirdi.⁴⁴⁴ Bu mezhepte yumruk ve bilekler yatık dururdu. Haşimi ve Behrami mezheplerinde öne doğru eğik bir duruş sergilenirdi. Haşimi mezhebinde iki kolda yumruk ve bilek düz tutulurdu. Ortalama boydaki atıcılara uygun İshaki mezhebine mensup atıcılara ise ikisinin arasında bir duruş uygundu. İshaki mezhebinde yumruk ve bilekler de ne yatık ne düz, ikisi ortası bir şekilde tutulurdu. Taberi mezhebinde de İshaki mezhebindekine tabi bir duruş uygulanırdı.⁴⁴⁵

Ok atışı esnasında vücudun bazı bölümleri sıkı bir şekilde tutulması gerekirken bazı bölümleri ise daha serbest bırakılırdı.⁴⁴⁶ Yay kabzası sıkı bir şekilde kavranmalıydı. Başparmak ile yapılan mandallama sıkı olmalı ve kabzayı tutan kol dirseği de sıkı tutulmalıydı. Avuçlar, iki elin üç parmağı ve göğüs aynı sıklıkta tutulması gereken uzuvlardı. Boyun ve dudaklar yumuşak tutulurdu. Oku çeken elin serçe, yüzük, orta ve başparmağı işaret parmağına göre daha sert tutulurdu. Zira işaret parmağı oka dayanması itibariyle çok sıkı tutulması bırakışı olumsuz etkileyebilirdi. Atış esnasında aynı elin boğumu, dirsek ve arka kol kası da sıkı bir şekilde tutulmalıydı. Kabzayı tutan elde ise serçe, yüzük, orta parmaklar ile dirsek ve el boğumu sıkı tutulurdu. Çekiş yapan kolun dirseği diğer dirsekten daha sıkı tutulmalıydı.⁴⁴⁷ Ayrıca vücudun sağ tarafı, karın, sağ bağı, iki bağıın ortası ve arkası sıkı tutulması gereken uzuvlardandı. Oku çeken elin işaret parmağı, aynı elin bileğinin iç yüzü (damar bölümü) atış esnasında yumuşak tutulurdu. Kabzayı tutan elin işaret ve başparmağı ile elin dip boğumu da yumuşak tutulurdu.

⁴⁴³ Hasan Şahintürk vd., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*, İstanbul, 2019, s. 18-19.

⁴⁴⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁴⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁴⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 102.

⁴⁴⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 46.

Ancak Mustafa Kani bu iki parmağın tam atış anında sıkılması gerektiğini bildirir.⁴⁴⁸ Ayrıca sol bağır, vücudun sol yanı, kalça yumuşak tutulurdu. Atışın doğru yapılabilmesi için belirtilen uzuvların yazıldığı şekilde sıkı veya yumuşak tutulması önemli görülürdü.

2.3.5. Bırakış Aşaması

Farsça açış / açma anlamına gelen *güşad* okçulukta okun yaydan kurtulmasını sağlayan bırakış hareketini ifade ederdi. Bu hareket, Arapça karşılığı *itlak* olarak da kaynaklarda geçer. Bırakış yapılacağı vakit, işaret ve baş parmağın açılması ile gerçekleşen *güşad* hareketinin okun aşağıya eğilmesine sebep olduğu belirtilir. *Güşadın* aşağıya bakması iyi bir durum olarak nitelendirilirdi.⁴⁴⁹ Bırakış yapılırken iki parmağın da açılmaması, işaret parmağının alt boğumuna kiriş çarpmasına ve atışın bozulmasına neden olabilirdi.⁴⁵⁰ *Güşad* hareketini doğru yapan kemankeşlerin puta, darp veya menzil atışlarında rakiplerine galebe geldikleri yazılır. Zira okun yaydan savrulmadan düzgün bir şekilde kurtulması için *güşadın* doğru yapılması önemliydi.⁴⁵¹ *Güşad* ok, nihayetine kadar çekildikten sonra gerçekleşirdi.⁴⁵² *Güşad* sırasında nefesin tutulması, göğsün ileriye verilmesi, bilek ve yumruğun da düz tutulması öğütlenir.⁴⁵³ Bu esnada baş ve çene sol omza konup düz tutulmalıydı.⁴⁵⁴ Eğer baş sol tarafa meylederse oku çeken elin başparmağı çekişte kulak yumuşağına sürtebilirdi. Böylece ok sağ tarafa doğru yükselerek atışın bozulmasına neden olurdu. Eğer baş, sağ tarafa meyl ederse bu da okun kabzaya vurmasına neden olurdu. Atışta vücut sağa veya sola burulmadan, kabza pek tutulup bırakış mülayim bir şekilde yapılmalıydı.⁴⁵⁵ Mustafa Kâni ok menziline artması için bırakış

⁴⁴⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁴⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁵⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 87-88.

⁴⁵¹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁵² Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁵³ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s 74-75, 83.

⁴⁵⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 72.

⁴⁵⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 79.

anında kabza yumruğunun gevşetilmesi gerektiğini de belirtir. Bırakış sırasında kirişin yanağa, sakala veya kola dokunması okun gidişini bozacağı gibi kırılmasına da neden olabilirdi. Okun iki veya üç bıçak arkası kadar kabzaya mesafeli olarak atılması menzil atıcılığı için faydalı görülürdü. En azından bir bıçak arkası kadar mesafeli olmalıydı. Elbette bırakış anındaki konsantrasyon, en az vücut ve konum hareketlerinin doğruluğu kadar önemliydi. Bunun için *kalbin boşaltılması* olarak tabir edilen bir tavırla, bırakış anında, atıştan başka şeylerin düşünülmemesi gerekirdi. Bu durum *Kavsname*'de namaz kılan kimsenin dünyevi düşüncelerden arınıp ibadet şuuruna sahip olmasına benzetilir.⁴⁵⁶

Kaynaklarda farklı şekillerde gerçekleşen bırakış hareketlerinden bahsedilir: *Muhalles* veya *ihtilas* denilen bırakış türünde görünmeyecek kadar hızlı bir şekilde bekletmeden bırakış yapılırdı.⁴⁵⁷ *Sakin* denilen türde çekişten sonra bir veya iki nefes kadar beklenirdi. Kürsiden atış yapanlar için çekişten sonra yarım nefes kadar bekleyip bir veya yarım arpa kadar *kamçı* hareketi (hızlıca çekiş ve bırakış) ile bırakış tavsiye edilirdi. Bu şekilde yapılan güşad ise *mefruk* veya *hareke* olarak adlandırılırdı.⁴⁵⁸ Okun uç kısmından bir tutam kadar uzunluk kaldığında bir veya iki nefes beklenirdi. Çekiş yapılıp ok ucu kabza başlangıcına geldiğinde öyle hızlı bir şekilde bırakış yapılırdı ki izleyenler tam çekiş yapılmayıp ok ucuna bir kabza uzunluğu kadar kalan yerden atış yapıldığını zannederlerdi. Bırakışta başparmaktan önce işaret parmağının açılmasına ve kirişin zihgire sürtünmemesine dikkat edilmeliydi. Söz konusu bırakış türü özellikle menzil okçuluğu için uygun görülürken puta ve tirkeş atıcılığı için uygun görülmezdi. Ayrıca belirtilen atış türünde kabzaya çok yakın bir yerden hızlı bir şekilde çekiş ve bırakış hareketi gerçekleşeceğinden, kabzayı tutan yumruğun vurulabileceği endişesinden dolayı acemi atıcılar için tavsiye edilmezdi. Pişrev oku da diğer oklara göre oldukça kısa olduğu için bu okla bu tür bir atış tehlikeliydi. Söz konusu bırakış hareketi özellikle Haşimi ve İshaki mezheplerinde

⁴⁵⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁵⁷ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁵⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 49.

tercih edilen bir yöntemdi.⁴⁵⁹ İshaki mezhebinde kürsiden bir parmak aşağıya okunucu geldiğinde, yarım nefesten dahi az bir süre bekleyip yeni ağzına kadar hızlı çekiş ardından bırakış gerçekleşirdi. Ayrıca kaynaklarda *göğüs güşadı* olarak adlandırılan nefes tutulup göğsün ileri verilerek yapılan bir atış tekniğinden ve sol ayak yerde tutulduktan sonra bir iki insan boyu sıçrayarak yapılan başka menzil bir atış tekniğinden de bahsedilir.⁴⁶⁰ Ancak bu teknikler için oldukça fazla idman yapmak gerekirdi.

2.3.6. Ferke ve Hatra Aşaması

Bırakışın hemen ardından kol ve bileklerin alması gereken halleri ifade eden *ferke* ve *hatra* aşamaları atışı etkileyen ehemmiyetli hareketlerdi. Yay tutağı elin ileri sürülerek atışın desteklenmesi *hatara-i rumat* yani *hatra* olarak tarif edilirdi. Söz konusu hareketin Türkçe karşılığı *yumruk kamçısı*ydı. Bu hareketin faydalı olması için tam olarak atışla beraber yapılması gerekirdi. Zira atıştan önce veya sonra yapıldığında atış açısından zararlı olabilirdi. Kabzayı tutan elin serçe, yüzük ve orta parmaklarını sıkı kavrayıp bilek boğumu ile yumruğu aşağı eğerek gerçekleşen söz konusu hareket ile çekişe sadece oku çeken el değil kabzayı tutan elle de destek verilerek atış yapılması sağlanırdı. Bu sırada kabzayı tutan elin parmakları yayı elden düşürmeyecek kadar açılırdı. Abdullah el Katip bu hareketin doğru yapıp yapılmadığının kirisin verdiği sestem anlaşıldığını belirtir ve başarılı yapılabilmesi için sürekli talim edilmesi gerekirdi. Hatra hareketi ile siper de hareketlenip oku hızlandırmış olurdu. Haşimi mezhebinde hatra hareketi yayın aşağı kasan kısmının kabzayı tutan kolun dirseğine

⁴⁵⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁶⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 83.

vurması ile sonlanırdı.⁴⁶¹ Bu sırada atıcı kiriş ile yay kabzası arasına girecekmiş gibi bir tavır sergilerdi.⁴⁶²

Ferke-i hüsn veya *şast kamçısı* ise menzil atışında oku tutan kol ve bileğin aldığı tavra denirdi ve okun daha fazla yol almasını sağlardı. *Ferke* dirsek hızlıca geriye atılıp başparmak ve işaret parmaklarının kulak hizasında hilal resminde form almasıyla yapılırdı. Haşimi mezhebinde orta parmak da açılırdı.⁴⁶³ Ayrıca bu hareketin başparmak tırnağı ile işaret parmağı ucunun zarar görmesine ve zihginin kırılmasına engel olduğu belirtilir. Ancak *şast* yumruğu (oku tutan el) kolla birlikte olabildiğince arkaya açılmamalı, kulak dibinde saklanmalıydı.⁴⁶⁴ Aksi takdirde olumsuz yönde kazanılacak bir alışkanlık ile atışlar aşağı ve ileri doğru gerçekleşeceğinden ok sipere fazlaca sürtünüp menzile ulaşmazdı. *Ferke*, işaret parmağı veya başparmağın kirişe değip atışı bozmasına da engel olurdu. Bu hareketler atın kamçılanmasına benzetilir ve bu şekilde açıklanırdı. At yarışında binicinin ata vurmasına benzer şekilde *ferke* ve *hatra* okun hızını arttırırdı.⁴⁶⁵

Menzil atışlarından ayaktan el parmaklarına kadar her uzuv görevini eksiksiz yerine getirdiğinde ve hatalar asgariye indirildiğinde başarıya ulaşılabileceği muhakkaktı. Mustafa Kâni'ye göre, atış yapıp tonçlar yerine oturunca, kulak kapısına güzel bir ses gelirse bu durum okun menzile varacağına delaletti.⁴⁶⁶ Atıcılıkta yapılan her bir yanlış hareketin bir karşılığı vardı: Başın tek bir doğrultuda hava yerine doğru durması gerekirken atış anında oynatılması, çekişin kulak memesini bulmak için içeriye doğru yapılması ve çekiş yapan dirseğin aşağıda tutulması; kirişin vücuda değip atışın bozularak atıcının zarar görmesinin nedenleriydi. Kabzanın gevşek tutulması, bileğin gevşek olması, kiriş boyunun yay ile orantısız olması, atışta

⁴⁶¹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁶² Murat Özveri-Şinasi Acar, "Bir İstanbul Okçuluk Menzilnamesi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 18, 2017, s. 29.

⁴⁶³ Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumi, *Kitabü'n Fi İlimi'n-Nüşşab*, v. 39.

⁴⁶⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 72.

⁴⁶⁵ Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumi, *Kitabü'n Fi İlimi'n-Nüşşab*, v. 26.

⁴⁶⁶ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 134.

göğsün arkaya çekilmesi ise bırakış ile okun kabzaya vurmasının nedenleriydi. Mandallama esnasında başparmak ucunun orta parmağa yeterince kuvvet uygulamaması veya işaret parmağının başparmak tırnağına fazla kuvvet uygulaması, başparmağın tırnağı altında morarmaya neden olurdu.⁴⁶⁷ Dirseklerin gevşek tutulması, omuz ortasının gevşek tutulması ve çenenin omuz başına fazla baskı yapması kabzanın titremesine neden olurdu. Kabza yumruğunun olması gerekene göre daha fazla yere doğru meyilli olması, okun siperde sürtünüp atışın bozulmasıyla sonuçlanırdı. Kemankeş Mustafa Efendi'ye göre okun yaydan istenildiği gibi düzgün çıkmamasına on beş kusur sebep olabilirdi. Bunların dördü kirişte, biri yayda, dördü okta ve altısı atıcıda aranmalıydı.⁴⁶⁸ Atıcıların kuvveti üzerinde sert yayları kullanmaları, atış sırasında kirişe kollarının dokunması, parmağın düzgün tutulamaması; okun yaydan düzgün çıkmasına engel olan sebeplerdendi.

Abdullah el Katip ise kusurları beş başlık altında toplar ve bunları *tark, ukr, irtiaş, şakk* ve *zırka* şeklinde adlandırır.⁴⁶⁹ Tark kiriş kaynaklı, ukr ok ile yay kaynaklı, irtiaş atıcı kaynaklı, şakk kiriş ile yay kaynaklı, zırka ise parmak kaynaklı kusurları ifade ederdi. Tark kusuru; kirişin el boğumuna, pazuya, göğüse, bıyığa, başparmak içine, işaret parmak içine veya bileğe vurmasıyla gerçekleşirdi. Kabzanın veya bilek boğumunun sıkı tutulmaması, atış sırasında hareket edilmesi, kiriş uzunluğunun uygun olmaması, eğri durulması, atıcının yassı göğüslü olması, ok uzunluğunun uygun olmaması, yayın çekiş sertliğinin atıcıya uygun olmaması, göğsün içe çekilmesi bu kusurun oluşmasının nedenleriydi. Belirtilen hatalar sonucunda okun çıkış dengesinin bozulması, kirişin yine vurması, okun istikametinin değişmesi gibi durumlar meydana gelirdi. Kirişin kola veya kola takılan yine çarpmasına *yen itme* denirdi.⁴⁷⁰ Kabzayı tutan elin çeng başı gibi sola meyletmesi gerekirken sağa meyletmesi, kabzanın gevşek

⁴⁶⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 142.

⁴⁶⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁶⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁷⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 43.

tutulmasından ötürü kabzanın dönmesi bu durumun nedenlerindendi. Kabzanın ince olması, bırakış esnasında kirişin gereğinden fazla tutulması, kirişin uzun olması, yayın atıcının kuvvetine göre sert olması, yayın atıcının kuvvetine oranla fazla yumuşak olması ve yayın kabzanın çok içerisinden çekilmesi de kirişin kola veya şehadet parmağına dokunmasına neden olurdu.⁴⁷¹ Dirsek ucunun oynaması, kirişin içeriye yani göğse doğru çekilmesi, eğri durulması ve atışta bağıın kalkması ise okun olumsuz yönde ses vermesine, okun eğri gitmesine ve ok hızının azalıp erken düşmesine neden olurdu. Bu hatalar *tarkü'l azd* şeklinde adlandırılırdı. *Tarkü'l kenef* veya *tark-ı kenef* denilen hata ise kirişin sol omuza dokunmasıyla meydana gelirdi ki sebepleri; yayı gereğinden fazla çekmek, bağıın kalkması, eğri durulması veya yayın çekiş sertliğinin fazla olmasıydı. Bunun sonucunda ok düzgün çıkmayabilir, kiriş kola çarpabilir, ok olumsuz yönde ses verebilir, tonç veya ok kırılabilir. *Tarkü'l hadd* yani kirişin yanağa çarpması; atıcının başını oynatması, gereğinden çok çekiş yapılması, eğri durulması sonucunda oluşurdu. Özellikle kısa boylular buna dikkat etmeliydi. *Tarku'z zekan* yani kirişin sakala veya başka bir uzva vurması; eğri durulması, kirişin göğse çekilmesiyle meydana gelirdi. *Tarku'l bezz* yani kirişin göğse vurması; kirişin içeriye çekilmesi, kirişin göğüs üzerine çekilmesi veya sağ dirseğin çok aşağı indirilmesi ile meydana gelirdi. *Tarku's şehade* yani işaret parmağı alt boğumuna kirişin çarpmasını ifade eden kusur; başparmağın kirişe gereğinden fazla geçirilmesi, atış esnasında mandallamanın fazla sıkı tutulması veya atış esnasında iki yahut üç parmağın açılmamasından meydana gelirdi. Söz konusu kusurun oluşmaması adına özellikle uzun parmaklı kişiler parmak ucunu kirişten uzak tutmalıydı. *Tark-ı ebham* yani başparmağın kirişe vurması ise zihginin parmağa göre bol olması veya iyi güçad verilmemesinden olurdu. *Ukr* denilen kusur, su toplamasıyla meydana gelen yara için kullanılırdı ve yay ile ok kaynaklıydı. Avuç içinde oluşmasının nedeni yay kabzasının ele göre ince olmasına veya avuç içinin yumuşak olmasına bağlıydı. Özellikle kabza tutan elin içinde meydana gelen su

⁴⁷¹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 95-96.

toplaması, kabza kavrandığında dışarı taşan el etinin avuca alınmasından meydana gelir ve üst atıcılarda dahi görülebilirdi. Sol kolda ve başparmakta oluşan su toplaması, yayın çekiş kuvvetinin fazla olmasına veya kiriş üzerinde okun olması gerekenden aşağıya veya yukarıya gezlenmesine bağlanırdı. Ayrıca zihginin parmağa dar olması da parmakta su toplamasına neden olabilirdi. *İrtiaş* denilen atıcı kaynaklı kusurlardan biri çekiş esnasında atıcının kolunun titremesidir ki; bu durum bileklerin gevşek olması veya atıcının boynunun pek olmasına bağlanırdı. Bunu engellemek için atıcının kepaze idmanına başvurması gerekirdi. Tırnağın yumuşak olması, zihginin dar olması, atışta çekiş yapan elin başparmağının işaret parmağından önce açılması, atış esnasında çekiş yapan elin işaret parmağının orta parmaktan ayrı durması tırnak yarılmasına neden olan kusurlardı. Çekiş yapan elin başparmağının uzunlmasına yarılması, aynı elin serçe, yüzük ve orta parmaklarının yumuşak tutulup yeterince avuca gömülmemesine bağlanırdı. Başparmağa kan oturup kararması ise zihginin parmağa göre dar olmasıyla ilgiliydi. Atışta okun yay kabzasına dokunması en büyük kusurlardan biri olarak görülürdü. Kamçı hareketinin yanlış yapılması, çekişte çok beklenmesi, yumruğun düz olması, yayın yukarıdaki tonç bölümünün baş kısmının bol olması, okun esneklik değerinin çok yumuşak olması bu kusurun nedenlerindendi. Çekiş yapan kolun dirseği gevşek tutulduğunda, yay göğse doğru çekildikten sonra bırakış hareketiyle kiriş veya yay göğse çarpabilir, ok kabzaya vurabilir veya ok düştüğünde kırılabilirdi.⁴⁷²

⁴⁷² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 96.

BÖLÜM 3: MENZİLLER, MENZİL TAŞLARI VE KEMANKEŞLER

3.1. MENZİLLER

Bu bölümde İstanbul Ok Meydanı'ndaki menziller incelenmiştir. Her menzil için bir rüzgar belirlendiği ve atışların belirlenen rüzgar yönünde gerçekleştiği önceki bölümlerde aktarılmıştır. Zira rüzgar menzil atışlarında belirleyici olan ana unsurlardan biriydi.⁴⁷³ Bu bilgiden hareketle, Cumhuriyet Dönemi'nde yeri belirlenebilen yirmi beş adet menzil taşı ile kavşaklardaki bilgiler karşılaştırıldı. (Bkz. *Görsel 10*) Ayrıca kavşaklarda bazı menzil taşlarının yerlerine dair iz sürebileceğimiz veriler mevcuttur.⁴⁷⁴ Menzillerin ayak taşı ve ana taşı konumlarının tespiti, menzil güzergahlarının belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır.⁴⁷⁵ Söz konusu veriler ile rüzgar yönlerinin (Bkz. *Şekil 1*) karşılaştırılması sonucu, menzillerin atış yönleri belirlenerek harita üzerinde gösterildi. Böylece kayıp menzil taşlarının yaklaşık konumları da tespit edildi. Menzil rotalarını belirlerken faydalanılan en uygun harita, hicri 1286 tarihinde Mühendishane-i Berr-i Hümayun yüzbaşlarından Lütfi Efendi'nin hazırladığı Ok Meydanı haritası olacaktır. (Bkz. *Görsel 11*) Zira bu harita üzerinde tespit edilen mevkiiler kavşaklardaki yer tespitleriyle uyum göstermektedir. Tarafımızca tespit edilen menzil istikametleri harita üzerine eklenen ok işaretleri ile gösterildi. Menzil atıcılığı için atıcılara tahsis edilen Ok Meydanı alanıyla ilgili kavşaklarda bilgi mevcuttur.⁴⁷⁶ Farklı dönemlere ait kavşaklar incelendiğinde zaman içerisinde Ok Meydanı sınırlarında ihtiyaca yönelik değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁷ Ok Meydanı açıldıktan sonra ilk kavşak olarak ele aldığımız *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de meydana dair sınırlar şu şekilde verilir: Sivrikoz Çardağı'nın kuzeyindeki Büyük Böğürtlen'e, oradan İncirli'ye, İncirli'den Galata

⁴⁷³ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s.254.

⁴⁷⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 43.

⁴⁷⁵ İrtem, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁴⁷⁶ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1081.

⁴⁷⁷ Katip Abdullah Efendi, *Kanunname-i Rumat*, Topkapı Müzesi Arşivi, 1691, v. 2a. (Ayrıca bkz: Halim Baki Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", *Tarih Vesikaları*, C.II, Sayı:10, 1942, s.253-274.)

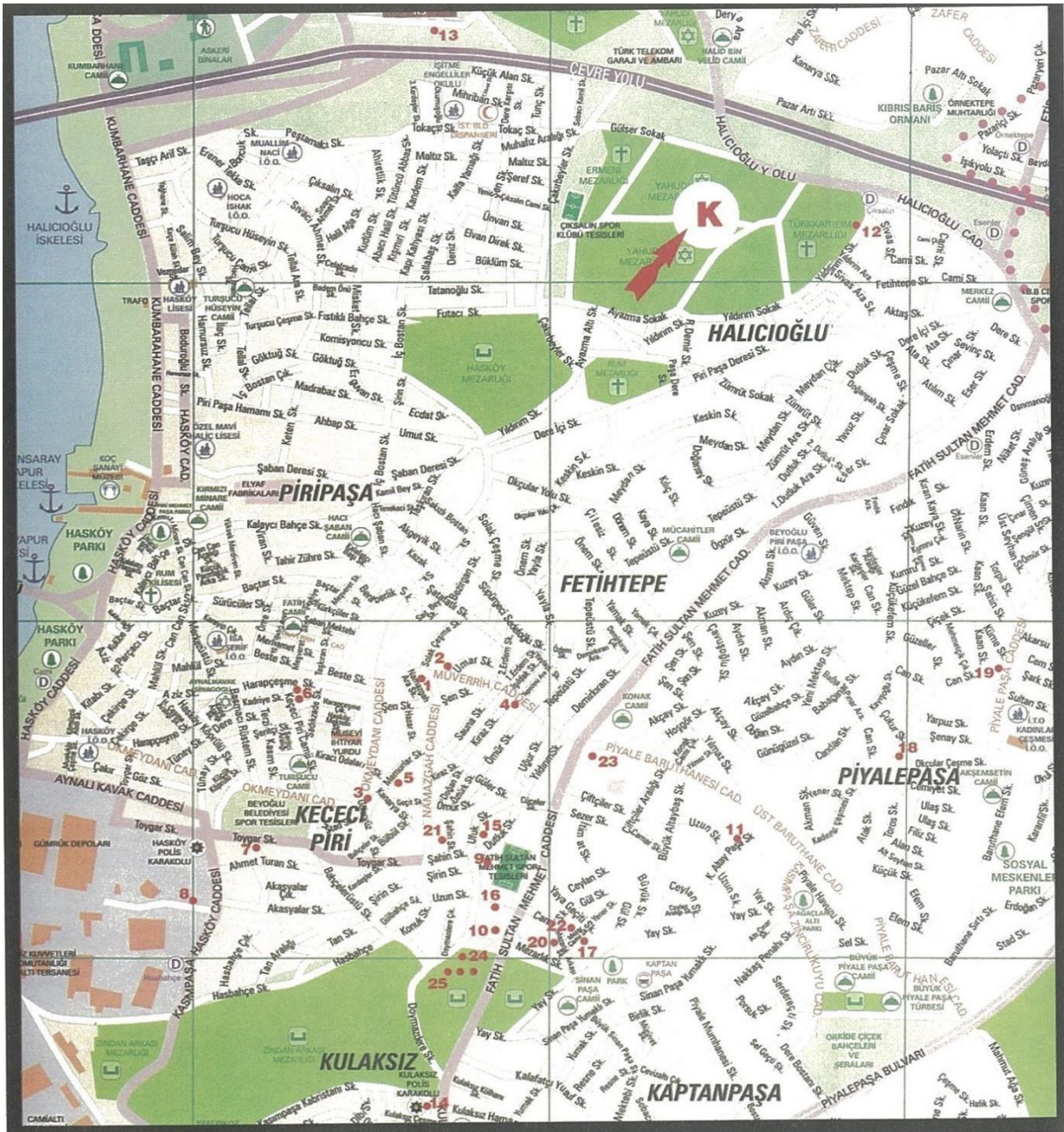
kadısı ile Yeniçeri ağası Karagöz Ağa'nın diktiği taşlara, taşlardan Büyük Karlık üzerinden Çakıllı Tepe'ye, Çakıllı Tepe'nin doğusundaki Helvacı Karlığı'na, oradan güneye Caferabad bahçesi hendeğine, buradan İncirbekarı ayağına, bu mevkiiden de Atıcılar Tekkesi yakınındaki yola doğru uzanan kısım Ok Meydanı sınırlarını tarif eder.⁴⁷⁸ Belirtilen sınırlar eserin tarihine binaen Ok Meydanı'nın açıldığı 15. yüzyıla dair sınırlardı.⁴⁷⁹ Eserini 17. yüzyılda yazan Abdullah el Katip'in belirlediği sınırlar incelendiğinde zaman içerisinde Ok Meydanı alanının genişleyerek sınırlarının da değiştiği görülür.⁴⁸⁰ Buna göre yeni sınırlar şu şekildedir: Şahkulu yokuşunun yukarısındaki Hünkar Bahçesi yakınındaki Aşağı Dere Mezarlığı'ndan Aşağı Dere boyunca Kulaksız Yolu üzerinden Sinan Paşa Camii tarafına uzanmaktadır. Buradan kuzeydoğuya, Piyale Paşa Camii yönüne doğru uzanan sınır Cafer Efendi'ye ait İncirli Bahçe boyunca devam eder. Belirtilen bahçenin kuzeyindeki İncirli Dere'den sonra Çoban Çeşmesi sınırın yönünü belirler. Oradan Kağıthane yönündeki Çakıllı Tepe ve Sülük Gölü'ne doğru sınır devam etmektedir. Sülük Gölü ile Yahudi Mezarlığı arasındaki mesafe meydanın kuzey sınırını göstermektedir. Yahudi Mezarlığı'ndan güneydeki Nasara Ayazması'na doğru sınır devam etmektedir. Yusuf Paşa Bahçesi'nden Hasköy'e doğru süren istikamet sınır çizgisini belirlemektedir. Hasköy Yolu'ndan Tersane Bahçesi, oradan da Şahkulu Tekkesi yakınındaki mezarlık meydanın güney sınırını göstermektedir.⁴⁸¹ Lütfi Bey haritası bahsi geçen bölgeyi işaret etmesi itibariyle de çalışmamız için yol gösterici bir veriye sahiptir. Söz konusu haritanın aslı İstanbul Fetih Cemiyeti, Halim Baki Kunter Arşivi'nde mevcuttur.

⁴⁷⁸ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 83.

⁴⁷⁹ İrtem, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁸⁰ BOA, HAT 628/31038.

⁴⁸¹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 236.

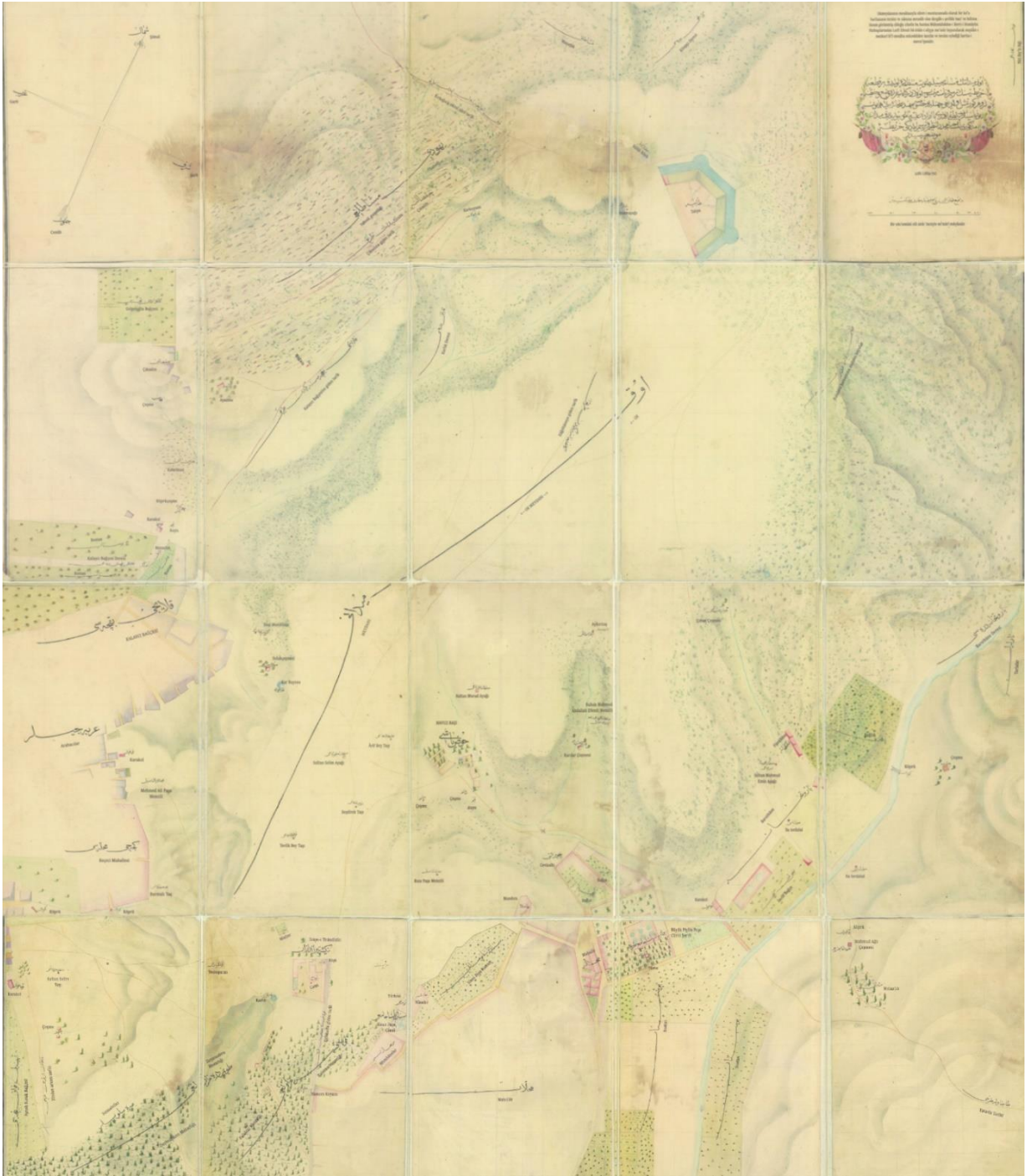

Görsel 100. Ok Meydanı'nda, Cumhuriyet döneminde yeri belirlenen menzil taşlarının konumları⁴⁸²

1. Mehmed Hafid Efendi'nin menzil taşı
2. Bir menzil taşı
3. Feyzi Bey'in menzil taşı
4. Bir menzil taşı
5. Bir menzil taşı
6. Üç menzil taşı
7. Sultan III. Selim'in menzil taşı
8. Bilal Ağa'nın menzil taşı
9. Ok Meydanı namazgahı menzil taşı
10. Atıcılar Tekkesi menzil taşı
11. Hacı Beşir Ağa'nın menzil taşı

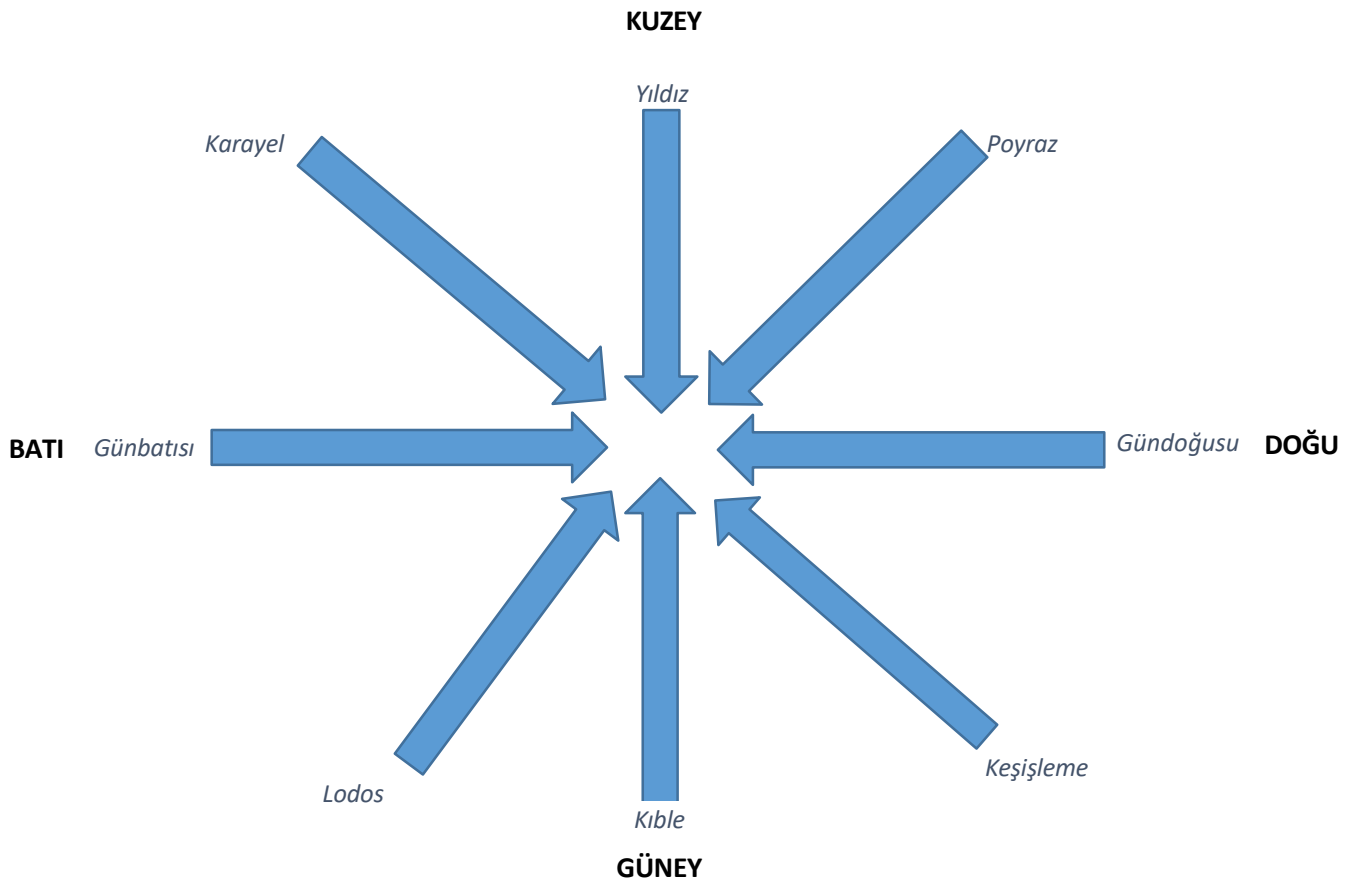
⁴⁸² M. Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul, 2007, s. 12.

12. Sınır taşı
13. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı
14. Tozkoparan menzil taşı
15. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı
16. Şeyh Hamdullah'ın menzil taşı
17. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı
18. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı
19. Mehmed Kethüda'nın menzil taşı
20. Ahmed Refi'nin menzil taşı
21. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı
22. Bir menzil taşı
23. Hacı Beşir Ağa'nın menzil taşı
24. Sultan IV. Murat'ın menzil taşı
25. İki menzil taşı

Görsel 11: Mühendishane-i Berr-i Hümayun yüzbaşlarından Lütfi Efendi'nin hazırladığı Ok Meydanı haritası⁴⁸³

⁴⁸³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

Şekil 1: Rüzgar Yönleri

3.1.1. Haydar-ı Piri (Memi Çelebi) Menzili

Rüzgar: Kible

Ayak Taşı: Müezzin Sofası yakınındaki küçük mermer taş⁴⁸⁴

Ana Taşı: Bahtiyarzade Hasan Çelebi tarafından 956 gez uzaklığa 1525-1530 yılları arasında dikilen taş⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Seyyid Halil Hasib, *Menzilname-i Kemankeşan*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Arşiv No: 06 Mil Yz A 8288, v. 21b.

⁴⁸⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, 168.

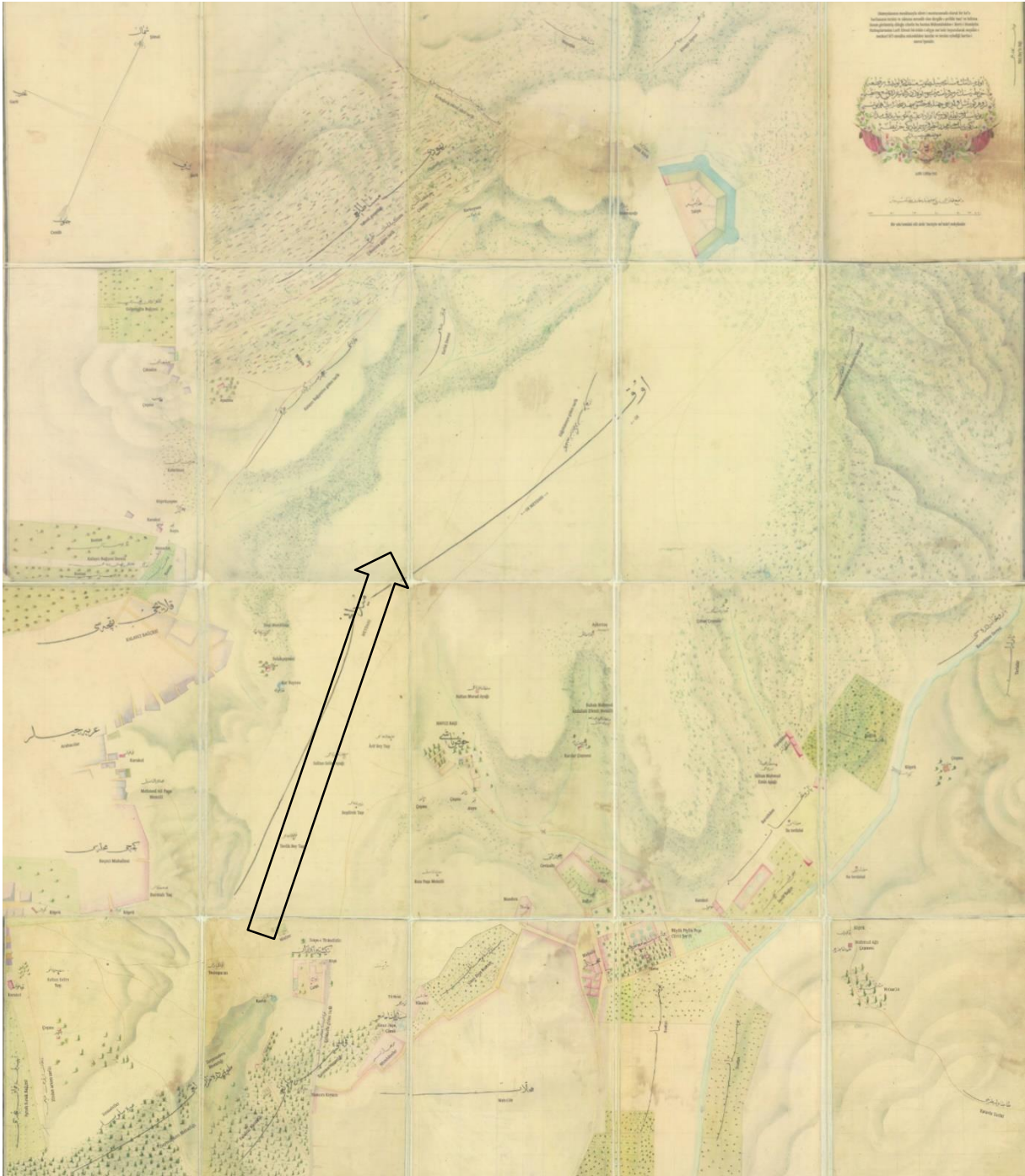
Açıklama: Menzilin İmam Menzili'ni vuracak şekilde atıldığı belirtilmektedir.⁴⁸⁶ Tespitlerimize göre, İmam Menzili bu menzilin kuzey tarafında Yahudi Mezarlığı tarafında bulunmaktadır. Memi Çelebi Menzili'nin, güney yönünden esen kible havasıyla atıldığı düşünülürse İmam Menzili'ne doğru atıldığı doğrudur ve ana taşı Yahudi Mezarlığı tarafında olmalıdır.⁴⁸⁷ Ayrıca İsmail F. Ayanoglu, Tepe üstü Yahudi Mezarlığı karşısında *Ali Bey Abidesi* adında bir menzil taşı tespit etmiştir.⁴⁸⁸ Söz konusu taşın Memi Çelebi menziline atılan Ali Bâli Kapdan'a ait menzil taşı olması kuvvetle muhtemeldir. Ünsal Yücel bu taşın 1565-1566 yılında atıldığını belirtir.⁴⁸⁹ Ayanoglu'nun tespit ettiği taşta da Hicri takvime göre “*sene 973*” yazılması ve taşın üzerindeki “... bu **kible** menzilin attı, **Ali Bey** pehlivan sene **973**” ifadeleri bu ihtimali güçlendirmektedir. (*Bkz. Görsel 12*)

⁴⁸⁶ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *Tuhfe-i Kemankeşan*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Arşiv No: 06 Mil Yz FB 309/1, v. 6b.

⁴⁸⁷ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 330.

⁴⁸⁸ Ayanoglu, a.g.e., s. 154.

⁴⁸⁹ Yücel, a.g.e., s.168.

Görsel 12: Haydar-ı Piri Menzili istikameti⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.2. Darüssaade Ağası Beşir (Hafid Molla) Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Tekye Menzili'nin ayak yeri Top Taşı'na yakın, Kağıthane yolu üzerinde kısa şeyhane mermer taşı (Altı haneli mermer)⁴⁹¹

Ana Taşı: Hacı Beşir Ağa tarafından 909 gez uzaklığa 1763-1764 yıllarında, Arkurı menziline ardındaki Yusuf deresi üstünde bulunan yamaca yakın yere dikilen burmalı uzunca musanna taş⁴⁹²

Açıklama: 2017 tarihinde koruma altına alınan, Piyalepaşa Mahallesi Güzeller Sokak'ta bulunan Hicri 1175 tarihli ayak taşı; konum ve tarih itibariyle burada bahsedilen ayak taşı ile uyumludur.⁴⁹³ Taş üzerindeki “*Devletlü Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın menzil ayak taşıdır sene 1175*” ifadeleri de belirtilen durumu desteklemektedir. Menzilin poyraz havasıyla atıldığı düşünüldüğünde ana taşının, ayak taşına göre güney batı yönünde olması gerekir. Ayanoğlu'nun tespit ettiği Beşir Ağa'ya ait *basmalı taş* bu menzilin ana taşı olmalıdır. “... *dokuz yüz hem dokuz gez rahiki baid edup...*” ifadesi mesafenin 909 gez olduğunu doğrulamakla beraber taş üzerindeki Hicri 1177 tarihi de tespiti doğrulamaktadır.⁴⁹⁴ Ayrıca Ayanoğlu'nun, Keçecipiri Mahallesi'nde tespit ettiği bir diğer taş, söz konusu menzilde 951,5 gez mesafedeki Mehmed Hafid Molla'nın menziliyle uyum göstermektedir.⁴⁹⁵ Zira taşın bulunduğu konum da Hafid Molla Menzili'nin atış istikametindedir. (Bkz. Görsel 13)

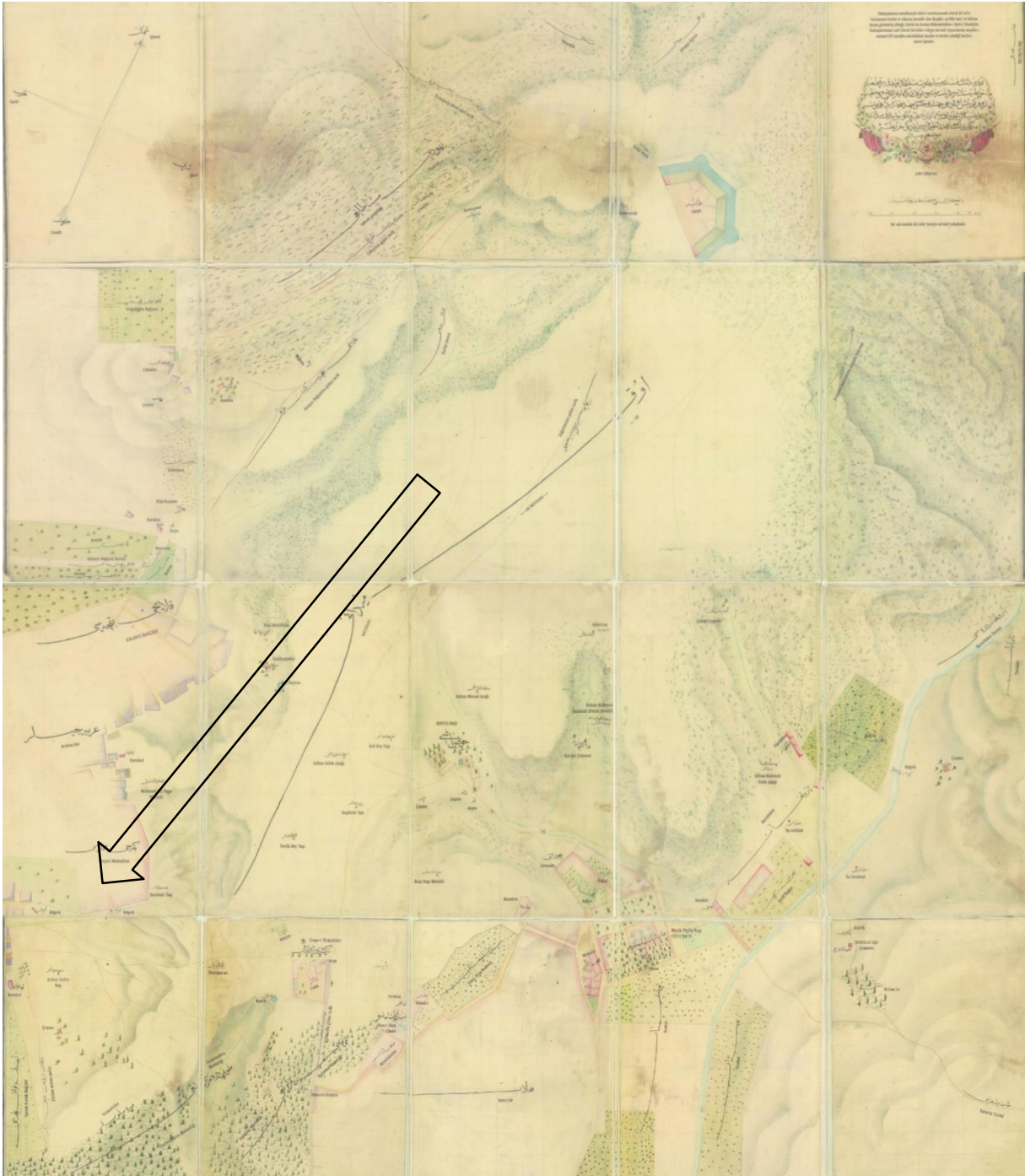
⁴⁹¹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 52a.

⁴⁹² Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 18a.

⁴⁹³ Sedat Bayrakal, *İstanbul Okmeydanı Menzil Taşları*, İstanbul, 2018, s.73-74.

⁴⁹⁴ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁹⁵ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 77.

Görsel 13: Darüssaade Ağası Beşir Menzili istikameti⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.3. Sultan III. Selim Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz⁴⁹⁷

Ayak Taşı: Mühendishane-i Berri-i Hümayun yüzbaşlarından Lutfi Efendi'nin haritasında *Hünkar Ayağı* olarak not düşülen ayak taşı⁴⁹⁸

Ana Taşı: Sultan III. Selim tarafından 1012 gez uzaklığına 1792 yılında Tersane Bahçesi yakınındaki köprü'nün yanına dikilen taş⁴⁹⁹

Açıklama: Belirtilen menzilde ana taşı haricinde dikilen menzil taşı bulunmamaktadır. Söz konusu menzile dikilen başka bir taş olmaması, padişah menzili olmasıyla ilgilidir.⁵⁰⁰ Her ne kadar padişah menzillerinin üzerine atış yapılamayacağına dair yazılı bir kural olmasa da, bu tür menzillerin üzerine padişahlar haricinde atış yapılmadığı anlaşılmaktadır. Menzil, kuzeyden esen rüzgarlar ile atıldığına göre güney yönüne doğru atıldı. Lutfi Efendi'nin haritasında *Sultan Selim Taşı* olarak gösterilen taş, konum itibariyle menzilin ana taşına uymaktadır.⁵⁰¹ Keçecipiri Mahallesi'nde Aynalıkavak Kasrı yakınında bulunan taş, bu taşıdır.⁵⁰² Zira taş üzerinde, taşın Sultan III. Selim tarafından Hicri 1207 (Miladi 1792/1793) tarihinde atılan ok ile dikildiğine dair bilgi mevcuttur.

(Bkz. Görsel 14)

⁴⁹⁷ İrtem, *a.g.e.*, s. 129.

⁴⁹⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 18.

⁴⁹⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 177.

⁵⁰⁰ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 362.

⁵⁰¹ Bakırcan, *a.g.e.*, s.18.

⁵⁰² Bayrakal, *a.g.e.*, s. 103-104.

Görsel 14: Sultan III. Selim Menzili istikameti⁵⁰³

⁵⁰³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.4. Ağalar Menzili

Rüzgar: Lodos⁵⁰⁴

Ayak Taşı: Hasköy tarafındaki karlık yanında beyaz küçük mermer taş⁵⁰⁵

Ana Taşı: Reyhan Ağa tarafından 827,5 gez uzaklığa 17. yüzyılın ilk yarısında dikilen taş⁵⁰⁶

Açıklama: Menzilin baş taşının Kağıthane yolu üzerinde olduğu belirtilmektedir.⁵⁰⁷ Menzilin ayak taşının konumu hakkında bahsi geçen karlığın, Okçular Tekkesi batısında kalan karlık olduğu kanaatindeyiz. Menzil lodos rüzgarıyla atıldığına göre kuzey yönünde atıldı.⁵⁰⁸ Halihazırda Kağıthane yolunun, bahsi geçen karlığa göre kuzey yönünde olması tespitimizi desteklemektedir. (*Bkz. Görsel 15*)

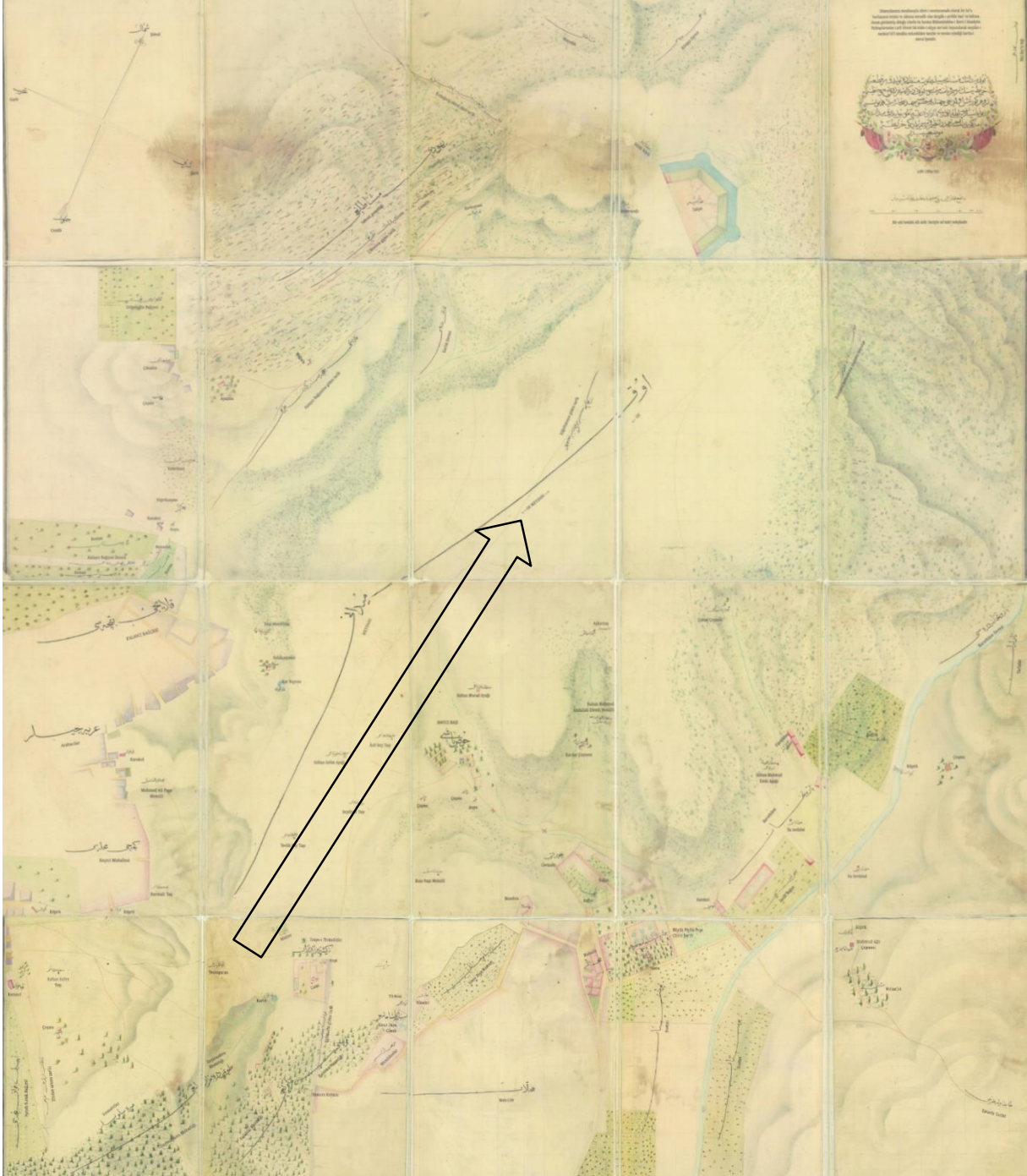
⁵⁰⁴ İrtem, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁰⁵ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 267.

⁵⁰⁶ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 382.

⁵⁰⁷ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 17a.

⁵⁰⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 37b.

Görsel 15: Ağalar Menzili istikameti⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.5. Sekbankulu Menzili (Erkekli Dişili / Çifteler Menzili)

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Ekşi Menzili'nin ana taşı⁵¹⁰

Ana Taşı: Sekbankulu tarafından 884 gez uzaklığa dikilen ve Ekşi Menzili'nin de ayak taşı olan taş⁵¹¹

Açıklama: Sekbankulu Menzili ile Ekşi Menzili, birinin ayak taşının diğer menzilin ana taşı olması ve birbirlerinin tersi istikametinde atılmaları itibariyle, *erkekli dişili* veya *çifteler* olarak adlandırıldı.⁵¹² Bu durumda Lütfi Efendi'nin haritasında *Ekşi menzil taşı* olarak gösterilen mevkiinin, Sekbankulu menzilin ayak taşını göstermesi gerekir.⁵¹³ Sekbankulu Menzili'nin ana taşının Hasköy Deresi'nin bittiği yerde, İmam Menzili'nin ayak taşının sol (kabza) tarafındaki tepede, yol kenarında olduğu belirtilmektedir.⁵¹⁴ Menzilin lodos rüzgarıyla atılması ve belirtilen menzilin tersi istikametinde kuzey rüzgarıyla atılan Ekşi Menzili'nin Hasköy tarafına doğru atıldığına göre; Sekbankulu Menzili Yahudi Mezarlığı'na paralel şekilde Hasköy'den kuzeye doğru atılmış olmalıdır. (*Bkz. Görsel 16*)

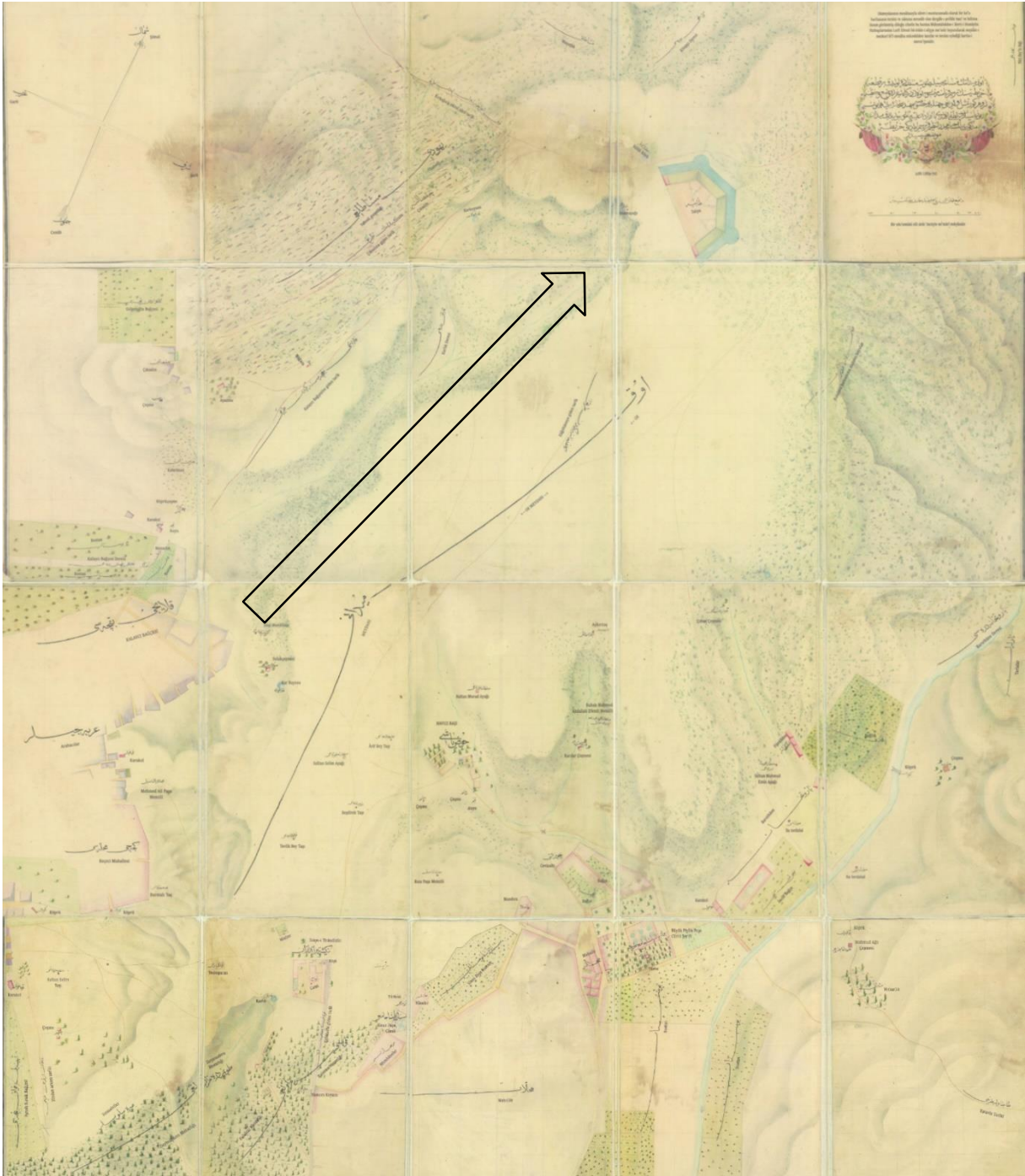
⁵¹⁰ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 28b.

⁵¹¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 170.

⁵¹² Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 366.

⁵¹³ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 18.

⁵¹⁴ Şinasi Acar-Murat Özveri, "Bir İstanbul Okçuluk Menzilnamesi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 18 (2017), s. 43.

Görsel16: Sekbankulu Menzili istikameti⁵¹⁵

⁵¹⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.6. Ekşi Menzili (Erkekli Dişili / Çifteler Menzili)

Rüzgar: Yıldız / Poyraz⁵¹⁶

Ayak Taşı: Sekbankulu Menzili'nin ana taşı⁵¹⁷

Ana Taşı: 884 gez mesafede bulunan Sekbankulu Menzili'nin ayak taşı⁵¹⁸

Açıklama: Sekbankulu Menzili ile Ekşi Menzili, birinin ayak taşının diğer menzilin ana taşı olması ve birbirlerinin tersi istikametinde atılmaları itibariyle, *erkekli dişili* veya *çifteler* olarak anıldığı daha önce belirtilmişti. Bu durumda Lütfi Efendi'nin haritasında *Ekşi menzil taşı* olarak gösterilen ve Sekbankulu Menzili'nin ayak taşı olan taş, Ekşi Menzili'nin ana taşıdır.⁵¹⁹ Ekşi Menzili'nde Sueda Bey'in 1737 tarihinde 1155 gez mesafede bir menzil taşı bulunmaktadır.⁵²⁰ Söz konusu taşın Ayanoğlu'nun Rum Mezarlığı yakınında tespit edip haritada işaretlediği taş olması muhtemeldir.⁵²¹ Taşın kitabesindeki, menzil taşının 1155 gez mesafeye Sueda Bey tarafından atılan okla dikildiğine dair bilgi bahsi geçen durumun kanıtıdır. Ayrıca bu taşın hemen ilerisinde tespit edilen "Hasan" nam kişiye ait menzil taşı da; Ekşi Menzili'ndeki Sertahtırevani Hasan Ağa'nın menzil taşı olmalıdır.⁵²² Taşın kitabesindeki isim bilgisi (*Hasan nam...*), Ekşi Menzili'nde atıldığına dair bilgi ve önceki taştan yirmi bir buçuk gez fazla atıldığına dair veri tespitimizin kanıtıdır. Ekşi Menzili'ndeki son taş Sultan II. Mahmud'a aittir. Piripaşa Mahallesi, Önem Sokak'ta bulunan menzil taşı, önceki bahsi geçen iki taşın yakın mesafede tespit edildi.⁵²³ Ekşi Menzili'nin Hasköy tarafına atıldığına dair bilgi mevcuttur.⁵²⁴ Kuzey rüzgarıyla atıldığına göre Sekbankulu Menzili'nin tam tersi istikametinde atıldığı

⁵¹⁶ İrtem, *a.g.e.*, s. 129.

⁵¹⁷ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 31b.

⁵¹⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 40a.

⁵¹⁹ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 18.

⁵²⁰ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 20b.

⁵²¹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 157.

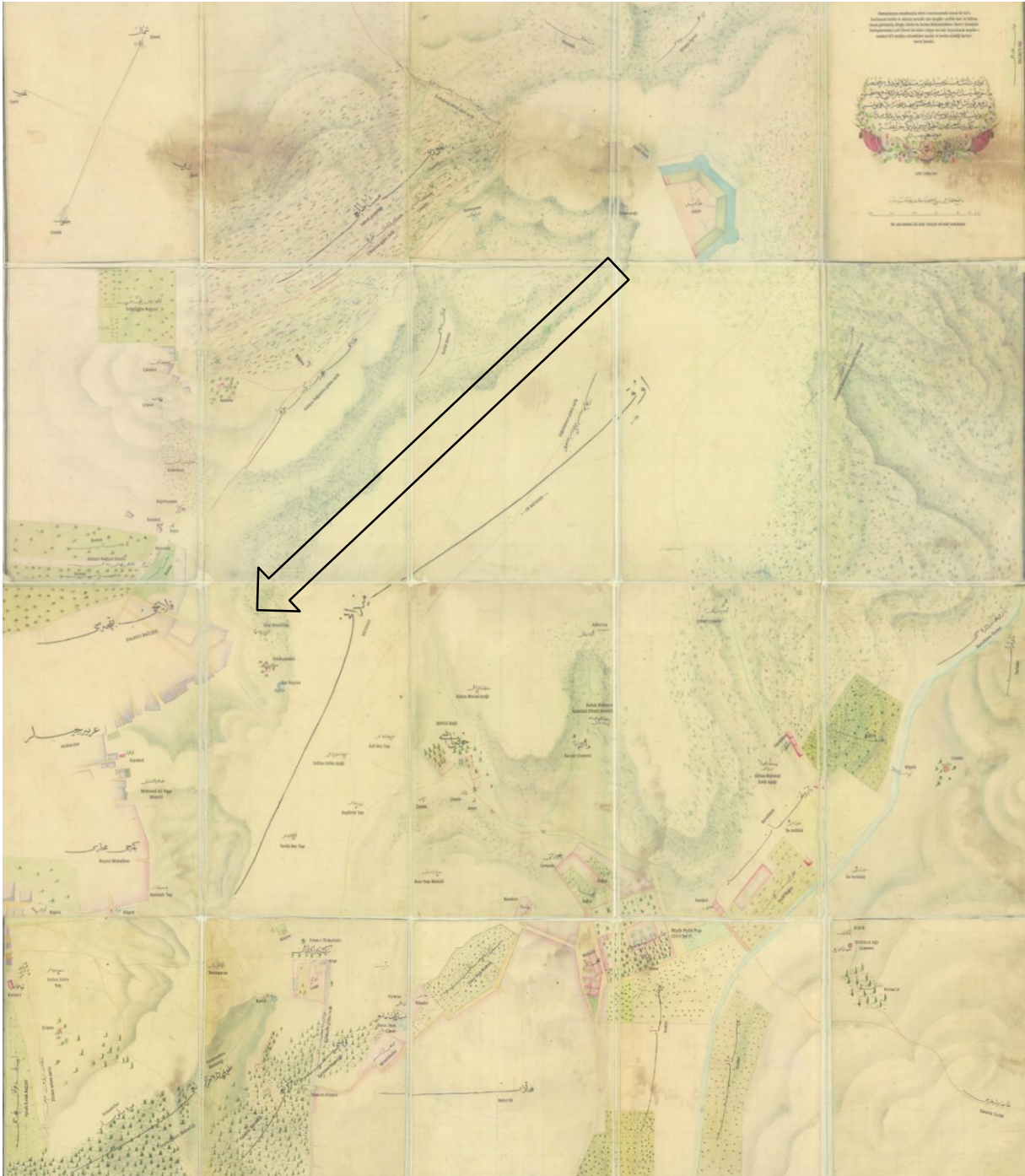
⁵²² Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 158.

⁵²³ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 116.

⁵²⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 176.

bellidir. Ayanoğlu'nun bu menzilde tespit ettiği Sueda Bey, Hasan Ağa ve II. Mahmut taşlarının, tarihi Solak eşme yakınında bulunması ve Lutfi Efendi haritasında *Ekşi Menzil Taşı* olarak işaretlenen noktanın Ekşi Menzili'nin ana taşı olduğunu gösterir.⁵²⁵ Böylece birbirlerinin tam tersi istikametinde ok atılıp Erkekli-Dişili veya ifteler adıyla anılan Sekbankulu ve Ekşi menzilleri, Hasköy ile Halıcioğlu arasında Yahudi Mezarlığı'na paralel şekilde atılan menziller olduğu anlaşılmaktadır. (*Bkz. Görsel 17*)

⁵²⁵ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 103.

Görsel 17: Eski Menzili istikameti⁵²⁶

⁵²⁶ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.7. Cafer Bey Menzili

Rüzgar: Gündoğusu / Poyraz⁵²⁷

Ayak Taşı: Kağıthane yolu üzerinde İmam Menzili ayak taşı doğruluğu ve Ekşi Menzili beraberindeki küçük mermer taş⁵²⁸

Ana Taşı: Cafer Sadık Bey tarafından, 925 gez uzaklığa 1771-1772⁵²⁹ tarihlerinde, Yahudi Mezarlığı yanında bulunan Ayazma altındaki düz yere dikilen mermer taş⁵³⁰

Açıklama: Kaynaklarda, Cafer Bey Menzili'ne ait olduğunu tespit ettiğimiz iki menzil taşı vardır. Biri menzilin ana taşı olduğunu tahmin ettiğimiz Cafer Sadık Bey taşıdır.⁵³¹ Söz konusu taş Ayanoğlu'nun Rum Mezarlığı içerisinde tespit ettiği menzil taşıdır.⁵³² Diğer harem ağalarından Şakir Ağa'nın menzil taşıdır. Bahsi geçen taş Sütlüce Mahallesi, Hasköy Çıksalın'da Yıldırım Sokak ile Dereiçi Sokak arasında Rum Mezarlığı girişinde bulundu.⁵³³ Birincil kaynakların Cafer Bey Menzili'nin gündoğusu rüzgarıyla atıldığını belirtmesine rağmen,⁵³⁴ Ünsal Yücel belirtilen menzilin poyraz havasıyla atıldığını yazar.⁵³⁵ Kanaatimizce Yücel bu tespitinde haksız değildir. Zira menzilin ayak taşının tarif edildiği yer ile ana taşı ve Rum Mezarlığı'nın konumu düşünüldüğünde güneydoğu istikametinde atılan bir menzil görünümü ortaya çıkar. Belirtilen istikamet gündoğusu rüzgarından ziyade poyraz rüzgarına uymaktadır. (Bkz. Görsel 18)

⁵²⁷ İrtem, *a.g.e.*, s. 132.

⁵²⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 17a.

⁵²⁹ Yücel, *a.g.e.*, s. 166.

⁵³⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 156.

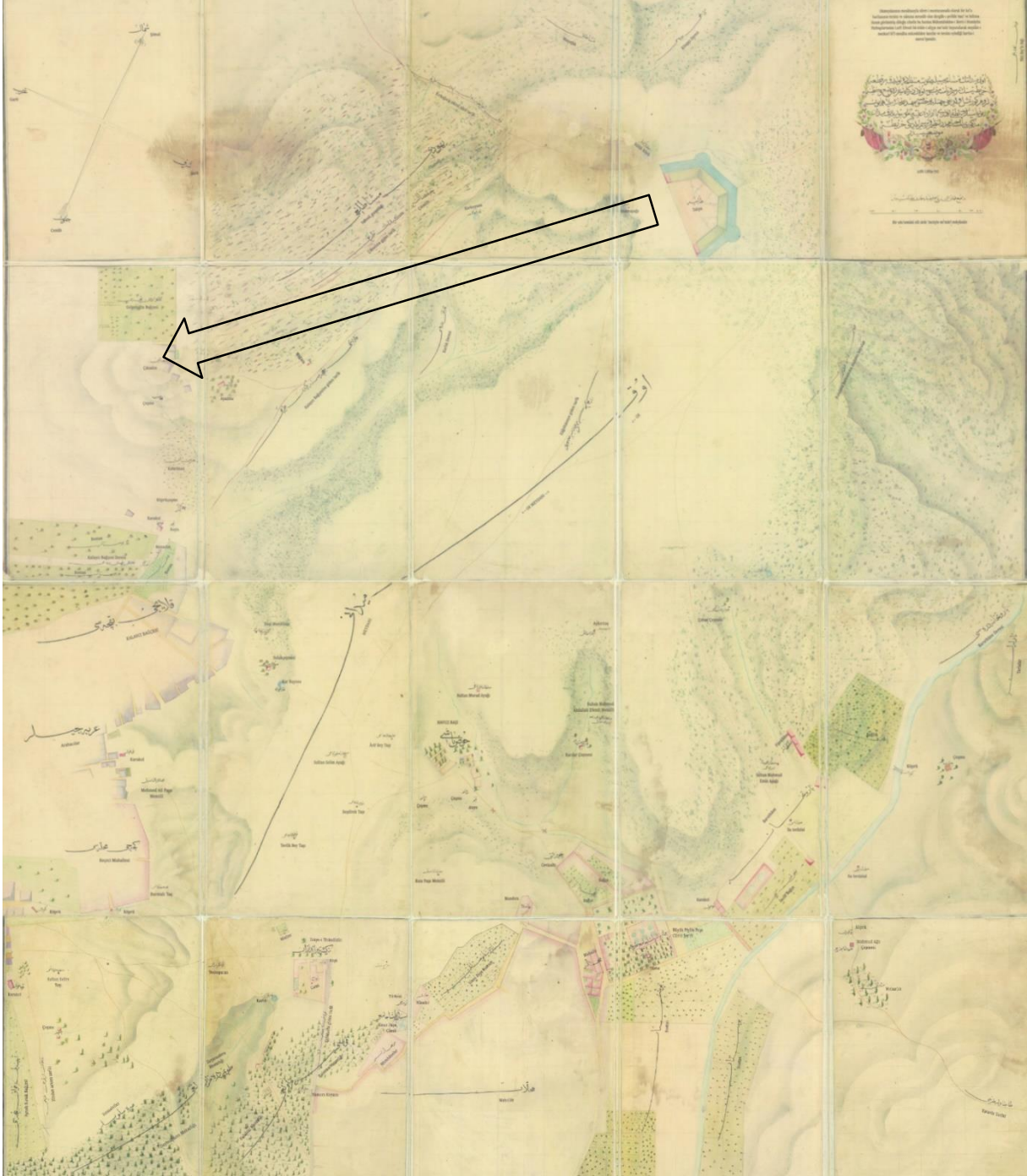
⁵³¹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 102.

⁵³² Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 149.

⁵³³ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 98-99.

⁵³⁴ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 25b.

⁵³⁵ Yücel, *a.g.e.*, s. 166.

Görsel 18: Cafer Bey Menzili istikameti⁵³⁶

⁵³⁶ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.8. Arkurı Menzili (Gündoğusu Menzili)

Rüzgar: Gündoğusu

Ayak Taşı: Kadınlar Çeşmesi ardındaki tepede, çeşmeden 130 gez gündoğusu tarafında küçük havuz şeklindeki yerde bulunan taş⁵³⁷

Ana Taşı: Gazzaz Ahmed tarafından, 1037 gez uzaklığa Fatih Sultan Mehmet Devri'nde Kulaksız'a giden yoldan 50 gez mesafe uzaklıktaki yere dikilen taş⁵³⁸

Açıklama: Birincil kaynaklarda menzilin gündoğusu rüzgarıyla atıldığı yazılsa da,⁵³⁹ Ünsal Yücel bu menzilin poyraz rüzgarıyla atıldığını belirtir.⁵⁴⁰ Bunun nedeni söz konusu menzilde atılan taşların ana taşın sağ tarafına (şast) doğru sürekli aykırı gitmesi olabilir.⁵⁴¹ Zaten menzilin istikametindeki aykırılık menzile *arkurı* adının verilmesine neden oldu.⁵⁴² Arkurı Menzili'nin baş taşı, Tozkoparan İskender'in aşılamayan dünya rekoru olarak bilinen 1281,5 gez mesafedeki menzilin taşıdır.⁵⁴³ Tozkoparan, belirtilen taşı Bursalı Şüca'nın 1271,5 gez mesafedeki menzilin taşı olarak geçerek dikirtti. Ancak bazı kaynaklarda, Tozkoparan'ın attığı okun salkı düştüğü gerekçesiyle taşın dikilmesinin hileli olduğu yazılmıştır.⁵⁴⁴ Tozkoparan ile Bursalı Şüca arasında söz konusu taşın dikilmesine dair uzun tartışmalar yaşandığı bilinmektedir.⁵⁴⁵ Menzilin ayak taşının Kadınlar Çeşmesi yakınında olması, gündoğusu rüzgarıyla atıldığı ve ana taşın Kulaksız'a giden yol tarafında olduğu göz önüne alınırsa, menzilin Kadınlar Çeşmesi'nden Havuz Başı istikametine doğru atılmış olmalıdır. Ancak kaynaklarda geçen bilgiye göre, söz konusu menzilin taşları şast (sağ) tarafına doğru aykırı gitti. Bu durumda

⁵³⁷ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 6b.

⁵³⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 100.

⁵³⁹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 39b.

⁵⁴⁰ Yücel, *a.g.e.*, s. 165.

⁵⁴¹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 272.

⁵⁴² Yücel, *a.g.e.*, s. 166.

⁵⁴³ Isles, *a.g.m.*, s. 37.

⁵⁴⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 286.

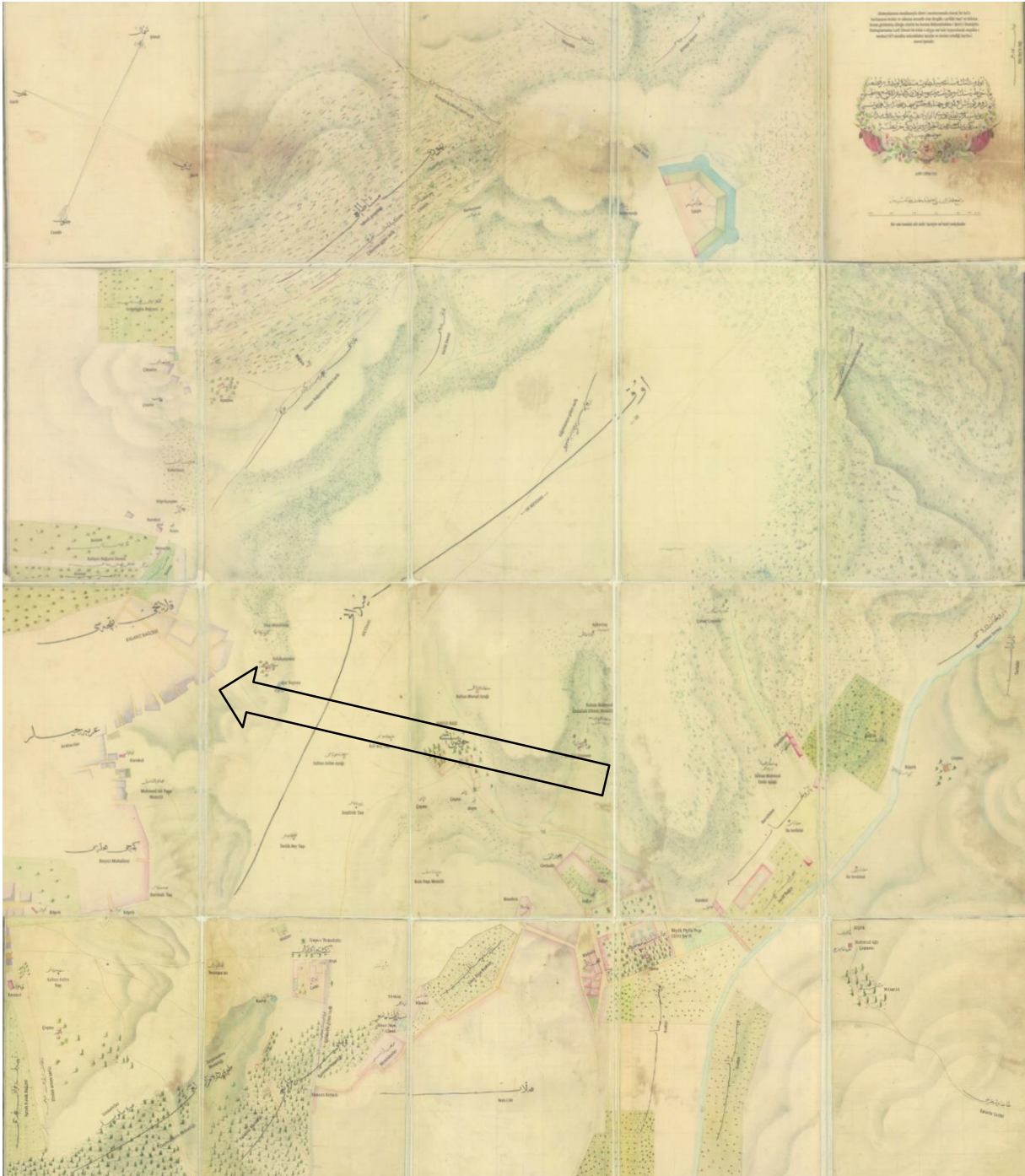
⁵⁴⁵ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 262.

menzilin istikamet yönü kuzeye yöneldi. Birincil kaynaklarda menzilin Kanlı Köşk tarafına atıldığı ve ana taşın Musahip Mustafa Paşa'ya ait Kanlı Köşk diye bilinen yere 250 gez uzaklıkta olduğu belirtilir.⁵⁴⁶ Şüphesiz belirtilen köşkün yerinin tespit edilmesi, menzil taşının mevkiini bulmayı kolaylaştıracaktır. Güncel kaynaklarda, söz konusu menzilde atılan ve dünya rekoru olarak sunulan menzil mesafesi 845 metre olarak gösterilir. Zira Seyyid Halil Hasib, III. Ahmed Dönemi'nde kaleme aldığı kavsnamesinde ölçüde Arkurı Menzili'ni geçen başka bir menzil olmadığını bildirir.⁵⁴⁷ Bu mesafe Ünsal Yücel'in 66 cm'lik gez hesabı ve Mustafa Kani'nin 19. yüzyıla ait 1281,5 gez ölçümü kabul edilerek ortaya atıldı. Ancak mesafe birimi olan gezi incelediğimiz kısımda da belirttiğimiz gibi gez ölçümleri döneme göre değişmekle beraber Tozkoparan'ın yaşadığı 15. yüzyıla dair tespitlerimiz 1 gez mesafesi için 62,77 cm'yi işaret etmektedir. Ayrıca Abdullah el Katip söz konusu Tozkoparan rekorunun atıldığı dönem olan 15. yüzyılda 1242 gez mesafeye tekabül ettiğini belirtir. Bu durumda Tozkoparan İskender'in rekoru, bilinenin aksine yaklaşık 779,60 metredir. Zira Mustafa Kani'nin 1281,5 gez ölçümü baz alındığında ve 19. yüzyıl gez hesabımıza dair tespit ettiğimiz 60,74 cm ile hesap ettiğimizde de aynı mesafeye ulaşmaktayız.

(Bkz. Görsel 19)

⁵⁴⁶ Acar-Özveri, a.g.m, s. 35.

⁵⁴⁷ Seyyid Halil Hasib, a.g.e., v. 6b.

Görsel 19: Arkun Menzili istikamet⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.9. İmam Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Nakkaş Menzili taşları ile Sekbankulu Menzili taşları arasındaki tepeye dikilen taş⁵⁴⁹

Ana Taşı: İmam Muhammed tarafından, 743 gez uzaklığa 17. yüzyıl başlarında dikilen ve Hasköy'e doğru Ekşi Menzili'nin karşısında bulunan taş⁵⁵⁰

Açıklama: Bir menzilin açılabilmesi için en az 800 gez mesafeye ulaşan bir ok atılması gerekli olmasına rağmen İmam Menzili'nin ana taşı 743 gez mesafededir. 16. yüzyıl sonrasında, ateşli silahların yaygınlaşmasıyla beraber kemankeşliğin öneminin azalması, böyle istisnai durumların ortaya çıkmasına neden oldu.⁵⁵¹ Atıcılığa olan rağbeti tekrar arttırmak için Okçular Tekkesi yönetiminin özel izniyle bu gibi menzillerin açılmasına nadiren müsaade edilirdi.⁵⁵² Lütfi Efendi'nin haritasında *İmam Ayağı* olarak işaretlenen nokta söz konusu menzilin ayak taşıdır.⁵⁵³ Zira tespitlerimize göre, taşın konumu Nakkaş ve Sekbankulu menzillerinin arasında kalmaktadır. Menzil ana taşının Hasköy tarafında olduğunun belirtilmesi ve kuzey rüzgarlarıyla (yıldız/poyraz) atılması, ayak taşının konumunu doğrulamaktadır. Bu durumda menzil, Yahudi Mezarlığı'nın doğusundaki Tabya'nın batı tarafında İmam Deresi'nin bittiği yerden, Hasköy tarafında Ekşi Menzili ana taşına doğru atıldı. (Bkz. Görsel 20)

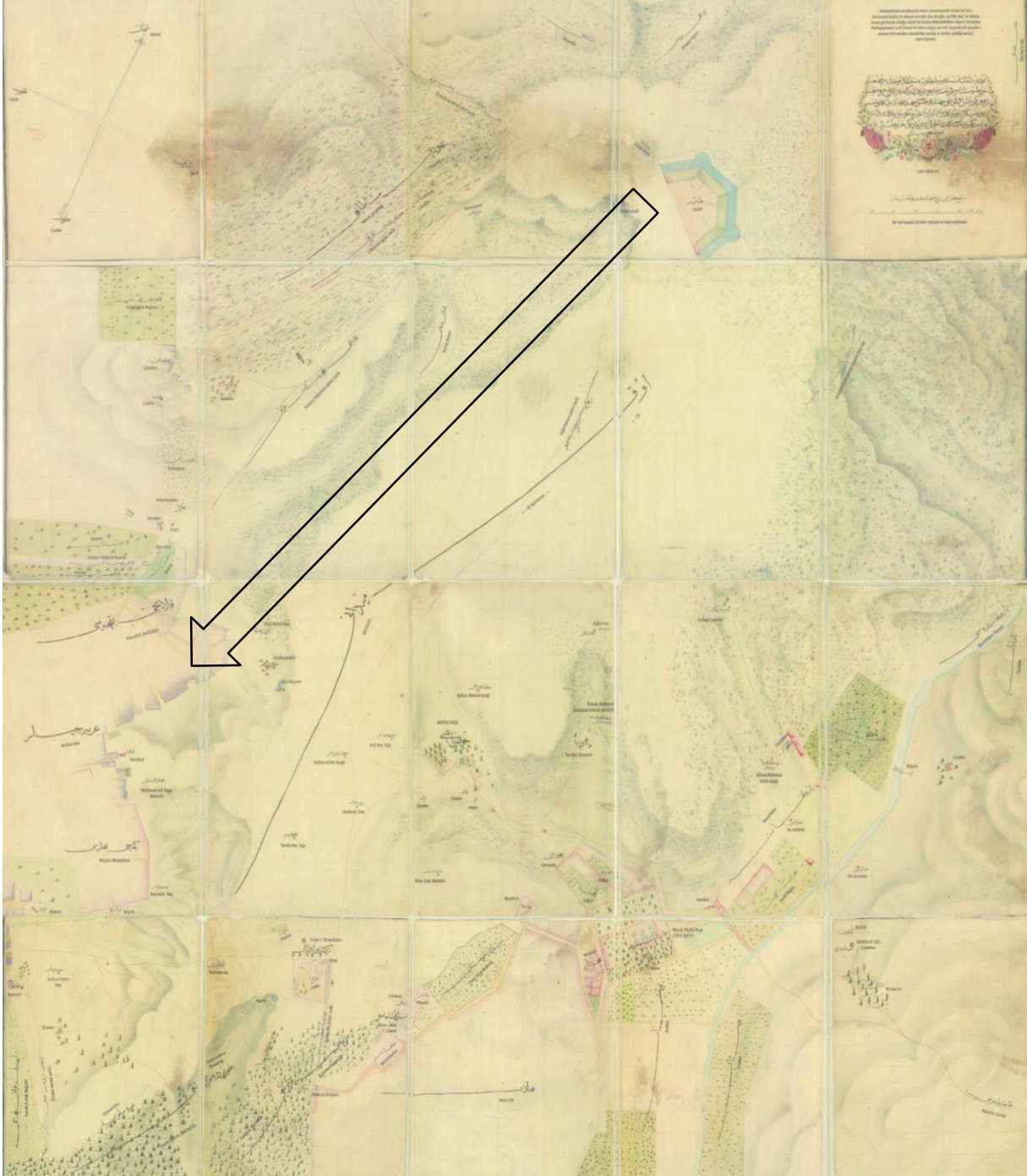
⁵⁴⁹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 39b.

⁵⁵⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 183.

⁵⁵¹ Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gaza*, İstanbul, 2013, s. 16-22.

⁵⁵² Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 265-270.

⁵⁵³ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 18.

Görsel 20: İmam Menzili istikameti⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.10. Hâki Menzili

Rüzgar: Kible / Keşişleme

Ayak Taşı: Tekke Köşkü ile Sinan Paşa Camii arasında, köşk önündeki mezarlığın yakınındaki beyaz mermer taş⁵⁵⁵

Ana Taşı: Çakşırcıbaşı Nakkaşpaşazade Mahmut Bey tarafından 841,5 gez uzaklığa dikilen, Haydar (Memi Çelebi) Menzili'nin solunda ve Yeniçeri Ağası karlığın sağında bulunan taş⁵⁵⁶

Açıklama: Tespitlerimize göre, menzilin ana taşı konumunda bahsedilen Yeniçeri Ağası Karlığı, Yücel'in "*Solak Çeşmesi yakınındaki Ağa Karlığı*" diye bahsettiği karlıktır.⁵⁵⁷ Ok Meydanı'na ait 19. yüzyıl haritalarında da Solak Çeşmesi'nin çok yakınında bir karlık gösterilmektedir.⁵⁵⁸ Zaten bahsi geçen karlık, 1 numaralı menzil olarak önceden verdiğimiz Haydar (Memi Çelebi) Menzili'nin solunda kalmaktadır. Bu durumda güney rüzgarlarıyla (kible/keşişleme) atılan menzil,⁵⁵⁹ Okçular Tekkesi ile Sinan Paşa Camii arasından kuzeye Solak Çeşmesi'ne doğru atıldı. Menzilin isimlendirilmesinden dolayı heki okuyla atıldığı kanaatindeyiz.⁵⁶⁰ (Bkz. Görsel 21)

⁵⁵⁵ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 20b.

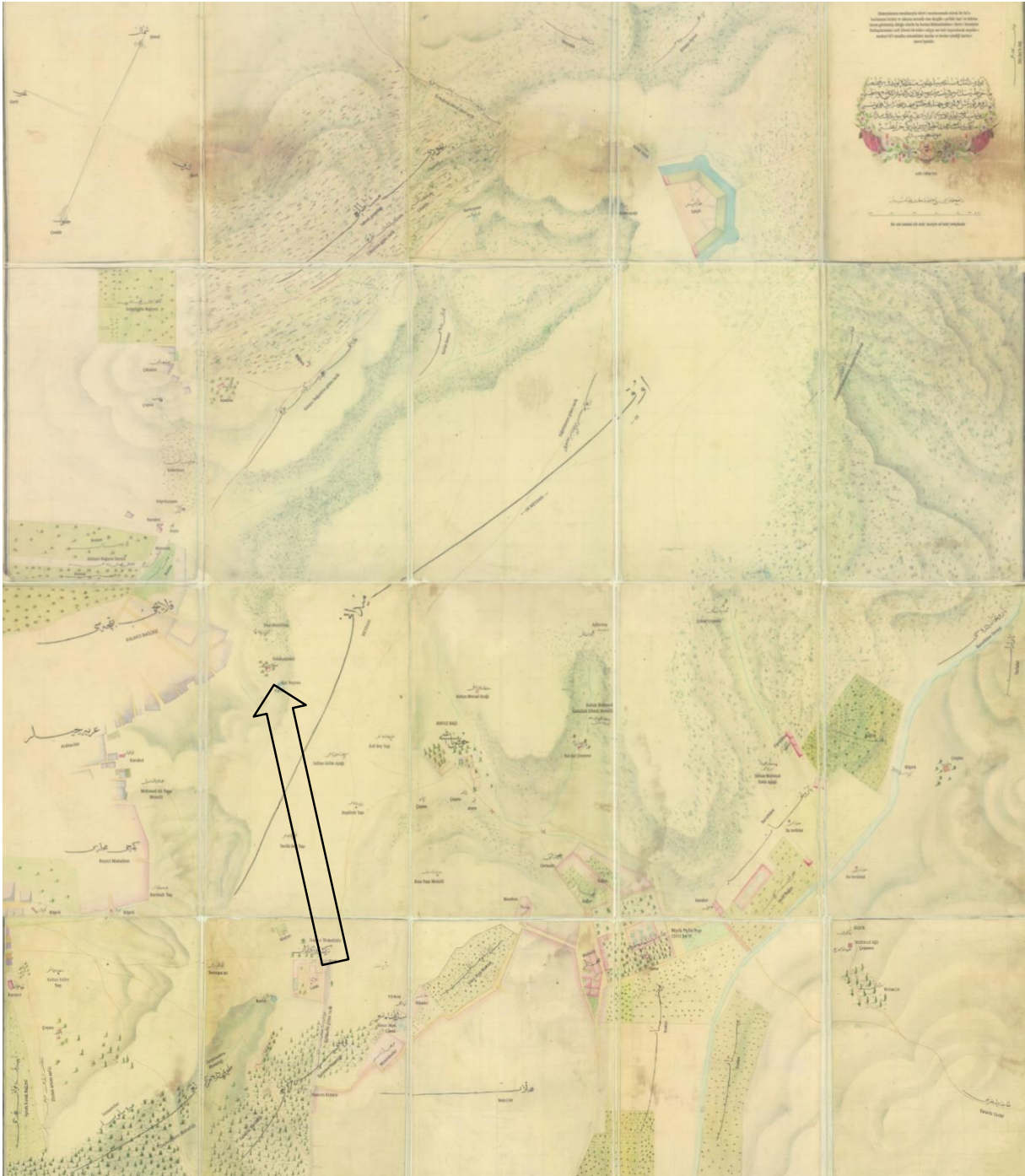
⁵⁵⁶ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 49.

⁵⁵⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 163.

⁵⁵⁸ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 11, 18.

⁵⁵⁹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 396.

⁵⁶⁰ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1099.

Görsel 21: Haki Menzili istikameti⁵⁶¹

⁵⁶¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.11. Uncu Şüca Menzili

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Hâki Menzili ana taşının bitişiğindeki taş⁵⁶²

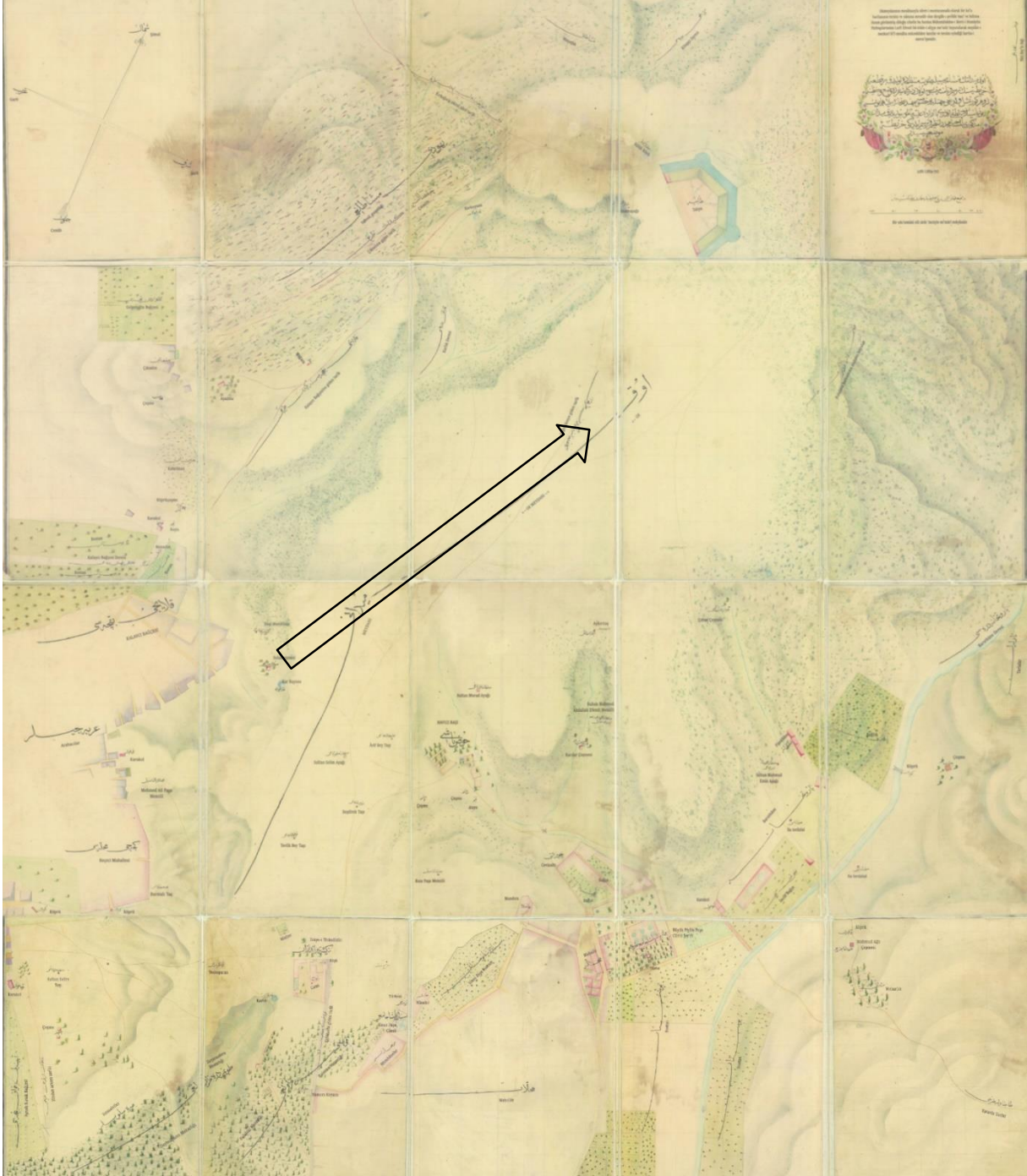
Ana Taşı: Uncu Şüca tarafından 983,5 gez uzaklığa 16. yüzyılda dikilen, Ağalar Menzili'nin önünde ve Kağıthane yolunun sağında bulunan taş⁵⁶³

Açıklama: Haki Menzili'nin güzergahı daha önce açıklanmıştı. Uncu Şüca Menzili'nin ayak taşı, Haki Menzili'nin ana taşı yakınında olduğuna göre, söz konusu menzilin ayak taşı Ağa Karlığı yakınında, Solak Çeşmesi'nin doğusundadır. Menzil, güneybatıdan esen lodos rüzgarıyla Kağıthane yoluna doğru atıldı. Çalışmamız Uncu Şüca Menzili'nin ana taşının, güzergahını tespit ettiğimiz Ağalar Menzili'nin kuzey tarafında ve Kağıthane yolunun sağında kaldığını doğrulamaktadır. Buna göre menzil, Solak Çeşmesi ve Ağa Karlığı yakınından, Kağıthane tarafına doğru atıldı. Ayrıca son dönemde Piyalepaşa Mahallesi, Şahince Sokak'ta bulunan Mustafa Bey'e ait menzil taşı, bu menzilde 1083 geze atılmış Uncu Mustafa'nın menzil taşı olabilir.⁵⁶⁴ Zira taşın üzerindeki "sene 973" tarihi 16. yüzyılı işaret etmekle beraber, taşın bulunduğu konum tespit ettiğimiz menzil güzergahıyla da uyumludur. (Bkz. Görsel 22)

⁵⁶² Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 25a.

⁵⁶³ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 101.

⁵⁶⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 340.

Görsel 22: Ucu Şüca Menzili istikameti⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.12. Silahdar Mehmed Paşa Menzili

Rüzgar: Yıldız

Ayak Taşı: Bostancı Hakisi Menzili ayak taşı ile Şüca Menzili ayak taşı arasındaki küçük mermer taş⁵⁶⁶

Ana Taşı: Silahdar Mehmet Paşa tarafından 1087,5 gez uzaklığa 1724 / 1725 tarihinde dikilen Tersane Bahçesi'ndeki meydan sınırında ve siyah sınır taşından ötede bulunan taş⁵⁶⁷

Açıklama: Menzilin ayak taşının Bostancı Hakisi ile Uncu Şüca Menzili ayak taşları arasında olduğu belirtildiğine göre, ayak taşı Solak Çeşmesi yakınındadır. Menzil, kuzey rüzgarı olan yıldızla atıldığına göre Keçeci Mahallesi istikametine doğru atıldı. Menzilin ana taşı Keçecipiri Mahallesi 3177 ada 12 parselde bulundu.⁵⁶⁸ Taş, daha önce Tersane Bahçesi olarak bilinen yerde Aynalıkavak Kasrı yakınındaki III. Selim taşının üst tarafındaydı. Söz konusu menzilin diğer taşı olan Mehmet Ali Bey'in 1092,5 gez mesafedeki taşı da yine Silahdar Mehmet Paşa taşının hemen ilerisinde Keçecipiri Mahallesi Ahmet Turan Sokağı ile Toygar Sokak arasında bulundu.⁵⁶⁹ Taşların konumları tespit ettiğimiz menzil güzergahını doğrulamaktadır. (*Bkz. Görsel 23*)

⁵⁶⁶ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 17b.

⁵⁶⁷ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 184.

⁵⁶⁸ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁶⁹ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 130.

Görsel 113: Silahdar Mehmet Paşa Menzili istikameti⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.13. Bostancı Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Uncu Şüca Menzili ayak taşından az gerideki yere yakın mermer taş⁵⁷¹

Ana Taşı: Cin Hacı Hüseyin Efendi tarafından 861,5 gez uzaklığa dikilen, Tersane Bahçesi üst yanında bulunan taş⁵⁷²

Açıklama: Yücel menzilin ayak taşının Puta Deresi başında olduğunu belirtir.⁵⁷³ Uncu Şüca Menzili ayak taşının Solak Çeşmesi tarafındaki Ağa Karlığı yakınında olduğunun tespit edildiğini söz konusu menzilin incelendiği bölümde belirtilmişti. Bu durumda Bostancı Menzili ayak taşı da bahsi geçen mevkide olmalı ve kuzey rüzgarıyla atıldığına göre güneye Hasköy yönüne doğru atılmış olmalıdır. Ana taşının Tersane Bahçesi yanında olduğunun yazılması da bu tespiti desteklemektedir. (*Bkz. Görsel 24*)

⁵⁷¹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 55a.

⁵⁷² Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 378.

⁵⁷³ Yücel, *a.g.e.*, s. 155.

Görsel 24: Bostancı Menzili istikameti⁵⁷⁴

⁵⁷⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.14. Şerbetçizade (Hüsampaşa) Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Kadınlar Çeşmesi üstünde Memiş Efendi Menzili ana taşının batısında göl sekili, yani çıkıntılı çukura yakın küçük mermer taş⁵⁷⁵

Ana Taşı: Şerbetçizade Mehmet Emin tarafından 938 gez uzaklığa 1781 tarihinde dikilen, Cerrah Menzili ana taşı ile Puta Sepeti'ne yakın taş⁵⁷⁶

Açıklama: Ünsal Yücel, Şerbetçizade Menzili'nin ayak taşının diğer ismi "Mercan Ağa" olan Memiş Efendi Menzili ana taşına yakın olduğunu belirtse de, kanaatimizce bu bilgi yanlıştır. Zira aynı isimle iki farklı Memiş Efendi Menzili vardır ve bizim 48 numarada incelediğimiz Mercan Ağa Menzili'nin güzergahı Yahui Mezarlığı paralelinde tespit edilmiş olup Şerbetçizade Menzili ve Kadınlar Çeşmesi'nden oldukça uzak bir mesafededir. 22 numarada incelediğimiz diğer Memiş Efendi Menzili ana taşı ise Kadınlar Çeşmesi'nin üst tarafında tespit olunmakla beraber burada bahsedilen ana taşın konumuna uygundur. Menzilin ana taşının Cerrah Menzili ana taşına yakın olduğuna göre, ana taş Sinan Paşa Camii yakınında olmalıdır. Zira bir sonraki kısımda incelediğimiz Cerrah Menzili'nin ana taşı, bu mevkide tespit edildi. Belirtilen güzergah yıldız rüzgarının esme yönüyle de uyuşmaktadır.⁵⁷⁷ Ayrıca Ayanoğlu'nun tespit ettiği taşlardan biri söz konusu menzildeki Kahvecibaşı Hüsamettin Ağa'nın 991 gez mesafeye atılan menzil rekoruna uygun düşmektedir. Sedat Bayrakal'ın çalışmasında söz konusu taşın Harbiye'ye nereden taşındığının bilinmediği yazılsa da Ayanoğlu bu taşı, bizim tespitimize uygun şekilde Sinan Paşa Camii'nin yakınında buldu.⁵⁷⁸ Taşın üzerindeki isim

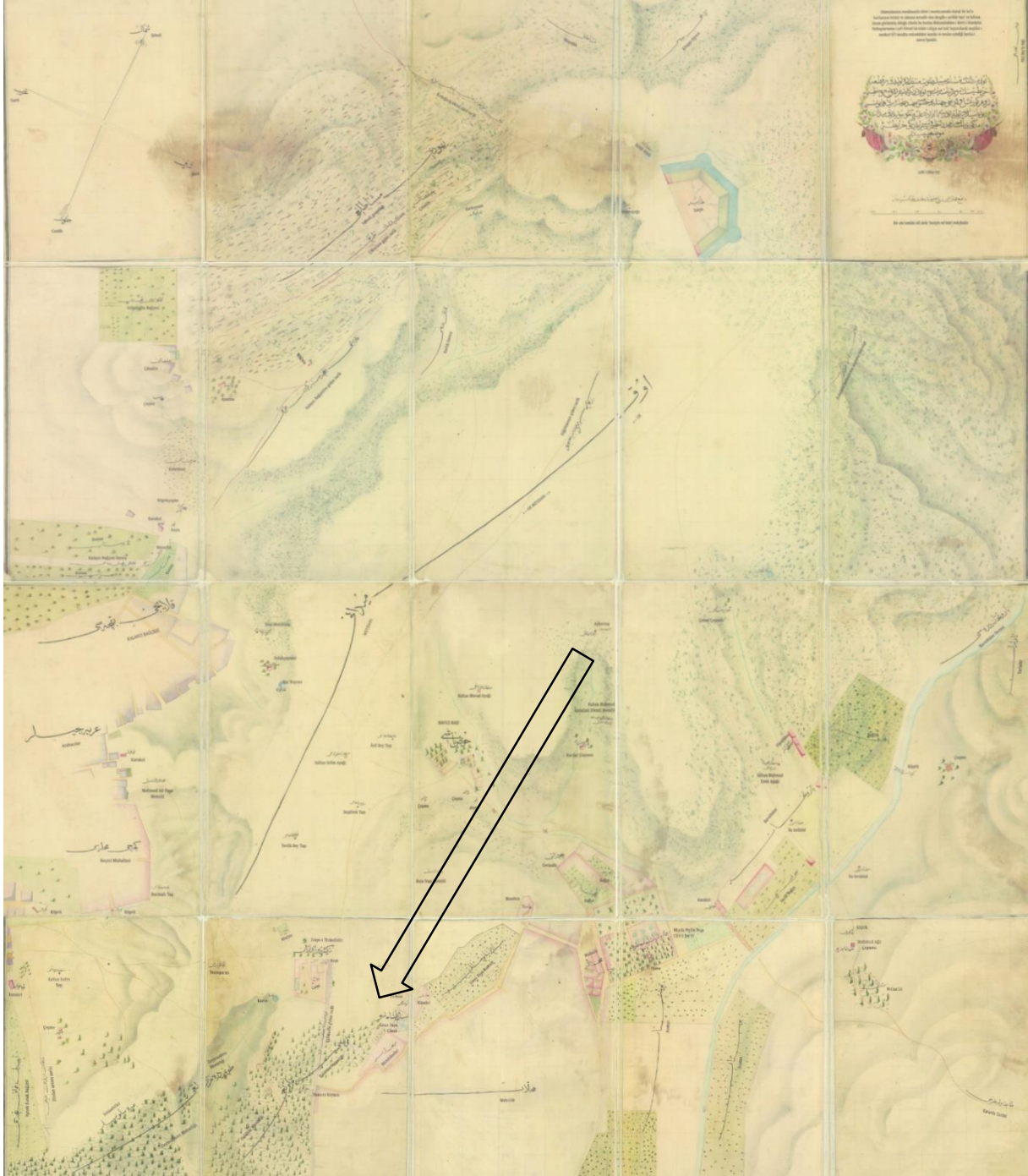
⁵⁷⁵ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 60b.

⁵⁷⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁷⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 99-101.

⁵⁷⁸ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 131.

bilgisi “*Hüsameddin Ağa*” ve tarih bilgisi “*Hicri 1203*” bu tespiti doğrulamaktadır.⁵⁷⁹ (Bkz. *Görsel 25*)

*Görsel 25: Şerbetçizade Menzili istikamet*⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁸⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.15. Cerrah Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz⁵⁸¹

Ayak Taşı: Arkurı Menzili ayak taşı ile Lokumcu Menzili'nin arasına dikilen taş⁵⁸²

Ana Taşı: Kepenekçi Reis tarafından 943 gez uzaklığa dikilen ve Sinan Paşa Camii kapısı yakınında bulunan taş⁵⁸³

Açıklama: Menzilin ayak taşının konum bilgilerini dikkate aldığımızda, ayak taşının Kadınlar Çeşmesi'nin kuzey tarafında bulunması gerekir. Zira tespitlerimize göre, Arkurı Menzili ayak taşı ile Lokumcu Menzili arasındaki bölge burayı işaret etmektedir. Menzilin ana taşının konumu da (Sinan Paşa Camii kapısı) açıkça belirtilmiştir.⁵⁸⁴ Kadınlar Çeşmesi-Sinan Paşa Camii güzergahı da yıldız/poyraz kuzey rüzgarları esme yönüyle gayet uyumludur. Ayanoğlu'nun tespit ettiği bazı menzil taşları da bahsi geçen menzilin güzergahıyla aynı yöndedir. Örneğin, Okmeydanı Yay Geçidi Sokağı'nda bulunan Abad (Berbat) Mehmet Efendi'nin menzil taşı konum itibarıyla Sinan Paşa Camii'nin kuzeyinde, camiye yakın bir mesafededir. Taşın kitabesindeki bilgiler de, Cerrah Menzili'nde 1143 gez mesafedeki Abad Mehmet Efendi'nin 1732-1733 tarihli menziliyle örtüşmektedir.⁵⁸⁵ Yine söz konusu taşın çok yakın bir mesafede Sultan II. Mahmud'un Cerrah Menzili'nde atılmış 1184,5 gez mesafede bir taşı bulundu.⁵⁸⁶ Belirtilen taşlara çok yakın mesafede bulunan Kilerci Hasan Ağa'nın 1146 gez mesafedeki taşı da Cerrah Menzili'ne ait olmalıdır.⁵⁸⁷ (Bkz. Görsel 26)

⁵⁸¹ İrtem, *a.g.e.*, s. 127.

⁵⁸² Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 25b.

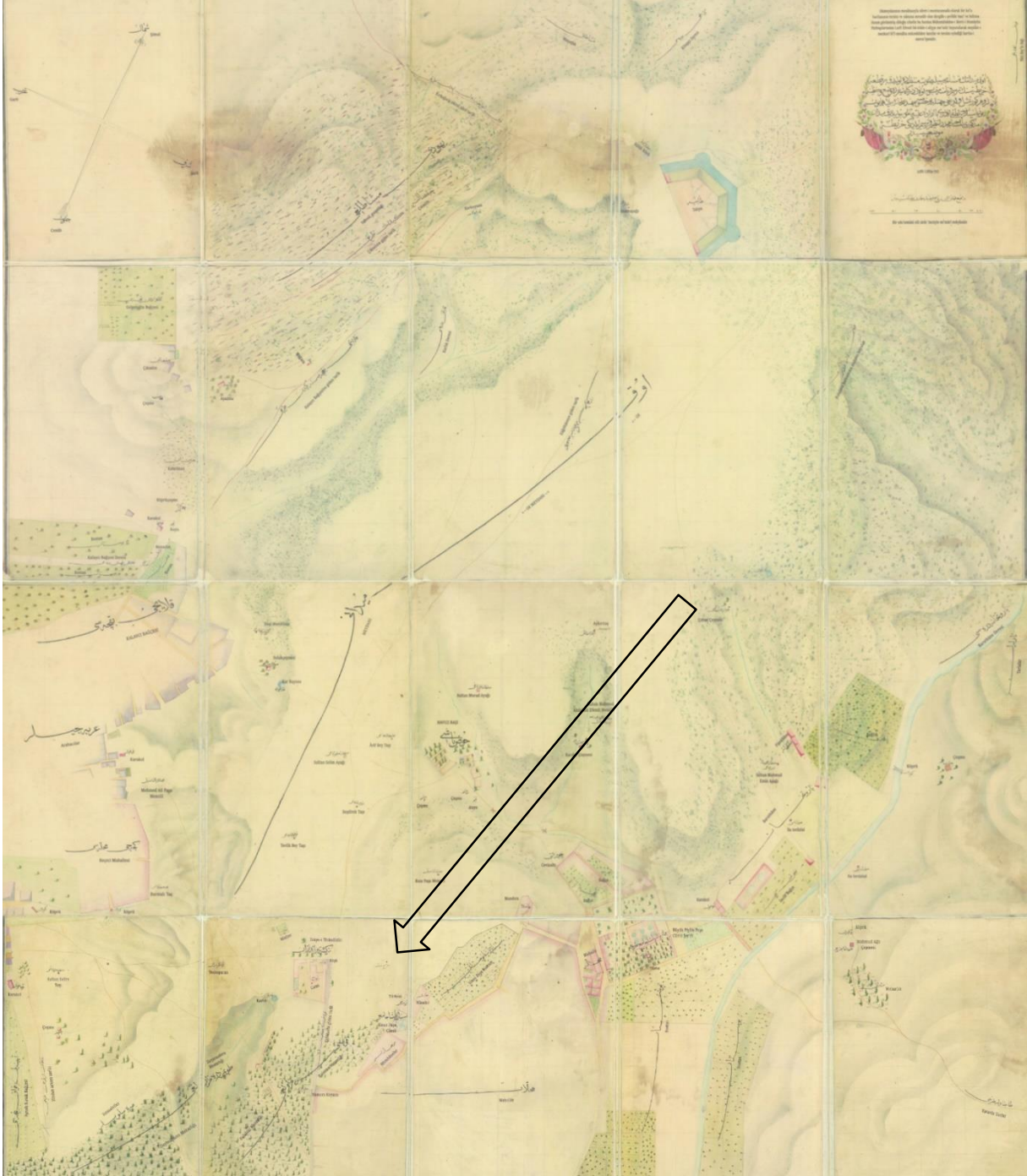
⁵⁸³ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 176.

⁵⁸⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 344.

⁵⁸⁵ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁸⁶ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁸⁷ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 101.

Görsel 26: Cerrah Menzili istikameti⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.16. Devatçı (Divitçi) Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz⁵⁸⁹

Ayak Taşı: Çoban Çeşmesi'nden yukarı sınır taşının yakınındaki küçük küfeki taş⁵⁹⁰

Ana Taşı: 938 gez uzaklığa dikilen ve Piyale Paşa Deresi'nde Cerrah Menzili bayırının eteğinde bulunan taş⁵⁹¹

Açıklama: 19. yüzyıla ait bir Ok Meydanı haritasında Piyale Paşa Deresi, Piyale Paşa Camii'nin batısında kalacak şekilde gösterilmektedir.⁵⁹² Devatçı Menzili'nde 1106 gez mesafedeki Hacı Beşir Ağa'nın menzil taşı Kaptanpaşa Mahallesi, Küçükaltay Çıkmazı'nda bulundu.⁵⁹³ Söz konusu konum, Piyale Paşa Camii'nin batısında ve camiinin yakınındadır. Bu durum, haritada gösterilen derenin konumuyla da uyumludur. Yücel belirtilen taşın atış tarihini 1745 olarak verse de taşın üzerindeki hicri 1170 senesi miladi 1756 tarihini işaret etmektedir. Ayak taşının tarif edilen konumu ile taşın bulunduğu konum güzergahı menzilin kuzey rüzgarlarıyla atıldığını doğrulamaktadır.⁵⁹⁴ (*Bkz. Görsel 27*)

⁵⁸⁹ İrtem, *a.g.e.*, s. 129.

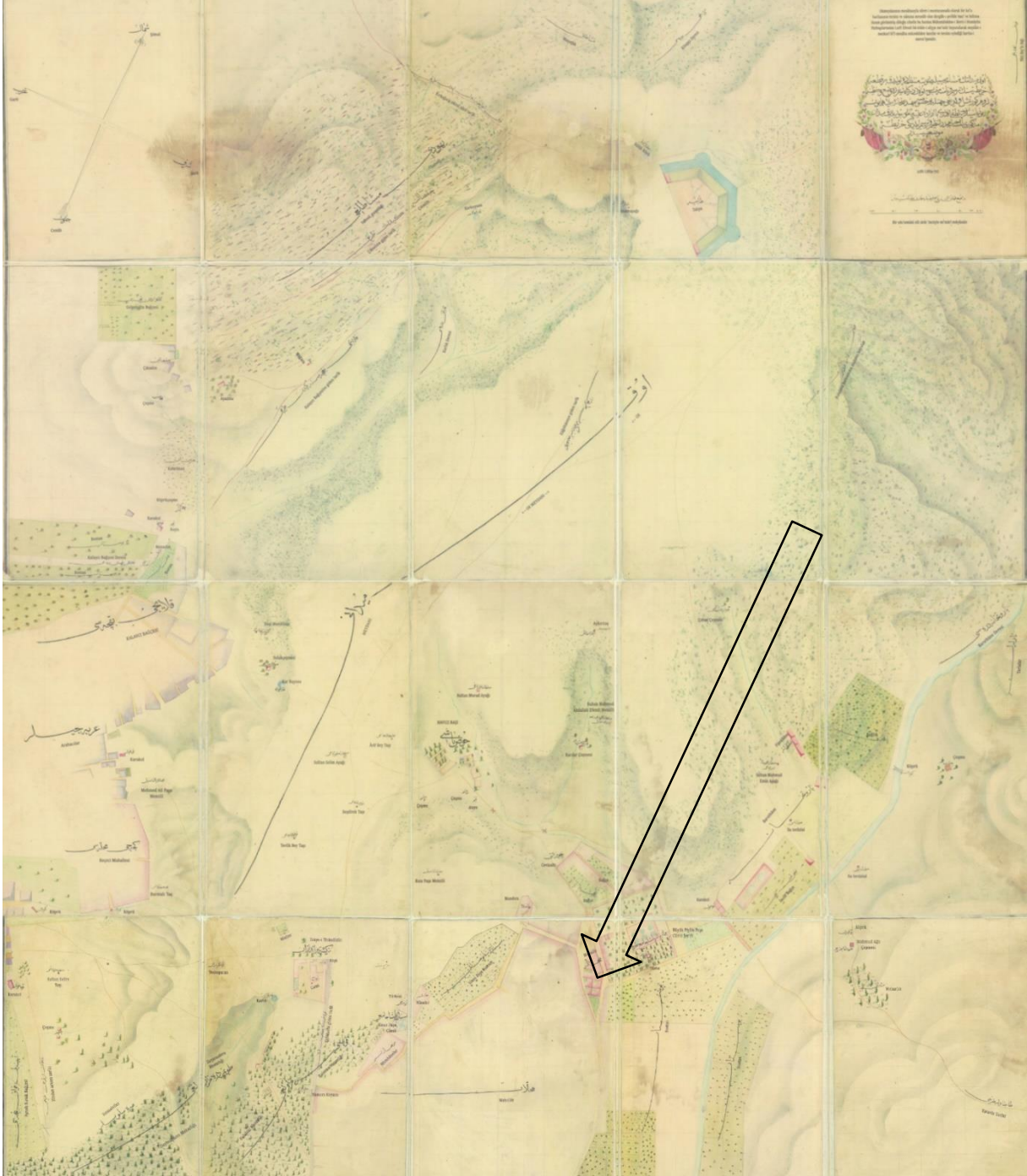
⁵⁹⁰ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 56a.

⁵⁹¹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 25b.

⁵⁹² Bakırcan, *a.g.e.*, s. 11.

⁵⁹³ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁹⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 368.

Görsel 27: Devatçı Menzili istikameti⁵⁹⁵

⁵⁹⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.17. Abdülbaki Efendi Menzili

Rüzgar: Kible / Lodos

Ayak Taşı: Beşir Ağa (Hafid Molla) Menzili ana taşı ile Miralem Ahmed Ağa Menzili arasındaki orta boy ince düz mermer taş⁵⁹⁶

Ana Taşı: Arslanzade Abdülbaki Efendi tarafından 892,5 gez uzaklığa 1777 tarihinde dikilen ve Hasköy yönünde, Solak Çeşmesi yakınındaki AĞa Karlığı'ndan aşırı, dere kıyısında bulunan kuyunun güneyindeki taş⁵⁹⁷

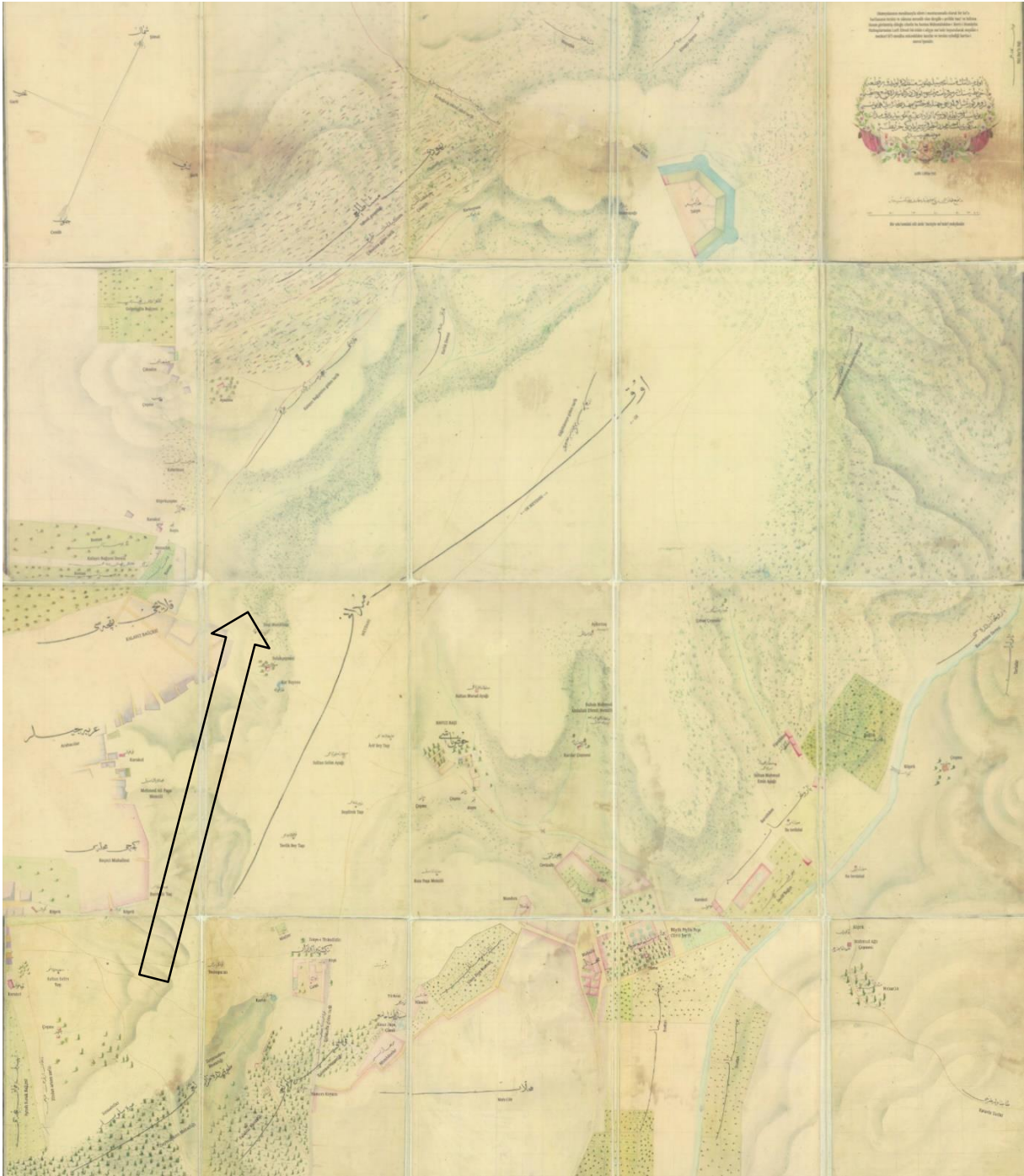
Açıklama: Abdülbaki Efendi Menzili'nden *Telhis-i Resailat-ı Rumat*'ta bahsedilmemektedir. Yücel bu durumu menzilin 19. yüzyılda kaybolmasına bağlar.⁵⁹⁸ Zira Seyyid Halil Hasib'in 18. yüzyılda kaleme aldığı kavsnamesinde söz konusu menzile dair veriye rastlamamız belirtilen durumu desteklemektedir.⁵⁹⁹ Beşir AĞa Menzili ana taşını Keçecipiri Mahallesi'nde tespit ettiğimizi daha önce belirttik. Söz konusu taş ile Miralem Ahmed AĞa Menzili'ni karşılaştırdığımızda, bahsi geçen ayak taşının; Okçular Tekkesi ile Tersane Bahçesi arasında bir konumda olması gerekir. Yücel'in tarifine göre de ana taşın, Solak Çeşmesi yakınında olması gerekir. Ancak bu durumda, ana taşı ayak taşına göre kuzeyde kalmaktadır ve lodos, kible gibi güney rüzgarlarının esme yönüyle örtüşür. Poyraz ise kuzeyden esen bir rüzgar olduğuna göre Yücel'in tespiti hatalıdır. (*Bkz. Görsel 28*)

⁵⁹⁶ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 59b.

⁵⁹⁷ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 390.

⁵⁹⁸ Yücel, *a.g.e.*, s. 163.

⁵⁹⁹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v.59b.

Görsel 28: Abdülkâfi Menzili istikametî⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.18. Beşdirek (Beşir Ağa / Kızlarağası) Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Kadınlar Çeşmesi üstünde Lenduha ve Miralem Ahmed Ağa menzillerinin baş taşları arasındaki kısa mermer taş⁶⁰¹

Ana Taşı: Hacı Beşir Ağa tarafından 945,5 gez uzaklığa 1763-1764 tarihinde dikilen ve Arkuru Menzili ana taşı ile Emin Menzili ayak taşı arasında Kağıthane yolu yakınında, sanatlı uzun beşdirek mermer taş⁶⁰²

Açıklama: Beşdirek Menzili'nin ayak taşı olduğunu düşündüğümüz taş, Piyalepaşa Mahallesi Güzeller Sokak'ta bulundu.⁶⁰³ Güzeller Sokak konum itibariyle Kadınlar Çeşmesi'ne yakın bir mesafede ve kuzeyindedir. *Beşdirek Taşı* olarak anılan ana taş ise Kaptanpaşa Mahallesi Üst Baruthane Caddesi'nde bulundu.⁶⁰⁴ Ayrıca taşın konumu Lütfi Bey'in haritasında da *Beşdirek Taşı* olarak gösterilmektedir.⁶⁰⁵ Hem ayak taşı hem de ana taşın tespiti menzil güzergahını belirlemeyi oldukça kolaylaştırdı. Bu menzildeki diğer taş olduğuna kanaat getirdiğimiz İzzet Bey'in menzil taşı, Ayanoğlu tarafından Okçular Tekkesi'nin kuzey tarafında tespit edildi ve ana taşın konumuna yakın bir yerdedir.⁶⁰⁶ Böylece menzilin tüm taşlarının tam konumları belli oldu. Menzil atış güzergahı, poyraz esiş yönüne uygun şekilde Kadınlar Çeşmesi kuzeyindeki Güzeller Sokak'tan, Okçular Tekkesi'nin kuzeyindeki Üst Baruthane Caddesi'ne doğrudur. (Bkz. Görsel 29)

⁶⁰¹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 22b.

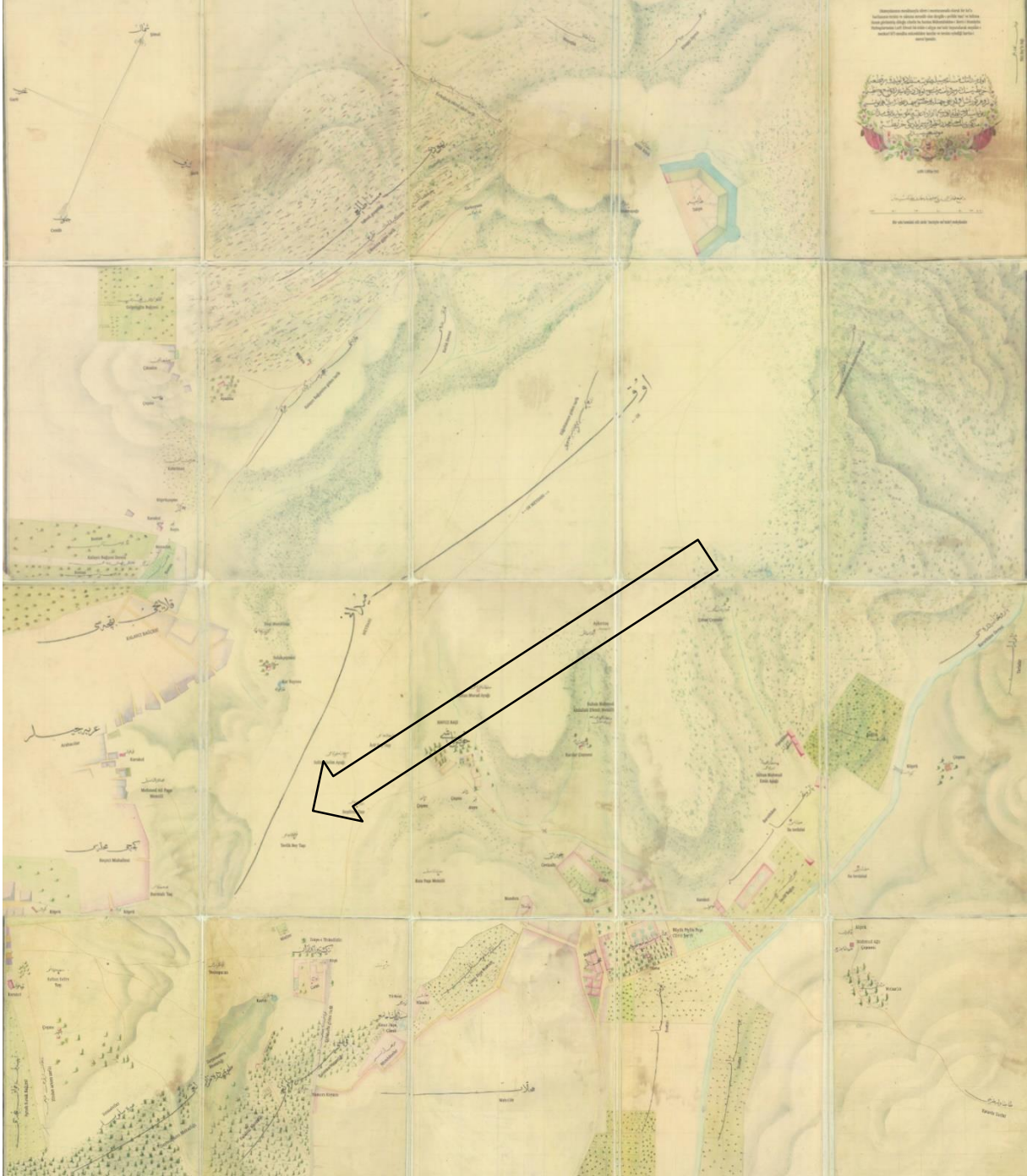
⁶⁰² Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 19a.

⁶⁰³ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁰⁴ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 81.

⁶⁰⁵ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁰⁶ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 128.

Görsel 29: Beşdirek Menzili istikameti⁶⁰⁷

⁶⁰⁷ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.19. Lenduha Cafer Menzili

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Tekke Tepesi'nde Rum Yusuf'tan 10 gez geride küçük kûfeki taş⁶⁰⁸

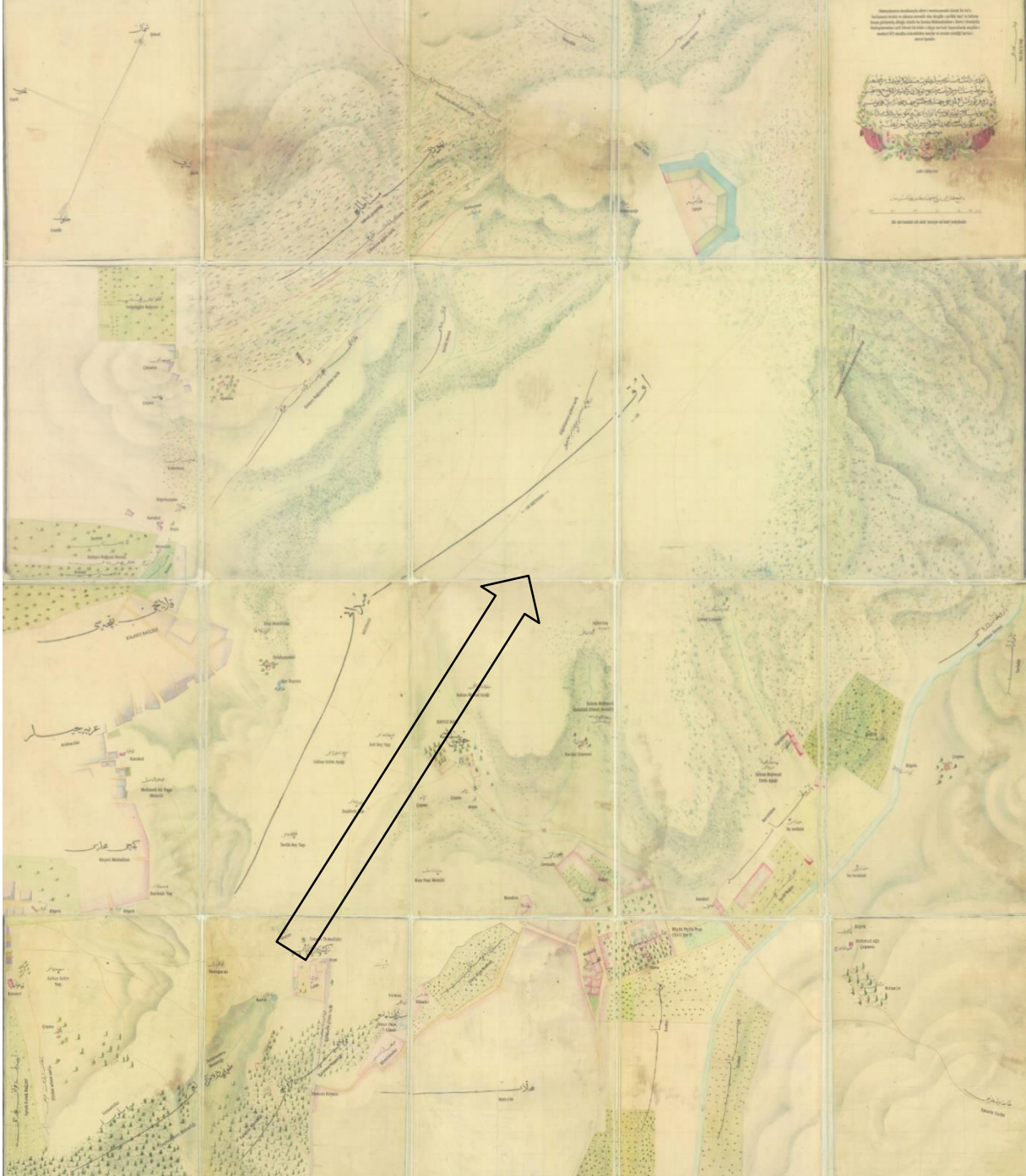
Ana Taşı: Kadınlar Çeşmesi deresinden ileride Lenduha Tepesi'nden 30 gez kadar düzde bulunan taş⁶⁰⁹

Açıklama: Lenduha Cafer Menzili'ne ait bir menzil taşı ele geçmedi. Ancak Kadınlar Çeşmesi'nin hemen yanından akan dere ile Okçular Tekkesi konumu arasında bir çizgi çizildiğinde lodos rüzgarının esme yönüne gayet uygun bir güzergah ortaya çıkmaktadır.⁶¹⁰ Bu durumda menzil Tekke yakınından tam kuzeye yani Kadınlar Çeşmesi istikametine doğru atılmış olmalıdır. (*Bkz. Görsel 30*)

⁶⁰⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 17b.

⁶⁰⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 101.

⁶¹⁰ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 364.

Görsel 30: Lenduha Cafer Menzili istikameti⁶¹¹

⁶¹¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.20. Miralem Ahmed Ağa Menzili

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Tekke önündeki mezarlığın başındaki kırık mermer taş⁶¹²

Ana Taşı: Kemangüreci Arap tarafından 1024 gez uzaklığa dikilen ve Bahtiyar Deresi'nin yukarısındaki düzlükteki *Yassı kaya* denilen taş⁶¹³

Açıklama: Kaynaklara göre Miralem Ahmed Ağa Menzili, İstanbul Ok Meydanı'nda açılan ilk menzildi.⁶¹⁴ Ancak Usta Bahtiyar adına dikildiği düşünülen ilk ana taşı, zaman içinde kaybolduğu için Kemangüreci Arap'ın menzil taşı ana taşı olarak kabul gördü. Ayak taşının konulduğu mezarlığın Okçular Tekkesi yanındaki Kulaksız Mezarlığı olduğu bellidir. Kaynaklara göre söz konusu menzilde atışlar Bahtiyar Deresi'ne doğru yapıldı. Bahsi geçen derenin tespiti, menzilin güzergahını kesin olarak belirlemeyi sağlayacaktır. Menzilin lodos rüzgarıyla atıldığı göz önüne alındığında, Tekke'nin kuzeyinde kalan Solak Çeşmesi'nin doğusu istikametine atılmış olmalıdır. Belirtilen istikamette bulunan ve 19. yüzyılda Büyük Dere'ye bağlı Kalaycı Bahçesi Deresi olarak adlandırılan derenin, bahsi geçen dere olması muhtemeldir.⁶¹⁵ Belirtilen menzilde atılan son taş 1271 gez mesafedeki Miralem Ahmed Ağa'nın menzildir. Bayrakal bu taşın Kasımpaşa Kabristanı Sokağı'nda bulunan Hicri 957 tarihli ve üzerindeki kitabede *Tozkoparan* ifadesi de yer alan menzil taşı olduğunu belirtir.⁶¹⁶ Ancak menzilin bu konumun kuzeyinde olması ve çok yakınındaki Kulaksız Mezarlığı'ndan lodos rüzgarıyla atılan Miralem Ahmed Ağa Menzili güzergahında olması mümkün değildir. Zira hem mesafe ayak taşına çok yakın hem de taş, menzil yönünün tam tersi istikametinde bulundu. Kasımpaşa Kabristanı Sokağı'nda bulunan bahsi geçen taş, bizim tespitlerimize göre

⁶¹² Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 19b.

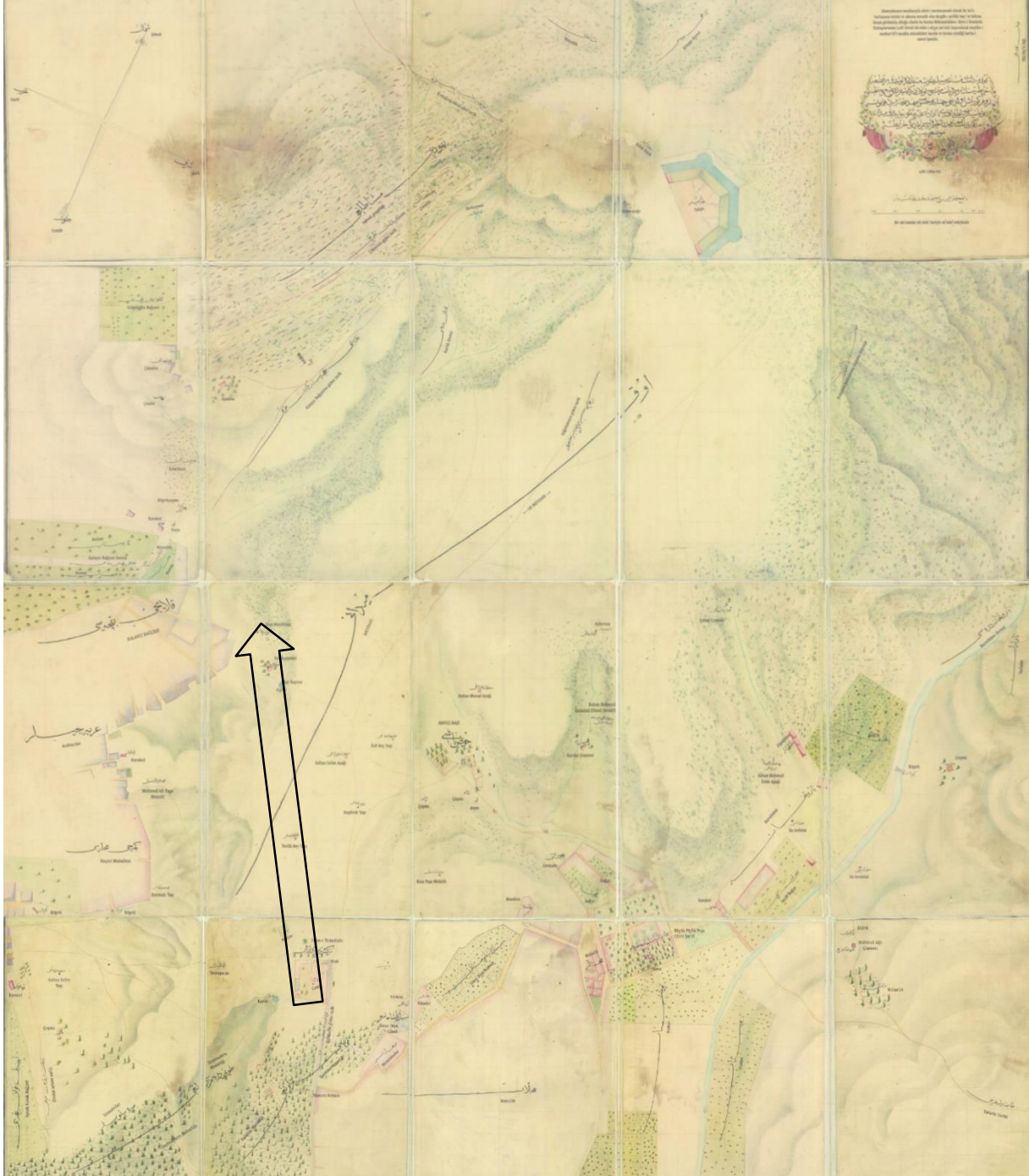
⁶¹³ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 166.

⁶¹⁴ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 4a.

⁶¹⁵ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 18.

⁶¹⁶ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 50-53.

Tozkoparan Menzili'ndeki Tozkoparan İskender'in 1279, 5 gez mesafeye atılan menzil taşıdır. Söz konusu taş bir sonraki kısımda inceleyeceğimiz Tozkoparan (Delikli Kaya) Menzili'nin atış güzergahına daha uygundur. (Bkz. Görsel 31)

Görsel 31: Miralem Ahmed Ağa Menzili istikameti⁶¹⁷

⁶¹⁷ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.21. Tozkoparan (Delikli Kaya / Şirmerd) Menzili

Rüzgar: Yıldız

Ayak Taşı: Miralem Ahmed Ağa Menzili'ndeki Şir Merd'in *delikkaya* denilen menzil taşı⁶¹⁸

Ana Taşı: Şir Merd tarafından 1070 gez uzaklığa dikilen ve Minber Sofası önünde, sofaya 10 gez mesafedeki taş⁶¹⁹

Açıklama: Kuzey rüzgarıyla atılan Tozkoparan Menzili ile güney rüzgarıyla atılan Miralem Ahmed Ağa menzillerinin, güzergah itibariyle yaklaşık olarak birbirlerinin tersi istikametindeki menziller olduğu anlaşılmaktadır. Zira Tozkoparan Menzili'nin ayak taşı, Miralem Ahmed Ağa Menzili'ndeki Şir Merd'in 1033,5 gez mesafedeki menzil taşıdır ve ana taşı Miralem Ahmed Ağa Menzili'nin ayak taşına yakın bir mesafede, Tekke'nin kuzeyindeki Minber Sofası yakınındadır. Lodos ve Yıldız rüzgarlarının da birbirinin tam tersi istikametinde esmesi bu tespiti doğrular. Bahtiyarzade, söz konusu menzile ait ilk ana taşının kime ait olduğu bilinmeyen küçük mermer taş olduğunu belirtir.⁶²⁰ Sonraki kavşanmelerde ana taşının Şir Merd taşı olarak gösterilmesi belirtilen ilk ana taşın zamanla kaybolduğunu düşündürmektedir. Tozkoparan Menzili'ndeki taşlardan biri 1105,5 gez mesafede Ok Meydanı şeyhlerinden Şeyh Hamdullah'ın menzil taşıdır.⁶²¹ Ayanoğlu'nun çalışmasına göre söz konusu taş, Okçular Tekkesi'ne oldukça yakın bir mesafede, güzergaha uygun şekilde ana taşın güneyinde bulundu.⁶²² Tozkoparan Menzili'nin baş taşı 1279,5 gez mesafede Tozkoparan İskender'in menzil taşıdır.⁶²³ Sedat Bayrakal'ın eserinde bahsi geçen taşın Tozkoparan İskender'in değil, Miralem Ahmed Ağa'nın taşı olduğu iddia edilse de, taşın üzerindeki *Tozkoparan* ifadesi ve taşın bulunduğu konunun Tozkoparan Menzili'nin atış güzergahında olması, belirtilen taşın

⁶¹⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 15a.

⁶¹⁹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 8b.

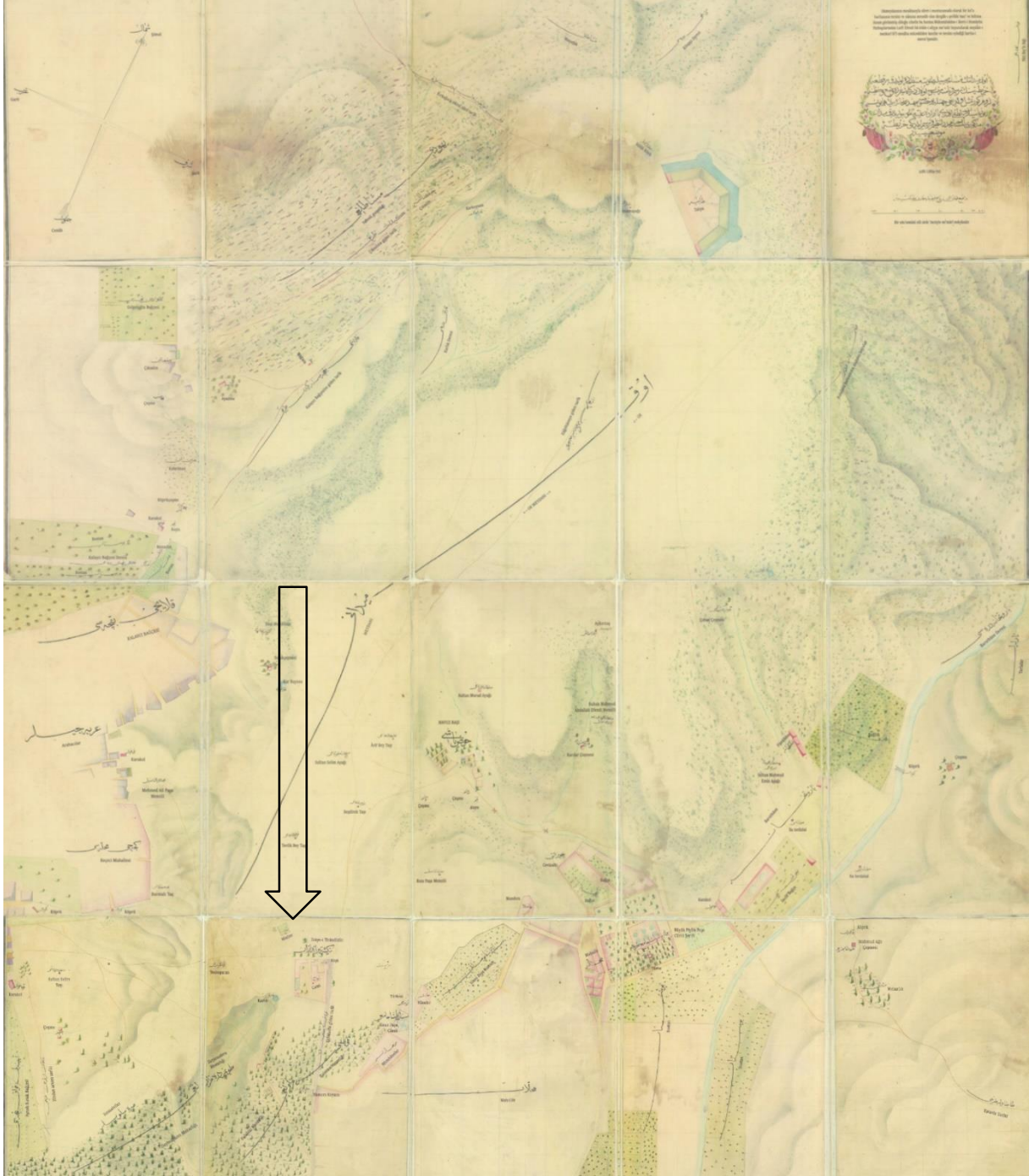
⁶²⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 125.

⁶²¹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 101.

⁶²² Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 91.

⁶²³ Yücel, *a.g.e.*, s. 148.

Tozkoparan Menzili'nde Tozkoparan İskender'e ait baş taşı olduğunu gösterir.⁶²⁴ Taşın bulunduğu konum, bahsettiğimiz Şir Merd ve Şeyh Hamdullah taşlarıyla aynı güzergahta ve daha güneydedir. (Bkz. Görsel 32)

Görsel 32: Tozkoparan Menzili istikameti⁶²⁵

⁶²⁴ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 50.

⁶²⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.22. Memiş Efendi Menzili

Rüzgar: Batı Lodosu / Günbatısı

Ayak Taşı: Haydar (Memi Çelebi) Menzili önündeki *Yassıkaya*'ya yakın orta boy mermer taş⁶²⁶

Ana Taşı: Kethüda Memiş Efendi tarafından 913 gez uzaklığa 1733/1734 tarihinde Çoban Çeşmesi Deresi'ne dikilen taş⁶²⁷

Açıklama: Miralem Ahmed Ağa Menzili'nin ana taşı olarak bildiğimiz Yassıkaya'nın konumunu Solak Çeşmesi tarafında tespit edildiği daha önce ifade edilmişti.⁶²⁸ Çoban Çeşmesi konumu Solak Çeşmesi'ne göre doğuda kalmakta ve batı rüzgarlarının esme yönüyle uyum göstermektedir. Lütfi Bey'in haritasında Çoban Çeşmesi ve bitişiğinden akan dere gösterilir. Muhtemelen bahsi geçen Çoban Çeşmesi Deresi bu deredir.⁶²⁹ Kanaatimizce Memiş Efendi Menzili'nin baş taşı olan Hacı Ebubekir Ağa'nın 1011 gez mesafedeki taşı, Ayanoğlu'nun tespit ettiği taşlardan biridir. Bahsi geçen taşın üzerindeki tarih (Hicri 1183) Ebubekir Ağa'nın menzil attığı tarihle uyumludur.⁶³⁰ Ayrıca taşın bulunduğu konumun Çoban Çeşmesi'ne yakınlığı ve kitabesindeki ifadeler de tespitimizi doğrular.⁶³¹ Her ne kadar Ayanoğlu başka bir taşı *Memiş Efendi Abidesi* adı altında Memiş Efendi Menzili taşlarından biri olarak yazsa da; taşın bulunduğu konum tespit ettiğimiz güzergaha uymamakla beraber kitabesindeki ifadeler de Ayanoğlu'nun yorumunu desteklememektedir.⁶³² (*Bkz. Görsel 33*)

⁶²⁶ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 55b.

⁶²⁷ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 28b.

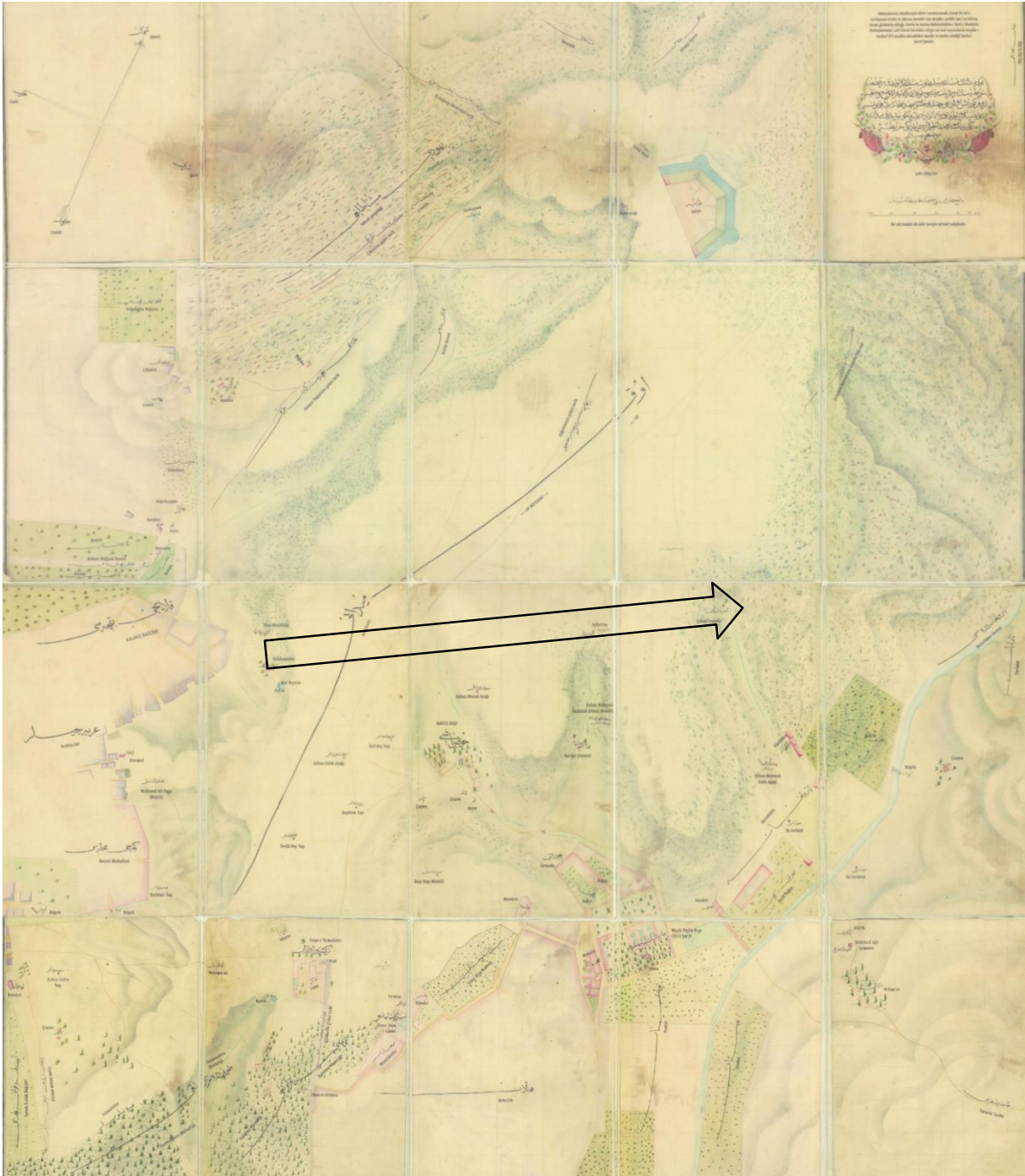
⁶²⁸ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 100.

⁶²⁹ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 31.

⁶³⁰ Yücel, *a.g.e.*, s. 177.

⁶³¹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 110.

⁶³² Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 143.

Görsel 33: Memiş Efendi Menzili istikameti⁶³³

⁶³³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.23. Tekye Menzili

Rüzgar: Yıldız

Ayak Taşı: *Top Taşı* denilen taş⁶³⁴

Ana Taşı: Kemanger Ahmed tarafından 1009 gez uzaklığa dikilen ve Tekke kapısına 40 gez uzaklıktaki mezarlık içindeki uzun mermer taş⁶³⁵

Açıklama: Ayak taşı, Miralem Ahmed Ağa Menzili'ndeki Şir Merd'in *Delikli Kaya* denilen menzil taşının yakınındadır.⁶³⁶ Belirtilen taş aynı zamanda Tozkoparan Menzili'nin ayak taşıdır.⁶³⁷ Söz konusu taşın konumunun Solak Çeşmesi civarında olduğunu önceki kısımlarda tespit edildi.⁶³⁸ Ana taşı da Okçular Tekkesi yakınında olduğuna göre menzil, yıldız rüzgarının esme yönüne uygun şekilde Solak Çeşmesi istikametinden Okçular Tekkesi'ne doğru atıldı. Menzilin açıldığı tarihte henüz Okçular Tekkesi yapısı meydana gelmedi ve Tekke yapılaşması başladığında menzilin bazı taşları tekke içinde kaldığı için Tekye Menzili olarak adlandırılmaktadır.⁶³⁹ (*Bkz. Görsel 34*)

⁶³⁴ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 52b.

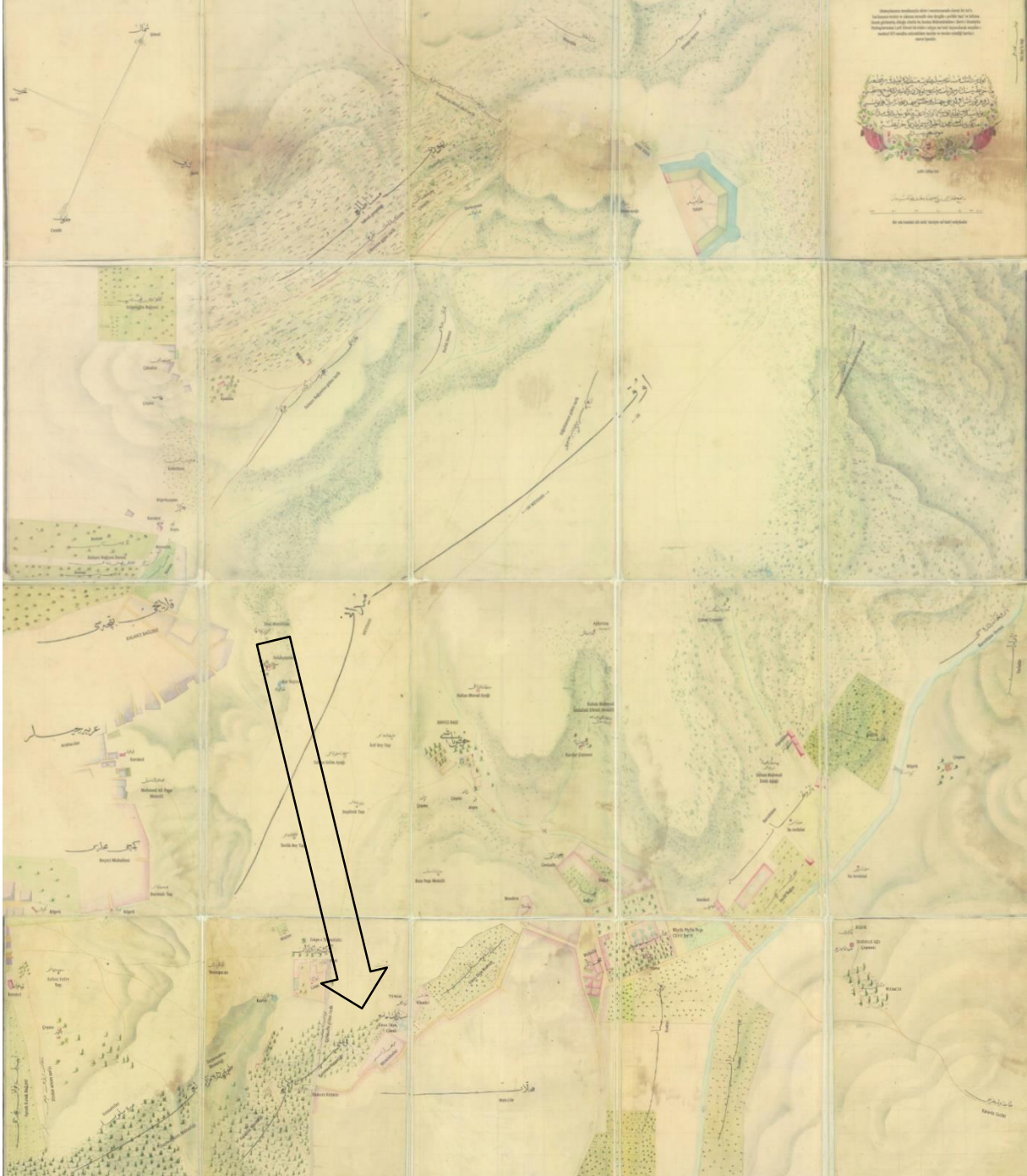
⁶³⁵ Yücel, *a.g.e.*, s. 149.

⁶³⁶ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s.39.

⁶³⁷ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 288.

⁶³⁸ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 324.

⁶³⁹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 48a.

Görsel 34: Tekye Menzili istikameti⁶⁴⁰

⁶⁴⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.24. Bilal Ağa (Halil Paşalı) Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Cafer Menzili ayak yerinin kabza (sol) tarafındaki küçük mermer taş⁶⁴¹

Ana Taşı: Hazine Vekili Bilal Ağa tarafından 954 gez uzaklığa 1787/1788 tarihinde dikilen taş

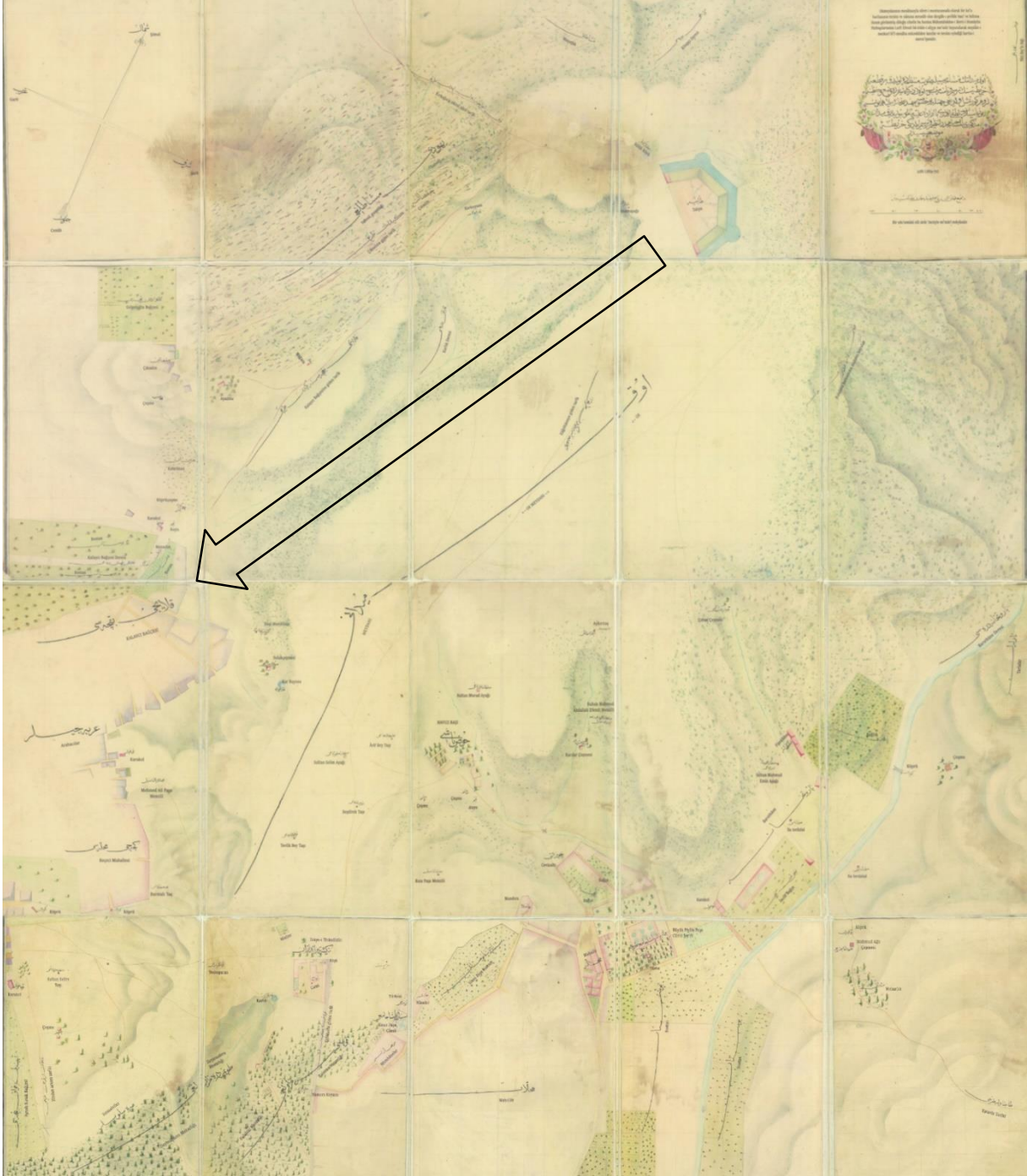
Açıklama: Kaynaklarda menzilin Hasköy tarafındaki Kızılca Minare'ye (Cinli Bahçe) doğru atıldığı belirtilir.⁶⁴² Cafer Menzili ayak taşının Yahudi Mezarlığı'nın doğusunda Kağıthane yolu üzerinde olduğunu tespit ettiğimizi daha önce belirttik. Bu tespite göre, Hasköy poyraz rüzgarının esme yönüne uygun şekilde güneybatı yönündedir. Bilal Ağa Menzili'nin tek taşı olan Bilal Ağa'nın menzil taşı, Yahudi Mezarlığı güneyindeki Rum Mezarlığı yakınında bulundu.⁶⁴³ Taşın bulunduğu konum tespitimizle uyumaktadır. Ancak daha sonra bu taşın Aynalıkavak Kasrı'na taşındığı anlaşılmaktadır.⁶⁴⁴ (Bkz. Görsel 35)

⁶⁴¹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 42b.

⁶⁴² Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 30a.

⁶⁴³ Ayanoglu, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁴⁴ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 94.

Görsel 35: Bilal Ağa Menzili istikameti⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.25. Şişman Paşa Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Delikli Kaya ile Ağalar Menzili arasındaki ince mermer sütun taş⁶⁴⁶

Ana Taşı: Şişman Paşa (Kadı Mustafa Efendi) tarafından 907 gez uzaklığa 1796 tarihinde dikilen ve Yeniçeri Ağası Karlığı'ndan (*Ağa Karlığı*) 150 gez ötede meydan hududu sonundaki su kuyusuna yakın taş⁶⁴⁷

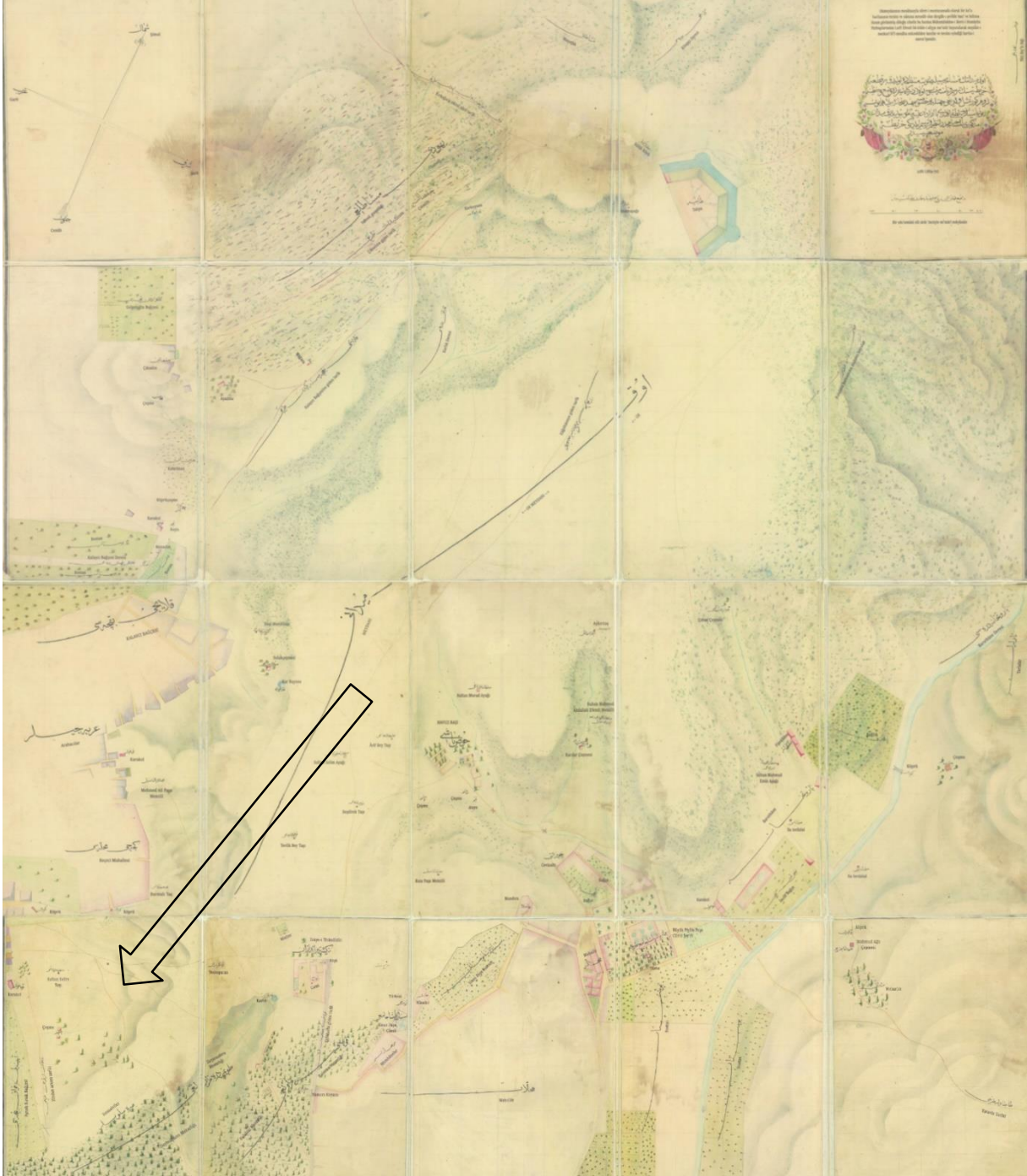
Açıklama: Şişman Paşa Menzili'nin ayak taşı, Miralem Ahmed Ağa Menzili taşının karşısında ve Kağıthane yolu üzerinde bulunmaktadır. Menzilin ana taşı ise poyraz rüzgarı güzergahına uygun şekilde güneybatı yönünde yani Hasköy tarafındadır.⁶⁴⁸ Mustafa Kani'ye göre, Şişman Paşa Menzili'nin baş taşı, Katip Vassaf Efendi tarafından 1834 tarihinde 965 gez uzaklığa dikildi. Ancak Ayanoğlu'nun tespitlerine göre söz konusu taş üzerindeki menzil mesafesi 975 gez uzaklığa atıldığını bildirir.⁶⁴⁹ (*Bkz. Görsel 36*)

⁶⁴⁶ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 190.

⁶⁴⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 164.

⁶⁴⁸ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 55.

⁶⁴⁹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 125.

Görsel 36: Şişman Paşa Menzili istikameti⁶⁵⁰

⁶⁵⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.26. Silahdarzade Tevfik Bey Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Delikkaya ötesindeki tekneli taş⁶⁵¹

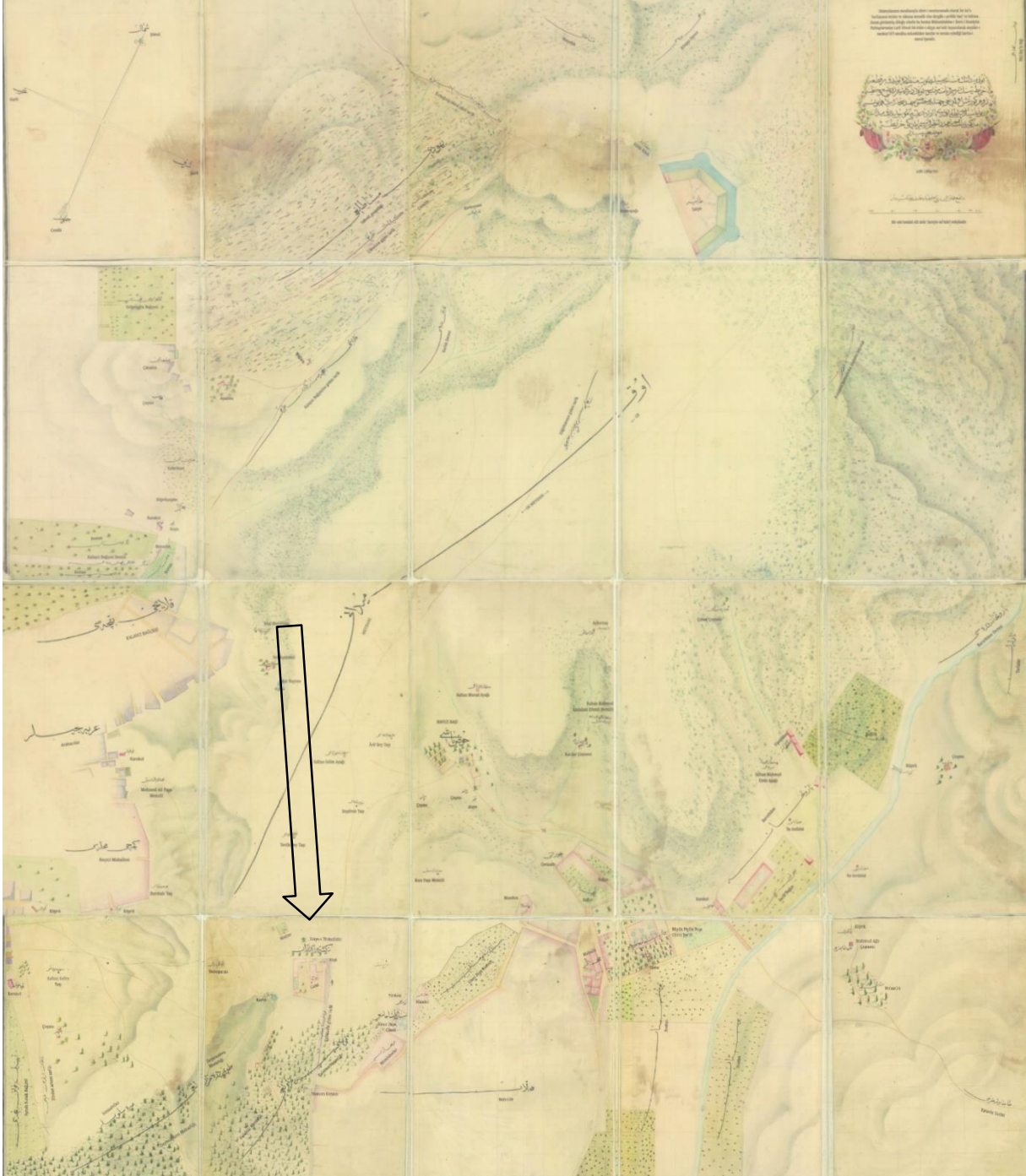
Ana Taşı: Tevfik Bey tarafından 966 gez mesafeye 1835 tarihinde dikilen ve Güreş Meydanı'na doğru Tekye hizasındaki taş⁶⁵²

Açıklama: Silahdarzade Tevfik Bey Menzili'nin tek menzil taşı olan Tevfik Bey'in ana taşı Namazgah arkasında, Ayas palalı gecekondusu önünde dönemin 1974 yılı tapu kayıtlarında 1526 ada 1 parsel konumunda bulundu.⁶⁵³ Tespit ettiğimiz menzil güzergahı, poyraz rüzgarıyla uyumlu olarak güneybatı yönüne doğrudur. (*Bkz. Görsel 37*)

⁶⁵¹ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 189.

⁶⁵² Yücel, *a.g.e.*, s. 165.

⁶⁵³ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 126.

Görsel 37: Silahdarzade Tevfik Bey Menzili istikameti⁶⁵⁴

⁶⁵⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.27. Gündoğusu (II. Mahmud) Menzili

Rüzgar: Gündoğusu

Ayak Taşı: Kadınlar Çeşmesi arkasında fiskiye şeklindeki taş⁶⁵⁵

Ana Taşı: Sultan II. Mahmud tarafından 1215,5 gez uzaklığa 1833/1834 tarihinde dikilen ve Minber Sofası'na 80 gez mesafede bulunan taş⁶⁵⁶

Açıklama: Menzilin adlandırılması Gündoğusu rüzgarı ile atılmak istendiğini göstermektedir. Ünsal Yücel ise menzilin poyraz rüzgarı ile atıldığını belirtir. Bizim tespit ettiğimiz menzil güzergahı da poyrazın esme yönüyle daha uyumludur. Nitekim iki rüzgarın da esme yönleri birbirine yakındır. Menzilin ayak taşı kaynaklarda verilen bilgiye uygun şekilde Kadınlar Çeşmesi yakınında, Piyalepaşa Mahallesi Okçular Çeşmesi Sokağı ile Şenay Sokak arasında bulundu.⁶⁵⁷ Başlangıçta 1215,5 gez mesafeye atılan menzilin ana taşı ise daha sonra II. Mahmud'un başarılı olan ikinci bir atış denemesi ile 10 gez daha sürülerek 1225,5 gez mesafeye dikildi. Nitekim atıcılar bir menzilde kendi rekorlarını kırdıklarında farklı bir taş dikilmesine gerek görülmez, mevcut baş taşları ileri mesafeye tekrar dikilirdi. Buna *yer sürmek* denirdi.⁶⁵⁸ Menzilde söz konusu taştan sonra taş dikilmedi. Belirtilen menzil taşı, Keçecipiri Mahallesi Ufuk Sokak'ta güncel tapu kayıtlarına göre 3148 ada 17 parsel adresinde bulundu.⁶⁵⁹ (*Bkz. Görsel 38*)

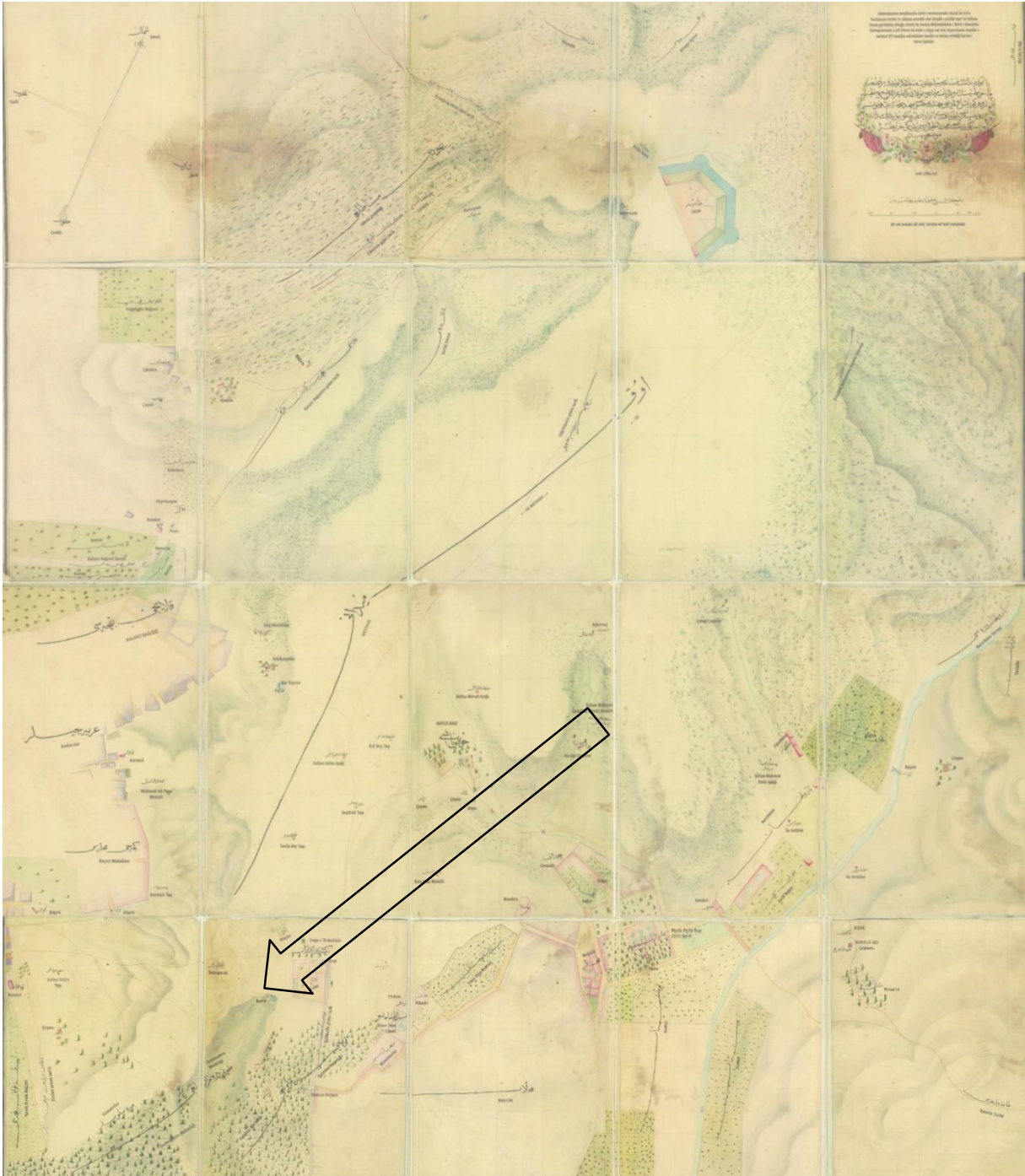
⁶⁵⁵ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 35a.

⁶⁵⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 167.

⁶⁵⁷ Şinasi Acar, "Son Bulunan Nişan Taşları", *Toprak İşveren*, Sayı 91 (2011), s. 17.

⁶⁵⁸ Bir-Kaçar-Acar, *a.g.m.*, s. 52.

⁶⁵⁹ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 112.

Görsel 38: Gündoğusu Menzili istikameti⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.28. Sultan IV. Murad Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Çullu Deresi'nin üst yanında *Hünkâr Ayağı* diye bilinen taş⁶⁶¹

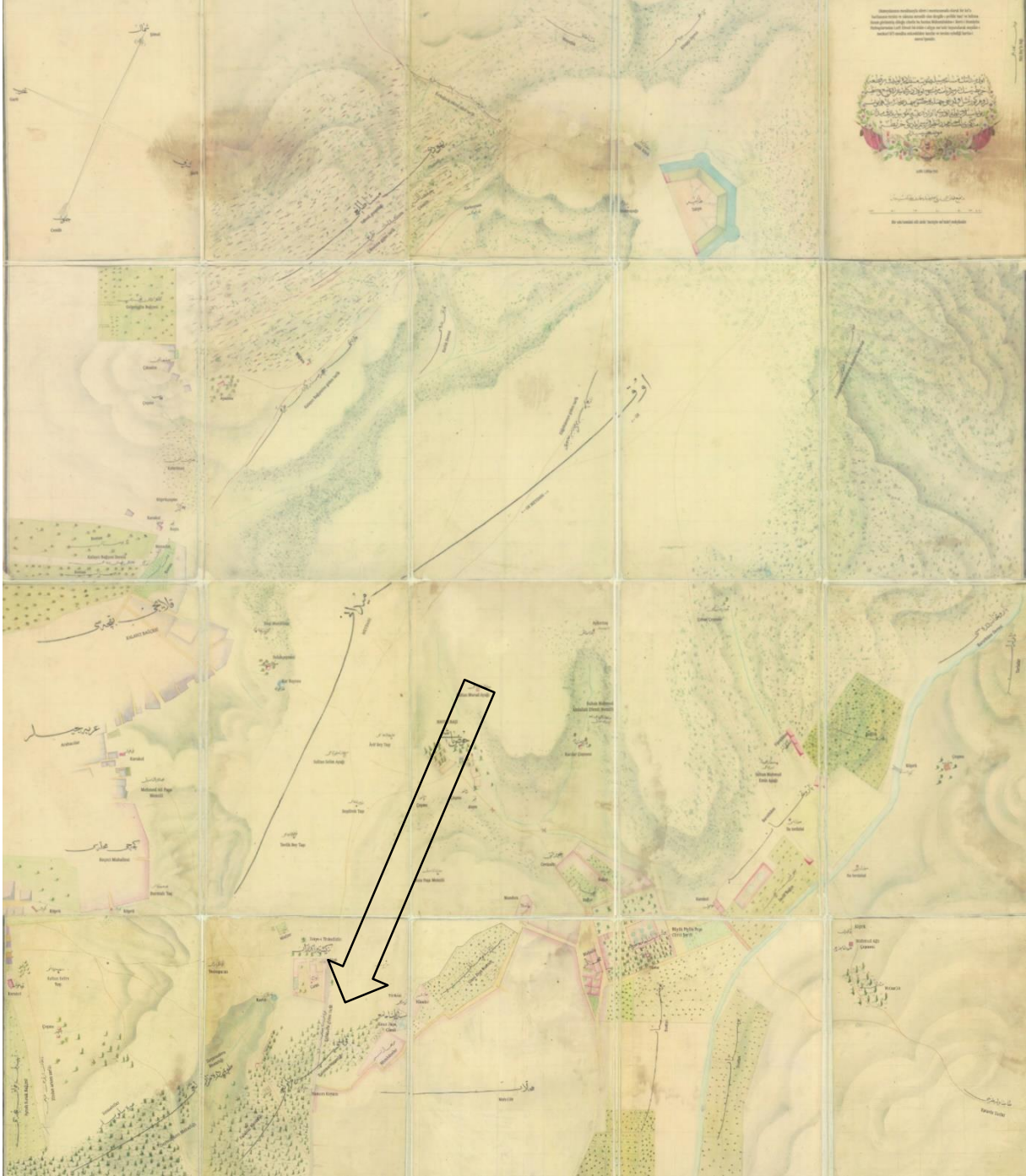
Ana Taşı: Sultan IV. Murat tarafından 1070,5 gez uzaklığa 1625/1626 tarihinde dikilen ve Tekke ardında Küçük Sofa üzerinde bulunan taş⁶⁶²

Açıklama: Menzil sultan menzili olması itibariyle IV. Murat'ın ana taşı haricinde söz konusu menzilde atış yapılmadı. Bahsi geçen ana taşı ise Kaptanpaşa Mahallesi'nde Kulaksız Mezarlığı'nın Hamidiye Şehitliği girişinde, 3187 ada 4. parselde bulundu.⁶⁶³ Tespit ettiğimiz güzergah, kaynaklarda belirtildiği şekilde kuzey rüzgarları olan yıldız ve poyrazın esme yönüne uygundur. (Bkz. Görsel 39)

⁶⁶¹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 32b.

⁶⁶² Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 23a.

⁶⁶³ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 90.

Görsel 39: Sultan IV. Murad Menzili istikameti⁶⁶⁴

⁶⁶⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.29. Uşşaki (Hacı İsmail) Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz⁶⁶⁵

Ayak Taşı: Lenduha Tepesi'nde Arkurı Menzili ayak yeri ile Lenduha Menzili baş taşı arasındaki beyaz mermer taş⁶⁶⁶

Ana Taşı: Uşşakizade Hamza Çelebi tarafından 917 gez uzaklığına 17. yüzyılda dikilen ve Tekke Köşkü'ne yakın yerde bulunan taş⁶⁶⁷

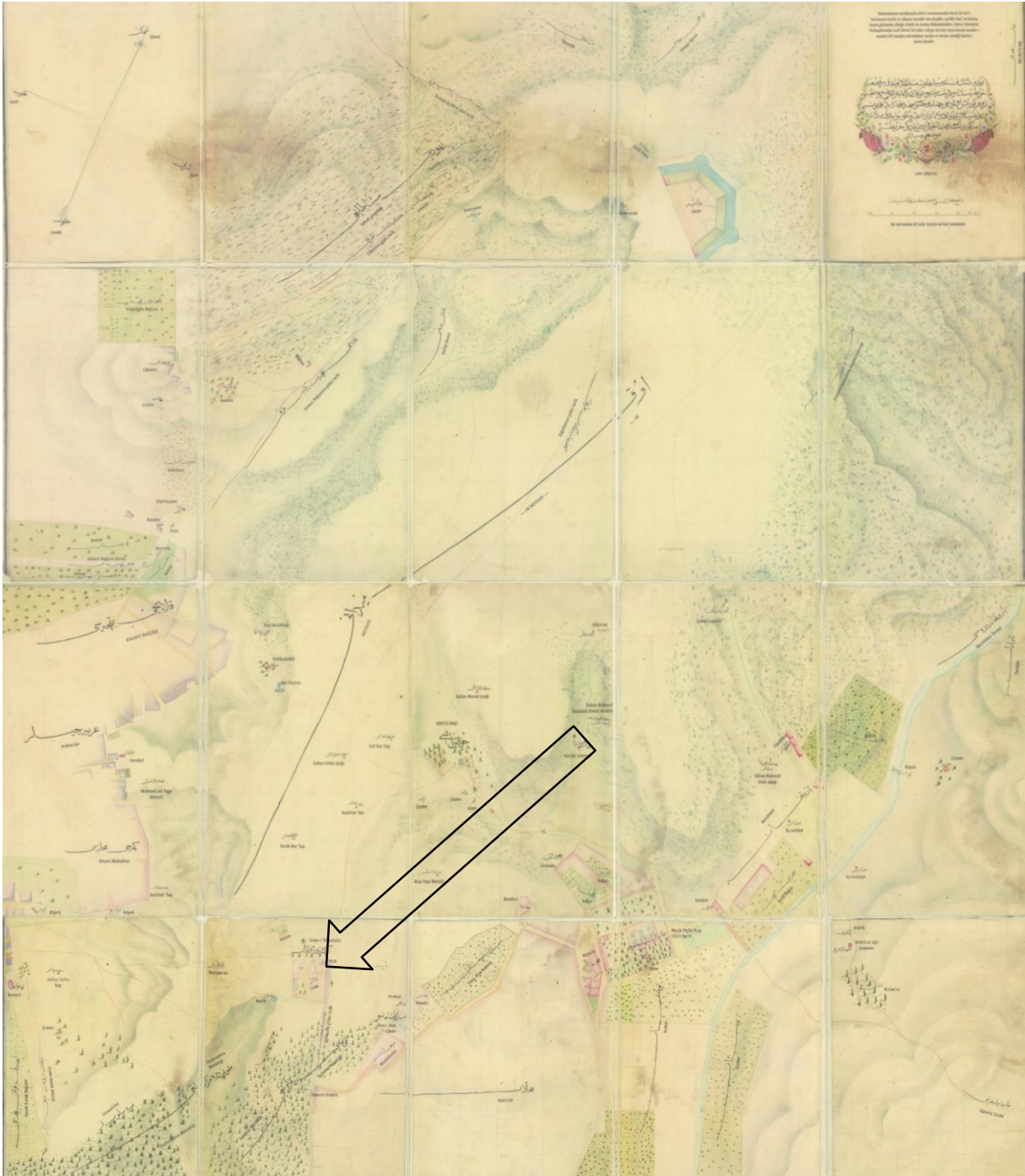
Açıklama: Menzilin ayak yerinin tarifi, Uşşaki Menzili'nin Kadınlar Çeşmesi tarafından Atıcılar Tekkesi yönüne doğru atıldığını ve kuzey rüzgarlarıyla da uyumlu olduğunu göstermektedir.⁶⁶⁸ (Bkz. Görsel 40)

⁶⁶⁵ İrtem, *a.g.e.*, s. 123.

⁶⁶⁶ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 33b.

⁶⁶⁷ Yücel, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁶⁸ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 370.

Görsel 40: Uşşaki Menzili istikametî⁶⁶⁹

⁶⁶⁹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.30. Azmayiş Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Tekye Menzili'nde ayak yeri olan *Top Taşı*⁶⁷⁰

Ana Taşı: Rahikili Ali Ağa tarafından 1031 gez uzaklığına 18. yüzyılın başında dikilen ve Arkurı Menzili taşından ötede Yusuf Çukuru'nun sonunda Hasköy'e yakın bulunan taş⁶⁷¹

Açıklama: Menzilin adlandırılmasından, menzil atışlarında talim haricinde nadir tercih edilen azmayiş okuyla atıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷² Bu nedenle söz konusu menzilde, ana taşından başka menzil atışı yoktur. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, menzil Delikli Kaya tarafından Hasköy yönüne doğru yani poyraz rüzgarına uygun şekilde güneybatı istikametine doğru atıldı. (*Bkz. Görsel 41*)

⁶⁷⁰ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 52b.

⁶⁷¹ Yücel, *a.g.e.*, s. 161.

⁶⁷² Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 271-272.

Görsel 41: Azmayış Menzili istikametj⁶⁷³

⁶⁷³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.31. Enderun Kiler Kethüdası Ahmed Mir Menzili

Rüzgar: Yıldız / Karayel

Ayak Taşı: Eski Hünkar Ayağı ile Tirendaz Menzili arasındaki kısa mermer taş⁶⁷⁴

Ana Taşı: Kiler Kethüdası Ahmed Refi tarafından 923 gez uzaklığa 1762 tarihinde dikilen ve Cerrah Menzili baş taşı ile Hâki Menzili ayak taşı arasındaki uzun mermer taş

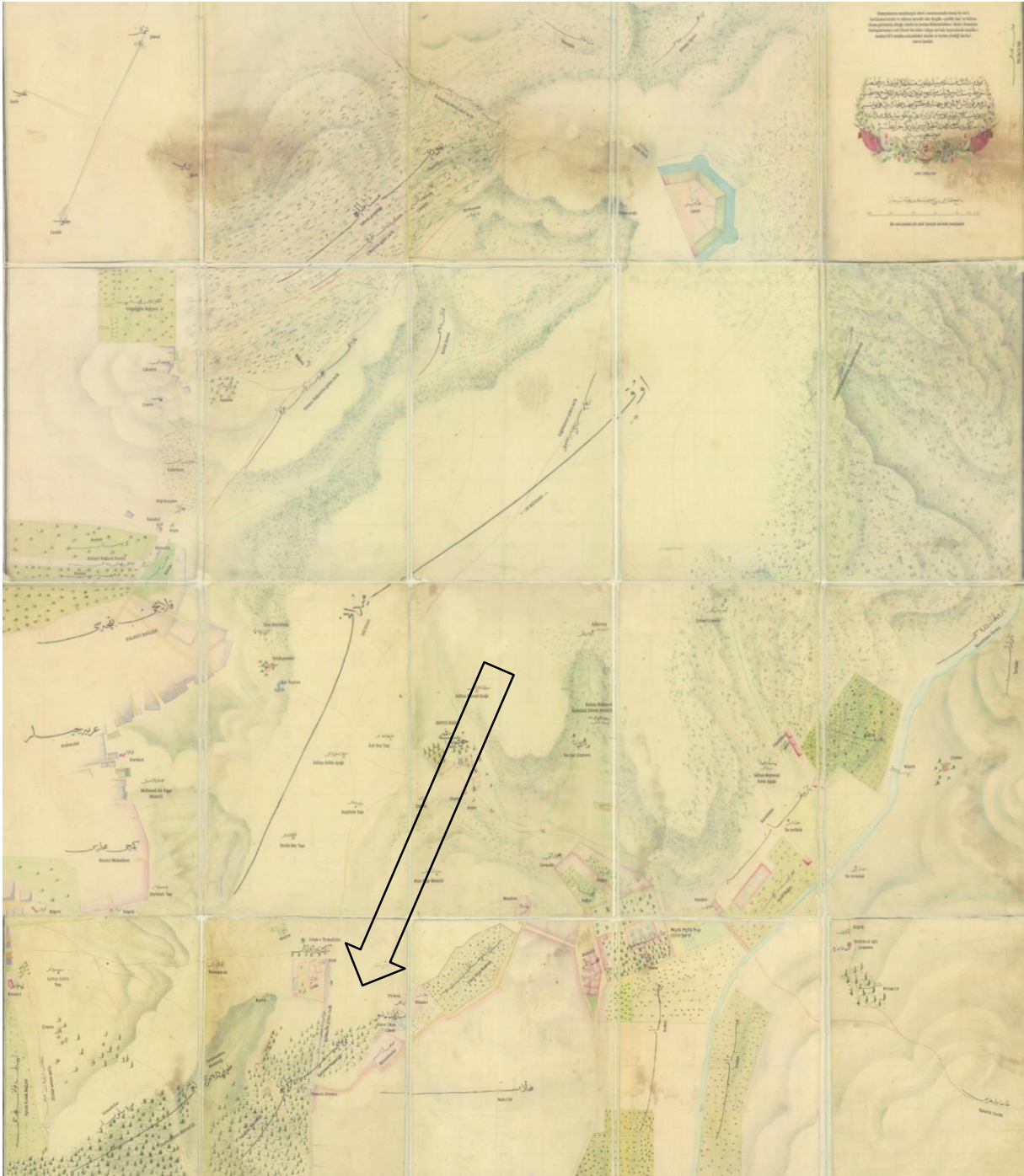
Açıklama: Menzilin ayak yerinin tarifinde geçen Hünkar Ayağı, 28 numarada incelediğimiz Sultan IV. Murad Menzili'nin ayak yeri olmalıdır. Zira menzile dair güzergah tespitimiz bunu doğrulamaktadır. Ayanoğlu'nun araştırmasına göre belirtilen ayak taşı, Kaptanpaşa Mahallesi Kadınlar Çeşmesi sırtında 1533 ada 1.parselde bulundu.⁶⁷⁵ Bizim tespitimiz de bahsi geçen konumla uyumludur. Menzilin ana taşı ise Kaptanpaşa Mahallesi'nde Kurt Sokak ile Piyale Paşa Camii Sokağı arasındaki 10 nolu konuta yakın bir mevkiide bulundu.⁶⁷⁶ Öyle görünüyor ki, söz konusu menzilin güzergahı kuzey rüzgarlarına uygun şekilde Kadınlar Çeşmesi'nden güney istikametindeki Atıcılar Tekkesi'ne doğrudur. Ancak Ünsal Yücel söz konusu menzilin güney rüzgarları olan günbatısı ve lodos rüzgarları ile atıldığını belirtir. Hem birincil kaynaklardaki veriler hem de bizim araştırmalarımız aksi yönde olup kuzey rüzgarları olan yıldız ve karayeli işaret etmektedir. Ayrıca Kiler Kethüdası Menzili'nin baş taşı olan Çuhadar Kara Hasan Ağa'nın 959 gez mesafedeki taşı yine Kaptanpaşa Mahallesi Mezarlık Camii Sokağı üzerindeki 12 nolu evin önünde bulundu.⁶⁷⁷ Şinasi Acar ve Metin Ateş'in gayretleriyle ortaya çıkarılan söz konusu menzil taşının konumu da tespitimizi doğrular niteliktedir. (*Bkz. Görsel 42*)

⁶⁷⁴ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 50a.

⁶⁷⁵ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁶⁷⁶ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 76.

⁶⁷⁷ Acar, "Son Bulunan Nişan...", s. 12.

Görsel 42: Enderun Kiler Kethüdası Ahmet Mir Menzili istikameti⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.32. Halil Ağa Menzili

Rüzgar: Lodos / Günbatısı

Ayak Taşı: Hacı Süleyman Menzili ile Rum Yusuf taşının arasındaki Deve Boynu denilen yere yakın küçük taş⁶⁷⁹

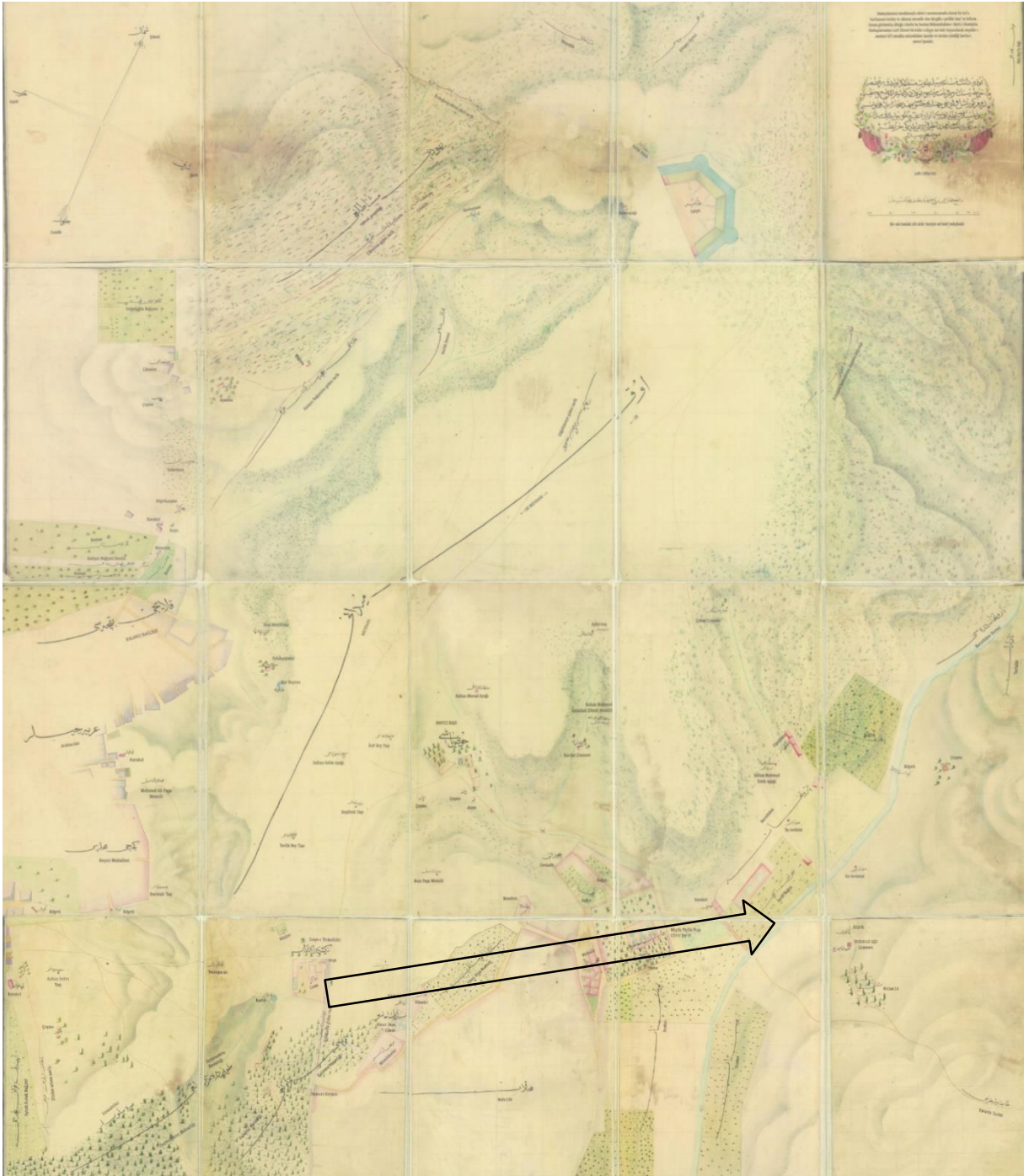
Ana Taşı: Musahip Halil Ağa tarafından 1060 gez uzaklığa 1795/1796 tarihinde dikilen ve Emin Menzili ana taşının 150 gez sağında İncirli Bahçe yönündeki derede bulunan uzun taş⁶⁸⁰

Açıklama: Mehmed Naili Efendi'nin hazırladığı bir menzilnamede, Deve Boynu denilen yerin Tekye önünde olduğu belirtilir.⁶⁸¹ Lütfi Efendi'nin haritasında gösterilen İncili Bahçe belirtilen mevkiye göre kuzeydoğuda kalmaktadır. Bu durumda menzil güzergahı güney rüzgarlarına (lodos / günbatısı) uygun bir istikamette bulunmaktadır. (*Bkz. Görsel 43*)

⁶⁷⁹ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 33b.

⁶⁸⁰ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 52a.

⁶⁸¹ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 55.

Görsel 43: Halil Ağa Menzili istikameti⁶⁸²

⁶⁸² İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.33. Abdullah Efendi (Dirhem) Menzili

Rüzgar: Lodos⁶⁸³

Ayak Taşı: Hasan Taşı ile Kızlar Ağası Taşı'nın arasındaki taş⁶⁸⁴

Ana Taşı: Valide Camii katibi Katip Abdullah Efendi tarafından 901 gez uzaklığa 17. yüzyılda dikilen ve Kadınlar Çeşmesi'nden az ileride bulunan taş⁶⁸⁵

Açıklama: Ayak taşını tarif ederken bahsi geçen Hasan Taşı, 41 numarada incelediğimiz Topyeri Menzili'ndeki Bahtiyarzade Hasan Çelebi'nin diktiği ana taşı olmalıdır.⁶⁸⁶ Söz konusu menzilin baş taşı ise Sultan II. Mahmud tarafından 1111 gez mesafeye 1834 tarihinde dikildi. Bahsi geçen taş Kadınlar Çeşmesi'nin kuzeyinde, Piyalepaşa Mahallesi Ülev Sokak 3391 ada 22.parselde bulundu.⁶⁸⁷ Atıcılar Tekkesi'nin kuzey tarafından Kadınlar Çeşmesi'ne doğru atılan bu güzergah lodos rüzgarının esme yönüyle oldukça uyumludur. (*Bkz. Görsel 44*)

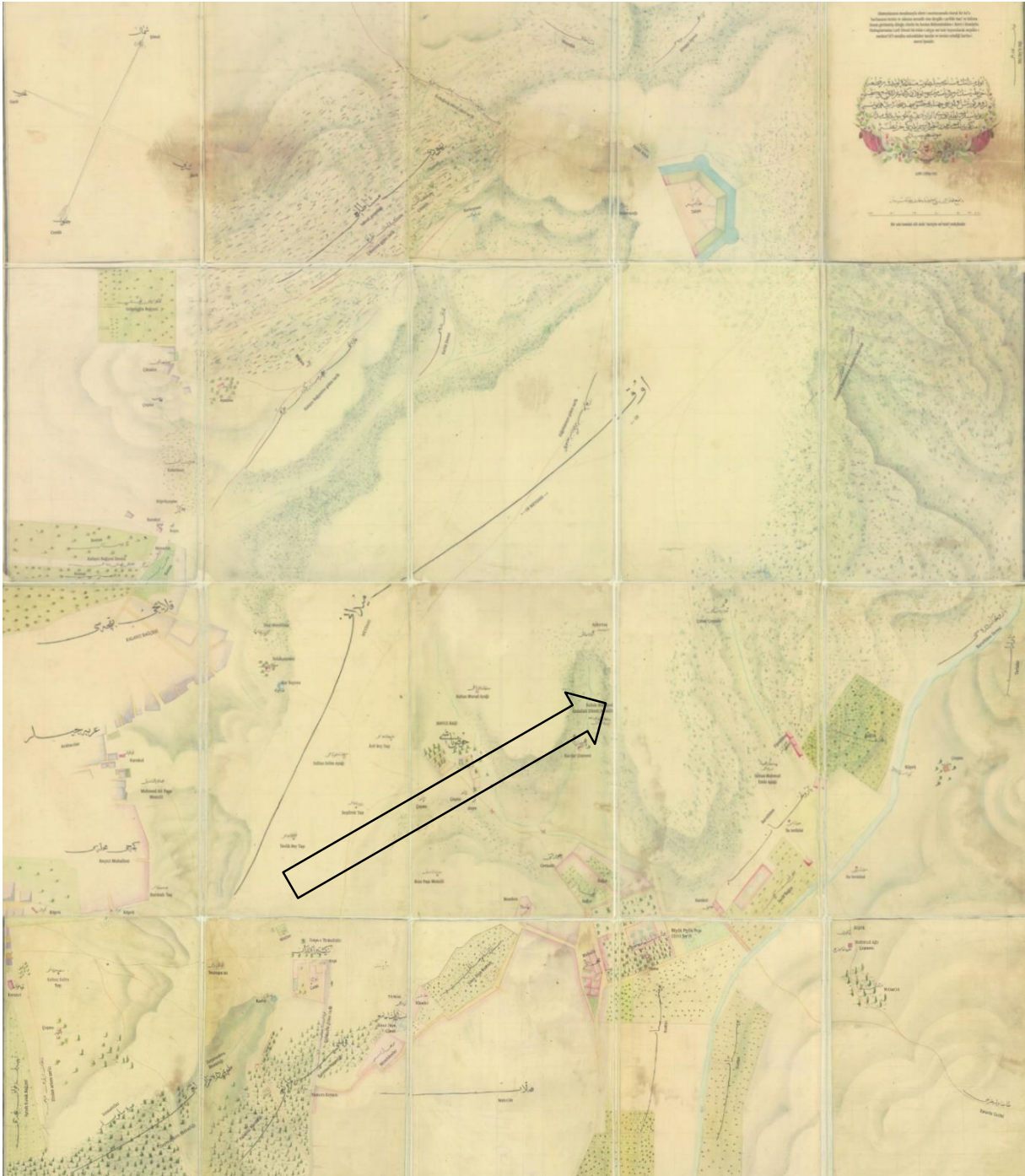
⁶⁸³ İrtem, *a.g.e.*, s. 125.

⁶⁸⁴ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 46b.

⁶⁸⁵ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 49.

⁶⁸⁶ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 402.

⁶⁸⁷ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 119.

Görsel 44: Abdullah Efendi Menzili istikameti⁶⁸⁸

⁶⁸⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.34. Emin Menzili (Lodos Menzili)

Rüzgar: Batı Lodosu / Günbatısı

Ayak Taşı: Hacı Süleyman Menzili'nin ana taşı⁶⁸⁹

Ana Taşı: Solaklar emini Ali Ağa tarafından 913,5 gez uzaklığa 17. yüzyılda dikilen ve Piyale Paşa Deresi'nden ilerideki İncirli Bahçe'ye yakın bulunan taş⁶⁹⁰

Açıklama: 35 numarada incelediğimiz Hacı Süleyman Menzili'nin ana taşının Atıcılar Tekkesi'nin güneyinde Kulaksız Mezarlığı'na yakın Kulaksız Yolu'nda tespit ettik. Emin Menzili'nin ana taşı ise Lütfi Efendi'nin haritasındaki Büyük Piyale Paşa Camii'nin kuzeydoğusunda bulunan İncirli Bahçe'de olmalıdır. Belirtilen güzergah batı rüzgarlarının esme yönüyle de uyumludur. Ayrıca söz konusu menzildeki Tacirzade Mehmed Emin Ağa'nın⁶⁹¹ 1796/1797 tarihinde 1160 gez uzaklığa dikilen taşı da Arpacılar Güneş Meydanı'ndaki Merhamet Sokağı'nda 45 nolu evin önünde bulundu.⁶⁹² Tacirzade Emin, Ok Meydanı yönetiminde de etkili olan isimlerden olması itibariyle arşiv kayıtlarında da anılan kemankeşlerdendi.⁶⁹³ Miladi 1822 tarihli kayıta Ok Meydanı şeyhi Hafız Ahmet'in ölümü ardından yeni şeyhin tayininden bahsedilmektedir. Söz konusu kayıta önceki şeyhlerin tayininden bahsedilirken Tacirzade, şeyh olabilecek öncelikli kemankeşler arasında gösterilmektedir. Emin Menzili'nin baş taşı olan Sultan II. Mahmud'un 1201 gez mesafeye 1836 tarihinde diktiği taş ise İncirli Bahçe kenarında bulundu.⁶⁹⁴ Her iki taşın konumları ve yakınlıkları güzergah tespitimizi doğrulamaktadır. (Bkz. Görsel 45)

⁶⁸⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 100.

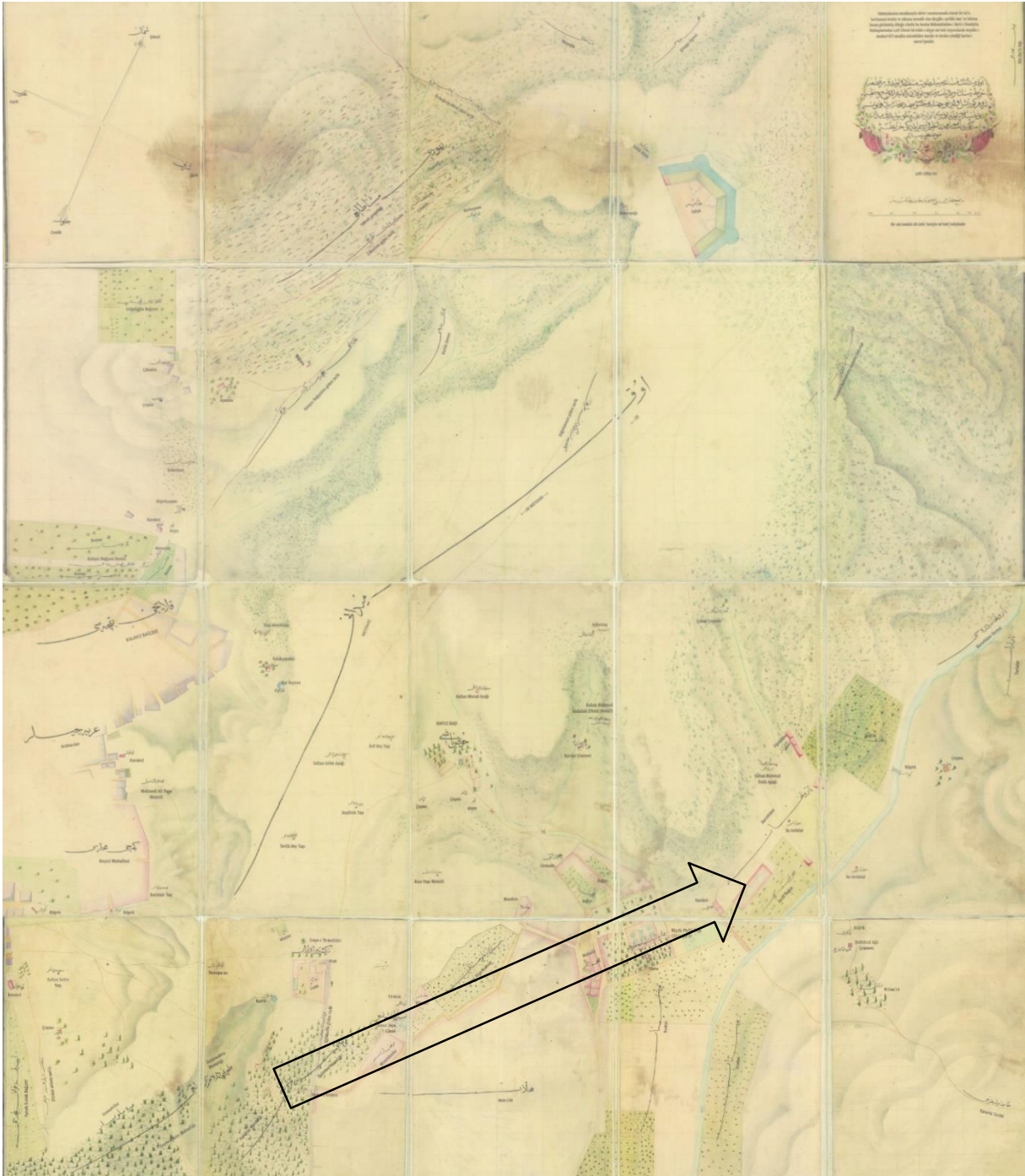
⁶⁹⁰ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 49.

⁶⁹¹ İrtem, *a.g.e.*, s. 131.

⁶⁹² Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 117.

⁶⁹³ BOA, AE.SMHD.2, 114/9658.

⁶⁹⁴ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 128.

Görsel 45: Emin Menzili istikameti⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.35. Hacı Süleyman Menzili

Rüzgar: Yıldız⁶⁹⁶

Ayak Taşı: Miralem Ahmet taşından az yukarıdaki düzde bulunan taş⁶⁹⁷

Ana Taşı: Berber Murad tarafından 1030 gez uzaklığa Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde dikilen ve Puta Deresi'nden ilerideki Eski Karlık'tan beride Kulaksız Yolu'nda bulunan taş⁶⁹⁸

Açıklama: 20 numarada incelediğimiz ve Iodos rüzgarıyla kuzeye atılan Miralem Ahmed Ağa Menzili'nin ana taşını işaret eden Yassıkaya, Hacı Süleyman Menzili ayak taşının konumunu belirlemeyi kolaylaştırmaktadır.⁶⁹⁹ Yıldız rüzgarıyla atılması itibariyle de Tekke güneyindeki Kulaksız Mezarlığı'na doğru menzil yönü belirlenmiş olmalıdır. Ana taşının tarifinde bahsi geçen *Kulaksız yolu* ifadesi de bu tespiti doğrular.⁷⁰⁰ Sedat Bayrakal, menzil taşları üzerine yaptığı çalışmada belirtilen menzile ait ana taşı olduğunu iddia ettiği Hacı Süleyman taşını incelemektedir. Ancak bahsettiği taş üzerindeki ifadeler taşın kible yani güney rüzgarıyla atılan bir menzilde dikildiğini göstermektedir. Ayrıca kaynaklar Hacı Süleyman Menzili ana taşı olarak Berber Murad'ın taşını işaret etmekte ve bahsi geçen taşın konumu olarak verilen Piyalepaşa Mahallesi Şahince Sokak 9/A adresi bizim tespit ettiğimiz güzergahla uyumlu değildir. Kanaatimizce söz konusu taşın Zihgirci Menzili'nde Hacı Süleyman'ın 1121,5 gez mesafedeki baş taşı olma ihtimali daha yüksektir. Zira taşın bulunduğu konum Zihgirci Menzili güzergahına dair tespitlerimize daha uygundur. Nitekim Zihgirci Menzili kible rüzgarıyla atılması itibariyle taşın kitabesindeki “Bu menzil issi sahibül meydan, Dikti **kibleyi** Hacı Süleyman sene 1003 (Miladi 1594/1595)” ifadesiyle uyum göstermektedir. (Bkz. Görsel 46)

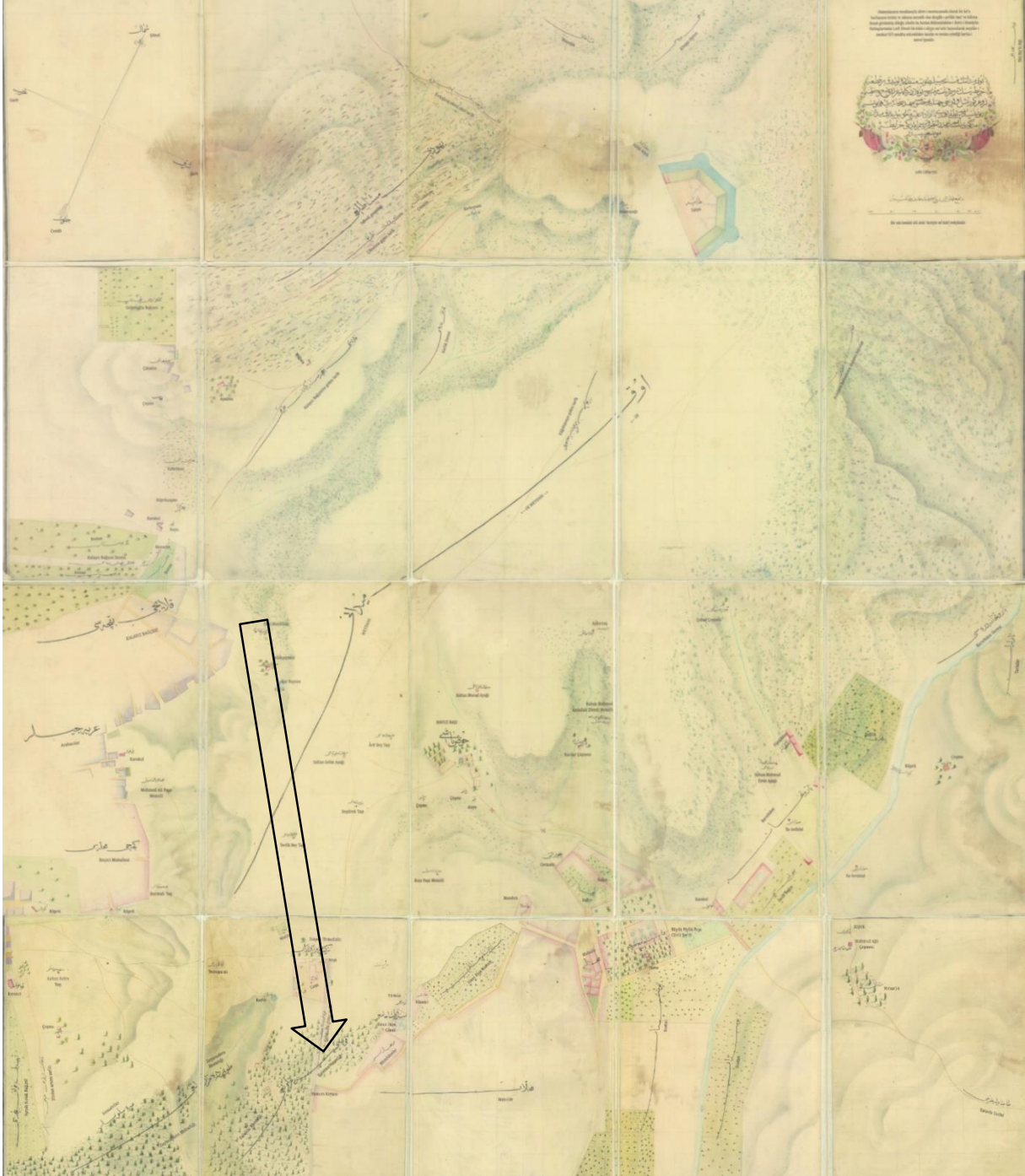
⁶⁹⁶ İrtem, *a.g.e.*, s. 125.

⁶⁹⁷ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 29a.

⁶⁹⁸ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 41.

⁶⁹⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 100.

⁷⁰⁰ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 354.

Görsel 46: Hacı Süleyman Menzili İstikameti⁷⁰¹

⁷⁰¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.36. Darüssaade Ağası Yusuf Ağa Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Parpul (Ahi) Menzili ile Cafer Bey (7 numaralı) Menzili ayak yeri arasındaki küçük mermer taş⁷⁰²

Ana Taşı: Yusuf Ağa tarafından 840 gez uzaklığa dikilen taş⁷⁰³

Açıklama: Menzile ait ayak veya ana taşının tarihiyle ilgili veri bulunmamakla beraber menzili açan Yusuf Ağa'nın 17. yüzyılın ikinci yarısında görev yaptığı kanaatindeyiz. Ahmed Resmi'nin darüssaade ağalarına dair ele aldığı *Hamiletü'l Kübera* adlı esere göre, menzilin ikinci taşını diken Hacı Beşir Ağa'dan önce Yusuf Ağa adlı tek Darüssaade ağası, 1671 ila 1687 yılları arasında ağalık görevini ifa eden şahıstır.⁷⁰⁴ Bu durumda menzil belirtilen tarihler arasında açılmış olmalıdır. Menzilin ana taşı konumuyla ilgili bilginin yetersiz olması bizi baş taşının konumunu bulmaya sevk etmektedir. Kaynaklarda menzil yönünün Bostancı Menzili'ne doğru atıldığı bildirilir.⁷⁰⁵ Ayrıca menzil ana taşı mesafesinin, ön şart olan 900 gez mesafeye ulaşmaması özel izinle açılan menzillerden olduğunu göstermektedir ve sadece Darüssaade ağalarının atış yapabildiği özel bir menzildir. Bu nedenle ana taş ve baş taşı haricinde menzilde taş bulunmamaktadır. Söz konusu menzilin baş taşı olan Hacı Beşir Ağa'nın 1760/1761 tarihli 928 gez mesafedeki taşının Cin Deresi'nin başında bulunan uzun beyaz mermer taş olduğu belirtilir.⁷⁰⁶ 7 numarada incelediğimiz Cafer Menzili ve 40 numarada incelediğimiz Parpol Menzili ayak yerlerini Kağıthane yolu üzerinde, Ok Meydanı'nın kuzey tarafında tespit ettik. Bizim tespit ettiğimiz Bostancı Menzili güzergahı, ayak yerine göre kuzey rüzgarlarıyla da uyumlu olarak belirtilen istikametinin güneyinde kalmaktadır. Bu durumda menzil güzergahı,

⁷⁰² Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 36a.

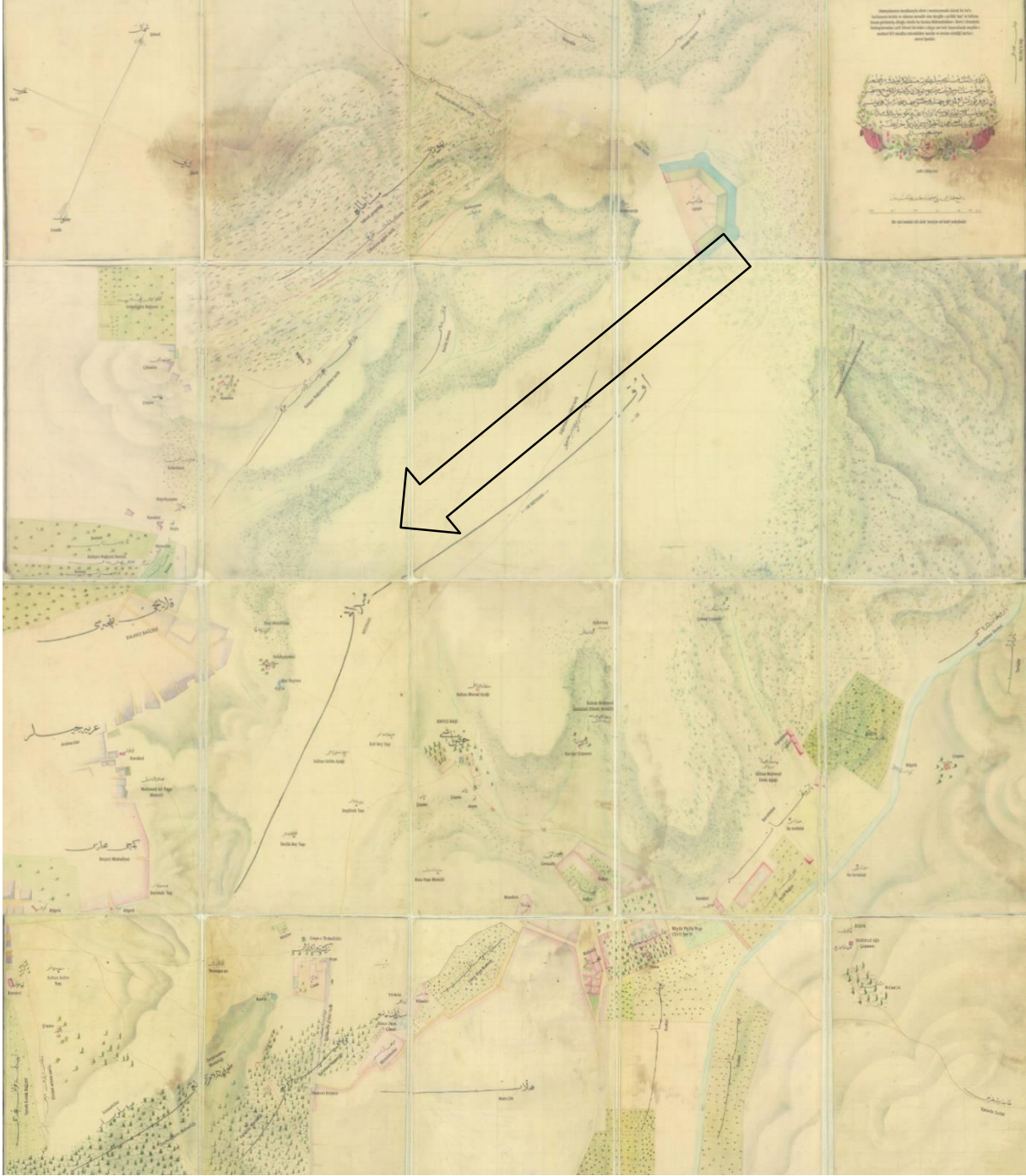
⁷⁰³ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 51a.

⁷⁰⁴ Ahmed Resmi Efendi, *Hamiletü'l Kübera*, İstanbul, 2000, s. 58.

⁷⁰⁵ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 35.

⁷⁰⁶ Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 186.

Kağıthane yolunda İmam Deresi'nin doğusundan Yahudi Mezarlığı'na paralel şekilde güneye doğru yaklaşık 560 metrelik bir alana sahiptir. Zira Beşir Ağa'nın 18. yüzyılın ikinci yarısında menzil attığını göz önüne alırsak, bu döneme ait gez hesaplarımız bize belirtilen mesafeyi vermektedir. (*Bkz. Görsel 47*)

Görsel 47: Darüssaade ağası Yusuf Ağa Menzili istikameti⁷⁰⁷

⁷⁰⁷ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.37. Hasıllı Muhammed (Mehmed) Menzili

Rüzgar: Poyraz

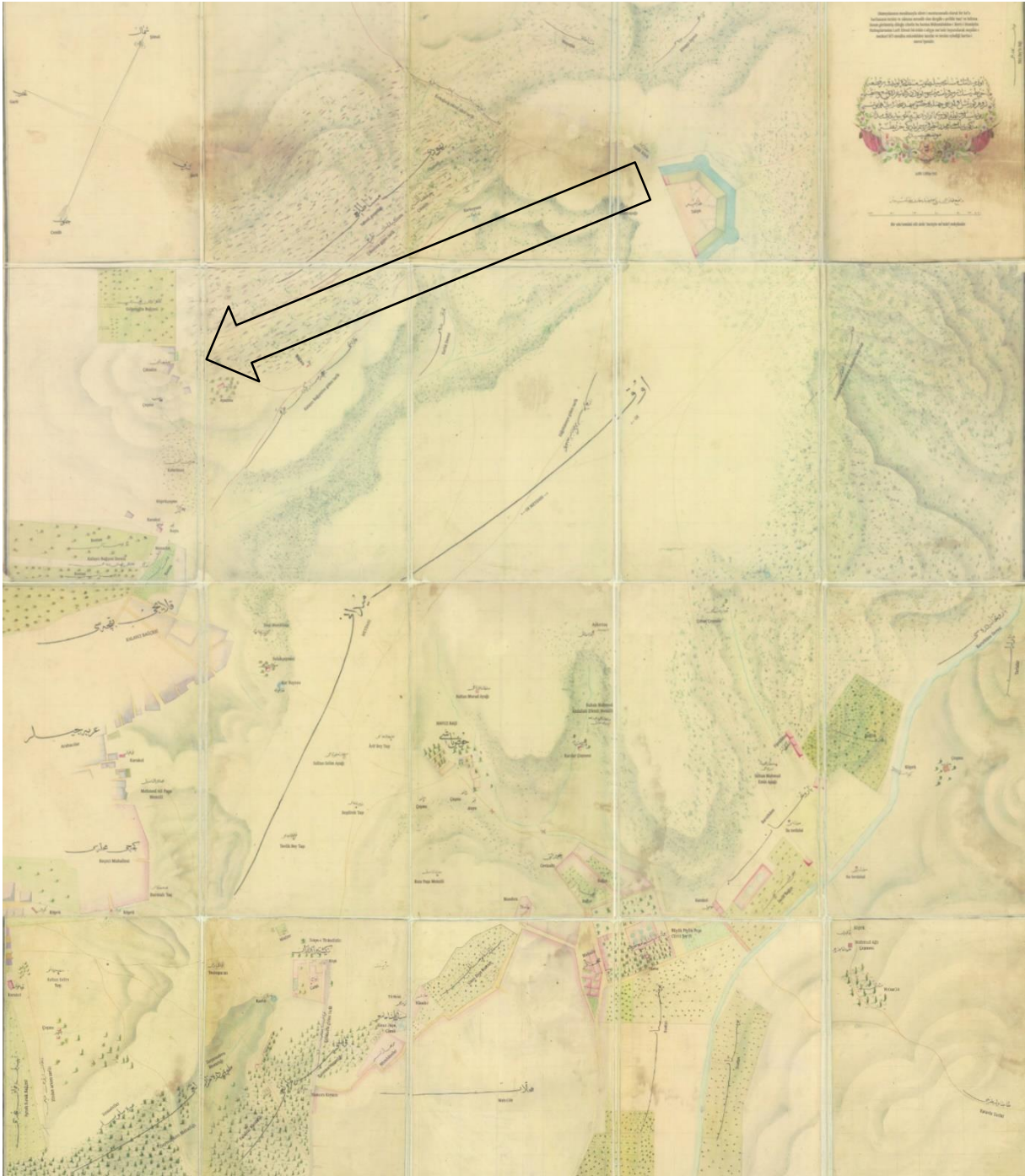
Ayak Taşı: Nakkaş Menzili ile İmam Menzili arasındaki orta boy mermer taş⁷⁰⁸

Ana Taşı: Hasıllı Mehmed Ağa (Abdest Mehmed Ağa) tarafından 901 gez uzaklığa 1792/1793 tarihinde dikilen taş

Açıklama: Kaynaklar menzilin Yahudi Mezarlığı'na doğru atıldığını belirtir. Zira güncel çalışmalarda da ana taşı Yahudi Mezarlığı yanında 1758 ada 1.parselde bulunmuştur.⁷⁰⁹ Söz konusu taşın konumu ve menzilin poyraz rüzgarıyla atıldığı göz önüne alındığında, ayak taşı Kağıthane yönündeki Kitapçı Deresi'nin güneyinde İmam Ayağı'na yakın yaklaşık 585 metre kuzeydoğuda olmalıdır. Zira Nakkaş ve İmam Menzili'ne dair tespitlerimizde bu bölgeyi işaret etmektedir. Menzilde belirtilen ana taşı haricinde taş bulunmamaktadır. (Bkz. Görsel 48)

⁷⁰⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 54a.

⁷⁰⁹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 149.

Görsel 48: Hasıllı Muhammed Menzili istikameti⁷¹⁰

⁷¹⁰ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.38. Çizmeci (Çullu) Menzili

Rüzgar: Poyraz

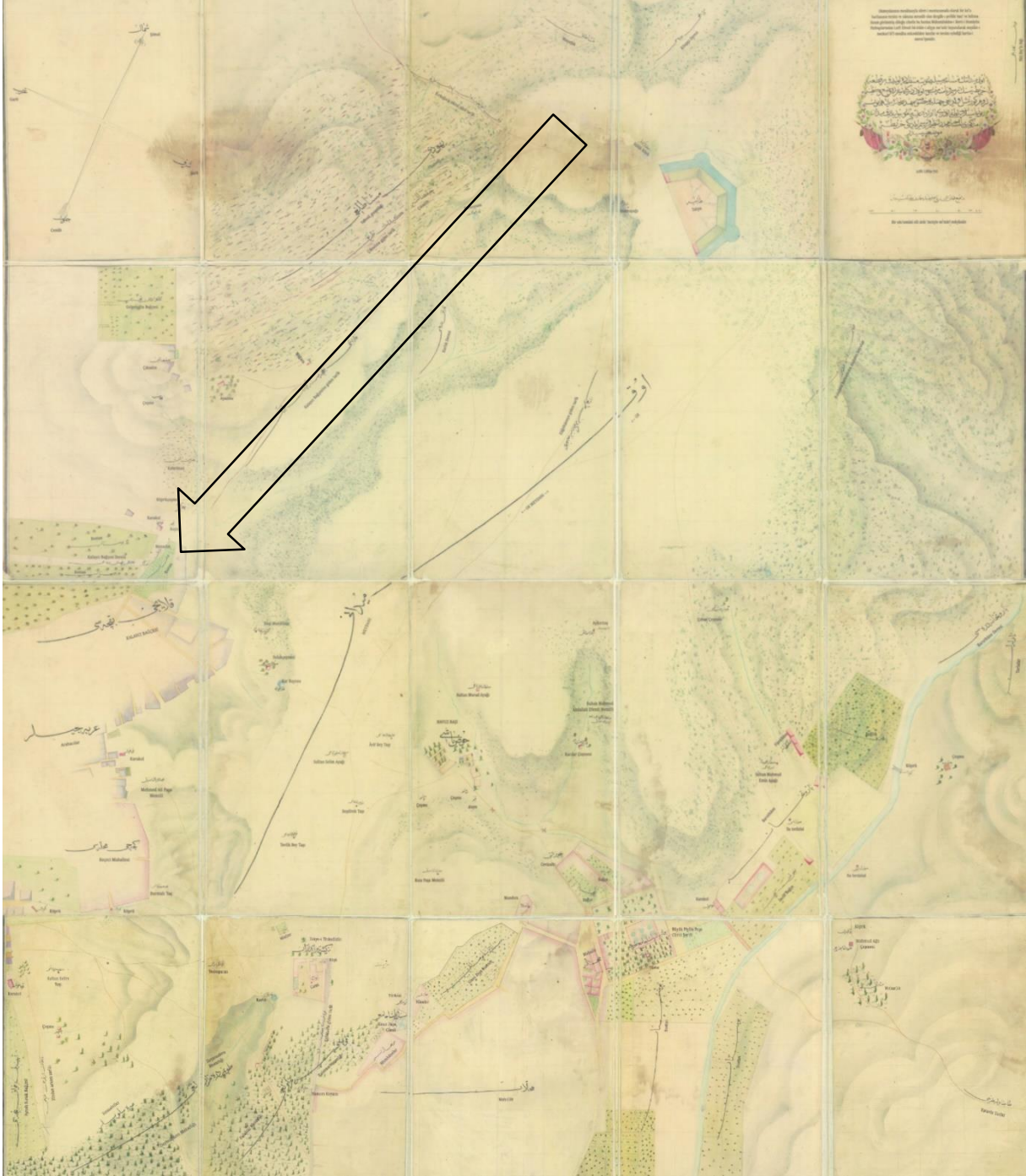
Ayak Taşı: Cafer Menzili ile Arabacı (Ali Bali) Menzili arasındaki taş⁷¹¹

Ana Taşı: Yaycı Davud tarafından 1155 gez uzaklığa 16. yüzyılda dikilen ve Bahtiyar Deresi'nde bulunan taş⁷¹²

Açıklama: Günümüzde bilinmeyen Bahtiyar Deresi'nin, 20 numarada incelediğimiz Miralem Ahmed Ağa Menzili'nde de bahsi geçmektedir. Miralem Menzili ana taşının Bahtiyar Deresi'nin yukarısında bulunduğunu bahsettik. Bu tespit Çizmeci Menzili ana taşının yerini bulmayı kolaylaştırmaktadır. 7 numarada incelediğimiz Cafer ve 39 numarada incelediğimiz Arabacı Menzili güzergahları, Miralem Menzili ana taşı konumu ve menzilin poyraz rüzgarıyla atıldığı göz önüne alındığında menzil güzergahı, İmam Ayağı'nın batısından Yahudi Mezarlığı'na paralel şekilde Kalaycı Bahçesi'nin doğusuna kadar yaklaşık 750 metrelik bir istikamettir. (Bkz. Görsel 49)

⁷¹¹ Acar-Özveri, a.g.m, s. 37.

⁷¹² Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 310.

Görsel 49: Çizmeçi Menzili istikameti⁷¹³

⁷¹³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.39. Arabacı (Ali Bali) Menzili

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Parpol (Ahi) Menzili ile Haydar (Memi Çelebi) Menzili arasındaki kısa kalın mermer taş⁷¹⁴

Ana Taşı: Arabacı Mahmud Ağa tarafından 16. yüzyılın ilk yarısında dikilen ve Çakıllı Tepe'de Çizmeci (Çullu) Menzili ayak taşı ile Parpol (Ahi) Menzili ayak taşı arasındaki taş⁷¹⁵

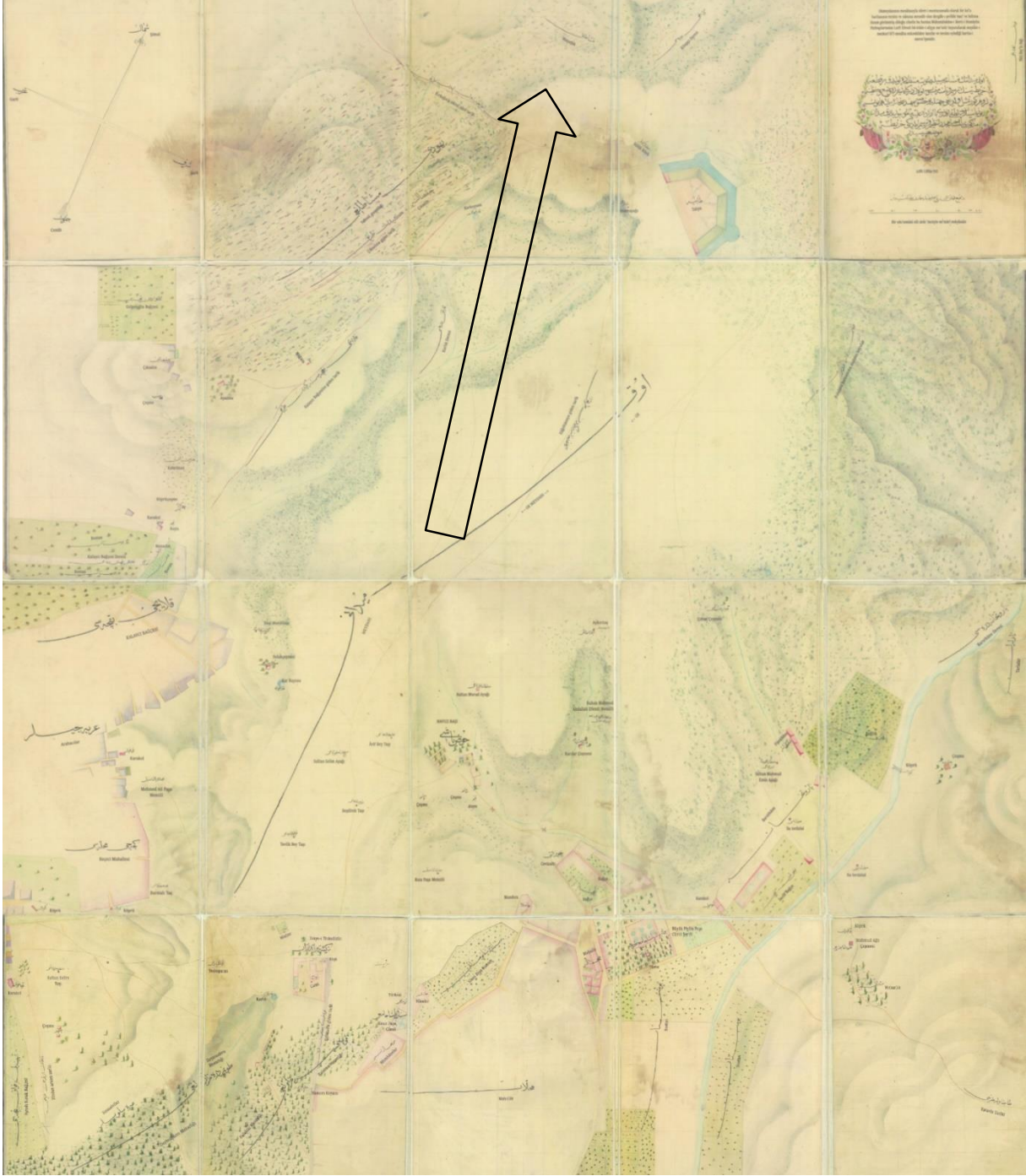
Açıklama: Menzilin Arabacı Mahmud tarafından ilk dikilen ana taşı kaybolduktan sonra Zağarcı Kasım tarafından 972 gez uzaklıktaki menzil taşı, ana taşı olarak kabul edildi.⁷¹⁶ Zağarcı Kasım da önde gelen birçok kemankeş gibi yeniçeri zümresindendi. Zira meslekleri de göz önüne alındığında kemankeşlerin ekseriyetinin yeniçeri zümresinden olması kaçınılmazdı.⁷¹⁷ 1 numarada incelediğimiz Atıcılar Tekkesi'nden kuzeye İmam Menzili'ne doğru atılan Haydar (Memi Çelebi) Menzili ile 40 numarada incelediğimiz Kağıthane tarafındaki Çakıllı Tepe'den güneye atılan Parpol (Ahi Yeri) Menzili güzergahları göz önüne alındığında; menzil güzergahının bir nevi Parpol Menzili'nin tam tersi olacak şekilde kuzeye, Kağıthane tarafındaki Çakıllı Tepe'ye doğru olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Görsel 50)

⁷¹⁴ Acar-Özveri, a.g.m., s. 37.

⁷¹⁵ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 320.

⁷¹⁶ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 20b.

⁷¹⁷ İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe* (Haz: Muhammed İbrahim Yıldırım), Ankara 2013, s. 47.

Görsel 50: Arabacı Menzili istikameti⁷¹⁸

⁷¹⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.40. Parpol (Ahi Yeri) Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

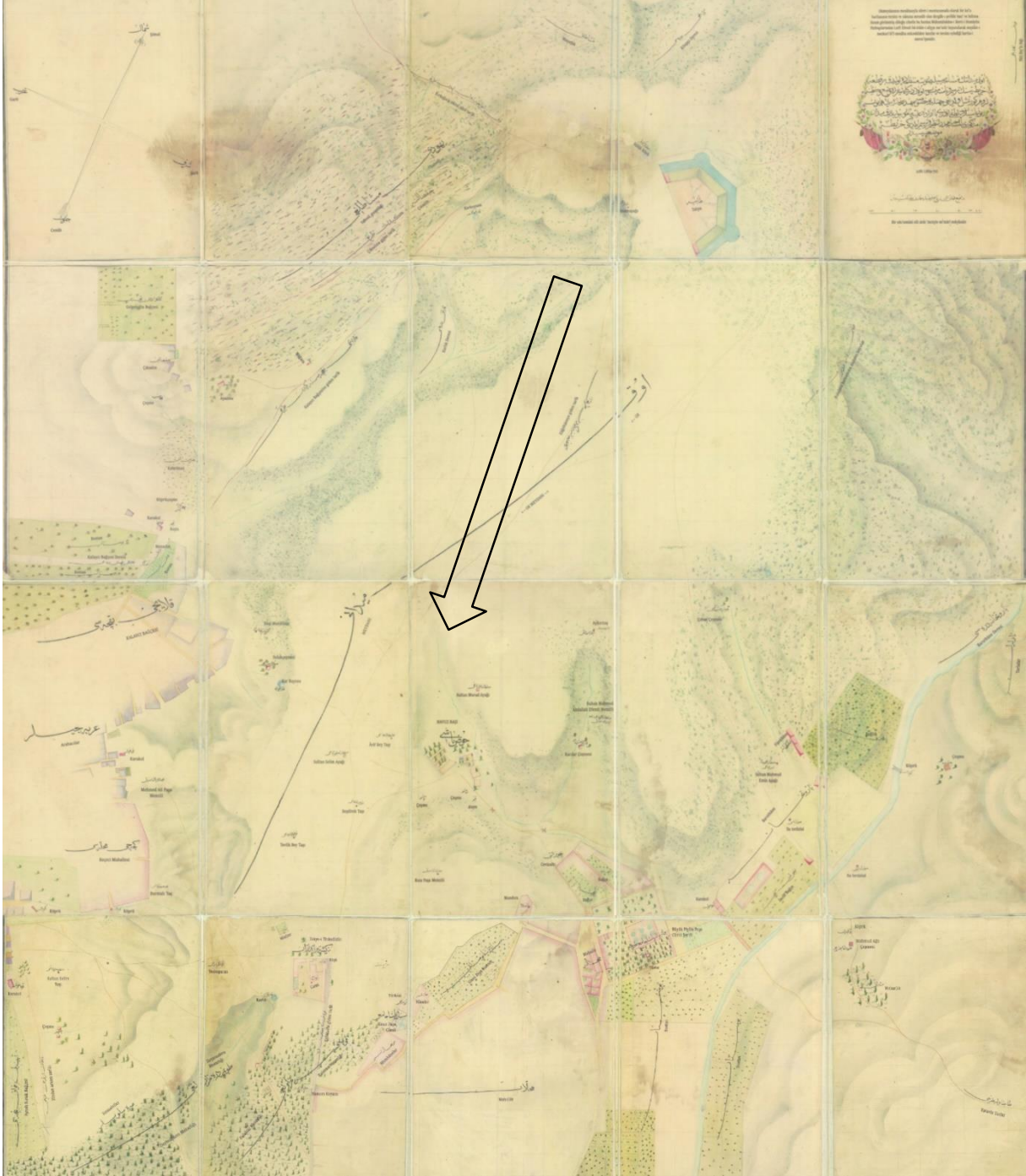
Ayak Taşı: Kağıthane tarafında Çakıllı Tepe’de Ali Bali taşı ile Yeksüvar Menzili arasındaki taş⁷¹⁹

Ana Taşı: Top İskender tarafından 986,5 gez uzaklığa 15. yüzyılın sonlarında dikilen ve Ağalar Menzili’nin ilerisindeki *Hasan Ayak Yeri* veya *Hasan Taşı* denilen Top Yeri Menzili’nin ayak taşı⁷²⁰

Açıklama: Arabacı (Ali Bali) Menzili ve Büyük Yeksüvar Menzili’ne dair tespitlerimiz Parpol (Ahi Yeri) Menzili ayak yeri için Kağıthane Yolu’na yakın Çakıllı Tepe’yi işaret etmektedir. Zira burada bahsedilen Yeksüvar Menzili, Büyük Yeksüvar Menzili olmalıdır. 43 numarada incelediğimiz Küçük Yeksüvar Menzili olarak kaynaklara geçen bir diğer menzil, güzergahı itibariyle bahsi geçen konumdan oldukça uzaktadır. Menzilin ana taşı olarak bahsi geçen taşın aynı zamanda Top Yeri Menzili’nin ayak taşı olduğu belirtilir. 41 numarada incelediğimiz Top Yeri Menzili ayak taşını, Parpol ayak yeri güneyinde Atıcılar Tekkesi yönünde, Kağıthane Yolu’nun güney kısmına yakın bir mevkide tespit ettik. Bu durumda menzil, Çakıllı Tepe’den Kağıthane yolu istikametinde Atıcılar Tekkesi’ne doğru atıldı. (*Bkz. Görsel 51*)

⁷¹⁹ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 17b.

⁷²⁰ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 314.

Görsel 51: Parpol Menzili istikameti⁷²¹

⁷²¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.41. Top Yeri (Hasan Taşı) Menzili

Rüzgar: Yıldız

Ayak Taşı: Kağıthane (Sadabat) yoluna yakın beyaz küçük mermer taş⁷²²

Ana Taşı: Bahtiyarzade Hasan Çelebi tarafından 1004 gez uzaklığa dikilen ve Tekye Tepesi'ndeki Müezzinler Sofası'na yakın bulunan taş⁷²³

Açıklama: Top Yeri Menzili'nin ayak taşının Parpol (Ahi Yeri) Menzili ana taşı olduğunu Parpol Menzili'ni incelediğimiz kısımda belirttik. Menzil ana taşının Müezzinler Sofası'na yakın olduğunun belirtilmesi ve Lütfi Paşa haritasında bu yerin işaretlenmesi, güzergahı belirlemeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca söz konusu menzilin baş taşı olan Sultan II. Mahmud'un 1228 gez mesafedeki 1836 tarihli taşı, Keçecipiri Mahallesi'ndeki Yağmur Sokak ile Şahin Sokağı'nın kesiştiği alanda 3149 ada 9.parselde bulundu.⁷²⁴ Ayanoğlu bahsi geçen taşın II. Mahmud'un Cerrah Menzili'nde attığı baş taş olduğunu iddia etse de, 15 numarada incelediğimiz ve Sinan Paşa Camii yönüne atılan Cerrah Menzili güzergahı, taşın bulunduğu konumla uyuşmamaktadır.⁷²⁵

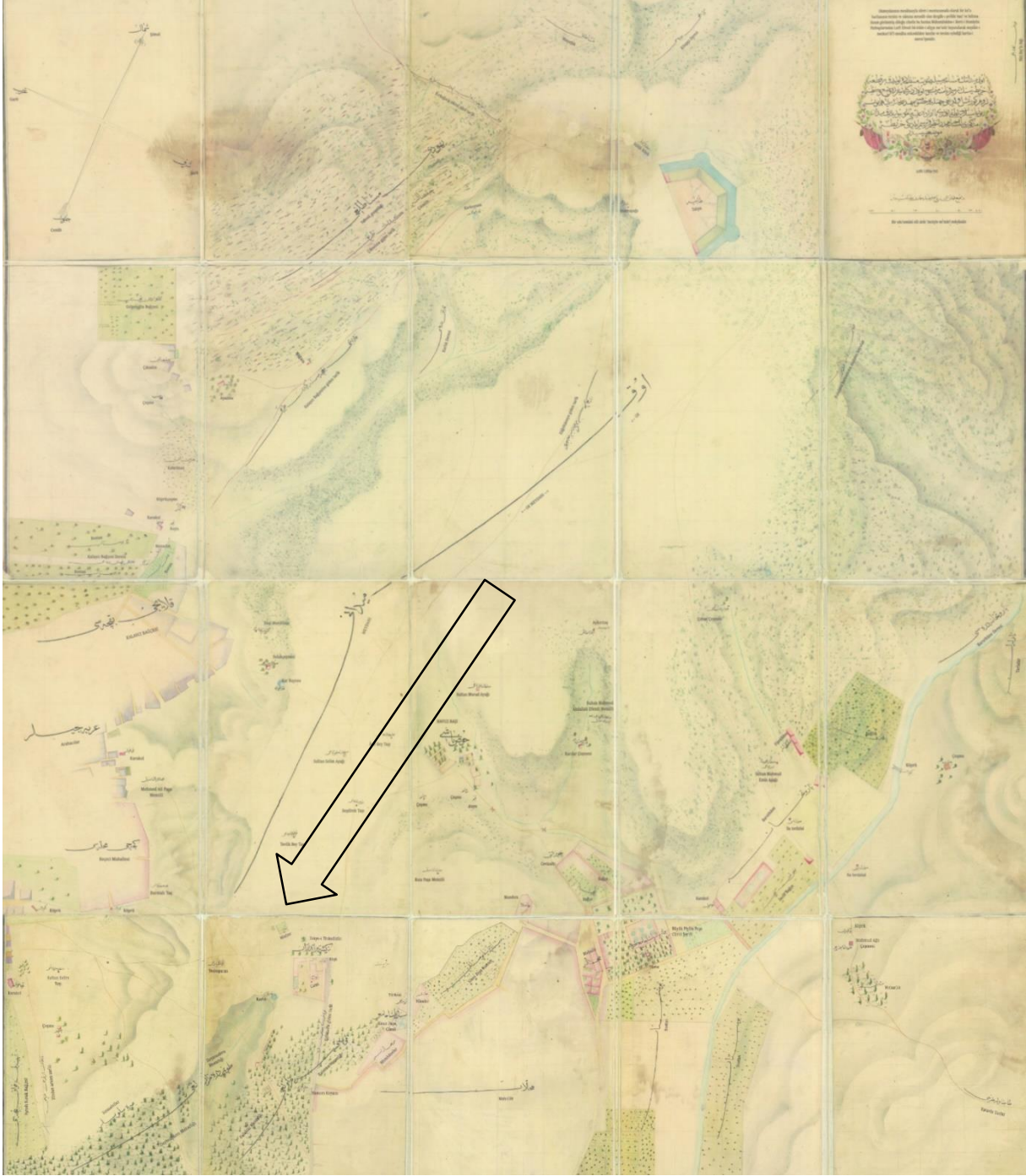
(Bkz. Görsel 52)

⁷²² Acar-Özveri, a.g.m., s. 39.

⁷²³ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 338.

⁷²⁴ Bayrakal, a.g.e., s. 123.

⁷²⁵ Ayanoğlu, a.g.e., s. 85.

Görsel 52: Top Yeri Menzili istikameti⁷²⁶

⁷²⁶ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.42. Nakkaş Menzili

Rüzgar: Lodos⁷²⁷

Ayak Taşı: Ağalar Menzili solunda bulunan taş⁷²⁸

Ana Taşı: Timurcuklu Cafer tarafından 896,5 gez uzaklığa Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde dikilen ve Yeksüvar Menzili taşları ile İmam Menzili ayak taşı arasında bulunan taş⁷²⁹

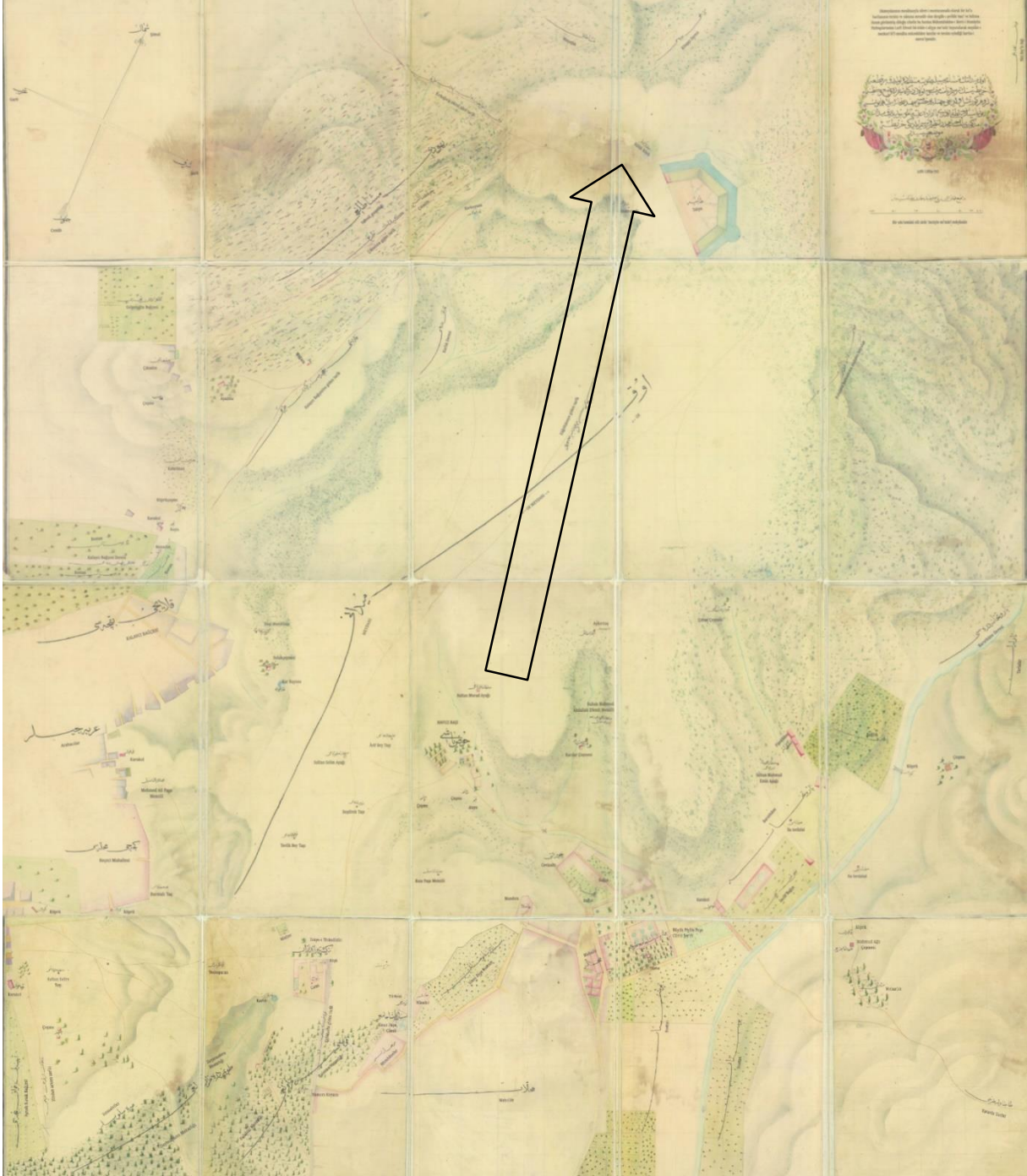
Açıklama: 4 numarada incelediğimiz Ağalar Menzili ana ve menzil taşlarını Havuz Başı mevkinin kuzeyinde, Kadınlar Çeşmesi'nin batısında ve Kağıthane Yolu istikametinde tespit ettik. Büyük Yeksüvar Menzili (Küçük Yeksüvar Menzili ile söz konusu güzergah uyumsuzdur.) taşları ve 9 numarada incelediğimiz İmam Menzili ayak taşı, Lodos rüzgarının esişine uygun şekilde ayak yeri istikametine göre kuzeyde Kağıthane tarafındadır. Kaynaklara göre, Nakkaş Menzili'ndeki son taş yani baş taşı 1102,5 gez mesafedeki Sultan II. Mahmud'un taşıdır. Güncel çalışmalar sonucunda Sütlüce Mahallesi'nde Halıcıoğlu Okmeydanı Caddesi ile Tavcı Sokak arasında 2745 ada 1.parselde kitabesinin tahrip olması itibariyle sadece "*Mahmud*" ibaresi okunabilen ve kime ait olduğu bilinmeyen bir taş bulundu.⁷³⁰ Söz konusu taşın padişah menzil taşları gibi büyük ve ihtişamlı kabartmalara sahip olması II. Mahmud'a ait olduğunu düşündürmektedir. Nitekim taşın Kağıthane tarafında bulunduğu konum, bizim tespit ettiğimiz Nakkaş Menzili güzergahıyla uyumludur. Kanaatimizce söz konusu taş Sultan II. Mahmud'un Nakkaş Menzili'ndeki baş taşıdır. (*Bkz. Görsel 53*)

⁷²⁷ İrtem, *a.g.e.*, s. 131.

⁷²⁸ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 28a.

⁷²⁹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 354.

⁷³⁰ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 129.

Görsel 53: Nakqas Menzli istikameti⁷³¹

⁷³¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.43. Küçük Yeksüvar (Sala) Menzili

Rüzgar: Lodos⁷³²

Ayak Taşı: Cerrah Menzili ile Hacı İsmail (Cafer) Menzili arasındaki taş⁷³³

Ana Taşı: Seyyid Mustafa Efendi tarafından 961 gez uzaklığa dikilen ve Emin Menzili ile Arkuru Menzili ayak taşı arasında bulunan taş

Açıklama: 15 numarada incelediğimiz Cerrah Menzili ana taşını Sinanpaşa Camii yakınında tespit ettik. 34 numarada ele aldığımız Emin Menzili ana taşı Piyalepaşa Deresi'nden ilerideki İncirli Bahçe yakınında, 8 numarada incelenen Arkuru Menzili ayak taşı ise Kadınlar Çeşmesi ardında tespit edildi. Menzilin güney rüzgarı Lodos'la atıldığı belirtildiğine göre menzil istikameti Sinanpaşa Camii'nin kuzeybatısı ile Atıcılar Tekkesi'nin kuzeydoğusunda kalan mevkiiden yaklaşık 624 metre kuzeyde İncirli Bahçe'nin batısı ile Kadınlar Çeşmesi'nin doğusuna doğru olmalıdır. Ayanoğlu, bu mevkiye yakın 1537 ada 10.parselde, yerinden sökülmüş ve atıl halde bir menzil taşı tespit etti.⁷³⁴ Taş üzerinde geçen okunabilen “*Ali İsmail Çavuş*” ibaresi mevcuttur. Bu durum bize, söz konusu taşın Küçük Yeksüvar Menzili'nde Şişebaz İsmail Çavuş'un 1069 gez mesafedeki taşı olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca yine Küçük Yeksüvar Menzili'nde taş diken Nafizi Mustafa'nın 1072 gez mesafede Hicri 1178 (Miladi 1764/1765) tarihli taşı aynı mahallede, Piyale Paşa Mahallesi 1540 ada 3.parselde bulundu.⁷³⁵ Menzilin isimlendirilmesinden anlaşılan, bu menzilde kullanılan ok çeşidi yeksüvardı.⁷³⁶ (Bkz. Görsel 54)

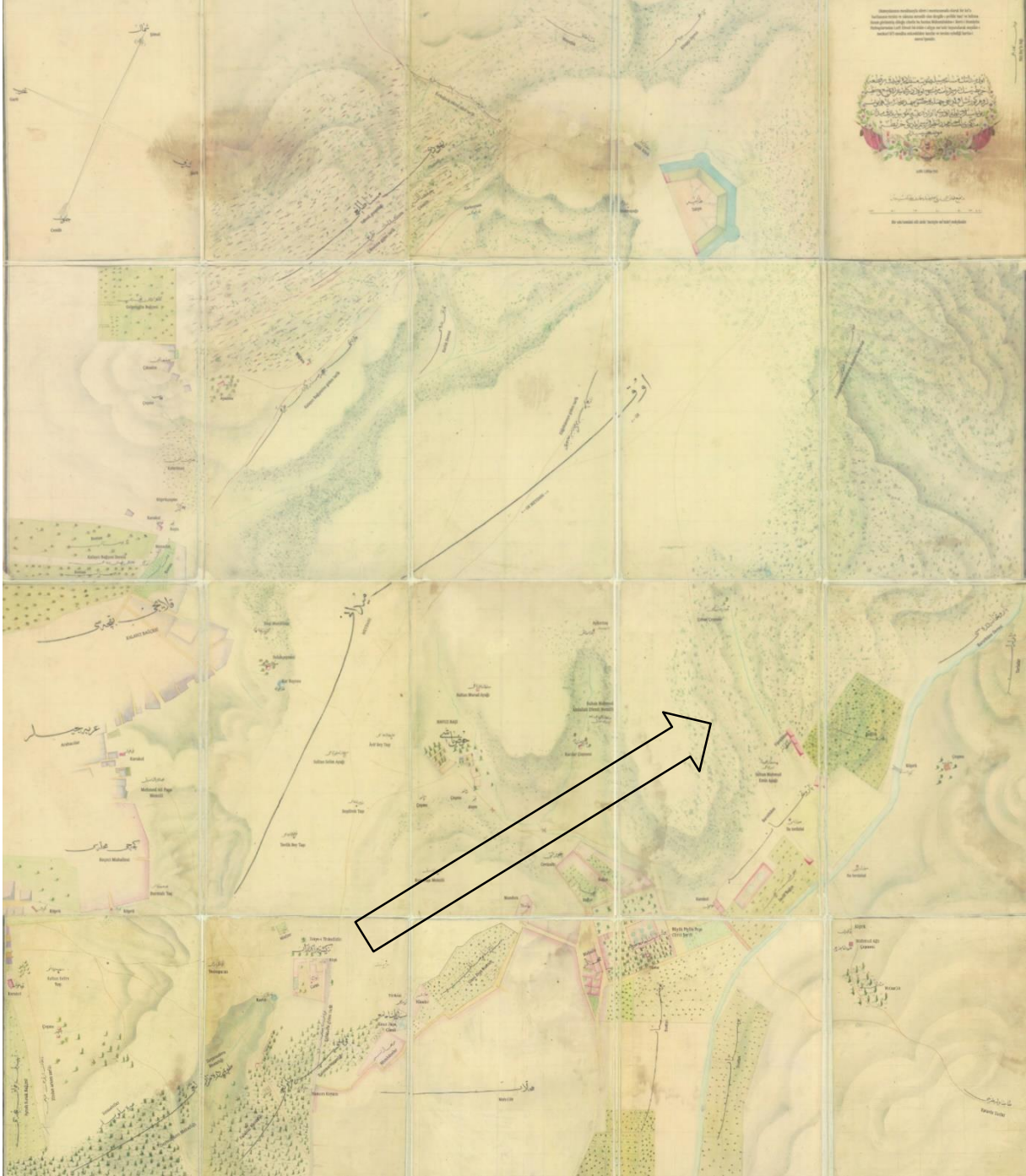
⁷³² İrtem, *a.g.e.*, s. 127.

⁷³³ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 51.

⁷³⁴ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 118.

⁷³⁵ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 84.

⁷³⁶ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1098.

Görsel 54: Küçük Yeksüvar Menzili istikameti⁷³⁷

⁷³⁷ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.44. Büyük Yeksüvar Menzili

Rüzgar: Lodos

Ayak Taşı: Hasan Ayağı yeri ile Cafer (Hacı İsmail) Menzili arasındaki taş⁷³⁸

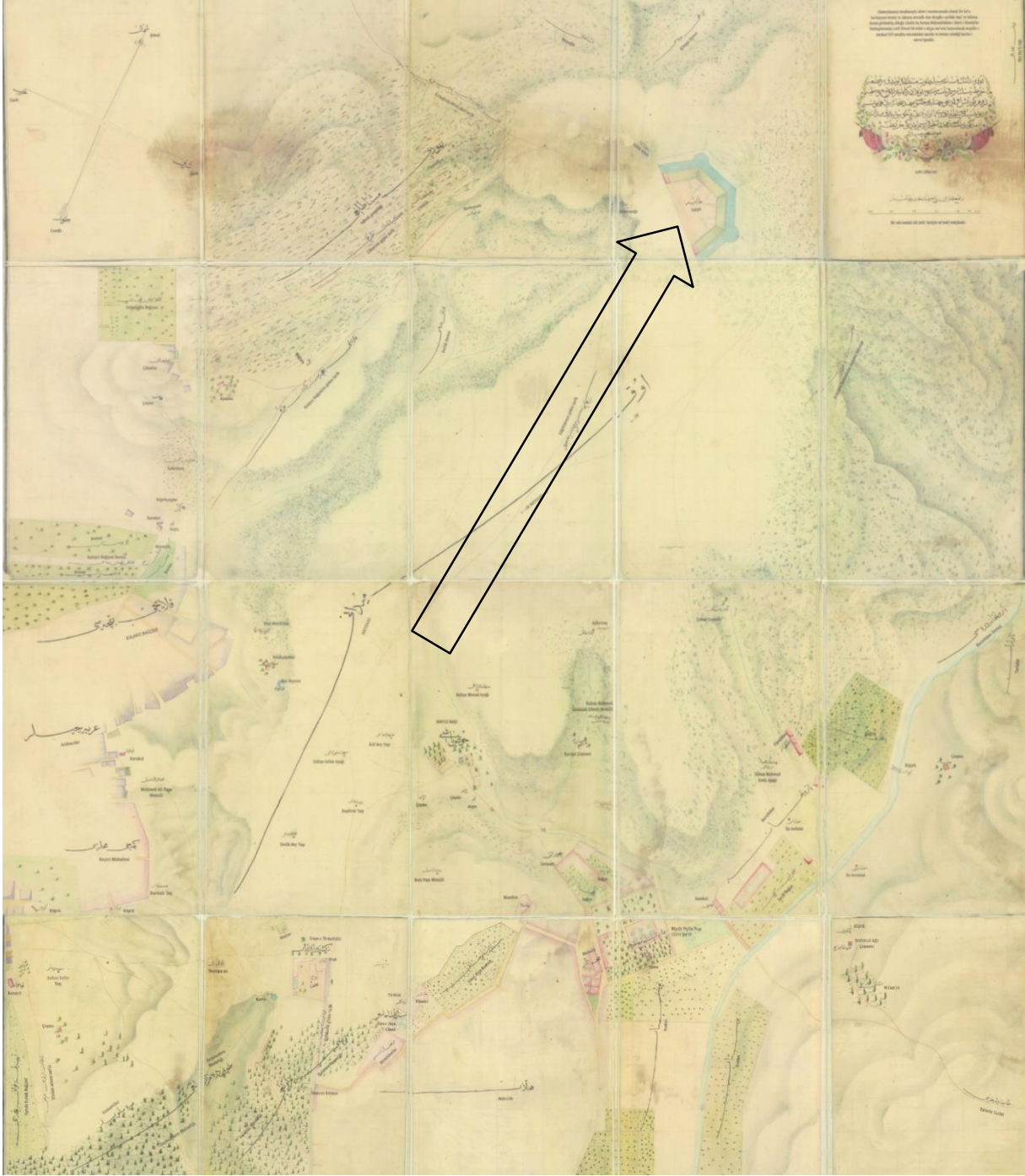
Ana Taşı: Esirci Ali Beşe tarafından 863,5 gez uzaklığa 17. yüzyılın sonlarında dikilen ve Nakkaş Menzili taşları ile Parpol (Ahi Yeri) Menzili ayak taşı arasında bulunan taş

Açıklama: *Hasan Ayağı* olarak bilinen taşın hem Parpol Menzili'nin ana taşı hem de Top Yeri Menzili'nin ayak taşı olduğunu önceki kısımlarda belirttik. Bu durumda menzilin ayak yeri, Kadınlar Çeşmesi'nin batısında Kağıthane (Sadabat) Yolu'nun yanında tespit ettiğimiz Parpol Menzili ana taşı ile hemen batısında tespit ettiğimiz ve 46 numarada incelediğimiz Cafer (Hacı İsmail) Menzili ayak taşı arasındadır. Menzil, lodos rüzgarıyla atıldığına göre batıdaki Yahudi Mezarlığı'na paralel olarak kuzeye, Kağıthane yönüne atılmış olmalıdır. Zira menzilin ana taşı ve diğer menzil taşlarına dair araştırmalarımız da bu doğrultudadır. 42 numarada ele aldığımız Nakkaş Menzili taşları Kağıthane yönünde İmam Menzili ayak taşı yakınında tespit edildi. 40 numarada ele alınan Parpol Menzili ayak taşının da yine aynı mevkiide Kağıthane tarafındaki Çakıllı Tepe'de dikildiği anlaşıldı. Böylece menzil istikameti ve ana taşının Darülaceze Yolu ile Kağıthane Yolu'nun kesişiminde olduğu ortaya çıktı. Zira Büyük Yeksüvar Menzili'nin bir diğer menzil taşı olan Baltacı (Teberdar) Mehmed Paşa'nın 993 gez mesafedeki menzil taşı Darülaceze Yolu üzerinde, tapu kayıtlarına göre 1537 adada bulundu.⁷³⁹ Ayrıca yine belirtilen menzilde Hacibzade Mehmed Ağa'nın 1011,5 gez mesafedeki taşı, Darülaceze'ye giden yolda Piyale Paşa Mahallesi Sultan Sokağı'na cepheli Dikilitaş Aşık Veysel Parkı'nda 10357 nolu ada adresinde bulundu.⁷⁴⁰ (Bkz. Görsel 55)

⁷³⁸ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 22a.

⁷³⁹ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 147.

⁷⁴⁰ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 67.

Görsel 55: Büyük Yeküvar Menzili istikameti⁷⁴¹

⁷⁴¹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.45. Selim Ağa (Kadri Ağa) Menzili

Rüzgar: Yıldız / Poyraz

Ayak Taşı: Parpol (Ahi Yeri) Menzili ile Cafer (Hacı İsmail) Menzili ayak taşı arasındaki taş⁷⁴²

Ana Taşı: Enderunlu Selim Ağa tarafından 1012 gez uzaklığa Sultan III. Ahmed Dönemi'nde dikilen ve Cin Deresi solunda bulunan büyük mermer taş

Açıklama: Parpol (Ahi Yeri) Menzili ana taşı ve 46 numarada ele aldığımız Cafer Menzili ayak taşını Kadınlar Çeşmesi'nin batısında, Kağıthane (Sadabat) Yolu'nun kenarında tespit ettiğimize göre; menzil kuzey rüzgarlarıyla belirtilen istikametten güneye doğru atıldı. Bazı kaynaklarda menzil istikametinin Haki Menzili'ne doğru olduğu belirtilir.⁷⁴³ 10 numarada ele aldığımız Haki Menzili ana taşını Solak Çeşmesi yakınındaki karlığın sağında tespit ettik. Nitekim Selim Ağa Menzili'ne ait olduğunu düşündüğümüz Katip Halil Ağa'nın 1735/1736 tarihli 1027 gez mesafedeki taşı Okmeydanı Bahçeler İçi Sokağı'nda 1 nolu evin arkasındaki 1751 ada 2.parselde bulundu.⁷⁴⁴ Ancak Ayanoğlu bahsi geçen taşın Yusuf Ağa Menzili taşı olduğunu belirtse de, kitabe üzerindeki *cay-ı Selim Ağa'dan* (Selim Ağa ayağından) ifadesi ve Hicri 1148 (Miladi 1735/1736) tarihinin Selim Ağa Menzili ile uyumuna dair tespitimiz söz konusu taşın Selim Ağa (Kadri Ağa) Menzili'ne ait olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca Gülahmetpaşazade Fevzi Bey'in 1080 gez mesafedeki 1762/1763 tarihli menzil taşı, Keçecipiri Mahallesi'nde Ok Meydanı Caddesi ile Memurlar Sokağı'nın kesiştiği üçgen parselde 1/A kapı nolu konutun bitişiğindeki Acısu Parkı'nın sağında 3140 ada 2.parselde bulundu.⁷⁴⁵ Her iki taşın bulunduğu konum Atıcılar Tekkesi'nin batısında ve Kulaksız Mezarlığı'nın

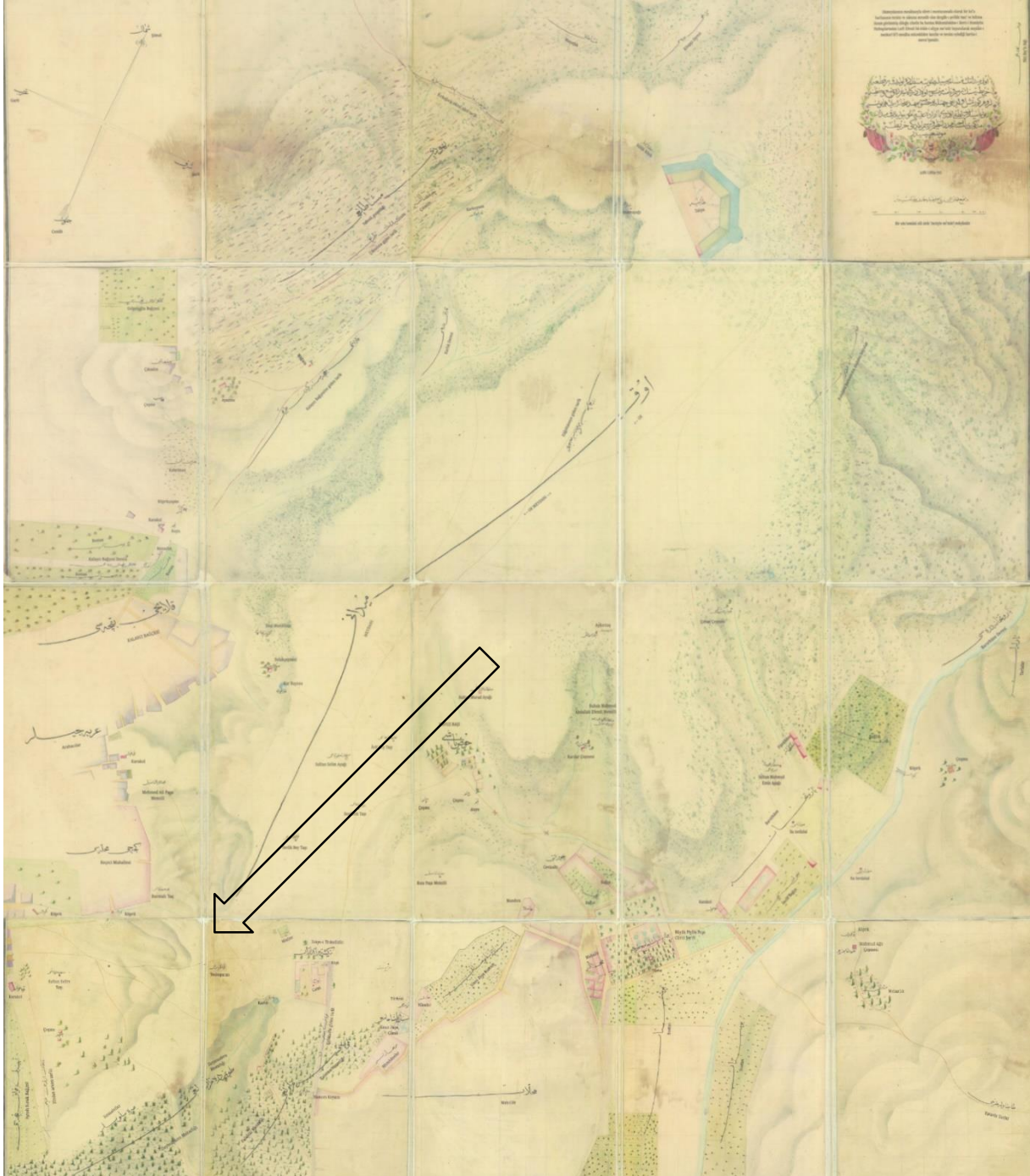
⁷⁴² Mustafa Kani, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁴³ Acar-Özveri, *a.g.m.*, s. 51.

⁷⁴⁴ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 75.

⁷⁴⁵ Bayrakal, *a.g.e.*, s. 79.

kuzeybatısında kalan alanı işaret etmektedir. Söz konusu alan kuzey rüzgarı esme yönüyle de uyumludur. (Bkz. Görsel 56)

Görsel 56: Selim Ağa Menzili istikameti⁷⁴⁶

⁷⁴⁶ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.46. Cafer (Hacı İsmail) Menzili

Rüzgar: Lodos / Günbatısı

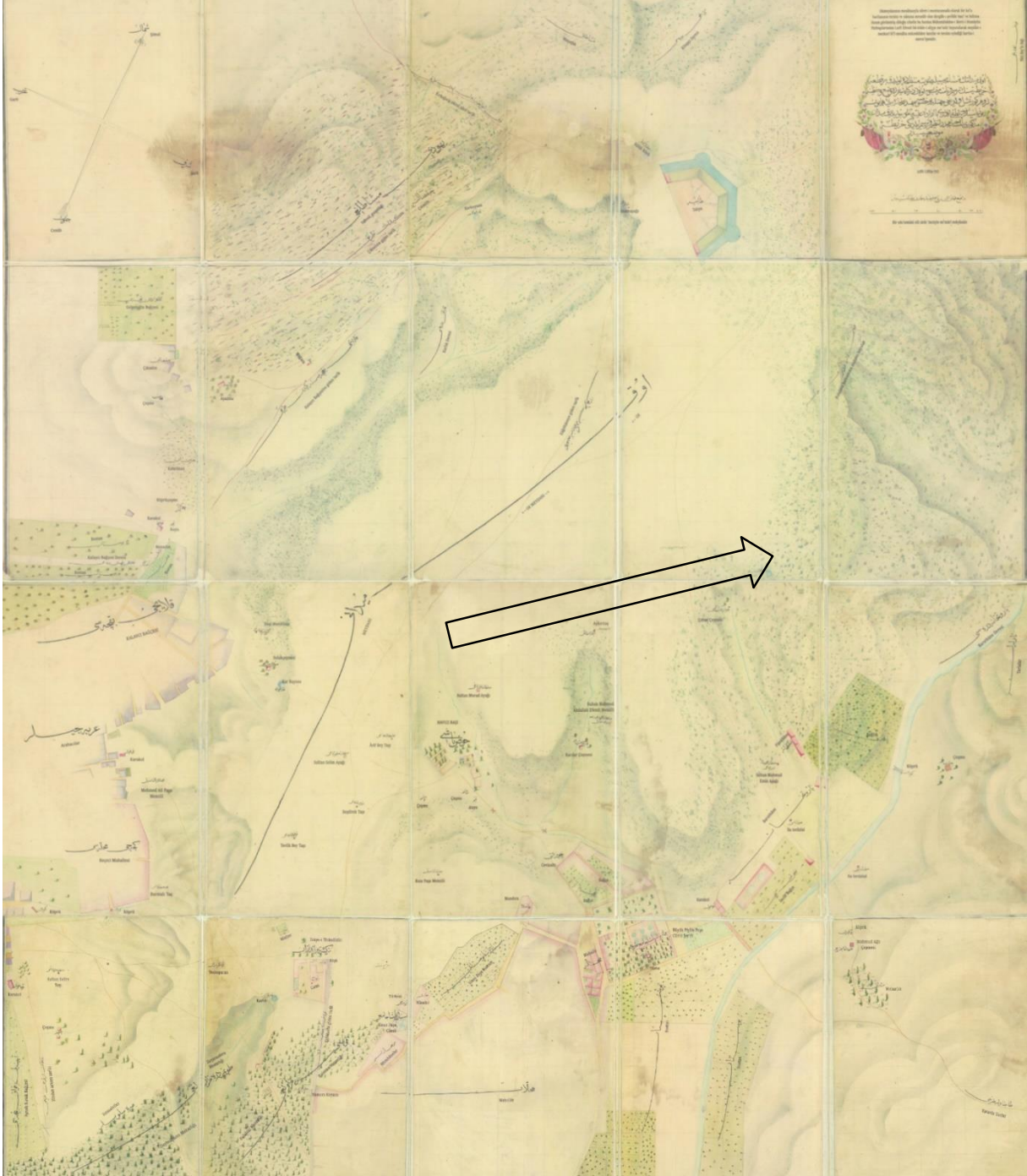
Ayak Taşı: Parpul'e yakın dikilen taş⁷⁴⁷

Ana Taşı: 948,5 gez uzaklığa dikilen ve Çoban Çeşmesi'nin üst yanındaki karlıktan ötede bulunan taş⁷⁴⁸

Açıklama: Parpol Menzili ana ve menzil taşlarının toplandığı Kadınlar Çeşmesi'nin batısındaki Hasan Ayağı'nın bulunduğu yer, Çoban Çeşmesi'nin güneybatısında kalması itibariyle güneybatıdan esen lodos rüzgarıyla uyumludur. Kimin attığı bilinmeyen ana taşı, Lütfi Bey'in haritasında Çoban Çeşmesi'nin kuzeyinde gösterilen karlığa yakın dikilmiş olmalıdır. Bu durumda menzil güzergahının Kadınlar Çeşmesi'nin batısında Parpol Menzili taşlarının biriktiği alandan Çoban Çeşmesi yönüne doğru atıldığı kanaatindeyiz. (*Bkz. Görsel 57*)

⁷⁴⁷ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 58b.

⁷⁴⁸ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 370.

Görsel 57: Cafer Menzili istikameti⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.47. Zihgirci (Lokumcu/Lokmacı/Beş Taşlar) Menzili

Rüzgar: Kible Lodosu

Ayak Taşı: Puta Sepeti'ne yakın dikilen taş⁷⁵⁰

Ana Taşı: Zihgirci Kasım tarafından 980 gez uzaklığa dikilen ve Çoban Çeşmesi üst tarafında bulunan taş⁷⁵¹

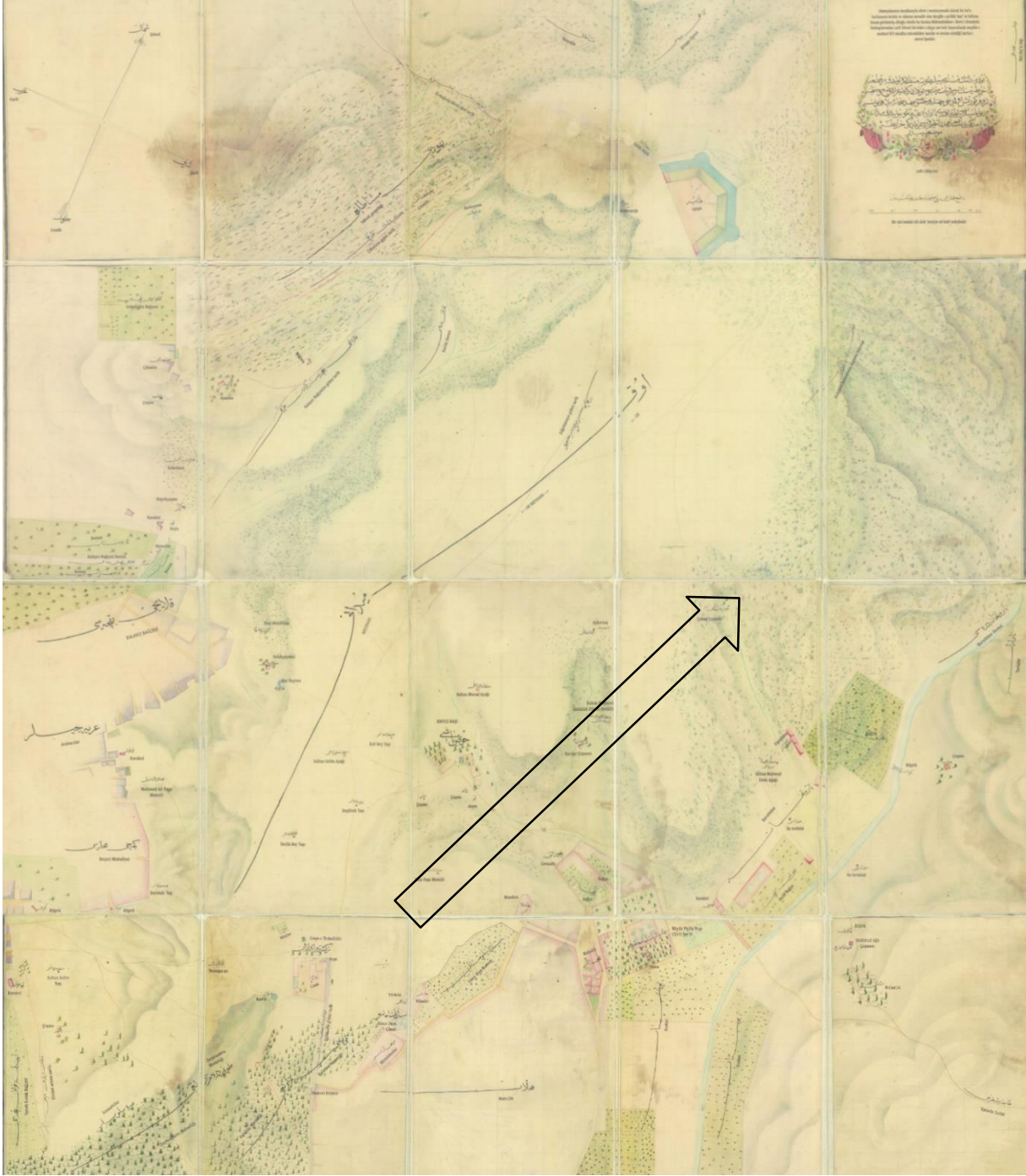
Açıklama: Zihgirci Menzili, birincil kaynaklarda bahsi geçmekle beraber Ünsal Yücel'in eserinde ele almadığı bir menzildir. Menzil taşlarının konumuna dair veri yeterli olmamakla beraber, ayak taşını tarifte bahsi geçen *Puta Sepeti* ifadesi bize 14 numarada ele aldığımız Şerbetçizade (Hüsam Paşa) Menzili'ni hatırlatmaktadır. Zira kaynaklara göre, belirtilen menzilin ana taşı da Puta Sepeti denilen yere yakındır.⁷⁵² Kuzey rüzgarlarıyla atılan Şerbetçizade Menzili'nin ana ve menzil taşlarını Sinan Paşa Camii'nin hemen batı yanında tespit ettiğimize göre Zihgirci Menzili ayak taşı da bu mevkide olmalıdır. Menzilin kible rüzgarıyla kuzeye doğru atıldığı göz önüne alındığında, Lütfi Bey'in haritasına göre Çoban Çeşmesi bahsedilen mevkinin tam kuzeyinde kalmaktadır. Ayanoğlu'nun Çoban Çeşmesi'ne yakın bir yerde tespit ettiği 973 tarihli bir taşın Zihgirci Menzili'nde Uncu Mustafa'nın 1112 gez mesafeli taşı olabileceği kanaatindeyiz.⁷⁵³ Zira taş üzerindeki "*Dikti ala kible taş, Mustafa Bey pehlivan*" ibaresi bu durumu desteklemektedir. (Bkz. Görsel 58)

⁷⁵⁰ Acar-Özveri, a.g.m, s. 39.

⁷⁵¹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 334.

⁷⁵² Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e., s. 101.

⁷⁵³ Ayanoğlu, a.g.e., s. 111.

Görsel 58: Zihgirci Menzili istikameti⁷⁵⁴

⁷⁵⁴ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.48. Memiş Efendi (Mercan Ağa) Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Büyük Yeksüvar Menzili ile Nakkaş Menzili arasında dikilen taş⁷⁵⁵

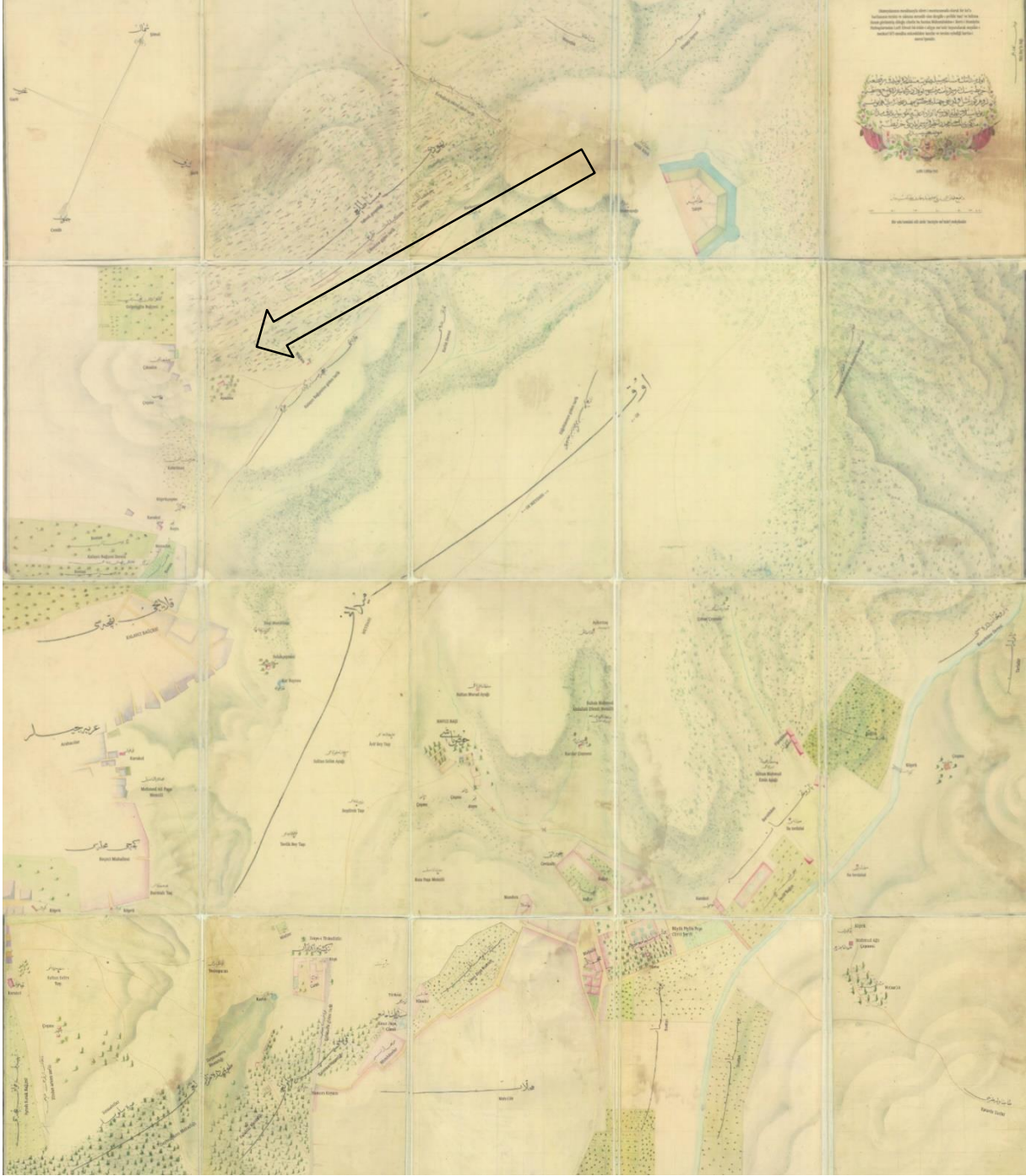
Ana Taşı: Sürreeminzade Memiş Efendi tarafından 850 gez uzaklığa dikilen taş

Açıklama: 44 numarada ele aldığımız Büyük Yeksüvar Menzili ve 42 numarada incelediğimiz Nakkaş Menzili taşlarını Kağıthane yönünde, Okmeydanı Caddesi yakınında Darülaceze yolu kesişiminde tespit ettik. Bu tespite göre, Memiş Efendi Menzili ayak taşı da belirtilen konumda olmalıdır. Kaynaklarda menzilin İmam Deresi'ne doğru atıldığı belirtilir.⁷⁵⁶ Menzilin kuzeydoğudan esen poyraz rüzgarıyla atıldığı göz önüne alınırsa, menzil istikametinin batıdaki Yahudi Mezarlığı ile doğudaki Kağıthane Yolu arasından güneybatı istikametine doğru atılmış olması gerekir. Ana taşının 900 gezden düşük mesafede olması özel izinle dikildiğini göstermektedir. Ancak daha sonra söz konusu taş, usule aykırı dikildiği gerekçesiyle kaldırıldı. Memiş Efendi (Mercan Ağa) Menzili'nde, Muhzır Abdi Baba ve Mercan Ağa'ya ait olarak bulunan iki menzil taşının buldukları konum tespitimizi doğrulamaktadır. İki taşın da kitabelerindeki ifadeler, tarihleri ve Yahudi Mezarlığı'nın doğusundaki yakın konumları tespitlerimizle uyumludur. Memiş Efendi Menzili'nde Muhzır Abdi Baba tarafından 960 gez uzaklığa 1793/1794 tarihinde dikilen menzil taşı, Ok Meydanı Dere Üstü'nde 1758 ada 1.parselde bulundu.⁷⁵⁷ Aynı menzilde Mercan Ağa tarafından 987 gez uzaklığa 1796/1797 tarihinde dikilen menzil baş taşı da aynı adresteki aynı parselde bulundu. (*Bkz. Görsel 59*)

⁷⁵⁵ Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 55b.

⁷⁵⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 164.

⁷⁵⁷ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 151.

Görsel 59: Memiş Efendi Menzili istikameti⁷⁵⁸

⁷⁵⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.49. Azmayış (Hacı Ebubekir Ağa/Aşağı Koşu) Menzili

Rüzgar: Gündoğusu

Ayak Taşı: Hacı Süleyman Menzili'nin sol ve Beşdirek Menzili ayak taşının sağ tarafına dikilen taş⁷⁵⁹

Ana Taşı: Hacı Ebubekir Ağa (Bab-1 Kadıaskeri mübaşiri) tarafından 700 gez uzaklığa 1788/1789 tarihinde dikilen ve Çizmeci (Çullu Ferruh) Menzili'nin sağ tarafındaki Kağıthane Yolu'na yakın bulunan uzun mermer taş⁷⁶⁰

Açıklama: Menzil ana taşının 900 gezden oldukça az mesafede, 700 gez mesafede olması dikkat çekmektedir. Menzil açma kurallarını işlediğimiz bölümde, atıcılığa rağbeti arttırmak amacıyla daha düşük mesafelere istisnai izinler verildiği daha önce belirttik. Ancak bu tür menziller *aşağı koşu* olarak adlandırılır ve söz konusu menziller için özel kaideler belirlenirdi.⁷⁶¹ Azmayış Menzili'nde, atıcıların üç dirhem ağırlığında ok ve gevşek bir yay kullanması şart koşuldu.⁷⁶² Ayrıca bu menzilde taş sahibi olan atıcı ziyafetlerde hediye alamayacak, şeyh olamayacak ve diğer menzil sahipleriyle denk kabul edilmeyecekti. Kaynakların verdiği veriler ışığında, menzilin ayak taşına dair araştırmalarımız, bize Kadınlar Çeşmesi'nin kuzeyi ile Çoban Çeşmesi'nin batısında kalan bölgeyi işaret etmektedir. Ana taşının tarif edildiği yer yani, Çizmeci Menzili'nin sağ tarafında kalan Kağıthane Yolu'na yakın mevkii, tespit edilen ayak yerine göre gündoğusu rüzgarının esme yönüyle uyumlu şekilde batıda kalmaktadır. Ana taşı mesafesi 700 gez olduğuna göre menzil mesafesi yaklaşık 455 metre olmalıdır. Ayanoğlu Sinan Paşa Camii'nin yanında 1451 ada 1.parselde bulunduğu kitablesiz taşın Azmayış Menzili'nde Ebubekir Ağa'nın ana taşı olduğunu iddia etmektedir.

⁷⁵⁹ Acar-Özveri, a.g.m, s. 53.

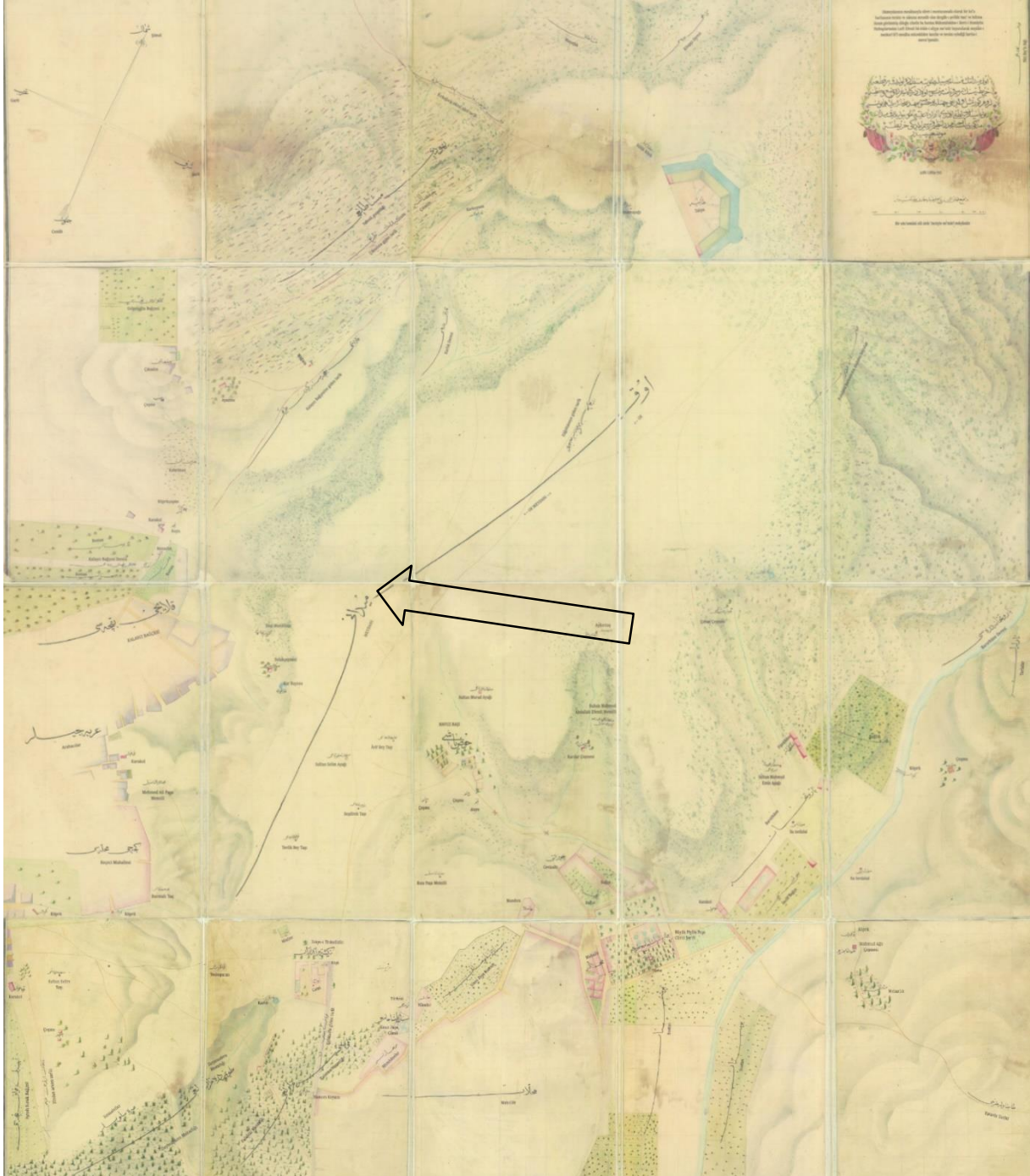
⁷⁶⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 101.

⁷⁶¹ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", s. 271.

⁷⁶² Seyyid Halil Hasib, *a.g.e.*, v. 52b.

Ancak kaynaklar ana taşın Çizmeçi Menzili'ne ve Kağıthane Yolu'na yakın olduğunu belirtir.

Ayanoğlu'nun tespiti bu konumlardan oldukça uzaktır. (Bkz. Görsel 60)

Görsel 60: Azmayış Menzili istikameti⁷⁶³

⁷⁶³ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

3.1.50. Sala Halilpaşaoğlu Mehmed Arif Bey Menzili

Rüzgar: Poyraz

Ayak Taşı: Belirsiz

Ana Taşı: Mehmed Arif Bey tarafından 400 gez uzaklığa 1837 tarihinde dikilen taş⁷⁶⁴

Açıklama: Mehmed Arif Bey Menzili de 49 numarada incelediğimiz Azmayış Menzili gibi aşağı koşu özelliğinde bir menzildir.⁷⁶⁵ Menzili açan ve menzildeki tek taşı diken Mehmed Arif Bey, sadrazam oğlu olup Rumeli kazaskerliği yapmış bir devlet adamıdır. Yaşı sekseni bulunca Sultan II. Mahmud'dan özel izin ile menzil attı ve 900 geze ulaşmasa dahi ana taşının dikilmesine izin verildi.⁷⁶⁶ Menzilin ayak yerine dair veri bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda menzilin 49 numarada incelediğimiz Hacı Ebubekir Ağa Menzili'ne doğru atıldığı bildirilir. Menzilin ana taşına dair tespitlerimiz, ayak taşının konumunu tahmin etmemizi kolaylaştırmaktadır. Ayanoğlu söz konusu ana taşını Ok Meydanı Askeri Garnizon Yolu'nun sağında 1534 ada 8.parselde tespit etti.⁷⁶⁷ Taşın kitabesindeki hicri 1253 tarihi, *aşağı koşu* ifadesi ve Mehmed Arif Bey'in isminin verilmesi taşın tespitini doğrulamaktadır. Taş konum itibarıyla Kadınlar Çeşmesi'nin batısında, Yahudi Mezarlığı'nın doğusunda ve Kağıthane Yolu'na yakın olmasından dolayı bizim Hacı Ebubekir Ağa Menzili ana taşının yerine dair tespitlerimizle uyumludur. Zira önceki kısımda incelediğimiz söz konusu menzilin ana taşını bu mevkide tespit ettik ve Mehmed Arif Bey menziline de belirtilen istikamete doğru atıldığı kaynaklarca desteklenmektedir. Bu durumda menzil poyraz rüzgarıyla atıldığına göre, menzilin ayak taşı da belirtilen konuma göre kuzeydoğuda yaklaşık 242,96 metre mesafede

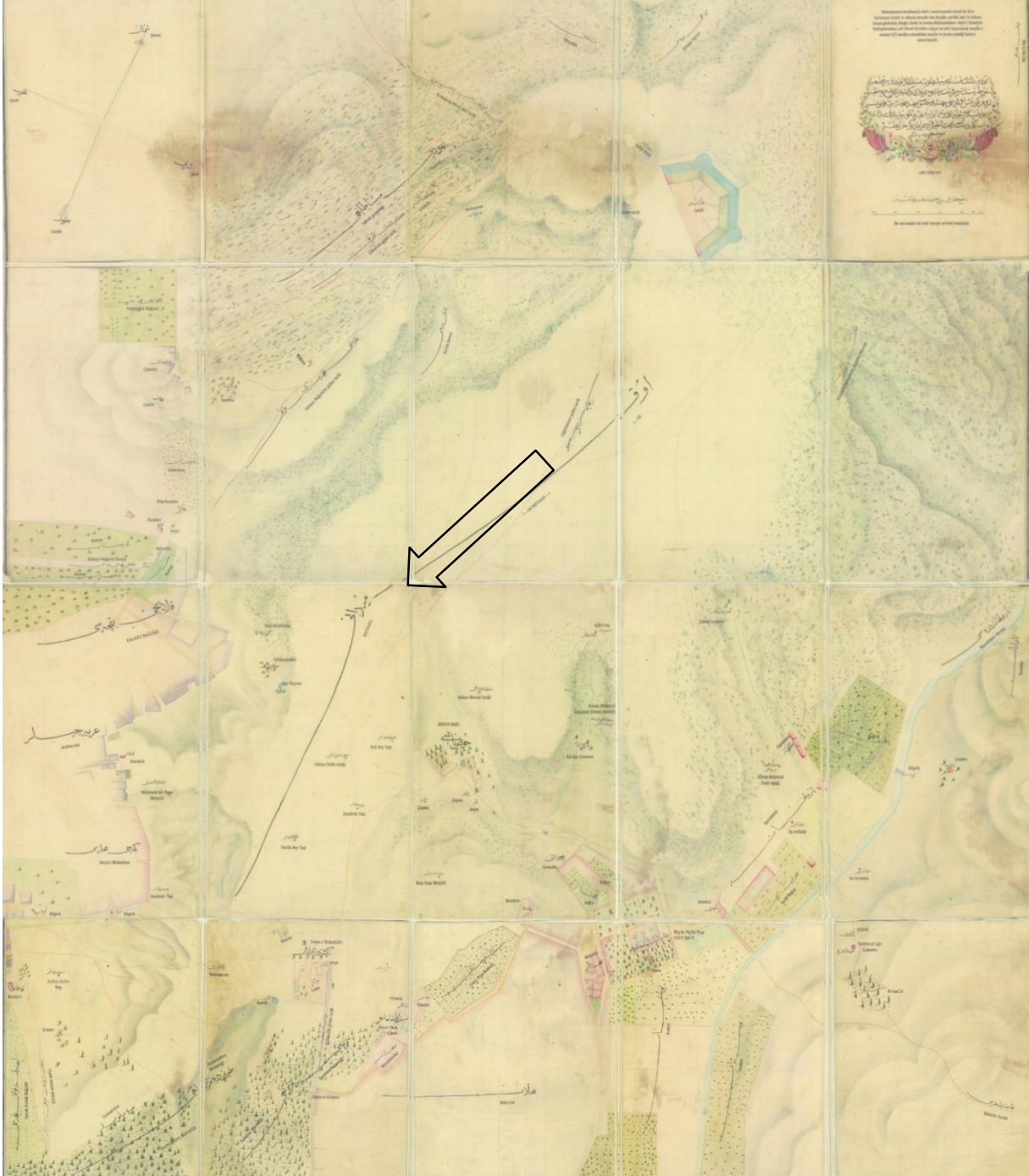
⁷⁶⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 191.

⁷⁶⁵ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", s. 272.

⁷⁶⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 165.

⁷⁶⁷ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 135.

bulunmalıdır. Nitekim 19. yüzyıla dair gez araştırmalarımızda 1 gezin 60,74 cm'ye tekabül ettiğini daha önce belirttik. (Bkz. Görsel 61)

Görsel 61: Sala Halilpaşaoğlu Mehmed Arif Bey Menzili istikameti⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 3.

İncelediğimiz menziller haricinde zaman içerisinde kaybolmuş veya kaynaklara yansımamış menziller de bulunmaktadır. Zira 15. ve 16. yüzyıllarda meydana altmış beş adet menzil olduğu belirtilmektedir.⁷⁶⁹ Nitekim 16. yüzyıl eseri *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de bahsi geçen Helva Yeri Menzili'nden, daha sonra yazılan birçok kavsnamede bahsedilmemektedir.⁷⁷⁰ Yalnız Katip Abdullah Efendi, belirtilen menzille ilgili verdiği bilgileri Bahtiyarzade'nin verilerini tekrar edip atıf yapmak suretiyle ele almaktadır.⁷⁷¹ Bahtiyarzade söz konusu menzilin oldukça nadir esen karayel rüzgarıyla atılmasından dolayı en zor menzillerden biri olduğunu ve bu nedenle atıcılar tarafından pek tercih edilmediğini belirtir. Ayak taşı 1 numarada incelediğimiz Haydar-ı Piri (Memi Çelebi) Menzili ile Musalla Çelebi taşları arasında olmakla beraber menzil yönü Heki Menzili'ne ve Galata Kulesi'ne doğrudur. Bahtiyarzade diğer menzillerden uzak bir mevkiide olduğunu ve uzun bir süredir söz konusu menzilde ok atılmadığını belirtir. Muhtemelen bu nedenlerle bahsi geçen menzil 16. yüzyıl sonrasında kayboldu.

3.2. MENZİL TAŞLARI

Menzil taşları menzil atışlarının en belirgin kanıt ve işaretleridir. Atıcılar bir menzilde ilk taş olan ana taşı dikme hakkı kazandığında veya menzilde atılan son taş olan *baş taşı* geçen bir ok atıp başarı gösterdiğinde, kemankeşin başarısını tasdiklemek için *menzil taşı* (*seng-i menzil*) dikilirdi. Eğer ok, menzilde atılan ilk oksa 900 gezi geçtiği takdirde, okun düştüğü yere o menzilin *ana taşı* olmak suretiyle bir menzil taşı dikilirdi.⁷⁷² Zaman içerisinde menzil taşlarına farklı isimler de verildiğini görüyoruz. Örneğin Usta Bahtiyar tarafından İstanbul'da dikilen ilk menzil taşını geçip taş diken Arap namı kemankeşin menzil taşı *Yassı Kaya* olarak

⁷⁶⁹ Mustafa Âlî, *a.g.e.*, v. 424a.

⁷⁷⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 158.

⁷⁷¹ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 348.

⁷⁷² Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1077.

adlandırıldı.⁷⁷³ Söz konusu taşı geçip menzil sahibi olan Şirmend'in menzil taşı da *Kara Kaya* ve *Delikli Kaya* olarak adlandırıldı.⁷⁷⁴ Ayrıca belirtilen taş yıldız menzili için ayak taşı oldu.⁷⁷⁵ Bu da gösteriyor ki, bir menzilde dikilen menzil taşı başka bir menzilin ayak taşı olabilirdi. Örneğin Parpol Menzili'nin ana taşı aynı zamanda Top Yeri Menzili'nin ayak taşıdır.

Genelde mermer sütunlar şeklinde dikilen taşlarda atış senesi, kemankeşin adı ve mesleği, atılan mesafe, atıcı için övgüler içeren şiirler yazardı.⁷⁷⁶ Menzil taşları genelde mermerden bir sütun şeklinde olup diktiren kişinin verdiği ehemmiyete ve ekonomik gücüne göre yaldızlı, kasideli, farklı sanatsal özelliklerde veya ihtişamda olabilirdi. Bazı taşlarda kitabeler mevcuttu.⁷⁷⁷ Taşlara işlenen kitabelerde kemankeşlerin hayatlarıyla veya menzil taşının dikilişiyle ilgili tarihi bilgilere de ulaşmak mümkündür. Ali Bey ve Abdi Baba namılı kemankeşlerin diktikleri menzil taşlarındaki kitabeleri burada örnek gösterebiliriz:

Ali Bey'in menzil taşının kitabesindeki ifadeler:

“Şehin şehi yigane kahraman Sultan Mahmut'un

Her ne eylerse hasmitir i-kahri düşmeni terhip

Behdeganundan Ali Bey çakiri şimdi

Eder bin doksan iki gez mahalle tirini tertip

O şahın çakiri Ziver dedi tarih-i Cevherdar

Silahdar menzilin kıldı Ali Bey sehimle tahrip

1251''⁷⁷⁸

⁷⁷³ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 262.

⁷⁷⁴ Abdullah el Katip, *Tezkire-i Rumat*, s. 260.

⁷⁷⁵ Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *a.g.e.*, v. 26b.

⁷⁷⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 92.

⁷⁷⁷ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 272.

⁷⁷⁸ Ayanoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

Abdi Baba'nın menzil taşının kitabesindeki ifadeler:

“Devr-i esbakda kemankeş Abdi Baba-yı şehri

Tam dokuzyüzaltmış adım attı dikmişken nişan

Bazı erbab-ı fesad takliben ol hengamda

Menzil-i merhumu cebren eylediler bi-nişan

...

Vasil-ı sem-i Hümayunu olunca kazıyyesi

Emr ü ferman eyleyib bu menzili etti ayan

...

Menzil-i Abdiyi diktirdi Şeh-i Dünya nişan

Sene 1251”⁷⁷⁹

Ali Bey'in II. Mahmud'a hizmet eden bir görevli olduğu anlaşılmaktadır. Silahdar menziline 1092 gez ok atıp menzili bozdu. Abdi Baba'nın diktirdiği menzil taşı ise, belli ki kendisine hasım bazı kişiler tarafından yerinden sökülmüş, daha sonra padişahın emriyle taşın tekrar dikildiği anlaşılmaktadır. İstanbul'daki menzil taşları arasında en görkemlileri padişahlara ait olan menzil taşlarıydı. II. Mahmud'un Çeşme-i Zenan (Kadınlar Çeşmesi) yukarısında diktirdiği ayak taşı, fiskiye resmindeydi.⁷⁸⁰ Söz konusu ayak taşından gündoğrusu rüzgarında attığı ok, bin iki yüz on beş buçuk gez uzaklığa düştü. Burada dikilecek menzil taşı için Dahiliye Nazırı Pertev Paşa tarih kasidesi yazdı. Belirtilen kasideyle süslenen taş; resimli, yaldızlı, sanatlı mermer bir taşı. Padişaha has olarak açılan söz konusu menzilde başka bir

⁷⁷⁹ Yücel, a.g.e., s. 181-182.

⁷⁸⁰ Mustafa Kâni, a.g.e. s. 80.

kemankeşin menzil attığına dair bilgi yoktur.⁷⁸¹ Daha sonra aynı menzilde yine II. Mahmud ok atıp taşını 1225,5 geze sürdü. Padişaha ait menzil taşları *seng-i şehriyarane*, *seng-i nişan-ı şahane* veya *seng-i mülükane* olarak anılmaktadır.⁷⁸²

İlk menzil taşının nerede ve kim tarafından dikildiği muammadır. Zira ok meydanlarının ilk defa mevcudiyeti de henüz açıklanmadı. Anadolu ve Rumeli’de belirlenen ok meydanlarından çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir.⁷⁸³ Böyle yerlerde menzil atıcılığının yapılıp menzil taşlarının dikildiği kuvvetle muhtemeldir. Abdullah el-Katip menzil atıp nişan dikmenin peygamber döneminden itibaren yapılan bir gelenek olduğunu yazsa da, o dönemde Araplar arasında menzil taşı dikmenin var olduğu konusu sorgulamaya açıktır.⁷⁸⁴ *Umdetü’l Mütenasilin*’de ve *Telhis-i Resailat-ı Rumat*’da peygamber ve sahabe dönemine ait ok meydanlarının varlığından bahsedilmekle beraber bahsi geçen dönemde menzil taşı dikildiğine dair ibareye rastlanmamaktadır.⁷⁸⁵ İslamiyet’in ilk dönemlerinde okçuluk müsabakalarının kumar olmaması için gerekli önlemlerin alınması şartıyla ödüllü müsabakaların yapılmasının teşvik edildiğine dair bilgiler mevcuttur.⁷⁸⁶ Okçuluk müsabakalarında ödül konması sonraki dönemlerde de devam etti. Şeriata uygun olarak müsabakanın kumara dönüşmemesi için, gerekli bazı şartlara riayet edilmeliydi. Kanaatimizce menzil taşının ortaya çıkmasının arkasındaki zihniyet burada önem kazanmaktadır. Menzil müsabakaları çeşitli hadisler örnek gösterilerek teşvik edilir ve bir ibadet olarak görülürdü. Kaynaklarda buna dair birçok hadis ve rivayet bulunmaktadır. Ancak aynı kaynaklarda söz konusu müsabakaların ödül koyulup kumara dönüşmemesi için de birçok uyarı vardır.⁷⁸⁷ Müsabakaları devam ettirirken aynı zamanda şeriata ters düşmeme gayesi, menzil taşlarını ortaya çıkarmış olabilir. Böylece

⁷⁸¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 154.

⁷⁸² Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 295,296, 299.

⁷⁸³ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1078.

⁷⁸⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 86.

⁷⁸⁵ Şenarslan, *a.g.m.*, s. 1091.

⁷⁸⁶ Şenarslan, *a.g.m.*, s. 1093-1094.

⁷⁸⁷ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s. 132.

kemankeşler kazandıkları hediyelerin yanı sıra isimlerini ölümsüzleştirerek şan kazanıp tatmin olacaklar; aynı zamanda müsabakalarda şeriat çiğnenmeyecekti. Zira menzil taşı dikilmeden düzenlenen menzil koşularında, kazanan için ödül belirlemek dahi belli şartlara bağlıydı.⁷⁸⁸ Mustafa Kâni, menzil müsabakalarının caiz olma koşullarını ve dini faziletlerini yazdıktan sonra halis niyetle menzil atıp menzil dikmenin teşvik edildiğini; bunun için gayret sarf edilmesi gerektiğini belirtir.⁷⁸⁹ Zamanla menzil taşlarına ulvi bir takım anlamlar yüklendiği de olurdu. Örneğin 1177 tarihli bir menzil taşı halk arasında *dil taşı* diye anılırdı ve taşın iki sütunu arasını dilleriyle yalayabilenlerin muratlarının gerçekleşeceğine inanılırdı.⁷⁹⁰

Bir menzilde en ileriye dikilen taşın, o menzilin baş taşı olarak anıldığı önceki bölümlerde belirtilmişti.⁷⁹¹ Bu itibarla o menzili bozup yeni bir taş dikebilmek için baş taşı geçecek bir ok atılmalıydı. Menzil taşı dikileceği zaman; önce okun düştüğü yerde varsa meydan şeyhi, üstatlar ve kemankeşler huzurunda fatiha, salavat, ihlas sureleri okunduktan sonra peygamber, sahabe ve geçmişteki kemankeşler için dualar edilirdi.⁷⁹² Tekbirler eşliğinde sağ el ile ok yerden alınıp okun düştüğü yere bir nişan bırakılırdı. Çekilen ok, atıcıya “*Mübarek ola!*” denilerek teslim edilirdi.⁷⁹³ Söz konusu nişan bırakma işleminden kasıt, okun düştüğü yere çakıl taşlarının yığılmasıydı.⁷⁹⁴ Genelde kabza günlerinde ziyafet verilir, dualar eşliğinde menzil taşı dikilirdi. Menzil taşı diktiren kişinin ziyafet vermesi gelenektir. Bu ziyafetler için ortalama 1000 akçe masraf çıktığı belirtilir.⁷⁹⁵

Kemankeş Mustafa Efendi’ye göre başarı gösteren kemankeşler menzil taşlarını diktirmede acele etmeli, bu işi ertelememeliydi.⁷⁹⁶ Taş dikmek için altı ay mühlet verilirdi.

⁷⁸⁸ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 106.

⁷⁸⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 35.

⁷⁹⁰ İrtem, *a.g.e.*, s. 129.

⁷⁹¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 158.

⁷⁹² TS.MA.e, 804/56

⁷⁹³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 152.

⁷⁹⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 173.

⁷⁹⁵ İrtem, *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁹⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 83.

Menzil taşları kemankeşin namının yayılmasını ve isminin baki kalmasını sağladı. Mustafa Efendi bu durumu şu ifadelerle yazıya döktü:

Alametden murad olan duadır

Ki ikbal-i cihanun bi-bekadur

*Her kimin ki cihanda eseri bakidür*⁷⁹⁷

Menzil atıp başarı gösteren kemankeşlerin menzil taşlarını, onların yerine başkalarının diktirdikleri de olurdu. Yeniçeri zümresinden Okçu Hüseyin namlı kemankeş Bec Kalesi'nde tüfekte vurulup şehit olunca, onun Zihgirci Yeri Menzili'ndeki taşını kemankeş taifesinden bazı kimseler diktirdi.⁷⁹⁸ Top Yeri Menzili'nde Lenduha Cafer'in menzil taşı da benzer şekilde dikildi.

Kaynaklarda yazılana göre, bazı kemankeşlerin menzil bozmasına rağmen taş diktirmediği de olurdu.⁷⁹⁹ Örneğin Deve Kemal namlı kemankeş poyraz menziline Benli Karagöz'ün taşını geçen bir ok atmasına rağmen menzil taşı diktirmedi.⁸⁰⁰ Ayrıca kaynaklarda, kemankeşlerin daha önce diktirdikleri menzil taşlarını çıkardıklarına dair örnekler de vardır. Örneğin Miralem Ahmed, Ahi Yeri adlı menzilde kendisine ait menzil taşını çıkardı, sebep olarak da Pehlivan Bursalı Şüca'nın İodosla attığı menzilin yeterli olduğunu dile getirdi.⁸⁰¹ Bazı menzil taşlarının zamanla kaybolduğu bellidir. Zaman zaman Ok Meydanı'ndaki menzil yerlerine yapılan tecavüzler bu duruma neden olurdu. Menzil yerlerine yapılan bağlar, ekip biçme faaliyetleri söz konusu tecavüzlerin en belirgin olanlarındandı.⁸⁰² Kemankeşler böyle durumlarda, bölgenin vakıf arazisi olmasını dile getirerek hukuka başvurdular ve menzil

⁷⁹⁷ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 83.

⁷⁹⁸ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁹⁹ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 270.

⁸⁰⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 120.

⁸⁰¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 140.

⁸⁰² BOA, ŞD, 318/42.

yerlerini korumaya çalıştılar.⁸⁰³ Zaman zaman çıkarılan fermanlar ile de menzil taşları korunmaya çalışıldı.

Kaynaklarda, taş dikme konusunda kemankeşler arasında birçok tartışma yaşandığına dair bilgiler mevcuttur. Anlaşılan o ki, bu tür mevzuları kemankeş taifesi kendi içerisinde çözmeye gayret ederdi. Nitekim Tozkoparan İskender ve Bursalı Şüca arasında yaşanan bir gerginlik örneği, bu durumu açıkça yansıtır. Yıldız menziline Tozkoparan İskender, Bursalı Şüca namı kemankeşe ait menzil taşından ileri ok attı.⁸⁰⁴ Ancak bazı kişiler tarafından okun sağ tarafa aşırı gidip olması gereken menzil aralığından dışarı çıkarak salkı düştüğü iddia edildi. Bu nedenle Tozkoparan İskender'in menzil taşını dikmesine mani olundu. Söz konusu tartışma, dönemin padişahı II. Bayezid'a kadar ulaştı ve padişah menzilin dikilmesini emretti. Bu emri yerine getirmek maksadıyla kemankeşlerin şeyhi konuya dahil olan kemankeş ustalarıyla görüştü. Kemankeşlerin duruma yanıtları ve verdikleri tepki dikkate değerdir. Kemankeşler menzilin geçildiğini ama okun olması gereken aralıkta olmayıp salkı düştüğünü ifade ettiler. Böylece padişahın emrine rağmen mevcut menzilde okun dikilmesi uygun görülmedi. Kemankeşler şeyhe *"Emre muti'leriz (itaatliyiz) velakin nice emir vardır ki ehl-i hibresi vardır."* diye cevap verdiler. Belirtilen ifade ahilik teşkilatına benzer bir kurumsallaşmanın Ok Meydanı'nda oluştuğunu göstermektedir.⁸⁰⁵ Padişahın emri ile usta kemankeşler arasında kalan şeyh, iki tarafı da memnun edecek başka bir çare buldu: Tozkoparan İskender'in attığı okun düştüğü yere menzil taşı dikilecekti; ancak söz konusu taş için başka bir menzil açılacaktı. Yani Tozkoparan'ın oku Bursalı Şüca'nın taşını geçmiş sayılmayacak, velakin başka bir menzilin ana taşı olacaktı. *Bahtiyarzade Hasan Çelebi Risalesi'*nde belirtildiğine göre, tarafların bu öneriyi kabul etmesiyle tartışma sona erdi.⁸⁰⁶

⁸⁰³ BOA, İ.DH, 207/11930.

⁸⁰⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 134.

⁸⁰⁵ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1078-1079.

⁸⁰⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 135.

Normal şartlarda menzil açmak veya bozmak isteyen kişiler atış için önce meydan yöneticilerinden izin alırdı.⁸⁰⁷ Atış için ayak ve hava şahitleri görevlendirilirdi. Ancak Mustafa Kâni, bir kemankeşin kendi atış grubu içerisindeki kemankeş arkadaşlarıyla menzil koşusunda yarışırken, menzilin baş taşını geçen bir ok atması halinde menzil dikmeye hak kazanabileceğini de belirtir. Bunun için öncelikle şهادeti kabul gören kemankeşlerin de şahitlik yapması gerekirdi.⁸⁰⁸ Menzil atmayı talep eden yeni atıcılara ise kuvvetleri ve yetenekleri ayarında menzillerde ok atmaları teşvik edilirdi.⁸⁰⁹ Zira ünlü ve yetenekli kemankeşler küçük çapta bazı menzilleri bozdukları halde taş diktirmedikleri görülürdü. Bahtiyarzade, Rum Yusuf adlı yetenekli bir kemankeşin büyük menzilleri umarak küçük menzillerde başarılı olduğu halde taş dikmediğini yazar.⁸¹⁰ İleri mesafelerde menzil diktirenler, kemankeşler arasında daha fazla itibar görürlerdi. Öyle ki, kabza alan kemankeşler toplandıklarında, menzil taşları daha ileride olanlar okçu üstatlarına daha yakın otururlardı.⁸¹¹ Atıcının oturma düzenindeki yeri menzil taşının menzildeki mesafesine göre belirlenirdi.

Örnek olması için İstanbul Arkurı Menzili'ndeki bazı menzil taşlarının mesafelerini vereceğiz: Gazzaz Ahmed (1037 gez), Okçu Sinan (1109 gez), Benli Karagöz (1161 gez), Sayis Mahmud (1201 gez)...İstanbul dışında da birçok yerde menzil taşlarının varlığından kaynaklarda bahsedilmektedir. Mekke, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Ankara, Kütahya, Tire, Akhisar, Vardar Yenicesi, Avlonya bunlar arasındadır. Mustafa Kâni'nin yazdığına göre Diyarbakır, Konya, Bergama, Balıkesir, İpsala ve Ustutumca'da ikişer menzil taşı dikildi. Halep, Ayazmend, Manisa, Sofya ve Üsküp'te üçer adet; Edirne'de de on üç adet geçmiş okçuların menzil taşları vardı.⁸¹² Bahtiyarzade Hasan Çelebi, İstanbul'da açılan

⁸⁰⁷ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 268.

⁸⁰⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 152.

⁸⁰⁹ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 269.

⁸¹⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 154.

⁸¹¹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 89.

⁸¹² Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 153.

ilk menzil olarak gösterdiği Lodos Menzili'nde ilk menzil taşıyan kişi olarak babası Usta Bahtiyar'ı gösterir.⁸¹³ İstanbul'da Ok Meydanı haricinde Kağıthane, Üsküdar, Eyüp menzil taşıyan yerler arasında gösterilir. Mustafa Kâni otuz dört beldede toplam doksan menzil olduğunu belirtir. Ancak Yücel, Mustafa Kani'nin tespitinin eksik olduğunu belirtmekle beraber toplam yedi menzilin varlığından bahseder.⁸¹⁴ Edirne'de menzil atılan bir yer olarak Musalla Meydanı gösterilmektedir.⁸¹⁵ Örneğin söz konusu meydanadaki Kassab Menzili önde gelen kemankeşlerin ok attığı menzillerdendi. Buna ek olarak Ada, Lodos, Kahveci Yeri, Poyraz menzilleri, kaynaklarda bahsi geçen Edirne Ok Meydanı menzillerindendi.⁸¹⁶ Gündoğrusu, Ustaoglu, Kible, Aktar Çelebi, Poyraz ve İmam Hoca menzilleri ise Gelibolu ve Bursa ok meydanlarında bulunan menzillerdendi. Ünlü kemankeşlerden Tozkoparan İskender'in İstanbul haricinde, hem Edirne'de hem de Bursa'da menzil attığı yazılıdır.⁸¹⁷ Rum Yusuf adlı kemankeşin Şam, Halep, Tokat, Sofya ve Ankara'da menzilleri vardı.⁸¹⁸ Bu durum, bahsi geçen yerlerde de menzil müsabakalarının yapıldığı ok meydanlarının varlığına delalettir.⁸¹⁹

Ortalamaya göre daha uzak mesafelerde menzil taşlarına sahip olan menziller *âli menzil* olarak anılırdı ve bu menziller genelde en yetenekli kemankeşlerin yarıştığı menzillerdi.⁸²⁰ İstanbul Ok Meydanı'ndaki Poyraz, Lodos, Yıldız, Çizmecici menzilleri âli menzillerdendi.⁸²¹ 18. yüzyılda yaşayan Kemankeş Mustafa Efendi kendi dönemine ait İstanbul, Gelibolu ve Mısır'daki ok meydanlarına ait menziller hakkında bilgi verir. Yazar, İstanbul'da açılan ilk menzil olan Lodos Menzili'ndeki menzil sahiplerini tanıttıktan sonra payitahtta mevcut on sekiz

⁸¹³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s.101.

⁸¹⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 70.

⁸¹⁵ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 106.

⁸¹⁶ Yücel, *a.g.e.*, s. 71-75.

⁸¹⁷ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 119.

⁸¹⁸ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 154.

⁸¹⁹ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1080.

⁸²⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 120.

⁸²¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 137.

menzilin o dönemde baş taşlarının kimlere ait olduğu hakkında da bilgi vermektedir.⁸²² Ayrıca dönemin Gelibol ve Mısır menzillerini de eserinde tanıtmaktadır. Mustafa Kani de kendi döneminde İstanbul'da atış yapılan menzillerden bahsetmektedir. 16. yüzyılda İstanbul Ok Meydanı'nda on, on iki kadar olan menzil sayısı; 19. yüzyılda elliye, menzil taşı sayısı ise üç yüze ulaştı.⁸²³

3.3. MENZİL SAHİBİ KEMANKEŞLER

Belli kaidelerle kabza alıp menzil atmaya hak kazanan kemankeşler topluluğu *kabza ehli* olarak anılırdı.⁸²⁴ Zira Osmanlı'da *kemankeş* olarak nitelendirilen kişiler kabza alan atıcılardı.⁸²⁵ Dolayısıyla diğer atıcılardan bu itibarla ayrılırlardı. Söz konusu ayrımı en belirgin olarak vurgulayan Bahtiyarzade Hasan Çelebi'dir. Menzil sahibi kemankeşlerden bahsettiği eserinde, yay kuvveti ve uzunluğunu anlattığı kısımdan sonra “*Bu söylediğimiz bahis atıcımındır. Kemankeş bahsi değildir.*” ifadesinde atıcı-kemankeş ayrımını açıklığa kavuşturur ve devamında kemankeşlere ait menzilleri tanıtmaya devam eder.⁸²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde tirendazları ve kemankeşleri ayrı belirtirken tirendazları darp vuran okçular olarak göstermektedir.⁸²⁷ Ayrıca 1696 tarihli bir arşiv belgesinde, Ok Meydanı ve Atıcılar Tekkesi'ne dışarıdan müdahaleyi engellemeye yönelik tirendaz (ok atan) ve atıcı taifesinden ayrı bahsedilerek farkı vurgulanmaktadır.⁸²⁸

Kendisi de tanınan bir kemankeş olan Abdullah el Katip, eserinde kemankeşler arasındaki bağa dair önemli bilgiler verir. Müsabakada rekabet içerisinde olan atıcı taifesi bir

⁸²² Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 101.

⁸²³ Yücel, *a.g.e.*, s. 129.

⁸²⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 107.

⁸²⁵ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1077.

⁸²⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 160.

⁸²⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 585-590.

⁸²⁸ A.DVNS.MHM.d, 108/545.

mecliste toplandıkları vakit birbirlerine saygı gösterip iltifat ederlerdi. Hatta rekabetleri zamanla düşmanlığa dönüşen kemankeşler için dahi bu durum böyleydi.⁸²⁹ Aynı zamanda kabza alıp kemankeşliğe beraber kabul edilen kemankeşler birbirini *kabzadaş* olarak görüp kabzadaşlarıyla daha fazla yakınlık kurarlardı.⁸³⁰ Bu durum Türklerdeki *andalık* anlayışına benzerdir. Bahtiyarzade Hasan Çelebi, *Risalesi*'nde *hemkiriş* diye bir kavramdan bahsetmektedir.⁸³¹ Kanaatimizce bahsi geçen ifade, kabzadaşlıkla aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kabza alan kemankeşler, Atıcılar Tekkesi yöneticileri tarafından muhafaza edilen sicil defterine kaydedilirdi.⁸³² Halim Baki Kunter bahsi geçen geleneğin sadece kemankeşlere has olmadığını; güreşçi, binici, avcı gibi sporcuların da benzer sicil defterleri tuttuğunu belirtir.⁸³³ Kabza alıp deftere kaydedilen kemankeşler tekkenin taamiyesinden⁸³⁴ faydalanabilirdi.⁸³⁵ Sicil defteri incelendiğinde müderris, sadrazam, vezir, asker, iplikçi, yağlıkçı, müezzin gibi birçok muhtelif meslekten kemankeşin kabza aldığı görülür. Eserde “*Der meşihat ...*” başlıkları altında dönemin meydan şeyhi zamanında kabza alanların isimleri ve atıcılar hakkında özet bilgi veren bazı notlar kayıtlıdır. Alt başlık olarak ise ziyafetler ve ziyafetlerde kimlerin kabza aldığı yazılıdır. Defterde kayıtlı kemankeşler üzerine sonradan düşülen notlar da mevcuttur. Örneğin kişi öldüğünde bu durum defterde ismi olan yere sonradan not düşülerek belirtilirdi.

⁸²⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 85.

⁸³⁰ TSMA.e.513/9.

⁸³¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 101.

⁸³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, II. Cilt, Ankara, 1988, s. 14.

⁸³³ Kunter, *Eski Türk Sporları...*, s. 19.

⁸³⁴ Ruz-ı Hızır'dan kasıma kadar haftada ikişer günden kırk gün boyunca yemek parası olarak verilen üç yüz akçelik miktar. (bkz: Süleyman Kani İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul, 1939, s. 39.)

⁸³⁵ Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi”..., s. 269.

Mustafa Kani Beyzade Ahmed Abdurrauf'un şeyhliği döneminde, Besim Ağa'nın ziyafeti münasebetiyle 1857'de kabza alan Mustafa Muti Bey'in 1904'te meydan şeyhi olduğu, kabza aldığı kısma not düşülerek yazılıdır.⁸³⁶ Defterde menzil sahibi kemankeşler *sahib-i menzil* ifadesiyle belirtilirken menzil sahibi olmayanlar *talib-i menzil* ifadesiyle kayıtlıdır.⁸³⁷

Kabza günleri pazartesi ve perşembe günleriydi. Kabza günlerinde kabza alanlar için ziyafetler düzenlenip taliplere hediyeler verilirdi.⁸³⁸ Yemekte, meydan şeyhinin köşede ve sağ tarafta, menzil sahipleri ve meydanın ileri gelenlerinin de sol tarafta oturması adettendi. Kemankeşler menzil atışlarındaki performanslarına göre ayrılır ve bu ayırım oturma düzenlerine de sirayet ederdi. Menzil sahibi olanlar *sahib-i menzil* olarak adlandırılıp sağ tarafta otururdu.⁸³⁹ Kabza alıp menzil sahibi olmayanlar *talib-i menzil*, *vacibürriaye* ve *müstehakk-ı menzil* olarak adlandırılıp sol tarafa otururdu.⁸⁴⁰ Sol taraftakiler menzil alabildiklerinde sağ tarafa geçebilirdi.⁸⁴¹

Meydan şeyhi ve üstatlardan sonra menzildeki başarılarına göre menzil sahibi kemankeşler de söz sahibiydi.⁸⁴² Miladi 1798 tarihli hatt-ı hümayun kaydında, Ok Meydanı şeyhliğine Halil Efendi yerine atanan Mustafa Nafizi'nin seçilmesinde kabza ehli olan kemankeşlerin etkisi ve bahsi geçen kemankeşin menzil sahibi kemankeşler arasında yaşça büyük olduğu hususuna yer verilmektedir. Üstat ve şagird (kabza talibi) arasındaki ilişki de ahilikteki usta-çırak ilişkisine benzerdir.⁸⁴³ Bu konuda bilgi veren Kavname'deki ifadeler şöyledir: “*İlm-i kemankeşlikten şöhret bulan güzideler ma-beyninde kanun-ı kadim böyle idi ki*

⁸³⁶ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 139.

⁸³⁷ Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi” ..., s. 263.

⁸³⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 152.

⁸³⁹ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁴⁰ Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi” ..., s. 269.

⁸⁴¹ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁴² BOA.HAT, 1471/48.

⁸⁴³ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s. 136.

*bir cemiyette bir üstad-ı tirendaz (okçu) hazırlansa fakirü'l-hal olsa dahi la-büdd mertebesince tazim ve tekrim idüb yir göstereler ve menzil sahipleri ki ol cemiyette hazırlardur her kangısının menzili ziyade ise ol ilerüde baştan oturup andan aşağı aşıklar (kabza aşığı) birbirinin altında ta ana taşına gelince lakin içlerinde ekabir vardır her bar nimeti ve ihsanı meydan ehline mebzul olmağın ana vacibü'r riaye dirler anı üst yanlarına alsalar vacibdür... ”⁸⁴⁴ Bu etkinliğe genelde meydan şeyhi, vekilharç(talipler), aşçı, şahitler, kemankeşler, vezirler, menzil sahipleri ve misafirler katılırdı.⁸⁴⁵ Ziyafetler masraflı olduğundan genelde zengin şahısların kabza aldığı günlerde, onlarla beraber diğer talipler de kabza alırlardı.⁸⁴⁶ Örneğin, Valide kethüdası Yusuf Ağa'nın kardeşi Ömer Ağazade Tefvik Bey'in kabza aldığı ziyafette 8 kişi, defterdar es-Seyyid Said Efendizade el-Hac Seyyid Ahmed Raşid Efendi'nin ziyafetinde 8 kişi, 19 Ekim 1824'te Sultan Mahmud'un düzenlediği ziyafette 15 kişi, zaptiye müşiri İzzet Ağa'nın ziyafetinde 11 kişi kabza aldı.⁸⁴⁷ Ziyafeti düzenleyenler, sicil defterinde *sahib-i ziyafet* ibaresi ile ayrıca belirtilmektedir.*

İncelediğimiz kaynaklarda, menzil sahibi kemankeşlerin hayat hikâyeleri, aralarındaki hiyerarşi, statüleri gibi birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.⁸⁴⁸ *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de Tozkoparan İskender, Bursalı Şüca, Mîralem Ahmed Ağa, Şirmend, Deve Kemal, Havandelen Solak Bali, Keman Küreci Arab gibi Osmanlı Dönemi'nde menzil atışında başarılı kemankeşlere dair bilgi mevcuttur. Eserde Mîralem Ahmed Ağa'nın Rodos Fethi'nde bir kantar ağırlığında demir taşları elini bir yere dayamadan kaldırıp kaleye attığı ve iki koyunu çengel payesiyle serçe parmağına takıp derisi yüzülünceye kadar tuttuğu anlatılmaktadır.⁸⁴⁹ Hikayeye göre, Tozkoparan İskender bir deniz savaşında padişahın altın başlı sancağını almaya çalışan

⁸⁴⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 89.

⁸⁴⁵ TSMA.e, 511/7.

⁸⁴⁶ W.F. Paterson, J. D. Latham, *Saracen Archery*, Londra, 1970, s. 155.

⁸⁴⁷ İsmail Bakırcan, *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul, 2016, s. 124, 126, 127, 131.

⁸⁴⁸ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 261.

⁸⁴⁹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 104.

bir düşman askerini vurduktan sonra denize atlayıp düşen sancağı bulur ve Kapudan Davud Paşa'ya düşman askerinin başıyla beraber teslim eder.⁸⁵⁰ Başka bir rivayete göre, Pehlivan Ali adlı kemankeş bir çatışmada bir okla üç düşmanı helak eder.⁸⁵¹ Menzilde başarı gösteren diğer kemankeşler hakkında da benzer hikayeler mevcuttur. Elbette bunların doğruluğu sorgulanmaya muhtaçtır.

Menzil atıcılığının dikkat çeken bir yönü de toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren ve farklı statülerdeki insanları aynı şartlarda yarıştıran bir rolünün olmasıdır. Zira müsabakalara birçok farklı meslekten ve statüden insan katılabilirdi. Bu konuda kavşname ve risalelerde geçen şöyle bir ifade vardır: “*Er meydanında şah ü geda birdir.*” Devlet adamları, özellikle atış ve kabza günlerinde kemankeşlere ihsanlarda bulunur, hediyeler verirdi.⁸⁵² Hatta vezir gibi yüksek makama sahip devlet adamlarının atışlarda sponsor olup destekledikleri kemankeşler vardı.⁸⁵³ Kemankeşlere menzil atışlarındaki başarılarına karşılık dirlikler verildiği de olurdu.⁸⁵⁴ Padişahlardan II. Mahmud, III. Selim, IV. Murad menzil atıp taş diktirdi. II. Mahmud, Cerrah Menzili'nde 1184,5 gez, Emin Menzili'nde 1201,5 gez menzillerine ek olarak Abdullah Efendi ve Yeksüvar menzillerinde taş diktirdi.⁸⁵⁵ IV. Murad kendi adıyla anılan 28 numarada ele aldığımız menzilde 1070,5 gez mesafeye taş dikti. Dönemin iki önemli kemankeşi olan Hacı Süleyman ve Sarı Solak'tan ders aldı.⁸⁵⁶ III. Mehmed, IV. Mehmed, III. Ahmed, Abdülmecid, Abdülaziz, I. Abdülhamid ve I. Ahmed kemankeşlikle ilgilenen padişahlar arasındaydı.⁸⁵⁷ Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın ve II. Mahmud'un yakın adamlarından Muhammed Ali Bey'in, Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa Menzili'nde menzil taşları vardır.⁸⁵⁸

⁸⁵⁰ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 124.

⁸⁵¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁸⁵² Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi”..., s. 264.

⁸⁵³ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 45.

⁸⁵⁴ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 101-102.

⁸⁵⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 81-83.

⁸⁵⁶ İrtem, *a.g.e.* s. 103.

⁸⁵⁷ İrtem, *a.g.e.* s. 101, 129.

⁸⁵⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 85-86.

Sultan III. Selim'in Hünkar Ayağı denilen yerde attığı 1012 gez mesafede menzili vardır.⁸⁵⁹ Sultan II. Bayezid ve Gedik Ahmet Paşa okçulukla yakından ilgilenen, kemankeşlere ihsanlarda bulunan devlet adamlarındandı. Sadrazamlık yapan devlet adamları arasında Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve Kemankeş Ali Paşa'nın atıcılığa olan ilgileri bilinmekle beraber Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın kavsnamelere yansımasa da menzil taşı diktiğine dair veri mevcuttur.⁸⁶⁰ Taberdar (Baltacı) Mehmed Paşa ise sadrazam olmadan önce henüz mirahurluk görevinde iken Büyük Yeksüvar Menzili'nde 993 gez uzaklığa menzil taşı dikti.⁸⁶¹ *Risale*'ye göre Pehlivan İskender'e *Tozkoparan* lakabını veren Gedik Ahmed Paşa'ydı.⁸⁶² Vezir Ferhad Paşa'nın reisi Pelenk Reis, yeniçeri zümresinden Solak Hamza ve Solak İsa Bey, Sultan Mehmed Han'ın avcıbaşısı Kara Mustafa da menzil atan kemankeşlerdendi.⁸⁶³ Özellikle darüssaade ağalarının menzil atıcılığına dair ilgileri dikkat çekmektedir. Zira incelediğimiz menzillerden 36 numaradaki Yusuf Ağa Menzili darüssaade ağalarına has özel bir menzildi. Söz konusu menzili 17. yüzyılın ikinci yarısında görev yapan Darüssaade ağası Yusuf Ağa özel bir izinle açtı. 18. yüzyılda I. Mahmud'un hizmetinde bulunan Darüssaade Ağası Beşir Ağa ise Divitçi Menzili, Yusuf Ağa Menzili, Beşir Ağa (Hafız Molla) Menzili gibi birkaç menzilde taş sahibi olmuş döneminin önde gelen kemankeşlerindendi.⁸⁶⁴ Beşir Ağa, Şeyh Hamdullah gibi hattatlıkla ilgilenen kemankeşlerdendi. Nitekim önde gelen Osmanlı kemankeşlerinin hat sanatına dair yönelimleri bilinmektedir. Menzil sahibi olarak kaynaklara geçmese de, kabza alarak menzil atıcılığıyla ilgilenen ve atıcılık sicil defterine kaydedilen başka devlet adamları da vardı.⁸⁶⁵ Örneğin 18. yüzyılda vezirlik ifa eden Ahmed Paşa, Mehmed Paşa, Suad Paşa, Abdürrezzak Paşa bu isimlerdendi.⁸⁶⁶ Aynı yüzyılda kabza alan Osman Paşa ve Hıfz Salih Paşa yeniçeri

⁸⁵⁹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 177.

⁸⁶⁰ Mehmet Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l Vüzera ve Zeylleri*, İstanbul, 2013, s. 104.

⁸⁶¹ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 172.

⁸⁶² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 131.

⁸⁶³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 140, 151, 162.

⁸⁶⁴ Ahmed Resmi Efendi, *a.g.e.* s. 64.

⁸⁶⁵ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s.266.

⁸⁶⁶ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 68-77.

ağalığı hizmetini yürüttüler. Kaptan-ı derya Salih Paşa, Silahdar Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi İsmail Paşa, Ferik Mehmed Paşa, Ferik Tayyar Paşa, Ferik Hüseyin Paşa, Vezir Duhani Mustafa Paşa, Müşir Reşit Paşa, Zaptiye müşiri İzzet Paşa, Reisülküttap Mahmud Efendi kabza almış kemankeşlerdendi.⁸⁶⁷ Tayyazade, daire-i hümayun üyeleri ile diğer saray görevlilerinin de kemankeşlik eğitimi aldıklarını belirtir.⁸⁶⁸ Gazzaz Ahmed, Okçu Sinan, Benli Karagöz, Hacı Emin Ağa, Cafer Sadık Bey, Sayis Mahmud, Sinan Subaşı, İbrahim Bey, Çerkes Muhammed Paşa, Ali Ağa, Muhammed Efendi, Musahip Muhammed Ağa kaynaklarda geçen diğer menzil sahibi kemankeşlerdendi. Karga Mustafa bir günde iki menzil taşı birden diken pehlivan kemankeşlerdendi.⁸⁶⁹ Kör Kemal Bursa, Edirne gibi farklı şehirlerde menzil rekorları kıran ünlü kemankeşlerdendi. Hattatlığıyla da bilinen Şeyh Hamdullah, iyi atıcılardan olmakla beraber meydan şeyhliği de yaptı. Mesud Ağa ise hem Mısır'da hem de Anadolu ok meydanlarında başarı gösteren pehlivan kemankeşlerden biri olarak gösterilir.⁸⁷⁰

Padişahların şahsi harcamalarının karşılandığı ceyb-i hümayun defterlerine dair kayıtlar, menzil atıcılığı ve kemankeşliğe olan ilgiyi yansıtmaları açısından dikkate değer veriler sunmaktadır.⁸⁷¹ Ok Meydanı'ndaki baş koşu,⁸⁷² ikinci koşu veya ihtiyarların yarıştığı aşağı koşu gibi menzil müsabakalarında dereceye girenlere verilen para ödülleri, Ok Meydanı'na yapılan ziyaretlerde müsabakalara katılan kemankeşler ile menzil müsabakalarında görev alan havacılara verilen ihsanlar, okla kandil vurmak gibi okçuluk gösterileri sergileyen kemankeşlere sunulan ihsanlar ve Ok Meydanı'nda düzenlenen ziyafetlerde kemankeşlere dağıtılan bağışlar belirtilen arşiv verilerindedir.⁸⁷³ 1703 tarihli ceyb-i hümayun kaydında, taş dikme amaçlı menzil atışlarından farklı olarak, kemankeşlerin ödül kazanmak amacıyla kendi

⁸⁶⁷ Bakırcan, *a.g.e.*, s. 80-115.

⁸⁶⁸ Tayyazade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun* Cilt I, İstanbul, 2010, s. 278-279.

⁸⁶⁹ Bahtiyazade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 138.

⁸⁷⁰ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 91-96.

⁸⁷¹ Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümayun", *TDVİA*, 7. Cilt, İstanbul, 1993, s. 465-467.

⁸⁷² Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi" ..., s. 271.

⁸⁷³ BOA, İ.DH, 321/20854.

aralarında yarıştıkları menzil koşularına dair bilgi verilmektedir.⁸⁷⁴ Buna göre üç menzil koşusuna ek olarak, ihtiyarların yarıştığı aşağı koşu için dağıtılan ödüllerden bahsedilmektedir. Ayrıca belirtilen kaydın devamında, III. Ahmed'in Ok Meydanı'na teşriflerinde yedi kemankeşe ikişer altın ve bir okçuya iki altın ihsanda bulunduğu yazılıdır. Belirtilen belgede kemankeş ve okçu ayırımının vurgulanması, Osmanlı okçuluğunda kemankeş-atıcı farkını göstermesi açısından da dikkate değerdir.⁸⁷⁵ 1789 tarihli başka bir kayıt ise, Levent Çiftliği'nde kemankeşlere ve menzil atıcılığında görev alan havacılara verilen ihsanlara işaret etmektedir.⁸⁷⁶ Dönemin kroniklerine göre, söz konusu çiftlik III. Selim Dönemi'nde Nizam-ı cedit ordusu için askeri kışla olarak kullanılmaktadır.⁸⁷⁷ Bu durum ateşli silahlara geçilen modernleşme döneminde dahi askeriyede menzil atıcılığına olan ilginin devam ettiğini göstermektedir.

Menzil atışlarında başarı gösterip kabza alan kemankeşlerin devlet hazinesinden maaşa başladıkları da anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak devletten maaş alan kapıkulu askerlerinin kaydedildiği esame defterleri⁸⁷⁸ arasında Hicri 29.12.1212 (Miladi Haziran 1798) tarihli kayıta hazine-i hümayunda bulunan kemankeş ağalarının isimleri verilir:⁸⁷⁹

“Hazine-i hümayunda olan kemankeş ağalar beyan olunur: Şakir Ağa, Kahveci Baş Ağa'nın çırağı Mehmed Ağa.

Kabza alacak:

Saadetlü semahatlü mezid müriüvvetlü karındaş izzet ve ikram ... ağa-yı muhterem hazretlerinin huzur-ı izzet-i mevfurlarına mezid eaz kiram birle davat ... teslimat-ı vafiat ancak vahid atıldığı ... inhakerde-i muhlisanemizdir ki makeddema tahrirü'l-beyan tezkiremiz cevabı zuhur

⁸⁷⁴ TS.MA.d / 2352.

⁸⁷⁵ TS.MA.d / 2352.

⁸⁷⁶ TS.MA.d / 2435.

⁸⁷⁷ Cabi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, 1. Cilt (Haz: M. Ali Beyhan), Ankara 2003, s. 27, 31, 59.

⁸⁷⁸ Kapıkulu askerlerinin isim ve maaşlarının kayıtlı olduğu defterleri, bu defterlerdeki isimleri ve daha çok burada adı geçenlerin ellerindeki belgeyi ifade eden tabir. (bkz: Abdülkadir Özcan, “Esame”, *TDVİA*, 11. Cilt, İstanbul, 1995, s. 355-356.)

⁸⁷⁹ TS.MA.d / 4113.

etmediği acaba ne mani oldu kerem-i inayet buyurup bu günlerde cevabını tahrir etmenizi niyaz ederiz.

Şakir Ağa, Mehmed Ağa, Yusuf Ağa, Selim Ağa (Cüнди), Ahmed Mir, Süleyman Ağa (Çuhadar), Mehmed Ağa (Çuhadar), Küçük Ali Ağa (Çuhadar), Abdullah Ağa (Küçük), Arif Ağa (Çuhadar), Selim Ağa (Çuhadar), Muhtar Ağa (Küçük), Edhem Ağa (Çuhadar), Mustafa (Miralem? Küçük).

Yeniçeri Şakir Ağa, Mehmed Ağa (Kahveci başı ...), Arnavud Yusuf Ağa, Selim Ağa (Cüнди), Ahmed Mir (Esad Ağazade), Selman Ağa (...), Mehmed Ağa (...), ... Ali Ağa (Çuhadar).

Atmayan Ağalar:

Arif Ağa (Çuhadar), Muhtar Ağa, Küçük Ali Ağa, Arap Ağa, Selim Ağa

Söz konusu belgede, kabza almaya hak kazanan kemankeş isimleri verilirken *atmayan ağalar* olarak ismi verilen atıcıların, kabza almak için gerekli aşamaları geçemeyen veya geçmeyen şahıslar olduğu kanaatindeyiz.

Kemankeşliğe ve menzile olan ilgi elbette rekabet ortamının doğmasına yol açtı. Bu durum zaman zaman kavgalara ve tartışmalara neden olurdu. Bursalı Şüca ile Tozkoparan İskender arasındaki rekabet, birçok kavsnamede rastladığımız bilinen rekabetlerdendi.⁸⁸⁰ İki kemankeş farklı menzillerde birbirine meydan okudu ve yarıştılar.⁸⁸¹ *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi*'de geçen tartışmalardan biri, Bursalı Şüca'nın poyraz menzilinde attığı bir okun şast (sağ) tarafında aşırı düşmesine rağmen, havacıların tülbent bozmalarıyla başladı.⁸⁸² Bunun üzerine Tozkoparan İskender'in tarafları da Tozkoparan'ın daha önce kabza tarafına kaçırıp sayılmayan oku için taş dikilmesini istediler. Tartışma kavgaya dönüştü, hatta pehlivan

⁸⁸⁰ Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi"..., s. 262.

⁸⁸¹ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁸⁸² Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 122-123.

atıcılardan Müezzinoğlu çıkan kavgada dövüldü. Neticede Bursalı Şüca'nın iki menzil taşının da dikilmesinden vazgeçmeyi teklif etmesiyle kavga son buldu ve kemankeşler kendi aralarında problemi çözdüler. Söz konusu iki kemankeşin rekabeti kaynaklara farklı atışlarda yaşanan kavgalar ile de yansıdı. Yıldız rüzgarında atılan bir diğer menzilde Tozkopran'ın oku Şüca'nın okunu geçti ancak şast tarafına salkı düştü. Bahsi geçen okun sayılıp sayılmaması konusu da pehlivanlar arasında tartışma yarattı.⁸⁸³ Tozkoparan ile Şüca arasındaki başka bir tartışma, Kemankeş Mustafa Efendi'nin *Kavsnamesi*'ne yansıdı. İki atıcının taraftarları birbirine düşünce konu padişaha arz edildi ve kadıasker konunun çözülmesi için görevlendirildi. Ancak pehlivanlar "*Kadıasker bizim davamızı fasl idemez.*" deyip bunu kabul etmediler.⁸⁸⁴ Bunun yerine hatt-ı hümayun ile Şeyh Hattat Efendi'ye müracaat ettiler ve onun hükmüyle dava çözüldü. Görüldüğü gibi, kadıaskerin dahi menzil konusunda hüküm vermesi kabul edilmedi, kemankeşler kendi yollarıyla davaları çözmeye yoluna gittiler.

Bir diğer tartışma da Düve Kemal ile Bali Bey arasında Edirne'de yaşandı. Bali Bey, Düve Kemal'den aşırı ok attı ancak taşın dikilip dikilmemesi konusunda tartışma başladı. Olay büyüdü ve husumet dönemin padişahına kadar ulaştı. Padişah önce kadıaskerini gönderdi, çözülmeyince veziriazam Davud Paşa ve vezirler dahi olaya müdahil oldular. Ancak onlar da bir hükme varamadılar ve konu ehl-i hibreye⁸⁸⁵ havale edildi.⁸⁸⁶ Sonunda Bali Bey'in taşının dikilmesine karar verildi. Yıldız Menzili'nde yaşanan bir tartışma da havacıların Solak Bali'nin bir okunu hata ile çıkarmaları ile yaşandı.⁸⁸⁷

Ünsal Yücel, Ok Meydanı'nda bu tür davalarla Galata kadısının ilgilendiğini belirtmektedir. Ayrıca Yücel, Haki Menzili'nde Katip Ahmed Efendi'nin menzil taşını, dönemin meydan şeyhinin engellemesine rağmen Galata kadısına başvurarak diktirdiğinden

⁸⁸³ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 131.

⁸⁸⁴ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 82.

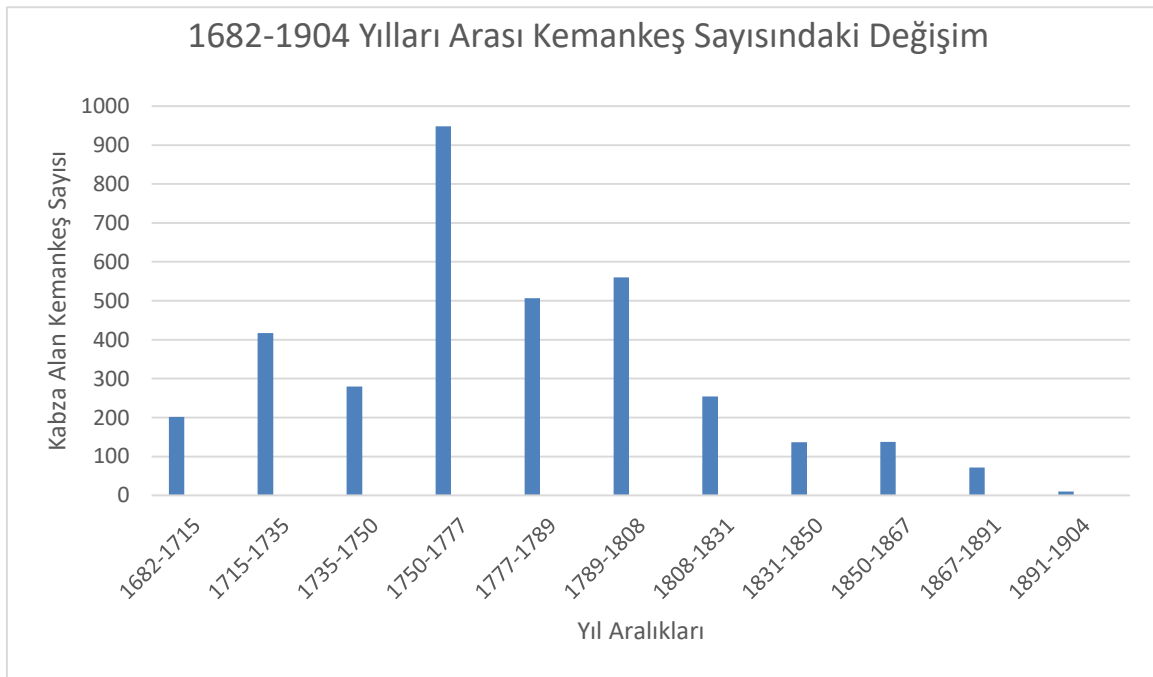
⁸⁸⁵ Bilirkişi. (bkz: Ali Şafak, "Ehl-i Vukuf", *TDVİA*, 10. Cilt, 1994, s.531.)

⁸⁸⁶ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁸⁷ Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, *a.g.e.*, s. 127.

bahsetmektedir.⁸⁸⁸ Davalardan birisi için ehl-i hibreye başvurulması, ahilik ve fütüvvet anlayışının Ok Meydanı üzerindeki tesirini gösteren dikkate değer bir örnektir.

Elimizde mevcut sicil defterinde 1682 ila 1904 yılları arasında deftere kaydedilmiş 3375 kemankeşin bilgisi vardır. Sicil defterini inceleyerek elde ettiğimiz veriler ışığında, belirtilen yıllar arasındaki kemankeş sayısındaki değişimi görmek adına bir grafik oluşturduk. Grafik yaklaşık yirmi yıllık aralıklara göre oluşturuldu. (Bkz: Şekil 2) 18. yüzyıl sonrası geleneksel silahlara ilginin azalmasının Ok Meydanı'nda icra edilen menzil atıcılığına da sirayet ettiği, kabza alan kemankeş sayısındaki düşüşten anlaşılmaktadır.

Şekil 2

⁸⁸⁸ Yücel, a.g.e., s. 110.

3.4. KEMANKEŞLİĞİN MANEVİ YÖNÜ

Atıcılık peygamber dönemine dayandırılan mübarek bir sanat olarak görülürdü. Çeşitli ayet ve hadisler, bu duruma delalet olarak gösterilirdi.⁸⁸⁹ Nitekim atıcılık ibadet olarak görüldüğünden abdestsiz ok atılmaz ve abdestsiz şekilde ok atılan yerlere girilmezdi.⁸⁹⁰ Kavname ve okçuluk hakkındaki risalelerin başlangıç bölümü, okçuluğun kutsi bir vazife ve ibadet olduğunu açıklayan ifadelerle başlar.⁸⁹¹ Menzil atışı sırasındaki uygulamalar ve kabza töreninde uygulanan ritüeller, dönemin esnaf teşkilatlarına benzer şekilde kemankeşliğe zaman içerisinde manevi birtakım anlamlar atfedildiğini göstermektedir.⁸⁹²

Umdetü'l Mütenasilin gazanın önemi, ok atmanın sevabı ve gerekliliğini anlatan ifadelerle başlar.⁸⁹³ Sonrasında okçuluk hakkında ve okçuluk yarışmalarının caiz olduğunu belirten hadisler yazılıdır. Eserde peygamber zamanında dahi menzil atışlarının yapıldığı belirtilir. Verilen hadislerden biri şudur: “*Kim uzak atınız gücünüz yedişdükçe ki ok atıldığı demden düştüğü yere değin menzil ne kadar ise her bir oka Hakk Teala uçmak içinde ol kadar çayırılı çemenlü akarsulu uçar kuşlu yügerür vuhuş yani yaban hayvanlu ev baglu bakçalu*

⁸⁸⁹ Ibn Ruşen, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁹⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 54.

⁸⁹¹ Ibn Ruşen, *a.g.e.*, s. 86.

⁸⁹² Şahintürk vd., *a.g.e.*, s. 169.

⁸⁹³ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1089-1091.

köşklü saraylı makam virür.”⁸⁹⁴ Ayrıca eserde Cebrail’in ilk peygambere cennetten yay getirdiği ve ok atmayı öğrettiği kıssaya da yer verilir. Söz konusu kıssa hemen her kavsnamede geçen, atıcılığı ulvi bir temele dayandıran hikayedir.⁸⁹⁵ Bir hadiste peygamberin ok atanlara selam verilmemesi gerektiğini telkin etmesi anlatılır. Bunun sebebi namaz ibadetiyle okçuluğun eşdeğer olarak gösterilmesidir.⁸⁹⁶ Eserde dikkat çeken bir diğer kısım Hz. Muhammed’in ashabına ideal menzil okunu tarif ettiği kısımdır. Böylece menzil atıcılığına ulvi bir değer kazandırılır.

Kavaidü’r Remy’nin ilk bölümlerinde yayın faziletleri anlatılırken yaya ayrı bir kutsiyet verildiği açıkça belirtilir.⁸⁹⁷ Diğer eserlerde olduğu gibi *Kavaidü’r Remy*’de de abdestsiz ok atılmaması gerektiği ve menzil atarken “*Ya Hak!*” nidası ile atılması telkin edilir. Eserde Ebu Haşim, İshak Er-Raki, Tahir-i Belhi sahabe arasından okçulukta önderler olarak sunulur, onlar için övgüler içeren ifadeler ve atıcılıkları hakkında bilgiler verilir.⁸⁹⁸ “*La ilahe illallah ve la kuvvete illa billah*” duası atış sırasında edilmesi gereken dua olarak belirtilir.⁸⁹⁹ Sahabe arasında menzil atıcılığının iki şeyhi olduğu anlatılır. Bunlardan biri Ömer bin Abbas, diğeri de Utbetü ibn Abdullah es-Selemi’dir.⁹⁰⁰ Sahabelerden Sa’d bin Ebi Vakkas okçuların piri olarak kabul edilmesi itibarıyla kavsnamedelerde kendisine özel bir kutsiyet atfedilir.⁹⁰¹ Hikayeye göre, peygamberin isteğiyle Allah için attığı ok menzile düşmemiş, kıyamete dek Resulullah’ın düşmanlarını helak etmek için yer ile gök arasında gezmektedir.⁹⁰²

⁸⁹⁴ Şenarşlan, a.g.m., s. 1095.

⁸⁹⁵ İrtem, a.g.e., s. 9.

⁸⁹⁶ Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e., s. 37.

⁸⁹⁷ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 27-29.

⁸⁹⁸ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 56-58.

⁸⁹⁹ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 80.

⁹⁰⁰ Abdullah el Katip, a.g.e., s. 85.

⁹⁰¹ Kunter, “Atıcılar Kanunnamesi”..., s. 261.

⁹⁰² Kemankeş Mustafa Efendi, a.g.e., s. 31-32.

Telhis-i Resailat-ı Rumat'da Tanrı'nın peygamber İbrahim'e ilham ederek Arap yayını yapmayı öğrettiği yazılıdır.⁹⁰³ Mustafa Kâni'ye göre ok atmak farz ibadetler arasındadır ve kabza talimi yapmak Allah'ın emirlerindedir.⁹⁰⁴ Menzil atanların ilki olarak sahabeden Utbetü ibn Abdullah es-Selemi ile Abbas'ın oğlu Abdullah gösterilir.⁹⁰⁵ Menzil atışında her grubun attığı ok sayısının ayrı bir anlamı vardır. Örneğin ihtiyarların attığı beş ok beş büyük peygambere, dokuz yüzcülerin attığı yedi ok ise peygamberin isteğiyle Sad' bin Ebi Vakkas'ın attığı yedi oka işaretlerdir.⁹⁰⁶

Belirlenen bazı okçu imamlar üzerinden kemankeşliğe dini bir meşruluk kazandırılmaya gayret edilir.⁹⁰⁷ Bir çok kavsnamede bahsedilen bu durum fütüvvet anlayışındaki *silsile* kavramını hatırlatır. Kavsnamelerde, peygamber ve ashap döneminde de okçu üstatların tayin edildiğinden ve atıcılıkta dört mezhebin takip edildiğinden bahsedilir.⁹⁰⁸ Söz konusu mezheplerin imamları olarak belirlenen kişiler, bir nevi kemankeşlik silsilelerinin başını çeken önderlerdir. Kemankeş Mustafa Efendi söz konusu Müslüman mezhep imamları olarak Behram, Kadı Muhlis, Tahir Belhi ve Yunus bin Muhammed'i gösterir.⁹⁰⁹ Abdullah el Katip ise Ebu Haşim-i Maverdi, Tahir-i Belhi ve İshak er-Raki isimlerini zikreder. Mustafa Kani ise bu üç isme bir de İmam Muhammed Cerir-i Taberi'yi ekler. Taberi diğer üç imamın atış usullerini anlatan bir kavsnamede yazdı. Kendisi aslında Ebu Haşim mezhebine tabi oldu, onun çocuklarından kabza aldı.⁹¹⁰ Bu nedenle Taberi'nin ayrı bir imam olarak kaydedilmesi konusu tartışmaya açıktır. Osmanlı öncesinde yazılan kavsnamelerde de genelde bahsi geçen üç imamın adı zikredilir.⁹¹¹ Müslüman mezhep imamlarının, atıcıların piri olan Sa'd ibn Ebî Vakkas'tan

⁹⁰³ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 23.

⁹⁰⁴ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 23-24, 26.

⁹⁰⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 28.

⁹⁰⁶ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1081.

⁹⁰⁷ İbn Ruşen, *a.g.e.*, s. 110.

⁹⁰⁸ Muhammed bin Yunus ed-Dervazi, *a.g.e.*, s. 216.

⁹⁰⁹ Kemankeş Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 84.

⁹¹⁰ Mustafa Kâni, *a.g.e.*, s. 30.

⁹¹¹ Hüseyin bin Ahmed el-Erzurumi, *Kitabü'n Fi İlmi'n-Nüşşab (Okçuluk İlminin Kitabı)* çev: Zafer Karakuş, Konya, 2018, s. 47.

kabza aldığı kabul görülerek silsilenin başında Sa'd ibn Ebî Vakkas olduğu düşünülür. Zira Allah'tan aldığı emirle peygamber, atıcılık ilmini önce Ebu Vakkas'a verdi.⁹¹² Böylece Ebu Vakkas kabza talimine başladı. Mustafa Kani'nin naklettiğine göre Ebu Vakkas'ın soyu hem anne hem de baba tarafından peygamberin soyu ile birleşirdi. Hazreti Ömer döneminde Sasaniler'e karşı savaşmış, İran'ın fethini sağlamıştı.⁹¹³ Yalnız Sa'd ibn Ebî Vakkas ile okçu imamlar arasındaki ilişki her zaman doğrudan olmayabilir. Örneğin, Abdullah el Katip, Tahir-i Belhi'nin kabzasını Sa'd ibn Ebî Vakkas'ın kızlarından aldığını belirtir.⁹¹⁴ Buna göre bundan sonra gelecek kemankeşler, silsileye uygun şekilde bahsi geçen imamlara tabi olup kabza alacak ve söz konusu silsile zinciri Osmanlı'ya değin gelecektir. Böylece Osmanlı kemankeşlerinin kabza almalarıyla gerçekleşen tescil işlemi, dini bir onaylama ile meşru kılınmış olurdu. Kanaatimizce kavsnamelerde üzerinde durulan atıcı imamları meselesinin en önemli nedeni budur. Abdullah el Katip'in naklettiğine göre, Ebu Haşim-i Maverdi, Buhara yakınlarında gül suyu ile meşhur Maverd kasabasına mensuptu.⁹¹⁵ Medine'de Sa'd ibn Ebî Vakkas'tan kabza aldı. Tahir-i Belhi, aslen Özbek olup Belh şehrinde doğdu. Medine'de Sa'd ibn Ebi Vakkas'ı bulamayınca onun kızından kabza aldı. İshak er-Raki, Buhara yakınlarında bir yerde doğdu ve diğer atıcılık imamları gibi döneminin seçkin üstatları arasında zikredilmektedir.

Kemankeş Mustafa Efendi atıcılıktaki imamlar ve mezhepler meselesini, Sünnilikteki dört mezhebe (Hanefi, Şafi, Maliki, Hanbeli) benzetir. Sünni İslam'da nasıl her Müslüman kendi mezhebine göre ibadet ediyorsa, kemankeşler de tabi oldukları mezheplerine göre talim edip ok atarlardı. Mezheplerin seçiminde kişilerin fiziksel özelliklerinin etkili olduğunu önceki bölümlerde değindik. Kemankeşler fiziksel özelliklerine uygun bir atıcılık mezhebine tabi olup o mezhebe göre atış usullerini belirlerdi. Menzil atıcılığında kemankeşler Ömer ibn Abbas ve

⁹¹² Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1083.

⁹¹³ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 27.

⁹¹⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 54.

⁹¹⁵ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 57.

Utbetü ibn Abdullah es-Selemi'yi pir olarak kabul ederdi.⁹¹⁶ Bunun nedeni peygamberin isteğiyle Ömer İbn Abbas'ın Karizahu Vennazir Kalesi kuşatmasında, Utbetü ibn Abdullah es-Selemi'nin ise Taif Kalesi kuşatmasında kale içine ulaşan uzun mesafe atışları yapmalarıydı.⁹¹⁷ İbn Abbas peygamberin amcasının oğluydu.⁹¹⁸ Utbetü ibn Abdullah es-Selemi peygamberle beraber birçok savaşa katıldı ve peygamberin yakın sahabelerindendi. Elbette kemankeş adaylarının Sa'd ibn Ebî Vakkas, Ukbetü bin Âmir Ciheti gibi atıcılık pirlerini de tanımaları gerekli görülürdü. Kavsnamelerde, İslamiyet öncesinde atıcıların imamı olarak ise İranlı hükümdar Behram Gur'un ismi verilir.⁹¹⁹ Buna göre İran ve Arap topraklarındaki atıcılar onun usullerine göre ok atıp kabza alırdı.

Atıcıların tabi oldukları mezhepler, kemankeşliğe kabul seremonisi olan *kabza alma* töreninde de zikredilerek tescil edilirdi.⁹²⁰ Kabza olarak kemankeşliği tescil ettirme işlemi, peygamber ve ashap zamanına kadar dayandırılır.⁹²¹ Mustafa Kâni yayın kabzasının ayrı bir kutsiyeti olduğunu ifade eder. Kabza kelimesinin *kâbeden* türediğini ve kabzanın peygamber ile Allah'ın vahdetini simgelediğini yazar.⁹²² Kabza Hz. Muhammed'i simgelerdi. Bu nedenle kemankeşler yayı kurmadan önce ve yasmadan önce (kirişi çıkarmadan önce) yayın kabza kısmını öperlerdi.⁹²³ Kabzayı almanın yolları da atıcılıkta olduğu gibi, atıcılık mezheplerine göre değişirdi. Örneğin Ebu Haşim mezhebinde önce kabza karşısında diz çökülür. Sonra sol elin arkası kabza üstüne konup sağ el sol avucun üzerine konarak sağ el öpülürdü.⁹²⁴ Bu şekilde kabza alma *Hâşimî adeti* ve yolu olarak kabul edilirdi.⁹²⁵ Bu durum farklı mezheplerde kabza alma usullerinde de değişkenlik olduğunu gösterir. Sol el ile kabza alındıktan sonra sağ elin

⁹¹⁶ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 54.

⁹¹⁷ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1085.

⁹¹⁸ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 28.

⁹¹⁹ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 94.

⁹²⁰ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 103.

⁹²¹ İbn Ruşen, *a.g.e.*, s. 50-64.

⁹²² Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 37-40.

⁹²³ Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa, *a.g.e.*, s. 1085.

⁹²⁴ Abdullah el Katip, *a.g.e.* s. 100.

⁹²⁵ Mustafa Kâni, *a.g.e.* s. 75.

baş, orta, salavat parmaklarıyla katibin kalemi tutmasına benzer şekilde ve okun yelesi dirseğe bakacak halde yay ile ok devredilmelidir. Bu sırada sağ elin serçe ve yanındaki parmağı yumulu olmalıdır. Talip, üstadın önünde diz çöküp el öper. Üstat sağ eliyle talibin sağ elini tutup kulağına söyleyeceğini söyler. Talip de teşekkür edip üstadın ve meydandakilerin elini öperdi. Üstadın talibe (*şakird*) yayı verirken söylediği ifadeler kemankeşlikteki silsile ve imam meselesini açıkça beyan eder.⁹²⁶ Buna göre atıcılık ilmi, cennetten peygambere getirilmesi itibarıyla kutsi bir kaynağa dayandırılır. Peygamberden atıcıların piri Ebu Vakkas'a, onun eliyle de üstatlara takdim edilmek suretiyle kemankeşlik silsilesi oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır.

⁹²⁶ TS.MA.e. 698 / 53.

SONUÇ

Belirlediğimiz kaynaklar üzerinden Osmanlı Devleti'nde menzil atıcılığını ve müsabakalarını farklı yönlerden inceleyip ele aldık. İncelediğimiz eserlerde menzil atışlarının işleyişi, atışları yürüten kişilerin görevleri, menzil atıcılığıyla ilgili terimler, ritüeller, menzil atma yerleri, atış vakitleri, atış kuralları, teçhizatlar ve atış teknikleri aktarılmaktadır.

Menzil müsabakalarını organize eden Atıcılar Tekkesi, yöneticilerini kemankeşler arasından belirlemesi itibariyle kısmen özerk bir teşkilat yapısına sahip olmakla beraber söz konusu yöneticilerin merkezi idarece onaylanması suretiyle merkeze bağlı bir idare görünümü sergilemekteydi. Zira arşivlerde zikredilen kamuya dair bazı gelir kaynaklarının tekke yöneticilerine veya havacı gibi görevlilere tahsisi, bu anlamda dikkate değer bir uygulamadır. Atışlar, meydan şeyhi idaresindeki belirli bir heyet tarafından yönetilir ve belirli kaidelere göre gerçekleşirdi. Kaynaklara yansıyan haliyle, atıcılık ilmi çerçevesinde gelişen menzil atıcılığı zamanın gerektirdiği değişkenler göz önünde tutularak gelişti. Söz konusu değişkenlerin meydana gelmesinde, atıcılığın sosyal düzendeki yerinin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü önemli derecede etkili oldu. Örneğin gez mesafe birimindeki, salkı mesafesindeki ve menzil açma mesafesindeki dönüşüm bahsi geçen sürecin tezahürleri arasında gösterilebilir. Zaman zaman değişen şartlar doğrultusunda kurallarda bir takım yeniliklere gidildiği veya istisnai düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Atıcılığa olan ilginin azalması ve buna mukabil okçuluğa verilen değeri koruma isteği, menzil atıcılığında belirlenen kuralların esnetilmesine neden oldu. Bunun sonucunda, gez biriminde ve menzil koridorunu belirleyen salkı mesafesinde değişiklikler yapıldı. Ayrıca atıcılar arasında eşit müsabaka kriterlerinin oluşturulması gayesi müsabakalardaki düzenlemeleri etkiledi. Menzil atışlarında, müsabıkların kendi denkleleriyle yarışmasına yönelik adaleti sağlamak amacıyla menzil kategorileri oluşturuldu. Dokuzyüzcü, binci, binyüzcü gibi gruplara ayrılan söz konusu kategoriler günümüz müsabakalarına örnek teşkil edecek düzeyde alt yapıya sahip kriterlerden oluşurdu.

Belirlenen şartlarda menzil taşı dikmeye yönelik menzil atışları haricinde, atıcılığı teşvik etme amaçlı menzil koşuları da düzenlenirdi. Atıcıların kendi aralarında ödül belirleyerek yarıştıkları menzil koşularında, genel itibariyle günümüz müsabakalarına daha yakın bir süreç izlenmekteydi. Söz konusu koşullarda ödül belirlenirken, koşuların kumara dönüşmemesi adına gerekli düzenlemelerin yapılmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır.

Atışlardaki genel düzen ve kuralları tarihsel süreç içerisindeki değişimi göz önünde tutarak inceledik. Böylece günümüz menzil müsabakalarına temel teşkil eden sürecin daha iyi anlaşılabilir şekilde müsabaka kurallarının yeniden yorumlanmasının önü açıldı. Menzil müsabakalarına katılabilmek için ön şart kabza alma denilen süreçte başarılı olmaktı. Kemankeş adayları belirtilen süreçte başarılı olabilmek için gerekli yükümlülükleri yerine getirmeliydi. Atıcılar kepaze, torba ve hava idmanlarından oluşan talim süreçlerinin ardından kabza alma aşamasına geçerdi. Kabza almaya hak kazanan kişiler için kabza töreni yapılır ve ziyafetler düzenlenirdi. Kabza törenleri ve ziyafetlere zaman zaman devlet ricali de katılırdı. Bir nevi, müsabakalara katılım şartı ve ön eleme sürecinin tamamlanması olarak nitelendirilebileceğimiz kabza alma sürecinde, tarihsel sürecin doğurduğu gerekliliklere göre kemankeşlere kolaylık sağlayacak düzenlemelere gidildiği gözlemlenmektedir.

Kabza alma işlemini gerçekleştirip menzil atışlarına katılma hakkı kazanan atıcıların kemankeş olarak nitelendirildiği ve diğer atıcılardan bu suretle ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kemankeşler kendi aralarında geliştirdikleri kabzadaşlık kavramı çerçevesinde sosyal bir birliktelik geliştirdiler. Ancak müsabakalar etrafında gelişen rekabet olgusu zaman zaman büyük tartışmaların ve kavgaların da meydana gelmesine neden oldu. Böyle durumlarda, kemankeşlerin Atıcılar Tekkesi'nin oluşturduğu kısmi özerklikten faydalanarak meseleleri, merkezi hukuk sistemi yerine kendi aralarında çözmeyi tercih ettikleri aktarılmaktadır. Ayrıca kabza ehli olarak onay almış kemankeşler arasında da menzil atıcılığındaki başarılarına göre

sahib-i menzil, talib-i menzil, vacibürriaye ve müstehakk-ı menzil gibi bazı dereceler meydana geldi.

Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz önemli çıkarımlardan biri de, gez birim mesafesindeki değişimdir. Zira gez birimini standart bir ölçüye dayandıran bazı güncel çalışmaların aksine gez mesafe birimi, dönemine göre değişiklik göstermektedir. Atıcılığın harp sahasında ve sosyal hayatta daha belirgin görüldüğü 15-16. yüzyıllardaki gez mesafe birimi ile 17-19. yüzyıllar arasındaki gez birimi arasında dikkate değer bir değişim yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu gez birimine dair tespitimiz sonucunda, bilinen menzil rekor değerlerinin de yeniden sorgulanması elzemdir. Tespitlerimiz sonucunda; Tozkoparan İskender'in 845, 846 veya 848 metre olarak kabul edilen menzil rekoru, kendi döneminin gez hesabı esas alındığında yaklaşık 779,60 metrelik bir mesafeye tekabül etmektedir.

Atıcılık teçhizatlarının standart / genel geçer esaslara göre üretilmediği, aksine atıcının fiziksel özellikleriyle uyum sağlayacak şekilde imal edildiği anlaşılmaktadır. Zira yay, ok, zihgir ve siperin üretim tekniklerini incelediğimizde; atıcının kol boyu, parmak veya el ölçüsü gibi kriterlerin belirleyici olduğu aşıkardır. Kişiye göre üretim faaliyetini ifade eden söz konusu üretim şekli, saz ilmi olarak adlandırılıp atıcılık ilminin temel unsurları arasında yer alırdı. Menzil atıcılığında kullanılan yay, ok, zihgir ve siperler diğer atıcılık alanlarında kullanılan teçhizatlardan farklı özelliklere sahip olmakla beraber oldukça meşakkatli bir üretim sürecinden geçerek imal edilirdi. Örneğin tımar süreci menzil yaylarının üretim sürecine has bir işlem olup dönemin şartlarına göre farklı şekillerde uygulanabilirdi. Menzil yayları üretim aşamasının sonunda, kayın ağacı kabuğuyla kaplanırken diğer yay türleri sağrı derisiyle kaplanırdı. Yay kirişlerinin ise uzun mesafe atışlarına uygun şekilde uzun ve ince olmasına dikkat edilirdi. Menzil oklarında kullanılan malzemelerin mevsimsel olarak değiştiği görülmekle birlikte 16. yüzyıl sonrasında değişen şartlar doğrultusunda kamış ok çubuklarının yerini çam ağacından yapılan ok çubuklarının aldığı aktarılmaktadır. Menzil atışında kullanılan ok türlerinin yelek,

gez, uç gibi kısımlarının da diğer atıcılık alanlarında kullanılan ok malzemeleriyle karşılaştırıldığında farklı özelliklere sahip olduğu görülür. Menzil atışlarında kullanılan zihgir ve siper de menzil atıcılığına has yapıda üretildiği gibi uzak mesafe atışlarına uygun bir şekilde kullanılmasına dikkat edilirdi. Ayrıca atış tekniklerinde de benzer bir sürecin esas alındığı bellidir. Bu aşamada, atıcının fiziksel özelliklerine göre belirlenen atıcılık mezhepleri ortaya çıkmaktadır. Atıcılar talim ve atış tekniklerini geliştirdikleri süreçlerde, şahsi fiziksel özelliklerine uygun atıcılık mezhebine tabi olup buna göre kendilerini yetiştirirlerdi. Böylece standart / genel geçer atış tekniklerinin, farklı insan boyut ve ölçülerinde meydana getirebileceği olumsuzluklar engellenirdi. Bahsi geçen atıcılık mezhepleri, ilk bakışta atıcılığın tasavvufi yönüne dair bir unsur gibi gözükse de, aslında farklı fiziksel özelliklere göre şekillenen atış tekniklerini ifade etmektedir. *Atış Usulleri ve Teknikler* bölümünde altı başlık halinde ele aldığımız atış aşamalarının her birinde, söz konusu mezheplere göre değişen atış usullerinin belirlendiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla günümüz geleneksel okçuluğunda yaygın olarak rastladığımız, fiziksel özellikleri göz önünde bulundurmeyen standart talim yöntemleri bu doğrultuda yeniden sorgulanmalıdır.

Menzil atış vaktini belirleyen en önemli faktörün rüzgar olduğu anlaşılmaktadır. Mevsimlere göre değişen rüzgar tercihleri ve gün içerisinde dikkat edilmesi gereken atış vakitlerine kaynaklarda yer verilmektedir. Atıcıların rüzgarlar hakkında bilgi edinmesi ve gerektiğinde ibriş oku, mendil veya düğül gibi araçlarla rüzgar özelliklerini ölçmeye yönelik faaliyetleri öğrenmeleri gerekirdi. Bu bilgidен hareketle; günümüz menzil yarışmalarında, müsabaka alanlarının ve atış vakitlerinin seçiminin özen gösterilmesi gereken iki ana unsur olduğu aşikardır. Özellikle menzil atış vakitlerinin seçiminde göz önünde tutulması gereken en önemli unsur rüzgar faktörüdür.

İstanbul Ok Meydanı'nda kaynaklara geçen elli adet menzil üzerinde gerçekleştirdiğimiz güzergah tespit araştırması, çalışmamızın en verimli kısımlarından birini

oluşturdu. Bu itibarla harita üzerinde gösterilen güzergahlar, kaybolan yüzlerce menzil taşının yer tespitine hizmet etmektedir. Böylece atıcılığa dair kültürel mirasın korunması yanısıra gez hesaplamalarına dair veri hesaplamalarında etkili olabilecek bir çalışma ortaya konuldu. Menzil güzergahlarının tespitinde rüzgar faktörü, kaynaklardaki veriler, mevcut menzil taşlarının konumu gibi kriterlerin kullanılması suretiyle karşılaştırmalı tarih yönteminden de faydalanıldı. Ayrıca farklı menzillerdeki veriler de karşılaştırılarak tespitlerimizin doğrulanması amaçlandı.

Okçular Tekkesi etrafında şekillenen ve atıcılığa bir nevi manevi misyon katan düşünce menzil atışlarını geliştiren kurallarda etkili oldu. Söz konusu manevi zihniyetin, atıcılığın sosyal hayattaki meşruiyetini desteklemesi yanısıra tekke etrafında şekillenen teşkilat yapısının oluşumunda da etkili olduğu kanaatindeyiz. Atıcılığı ulvi açıdan destekleyen ayetler, hadisler, atıcılık imam silsilesi, kavsnamelerdeki Adem/Cebrail kıssası gibi unsurlar bahsi geçen manevi zihniyetin tarihsel süreç içerisinde gelişmesini sağladı. Bu durum menzil atışlarının belirli kaideler çevresinde yapılıp oldukça uzun bir dönem ayakta kalmasını sağladı. Türk tarihinde Osmanlı Devleti'nden önce de menzil atışı için ok meydanları tahsis edildi ve atıcılığa ulvi bir anlam kazandırıldı. Hatta İslam öncesinde dahi atıcılığa dinî anlamlar verildiğine dair veriler mevcuttur.

Öyle görünüyor ki; özellikle 15, 16 ve 17. yüzyıllarda menzil atışları sosyal, siyasal ve askerî alanda oldukça ilgi gördü. 18. yüzyıldan sonra ise menzil atışları eski önemini yitirdi ve zamanla Ok Meydanı'nın başka amaçlar için kullanılmasıyla tamamen terk edildi. Farklı statülerden insanların aynı şartlarda yarışmaları, atışlar dahilinde sosyal statünün kırılmasını sağladı. Menzil atıcılığında müsabıkların nihai amacı, kendi adlarının nakşedildiği menzil taşlarını dikmekti. Böylece kemankeşler arasında itibar sahibi olurlardı. Öyle ki menzil taşlarının mesafeleri, kemankeş meclislerindeki oturma düzenini belirlerdi. Daha uzak mesafede taş sahibi olanlar, atıcı şeyhlerine yakın olacak şekilde muteber bir yere oturtulurdu. Devlet ricali menzil atan, menzil taşı diken ve menzil sahibi kemankeşlere destek olarak atıcılığın yaşaması noktasında önemli katkılarda bulundu. Kavsnama ve atıcılık risalelerinde

menzil atıcılığına ve kemankeşlere dair dikkate değeri bilgiler verildi. Çalışmamızda bahsi geçen verileri üç bölüm dahilinde ele alıp menzil atıcılığına dair çıkarımlar yaptık.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Müteferrik Evrakı

A.}M... / 4 - 9 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Mühimme Kalemî Evrakı

A.}MKT.MHM. / 349 - 76 - 0

A.}MKT.MHM. / 40 - 89 - 0

A.}MKT.MHM. / 94 - 10 - 0

A.}MKT.MHM._95-97_13.11.2018 22_18_35

A.}MKT.NZD. / 262 - 76 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Bab-ı Asafî Evrakı

A.DVNS.MHM.d, 103/139.

A.DVNS.MHM.d, 108/545.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Ali Emiri Evrakı

A.E. SABH.I, 100/6811.

AE.SMHD.II. / 114 - 9658 - 0

AE.SMST.III, 42/2968.

BOA, AE.SMHD.2, 114/9658.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Şura-yı Devlet Evrakı

BOA, ŞD, 318/42.

ŞD. / 203 - 29 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Evkaf Evrakı

BOA_EV_D_09819_00003

I.EV.._36-49_13.11.2018 22_30_52

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cevdet Maarif Evrakı

C..MF.. / 81 - 4021 – 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Darbhane-i Amire Evrakı

A. .DRB.İ... / 19 - 19 –

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dahiliye Evrakı

DH.İUM / 7 - 1 – 0

I..DH.._352-23251_13.11.2018 22_26_03

I..DH.._546-37983_13.11.2018 22_27_40

I..DH.._773-62946_13.11.2018 22_19_48

İ..DH.. / 207 - 11930 – 0

İ..DH.. / 214 - 12498 - 0

İ..DH.. / 245 - 14927 – 0

İ..DH.. / 315 - 20268 - 0

İ..DH.. / 321 - 20854 - 0

İ..DH.. / 352 – 23251.

İ..DH.. / 546 - 37983 – 0

İ..DH../773-62946. İ.DH, 315/20268. İ.DH, 321/20854.

BOA,İ.DH, 207/11930.

BOA, İ.DH, 321/20854.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri

EV.d... / 9292 - 0 - 0

EV.d..._10464-_13.11.2018 22_29_41

EV.d..._9348-_15.11.2018 12_14_16

EV.HHMH.d 08847

EV.HMH.d 09348.

OA_EV_D_13258_00006

OA_EV_D_13258_00009 OA_EV_D_19332_00003

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Hatt-ı Hümayun Evrakı

HAT / 272 - 15957 - 0

HAT / 273 - 16090 - 0

HAT / 543 - 26848 - 0

HAT / 628 - 31038 - 0

HAT 1471 /48

HAT 273/16058

HAT 543/26848

HAT 628/31038.

HAT_1538-32_13.11.2018 22_21_36

BOA, HAT 628/31038.

BOA.HAT, 1471/48.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Hazine-i Hassa Evrakı

HH.d... / 15540 - 0 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Hariciye Nezareti Evrakı

HR.MKT. / 183 - 42 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Satın Alınan Evrak

HSDSABZ / 8 - 99 - 0

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Maliyeden Müdevver Evrakı

MAD.d.. / 4949 - 0 - 0

MAD.d.. 4949 - H-29-12-1238

MAD.d.._4949-_15.11.2018 11_54_51

Topkapı Sarayı Arşivi

TS.MA.d / 2352.

TS.MA.d / 2435.

TS.MA.d / 4113.

TS.MA.e, 804/56

TS.MA.e. 698 / 53.

TSMA.e 408/57.

TSMA.e, 1289/9.

TSMA.e, 255/49.

TSMA.e, 511/7.

TSMA.e, 765/40.

TSMA.e.513/9.

B. KAYNAK ESERLER, İNCELEMELER VE YAZMALAR

Abdullah el Katip (2013), *Kavaidü'r-Remy*, Mucize Yayınları, Ankara.

Abdullah el Katip (2020), *Tezkire-i Rumat*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Acar, M. Şinasi (2007), *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Acar, Şinasi (2005), "Okmeydanı ve Nişan Taşları", *Yapı*, Sayı 279, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.

Acar, Şinasi (2011), "Son Bulunan Nişan Taşları", *Toprak İşveren*, Sayı 91, Toprak İşveren Sendikası, İstanbul.

Acar, Şinasi, Ateş, Z. Metin (2009), "Gez Uzunluğu Ne Kadardı?", *Yapı Dergisi*, Sayı 330, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.

Ahmed Resmi Efendi (2000), *Hamiletü'l Kübera*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Aksoy, Hasan (1997), "Kavsname", *TDVİA 25. Cilt*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Arbak, Perihan (1957), "Fatih Devrinde İstanbul'daki Okmeydanı'nın Kuruluşu ve ilk Atışlar", *Bilgi*, C. XI., İstanbul.

Arbak, Perihan (1965), "Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya", *Türk Kültürü*, Ankara.

Arslan, Mehmet (2013), *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l Vüzera ve Zeylleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ayanoğlu, İsmail Fazıl (1974), *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî (2014), *Bezm u Rezm*, (Ter. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Baba, Nüzhet (1941), "The Ancient Sport of Archery", *La Turquie Kemaliste*, , Sayı:44, Türkiye Cumhuriyeti Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi (2015), *Risale-i Bahtiyarzade Hasan Çelebi* (Haz:Abdullah Ergin, Altan Çetin), Astana Yayınları, Ankara.

Bakırcan, İsmail (2016), *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Bakırcı, Muhammet Mustafa (2015), *Türk İslam Medeniyetinde Okçuluk Mirası*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Balfour, Henry (1890), *On the Structure and Affmities of the Composite Bow*, Harrison and Sons, Londra.

Balfour, Henry (1921), *The Archer 's Bow in the Homeric Poems*, University of California Libraries, Londra.

Baybars el-Mansûrî (2016), *et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayrakal, Sedat (2018), *İstanbul Ok Meydanı Menzil Taşları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.

Bayramoğlu Ali Ağa (2013), *Ümmü'l-Gaza*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.

Bir, Atilla, Kaçar, Mustafa, Acar, Şinasi (2006), "Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları", *Osmanlı İmparatorluğu ve Milli Devletlerde Bilim ve Teknolojinin Yayılması*, Sayı 55, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Burke, Edmund (1957), *The History of Archery*, Morrow, Londra.

Cabi Ömer Efendi (2003), *Câbi Tarihi*, 1. Cilt (Haz: M. Ali Beyhan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Coomaraswamy, K. Ananda (1943), "The Symbolism of Archery", *Ars Islamica*, Sayı:10, The Smithsonian Institution, Washington.

Creswell, K.A.C. (1961), *A Bibliography of the Architecture, Arts and Crafts of İslam to IstJan. 1960*, The American University at Cairo Press, New York.

Çelebi, İlyas (2013), "Zayırçe", *TDVİA*, 44. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Çetin, Altan (2011), “Memlük Devleti’nde Okçuluk”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı 9, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çetin, Kenan (2011), *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.

Çuhadar Ahmed, *Hediyetü’l Keman fi İrşadü’r-Rumat*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul.

Evliya Çelebi (2016), *Seyahatnâme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Faris, Nabih Amin, Elmer, Robert Potter (1945), *Arab Archery (An Arabic Manuscript of About AD 1500)*, Princeton University Press, Princeton.

Gannon, R. (1964), *The Complete Book of Archery*, Coward Mc Cann, New York.

Goodwin, Godfrey (2001), *Yeniçeriler*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.

Göksu, Erkan (2000), *Okla Yükselen Millet*, Kömen Yayınları, Konya.

Hansard, G.A. (1840), *The Book of Archery*, Naval and Military Press, Londra.

Hinz, Walther (1990), *İslam’da Ölçü Sistemleri*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Hüseyin bin Ahmed el-Erzurumi (2018), *Kitabü’n Fi İlmi’n-Nüşşab (Okçuluk İlminin Kitabı)* çev: Zafer Karakuş, Gedabad Yayınları, Konya.

İbn Ruşen (2020), *Feza 'il-i Remy Okçuluğun Faziletleri*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Isles, Fred (1961), "Turkish Flight Arrows", *The Journal of the Society of Archer-Antiquaries*, Sayı 4.

İbn Bibi (1956), *El-Evamirü'l-Ala'iyeye fi'l Umuril-Alaiye*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İdris-i Bitlisi (2013), *Heşt Behişt VII. Ketibe* (Haz: Muhammed İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İnalcık, Halil (2009), *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İrtem, Süleyman Kani (1939), *Türk Kemankeşleri*, Ülkü Basımevi, İstanbul.

Kaegi, Walter Emil (1964), "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia", *Speculum*, The University of Chicago Press, Chicago.

Kafesoğlu, İbrahim (1997), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Kallek, Cengiz (2005), "Miskal", *TDVİA*, 30.Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Kallek, Cengiz (2013), "Batman", *TDVİA*, 5.Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Karpowicz, Adam (2018), *Osmanlı Türk Yayları*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Katip Abdullah Efendi (1691), *Kanunname-i Rumat*, Topkapı Müzesi Arşivi, İstanbul.

Kemankeş Mustafa Efendi (2010), *Kavsname*, Taşhan Kitap Yayınları, Tokat.

Klopsteg, Paul E. (2019), *Türk Okçuluğu*, Erdem Yayınları, İstanbul.

Kolçak, Özgür (2023), *Ok, Tüfek ve At 16. Yüzyıl Osmanlı Askeri Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Köprülü, Fuat (2005), *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Akçağ Basım Yayım, Ankara.

Köseoğlu, Neşet (1953), "Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Kunter, Halim Baki (1938), *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

Kunter, Halim Baki (1942), "Okmeydanı 'nm Eski Teşkilatı", *Ülkü*, C. III, sayı 29, İstanbul.

Kunter, Halim Baki (1942), "Atıcılar Kanunnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.II, Sayı:10, Maarif Basımevi, İstanbul.

Kunter, Halim Baki (1942), "Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri", *Ülkü*, C. III, Sayı 25, İstanbul.

Kunter, Halim Baki (1944), "Türk Spor Mimarisine Dair", *Güzel Sanatlar*, Sayı: 5, Maarif Vekilliği Yayınları, Ankara.

Latham, J.D. (1969), "Notes on Mamluk Horse-Archers", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. XXXII, Part 2, Cambridge University Press, Cambridge.

Matrakçı Nasuh (2014), *Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irekeyn*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Muhammed bin Yunus ed-Dervazi (2020), *Kavsname*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Murphey, Rhoads (2007), *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, Homer Kitabevi, İstanbul.

Mustafa Âlî (2009), *Künhü'l-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mustafa Kani (2010), *Okçuluk Kitabı Telhis-i Resailat-ı Rumat*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1962), *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Abdülkadir (1995), “Esame”, *TDVİA*, 11. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Özden, Hilmi, Öz, Semih (2015), *Türk Okçuluk Tarihi*, UKİD Yayınları, İstanbul.

Öztopçu, Kurtuluş(2002), *Kitâb fî ‘İlm en-Nüşşâb*, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, İstanbul.

Özveri, Murat, Acar, Şinasi (2017), “Bir İstanbul Okçuluk Menzilnamesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 18, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Paterson, W.F., Latham, J. D. (1970), *Saracen Archery*, The Holland Press, Londra.

Payne-Gallwey, Sir Ralph (1907), *A Treatise on The Construction, Power and Management of Turkish and Other Oriental Bows of Medieval and Later Times*, Legare Street Press, Londra.

Peterson, W.F. (1962), "Persian Archery of the Fourteenth Century", *Journal of the Society of Archer- Antiquaries*, Vol. 5, Brill, Leiden.

Peterson, W.F. (1966), "The Archers of İslam", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol.IX, Part MI, Leiden.

Polat, M. Said (2008), "Göçebe Türklerde Avcılık", *Av ve Avcılık Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Pope, S. T. (1963), *Bows and Arrows*, University of California Press, California.

Rausign, Gad (1967): *The Bow - Some Notes on its Origin and Development*, Simon Archery Foundn.

Revkakoğlu, Cemaletdin Server (1966), "Fatih'in Kurduğu Okmeydanı ve Okçular Tekkesi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı 25, 26, 27.

Ritter, H. (1934), "Ata Binmek, Ok Atmak", *Türkiyat Mecmuası*, C. IV., İstanbul.

Sahillioğlu, Halil (1993), "Ceyb-i Hümayun", *TDVİA*, 7. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Seyyid Halil Hasib, *Menzilname-i Kemankeşan*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Arşiv No: 06 Mil Yz A 8288.

Şafak, Ali (1994), “Ehl-i Vukuf”, *TDVİA*, 10. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Şahintürk, Hasan, Can, Barış, Anık, Şükrü Seçkin (2016), *Türk Okçuluğunun Tarihi Serüveni*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Şahintürk, Hasan, Karaca, Yılmaz, Özkılınç, Ahmet, Kırca, Ersin, Temel, Mehmet Selim, Gurulkan, Kemal (2019), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*, Okçular Vakfı, İstanbul.

Şenarslan, Necip Fazıl (2016), “Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdu’l-Mütenasilin”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Tayboga el-Eşrefi el Yunani (1932), *Bugyetu’l-Merâm*, Topkapı Sarayı Müzesi Kitabevi, İstanbul.

Tayyazade Ata (2010), *Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun Cilt I*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Toparlı, Recep, Yanık, Nevzat, Çögenli, M.Sadi (1999), *el-Kavaninu’l-Küllüyye Li Zabt’l-Lugati’t-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Turan, Osman, (1945), “Eski Türkler’de Ok’un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Bellekten*, Cilt:9 Sayı:35, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uğurlu, Mustafa, (1987), *Munyet el-Guzât*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Uyar, Mesut, Erickson, Edward J. (2014), *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünver, Süheyl A. (1948), *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul Belediyesi Matbaası, İstanbul.

Vahid b. Şeyh Abd el-Celil el Buhari, *Tuhfe-i Kemankeşan*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Arşiv No: 06 Mil Yz FB 309/1.

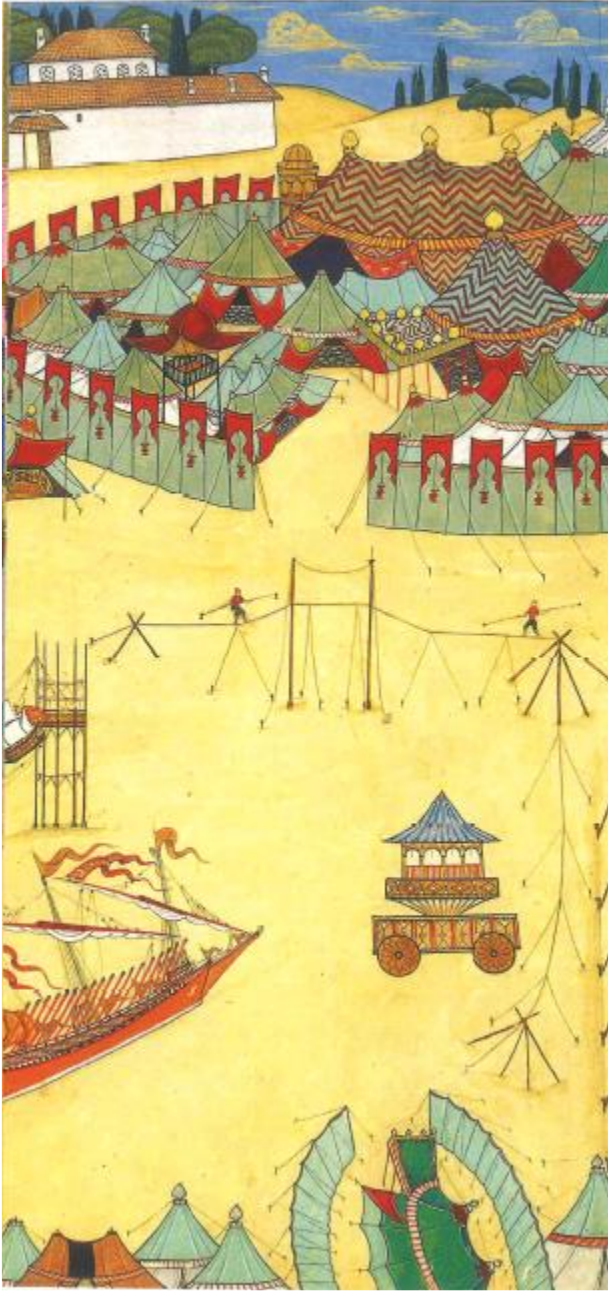
Yediyıldız, Bahaeddin (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yücel, Ünsal (1968), "Sultan II. Mahmud Devrinde Okçuluk", *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 10, Ankara.

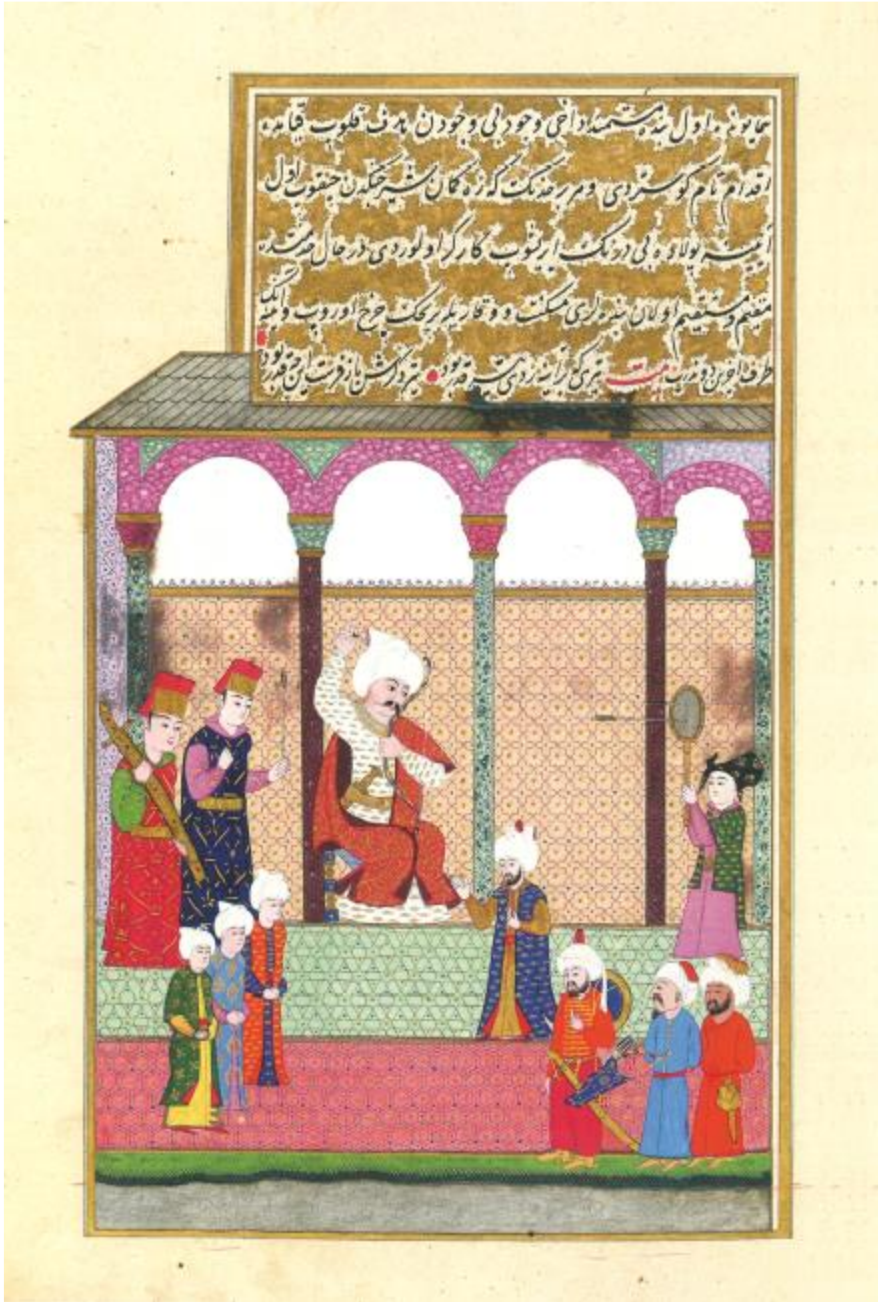
Yücel, Ünsal (2015), *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

EKLER

EK 1: Atıcılar Tekkesi'ni Gösteren Minyatür

EK 2: Yavuz Sultan Selim'i Ok Atarken Gösteren Minyatürⁱⁱ

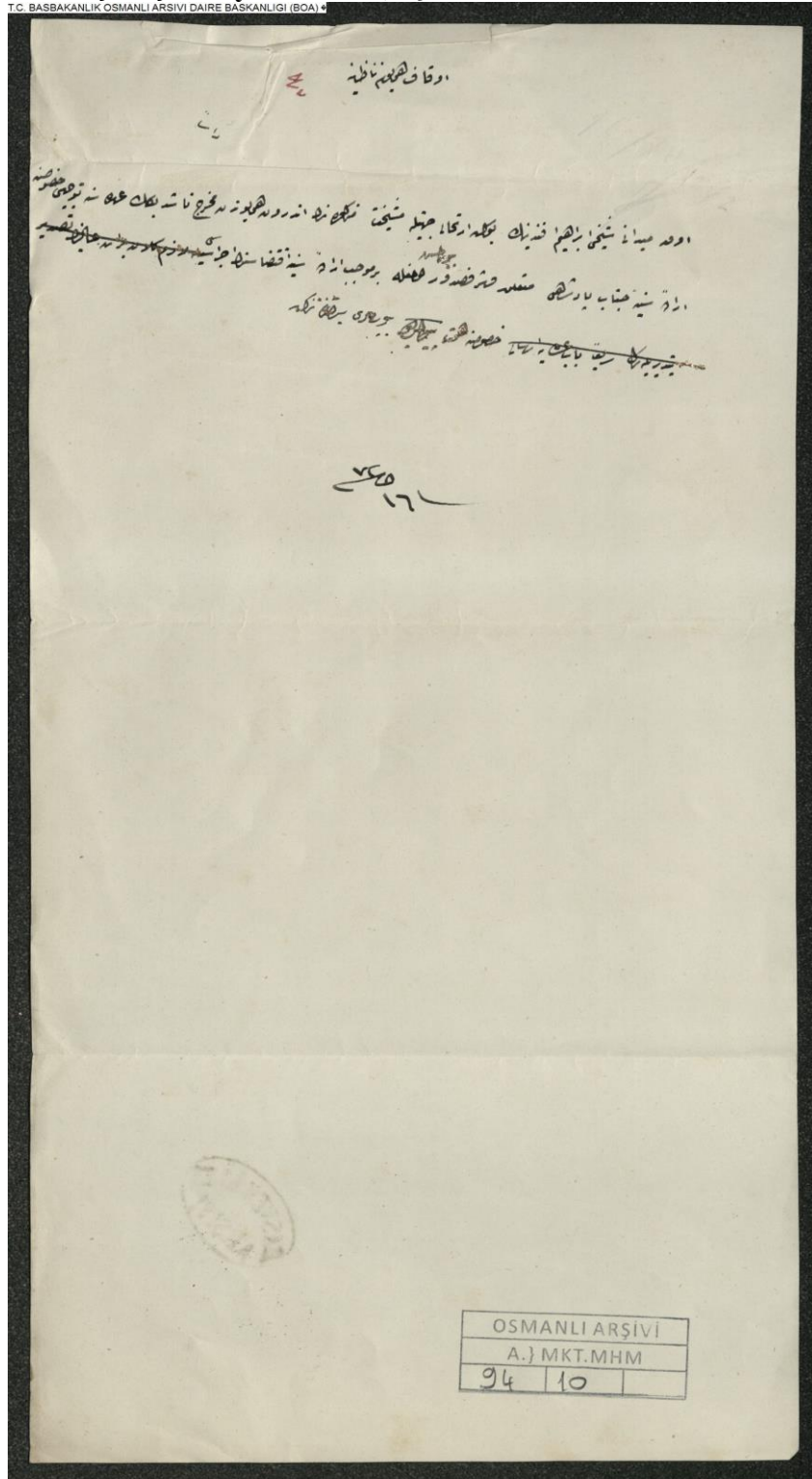
EK 3: Hicri 1035 tarihli, IV. Murad'ın Diktiği Menzil Taşı (Solda) ve Hicri 1137 tarihli Silahdar Mehmed Paşa'nın Diktiği Menzil Taşı (Sağda)ⁱⁱⁱ

EK 4- Hicri 1170 tarihli Hacı Beşir Ağa'nın Diktiği Menzil Taşı (Solda) ve Hicri 1152 tarihli Muhammed Kethüda'nın Diktiği Menzil Taşı^{iv}

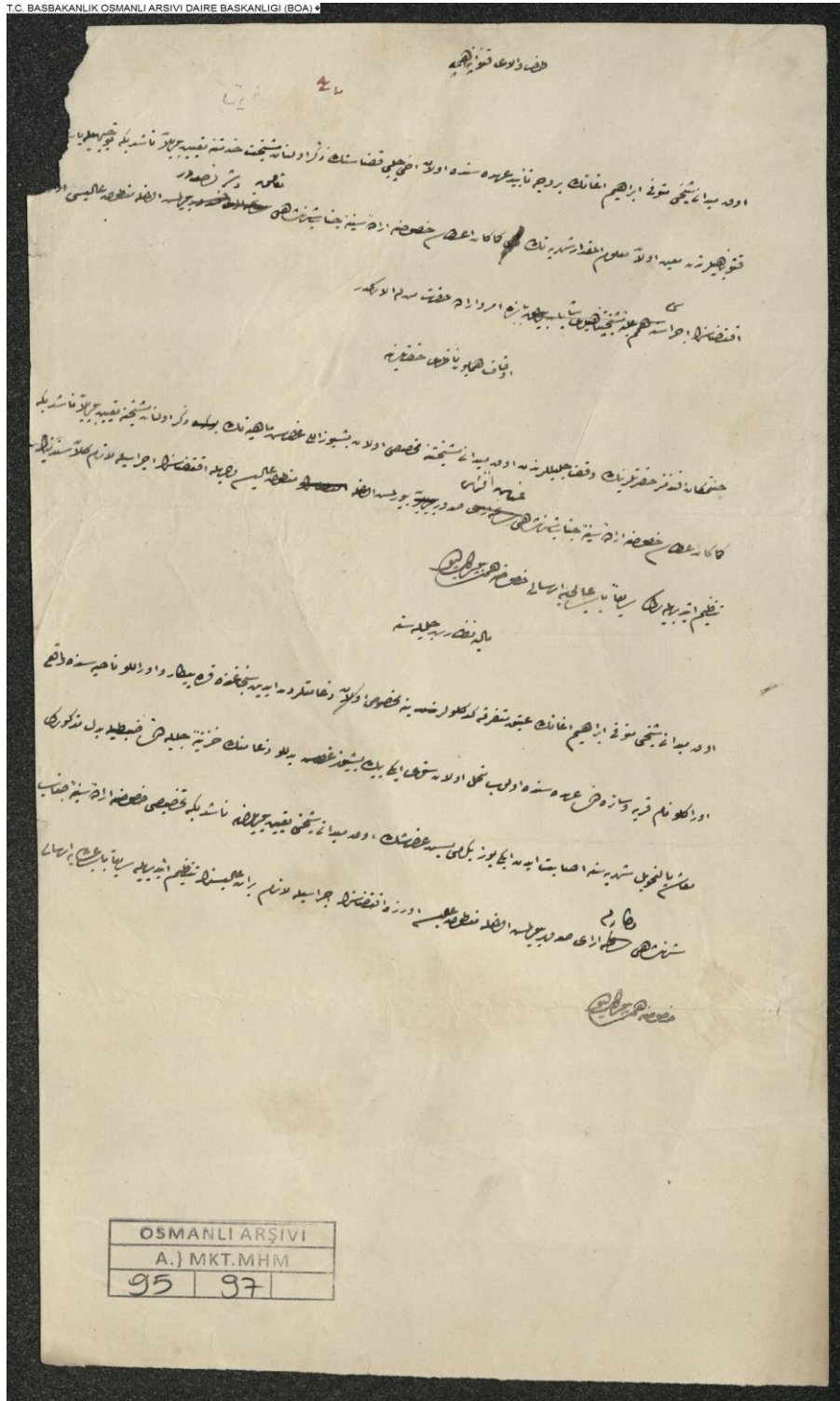
EK 5: Okmeydanı Şeyhi İbdahim Efendi'nin ölümü üzerine meşihat görevinin Enderun'dan muhreç Naşid Bey'e tevcihi (A.)MKT.MHM. / 94 - 10)

A.)MKT.MHM.00094.00010.001

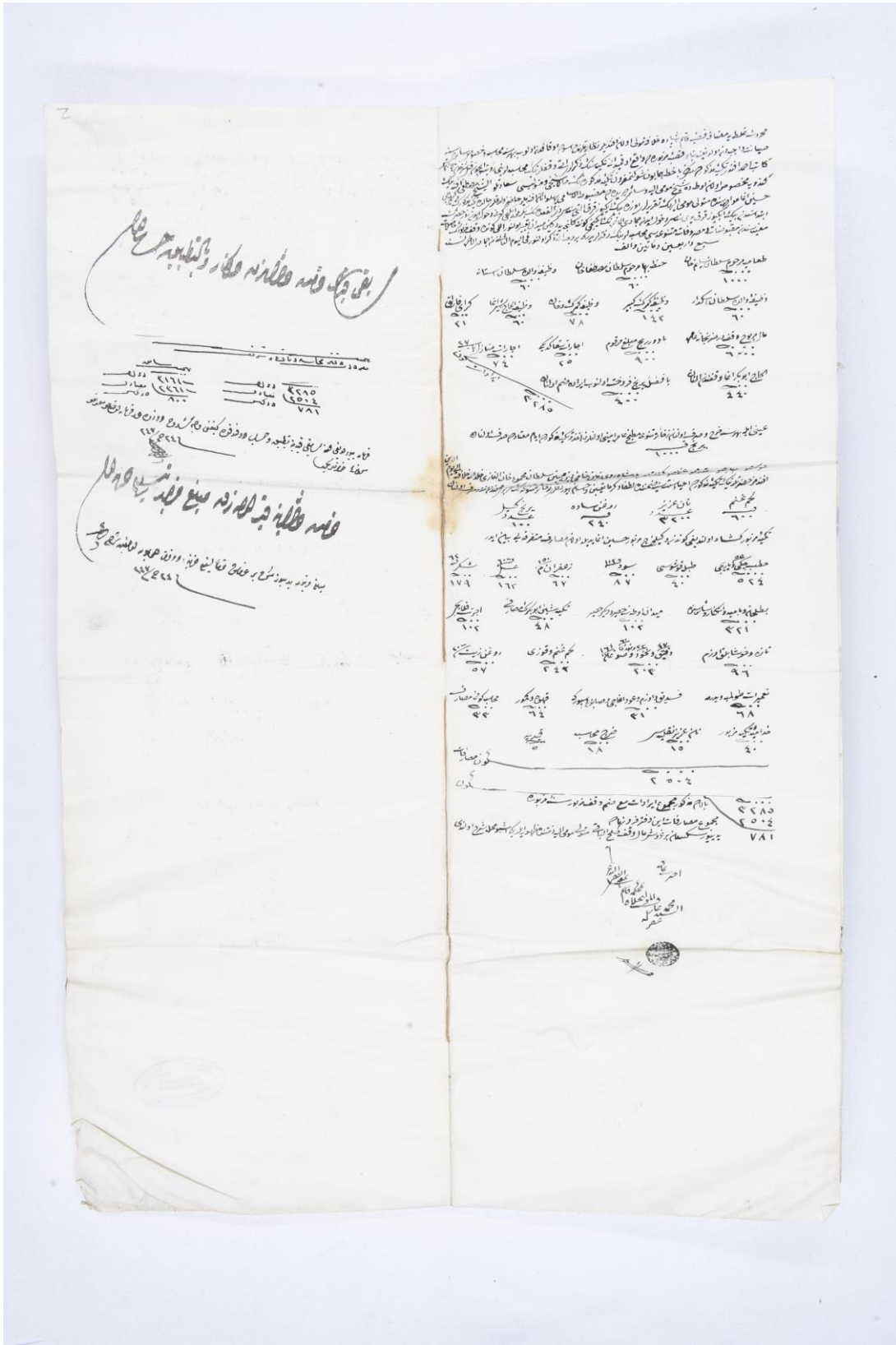
EK 6- Okmeydanı Şeyhi merhum İbrahim'in yerine atanan Naşid Bey'e Ahıçelebi kazası gelirinden ve bazı vakıflardan maas tahsisine dair belge. (A.)MKT.MHM. / 95 - 97 -)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

A.)MKT.MHM.00095.00097.001

EK 7- Kasımpaşa'da Okmeydanı Tekkesi Evkafı'nın muhasebesine dair arşiv kaydı (EV.d... / 9348)

EK 9: Kemankeşler şeyhliğinin Mengene mukataasından olan sehmi Sultan Mustafa Vakfı'na karıştığı arz olunması üzerine, vakfın bozulmaması için Silahdar Mehmed Paşa ve Darendeli Mehmed Paşa vakıflarının mukataalarının ref olunup satılması hakkında. (HAT / 272 - 15957)

بادشاه

4

شوقلو کراملو مرابانو قدرلو ولی الفهم افخم
 متوقی کاکنا شیخان منکده مقاطعه سندن سهی اولدیجی سوان همايونلری بودلغینه بناؤ دفروداری
 قوللرین استخبار اولدوقده متوقی مرقومک منکدن اوچه حصتی اولوب کن حصت مرقوماه جانب میرین
 صایلدور مقوله اولیبو جنتکدن فردوس آشیان سلطان مصطفی خان افترک وقف شریقلری طرفین فروض
 موآدون اولدغینه بناؤ فروضی و مجله سناک نصیحی اوده بیوردیجی حالده متوقی وقف شریین طرفین سوالله
 محتاج ایدوکن افتری موئی الیه قوللری اخبار ایدر معلوم همايونلری بودلوقه خیران شوقلو کراملو مرابانو
 قدرلو ولی الفهم افخم بادشاهم حضرتانیکدر

HAT 272/15957

HAT. 0272

EK 10: Varissiz ölen Kemankeşler Şeyhi Fethizade'nin muhallefatından vakfa aid olanlar, vakfa ve diğer eşyalarının yeni şeyhe teslimine dair. (HAT / 273 – 16058)

۴

پادشاه

بسم الله الرحمن الرحيم

شوقلو کرمانلو مهتابلو قدردلو و قهقتم افتم
 بو انما ده بلو اولر فوت اولو کما کما شیخی فحیحی زاده ناک مخلصانه دار تقیم خاکهای خدیو ناری قلنا فقیر
 بزکاتم بالادسته وقف اولو شیخی وقفه وسار دینی و ایسای شیخی شیخه حواله اید نظامی و برکن بایره
 شرفیاقه صدور ای مبارک خطها بونلری موجبیه مقتضای نظامی و فرود افری قوللریزه حواله اولر
 مخلصات مرقومه دن وقف اولناری برنج شیخی هدا اولر فرزند منولیسنه تسلیم و ماعدلری شیخی نه معرفت
 فروخت و دیون منبده سی ظهور ایدر ایسه دایله نیه و فضله شیخی کجه فریوره ایچون موقفا شیخ اولر حق منو
 جمله کما کما معرفت لیه ترک و اعطا اولنق اوزره تنظیمی اولی موسی ایله قوللری بر قلم تقریر لیه استبدان
 اینکله مخلصات مرقومه به دار اولر ساره ایدر بر معروض عتبه زرین کجه داورانه لر قلمند منظور
 هایونلری بودلر قن فرمان شوقلو کرمانلو مهتابلو قدردلو و قهقتم افتم پادشاه خدیو

HAT 273/16058

HAT. 0273

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

EK 11: Okmeydanı Tekkesi Şeyhi ve Kemankeşler Reisi Dilsiz Ali vekil kullanmadığından tekke ve kemankeşlerin işlerinin Kazasker Mehmed Hafid Efendi tarafından görülmesi. (HAT / 543 – 26848)

باشام

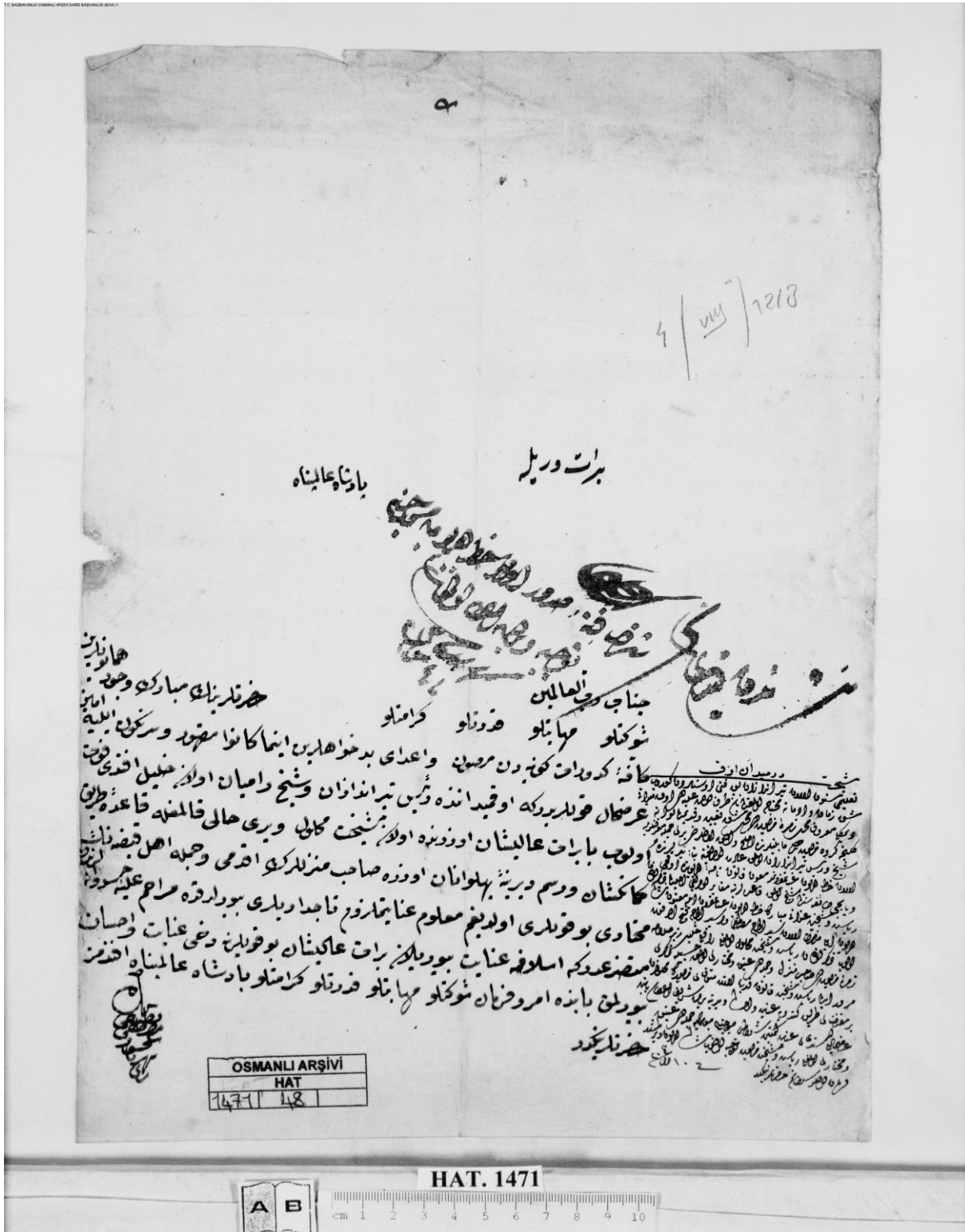
فاطمه باشا
امرنه بفرمان
بالاسم
والعنه
ابراهيم

شكوه كرامتو مرابو قذلو و فطمه اقدم
اره ميداني كيه سنه شيخ ميانه و ريشي كاكنايه اوليه بزبانه عيناك اموشيني اداره عمم اقداريني مشيني مذكوره
و كالت اداره اولغوه اوزده بونون اقدم مرقومه نجهه ايشلي بيه ده بوانه قدر وكيل نصب ايميكده و كنه مذكورك
سندني و موجود اولانه و قضا نجهه شيخه مخصوصه و نيله ريك عياطي طرفه اخذ اولدوغنده و لو كفت كنه
و و قضاك خرابيني موجب اولدوغنده شيخ مرقوم هانده اولدوغه و قنده سازكلارده عاقلان قديمه اي الموت
شظيله بروجه سي ترضا لوزيف كنه مذكوره نايك و كريك و قضاك امور اداري بونوكوره ادمي اولان
اناطوني تا ضيف كريك سبه عاقلانني زاره محضيد ادمي داعيلينه اهان قلمش اولدوغنه راز بودغه شرفيز
صدور اولانه بر قطعه ارعالي بالاسنك صيانة لوزيف استكامي ضمنده خط شريف عاقلانني تا جدار بابه توسع
بيوي استوعا اولدوغنده اموشيني مذكور معروض حضور فاضل لوزر و لو كالتني قديمه نايك سنج اده جرك
اداره كرامتافاره تا جدار بابه اوزده خط شريف شكوتريف شهر بار بابه توسع قديمه بوي اولدوسه امر حضان
شكوه كرامتو مرابو قذلو و فطمه اقدم باشام

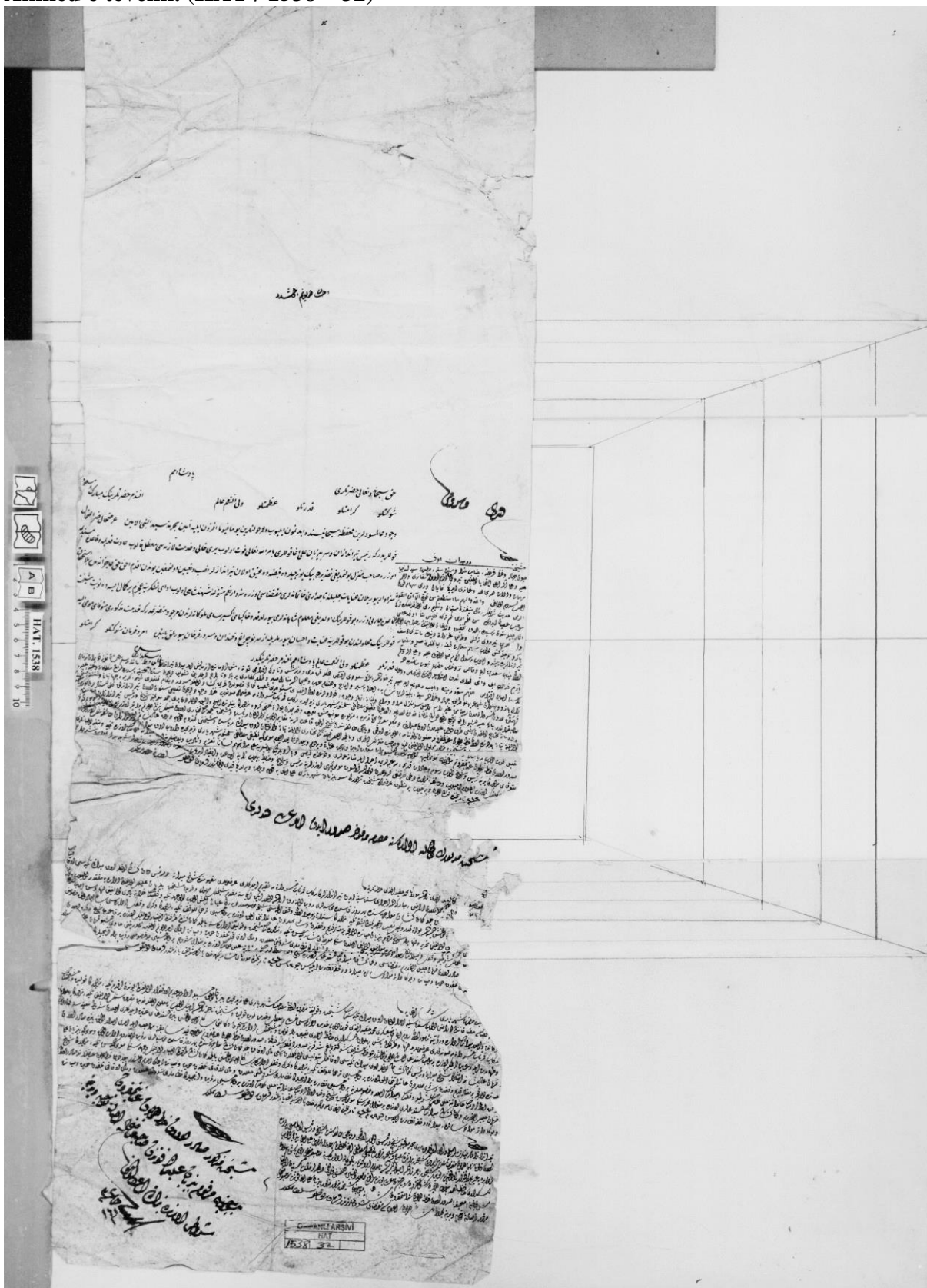
HAT 543/26848

EK 12: Mahlul olan Okmeydanı Tirendazan Reisliği ve Ramiyan Şeyhliği'nin Silahşöran-ı Şehriyari Mustafa Nazifi'ye tevcihi. (HAT / 1471 - 48)

EK 13: Ser-bizeban Ali Ağa'nın vefatıyla mahlûl kalan Tirendazan Şeyhliği'nin Üsküdarî Hafız Ahmed'e tevcihi. (HAT / 1538 – 32)

بسم الله الرحمن الرحيم

دی وردی

نسخه بردارنده ایضاً در روز...

بسم الله الرحمن الرحيم
من سید علی بن محمد...
مجلس کرامت...

بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم
بسم الله الرحمن الرحيم

Comançari
HAT
1538

EK 14: Okmeydanına dair yazılan emrin takdimi. (İ.DH.. / 207 – 11930)

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

عظمتو اقم حقاری
 او نه میانه داز ایول نجیر طرف دایو عکر برده اعصابه ایق نه ایق قطع او امر عتیق نیک بری میانه مذکورک حدودی اوقاقی تضره ادر نه دیکری دخی محال کرده حقیقه
 منسجیت قیری نیک تا کیری ماده کی سال اولیغنه ایستون کیدر زاده عیسی تقی و جهیم قیرا ونوب چونک سالفا الذکر حدود اوقاق ماده لری بر برینه قارشر بر وقت
 اوقوردت تا رخنه یا کز بر قضا معلما و پیش اریه اوتورس سنه سالکله حدود کیشی نه شقیر اوقاق تضره اولینی دیوانه لیه یوقولری قیودنه سیه ایقسن اولری
 بکره دخی بوضوین کجه شقیر امر شریفه عطا کی قلم سب اولیغنه سنی دیگر اجا اولدره جمعا اوج قطع ادر جدره صوب بریده کوزرس و سالفا الذکر ایق قطع
 ادر شریفه دخی بر بریم ایصال اولیغنه یا یلز تنگه تا دوی ترق قیزی اقم
 مودنه جاز کله لرد
 هم برک اقم اولدم ایستون کزه سیه حد ز قیریم اوقاقه ادر جدره کوزرس اولیغنه
 طرزه ضوین شقیر اولدم و ادر شریفه کوزره دخی قطع سیک یا تکی سادک طرزه کوزرس حقیقه
 جنیه جدره کزه ادر تیزنه دوش بریم وده ای تکی ادر شریفه کوزره دخی قطع سیک یا تکی سادک طرزه کوزرس حقیقه
 ایستون کزه ادر تیزنه دوش بریم وده ای تکی ادر شریفه کوزره دخی قطع سیک یا تکی سادک طرزه کوزرس حقیقه
 ایستون کزه ادر تیزنه دوش بریم وده ای تکی ادر شریفه کوزره دخی قطع سیک یا تکی سادک طرزه کوزرس حقیقه

i.DH 207/11930

i.DH.00207

EK 16: Okmeydanı Şeyhi İbrahim Ağa'dan münhal olan Ahıçelebi kazasının Naşid Bey'e ihalesi ve maiyet maaşının tahsisi. (Hatt-ı Hümayun) (İ..DH.. / 352 – 23251)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

مردعه جاكيك لردركم
 وده يدا ينجي تونغ ابراهيم خانك بروجه تايه عوده سنده اولاده هي حيلي قضايتك ذكرا ونا بيجت خديقه نقيه بويو ناسيكه تجريريم باب ذكي
 قوزنا هجره معيه اولو معلوم المفذ شهرب نك وچكاه اندر خفرتك وقف جيلارده بيخ بوناندره مخص اولاده هي بوناندره مخص ممالك كاتا
 اعصه ساقنده اقضايتك اجرس شعله ورفصود بويو مردلار نينه جباب باره اقضاي عايسه بونيفس موطلم من اصفه لري بورون
 وچاب مردونه حفته وغلادورده
 ۷۵
 ۱۸۵۸

i.DH 352/23251

İ.DH.00352

EK 18: Okmeydanı civarı planı. (PLK.p.. / 1886)

ⁱ Hasan Şahintürk-Barış Can-Şükrü Seçkin Anık, *Türk Okçuluğunun Tarihi Serüveni*, İstanbul, 2016, s. 26.

ⁱⁱ Şahintürk vd., *a.g.e.*, s. 56.

ⁱⁱⁱ Sedat Bayrakal, *İstanbul Okmeydanı Menzil Taşları*, İstanbul, 2018, s. 62, 65.

^{iv} Bayrakal, *a.g.e.*, s. 68, 70.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	00
		Revizyon Tarihi Rev.Date	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 07/02/2024

Tez Başlığı* Osmanlı Devleti'nde Menzil Okçuluğu

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 257 sayfalık kısmına ilişkin, 07/02/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19 'dır.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Mustafa Boran	Öğrenci No	N16241634
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih		
	Programı	Tarih - Doktora		
	E-posta/Telefon	mustafa.boran@hacettepe.edu.tr	05549037898	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	00
		Revizyon Tarihi Rev.Date	

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 07/02/2024

Thesis Title (In English): Distance Archery in the Ottoman Empire

Thesis Title (In German/French):.....

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 07/02/2024 for the total of 257 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 19 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Student Information	Name-Surname	Mustafa Boran	Student Number	N16241634
	Department	History		
	Programme	History - PhD		
	E-mail/Phone Number	mustafa.boran@hacettepe.edu.tr	05549037898	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐	

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name and Surname, Signature)

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	00
		Revizyon Tarihi Rev.Date	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 08/02/2024

Tez Başlığı*: Osmanlı Devleti'nde Menzil Okçuluğu

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Mustafa Boran	Öğrenci No	N16241634
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih		
	Programı	Tarih - Doktora		
	E-posta/Telefon	mustafa.boran@hacettepe.edu.tr	05549037898	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	00
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
Date: 08/02./2024	
Thesis Title (In English): Distance Archery in the Ottoman Empire Thesis Title (In German/French):.....	
My thesis work related to the title above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Date and Signature	

Student Information	Name-Surname	Mustafa Boran	Student Number	N16241634
	Department	History		
	Programme	History - PhD		
	E-mail/Phone Number	mustafa.boran@hacettepe.edu.tr	05549037898	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐	

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)